

LAICHTERŮV

VÝBOR NEJLEPŠÍCH SPISŮ POUČNÝCH

KNIHA II.

T. G. MASARYK:

KAREL HAVLÍČEK.

DRUHÉ VYDÁNÍ.

V PRAZE.
VYDÁVÁ JAN LAICHTER NA KRÁL. VINOHRADECH.
1904.

KAREL HAVLÍČEK.

SNAHY A TUŽBY POLITICKÉHO PROBUZENÍ.

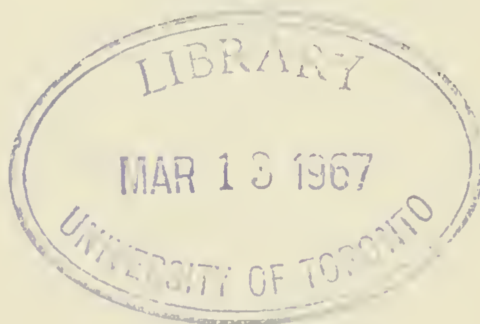
NAPSAL

T. G. MASARYK.

2. VYDÁNÍ, OPRAVENÉ A DOPLNĚNÉ.

V PRAZE.
NÁKLADEM JANA LAICHTERA NA KRÁL. VINOHRADECH.
1904.

DB
214
M3
1904

Tiskl Edvard Leschinger v Praze »u Štajgrů«.

Předmluva k vydání druhému.

Toto druhé vydání je opraveno a doplněno v jednotlivostech, neboť ve věcech hlavních nebylo co měnit. Avšak mnohé formulováno přesněji a s ohledem na literární a politickou situaci.

Od té doby, co jsem započal sledovat vývoj směrů a tužeb obrozenských, napsáno několik spisů a studií doma i v cizině; vidím se zadostučiněním, že moje vůdčí názory se potvrzují. Mně ovšem v mých českých pracích běželo a posud běží o to, historicky postihnout vývoj ideových směrů, všeobecných proudů a tužeb kulturních; běží mně o to, ukázat na souvislost hlavních jevů našeho českého života mezi sebou a s ostatním životem evropským. Musíme ven ze své duchovní a politické isolovanosti a začátkem bude literární práce, ukazující nám náš vývoj jako organickou část celkového vývoje lidského.

Po stránce politické započal jsem přesněji a opět v souvislosti s vývojem národů, zemí a států ostatních studovat naše politické programy, jejich vznik a vývoj. Při tom hleděl jsem jednak na stav a vývoj politických poměrů, jednak na státovědeckou hodnotu programových formulací, kritisuje jejich vědeckou přesnost.

Vidím, že také po této stránce počinek můj působil dobře.

Byla vyslovena pochybnost, nelíčím-li tu Havlíčka příliš ideálně a podle vlastních názorů. Myslím, že ne; stopuji také Havlíčkovu činnost v řečené souvislost a přiznávám se, s sympathií; přes to pozorný čtenář nebude v pochybnostech o rozdílu názorů mých a Havlíčkových. Kritisuji názory Havlíčkovy; pravda je však, že jsem touto knihou chtěl podat populární politickou čítanku a že proto své kritiky nerozpřádám, spokojuje se tu a tam kritickým slovem. Zdá se mi, že tento způsob mýlil některé mé kritiky.

V § 8 a násl. čtenář nalezne skizzu sit venia verbo historie revolučních událostí a tehdejší politiky české; prosím, aby se nemyslilo, že zabíhám do cizích oborů. Nikoli. Mně šlo jen o to, načrtnout politické ovzduší, v němž Havlíček pracoval a vyrůstal, a k tomu konci sestavil jsem chronologický přehled politických událostí s dáty Havlíčkova životopisu a charakterisoval jsem stručně první politiku našich politických stran, z nichž se vyvinuly politické strany nynější. Kdyby bylo českého spisu, podávajícího obraz doby, byl bych si práci zkrátil. Ostatně spis tento není historický, ale politický.

T. G. M.

OBSAH.

Předmluva.

ÚVOD.

Kniha prvá.

ROK 1848 A NAŠE POLITICKÉ PROBUZENÍ.

Kniha druhá.

HAVLÍČEK POLITICKÝM BUDITELEM.

VIII. Havlíčkova revoluce literární. Spisovatel-člověk: 1. *Roku 1848 bylo třeba revoluce duchovní, nikoliv jen branné.*

2. *Havlíček jako spisovatel a člověk.*

Kniha třetí.

HAVLÍČKOVY VŮDČÍ MYŠLENKY POLITICKÉ.

IX. Program humanitní: *Havlíček vypracoval zásady humanitní taktiky politické.*

X. Náboženství: *Havlíček pro náboženskou a církevní reformu ve smysle Jana Husa.*

Kniha čtvrtá.

HAVLÍČKŮV POLITICKÝ PROGRAM.

Závěr.

Havlíček posud naším politickým buditelem: *Havlíček předchůdcem politického realismu.*

ÚVOD.

HAVLÍČEK V ÚSUDCÍCH DOBY NOVÉ A STARŠÍ.

O Havlíčkovi pro neznání jeho spisů a práce posud není ustáleného soudu věcného. § 1. a. Úvodní slovo o vydání spisů Havlíčkových a jeho životopisů. Ke studiu Havlíčka je třeba studia roku 1848 a doby před- a pobřeznové. § 1. b. Havlíček v úsudku mladočeském (pan K. Tůma), a § 2. staročeském (dr. Rieger, Palacký). § 3. Úsudek radikálů z roku 1848 (J. V. Frič, J. Sojka). § 4. Úsudek konservativců r. 1848 (Picek. Malý).

§ 1a.

O žádném z našich velkých buditelů nynější generace neměla názorů tak neúplných a křivých, jak o Havlíčkovi. Jistě je toho velikou příčinou nevydávání jeho spisů; kdo poznat chtěl Havlíčka z jeho vlastních spisů, musil si pracně shledat časopisy, do nichž psal a jež sám redigoval. Knihkupecky se úplné sebrání Havlíčkových časopisů pořídit už nedá. Sám léta a léta marně jsem se snažil mít Havlíčkovy spisy úplné.

Pochopitelno tedy, že dorůstající pokolení Havlíčka téměř nepoznávala. Vím, jak se dařilo nám.

V letech gymnasiálních znali jsme z Havlíčka jen některé písně — »Šuselku« a některé politické parodie

na národní písně: »Ach není tu«, »Mně se všecko zdá«; písně ty předávaly se z ročníku na ročník v divných variacích rukopisných. Ve škole jméno Havlíčkovo se nevyslovilo a spisů jeho nebo o něm se nám nedostalo; zase jsme o něm jen zpívali: »Spi Havlíčku« a »Hle muž tu leží«. Mimo tyto písně přepisovali jsme si různé epigramy, větším dílem některé i nejeho.

Na universitě v Lipsku poznal jsem Lužičana Pjecha (Pech německy), tuším i překladatele Havlíčka; jeho nadšení pro Havlíčka zůstalo mi později, i když jiné studie mne zabývaly, stálým memento, poznat jednou Havlíčka celého.

Politické a literární spory posledních dob přiměly mne, pečlivěji prostudovat naše hlavní buditele a vůbec celý vývoj našeho obrození — na Havlíčkovi utkvěl jsem s největší radostí. Jak by ne! Jednak je překvapující shoda v mnohých snahách a tužbách dnešních a doby Havlíčkovy; obzvláště pak mne zarážželo poznávajícího, že jsem tak často vyslovil a myslil, co Havlíček už dlouho před tím řekl. Chtěl jsem v tom vidět něco zvláštního, ale vlastně je to velmi přirozené. Doba naše od doby Havlíčkovy ani nemůže být příliš rozdílná, protože časový rozdíl není tak značný — Havlíček mohl by ještě dnes žíti, jak žijí jeho vrstevníci. Odtud také shoda ideí, za podobných a namnoze stejných poměrů vznikají stejné úsudky.

Kdo pečlivěji pozoruje a analysuje danou přítomnost a vývoj doby své, postihne v ní dobu předchozí; generace naše nesouvisí s předchozí jen mechanicky, naše duše není pouhým skladištěm ideí starších buditelů, nýbrž v nás samých žije, co žilo v nich, kdo porozumí sobě a svému vývoji, porozumí (a jen ten)

předkům, jemu předkové ti posud žijí a on žije s nimi . . . .

Že však zase právě ta generace, která Havlíčkovi byla blíže anebo dokonce s ním žila a působila, má o něm názory jiné, než zde budou vyloženy, i to není divné. Člověk by ani nevěřil, jak málo sobě lidé rozumějí třeba léta a léta spolu žili; dokonce pak nerozumí se generacím předchozím. Vezměte si na př. filosofy. Kolik jich nenapsalo o Kantovi, o Platonovi atd. celé knihy? A přece v celé té spoustě literatury Kantovy nebo Platonovy nalezneš sotva dva tři, o nichž řekneš: ano, ten ho pochopil. A tak je to v politice a ve všech oborech. Lidé mnozí žili s Palackým, žili s Havlíčkem, znali je — a přece jich nepochopili i když užívají jejich slov a hesel; někteří budou psát jejich životopisy, budou vydávat jejich spisy, budou dokonce jejich uznanými přejemníky a přece o nich nebudou mít náležitého ponětí. Dnes s Palackým a dokonce již s Havlíčkem věc tak se skutečně má — — ovšem, kdo mně za to ručí, že znám je já? . . .

Pokusím se tu podat jádro názorů Havlíčkových a jejich vniterní souvislost; chci charakterisovat jeho politický směr a taktiku, chci ukázat, co nám Havlíček znamená pro počátek našeho politického probuzení. Vždyť právě Havlíček byl naším politickým buditelem v pravém a věrném slova smysle.

Z Havlíčka neměli jsme než první svazeček vydání Svatoboru a obšírnějších výňatků od p. Tůmy: Sebrané spisy Karla Havlíčka. Vydány nákladem Svatoboru. Svazek I. V Praze 1870. Vydání pořízeno je V. Zeleným. — Vybrané spisy Karla Havlíčka Borovského. Pořádá Karel Tůma. V Hoře Kutné. I. a II. sv. 1886,

III. sv. r. 1887. (Vydáno nově po druhé [datum neudáno], třetí rozmnožené vydání je z r. 1896). — Mimo to vydávány jednotlivě některé části (nejvíce »Křest sv. Vladimíra«); nebožtík Zelený mladší vydal »Karla Havlíčka Rodinné listy brixenské«. V Hoře Kutné 1888. To bylo všecko.

Z toho si obyčejný čtenář musil utvořit jakýs takýs obraz Havlíčka, neboť časopisy Havlíčkovy samy těžko se dají shledat; mně, jak řečeno, se to nepodařilo, ačkoli jsem se po nich pídil léta — při nejmenším scházejí čísla konfiskovaná. Ani ve veřejných knihovnách nejsou Havlíčkovy spisy úplny. — —

Teprve v posledních létech vlivem realismu názory Havlíčkovy lépe poznány a jeho spisy také lépe vydány; dr. Tobolka pořídil (1900—1902) vydání Politických Spisů nákladem J. Laichtera: I. Pražské Noviny 1846—48, II, 1, 2, 1848—50, III, 1, 2, Slovan 1850—51, Epištoly Kutnohorské, Rejstřík, Přílohy. — Epištoly Kutnohorské vydány o sobě častěji.

Spisů a prací o Havlíčkovi není také mnoho, jsou téměř všecky jen biografické:

A. Krása, Karel Havlíček, v »Čase« 1860 (73—76), 1861 (1—36).

J. E. Sojka, Naši mužové. Biografie a charakteristiky mužův slovanských, 1862, str. 679.

J. E. Sojka, Karel Havlíček, v kalendáři: »Lípa Česko-Moravská«, sestaveném K. Adámkem 1862.

J. E. Sojka, Nad hrobem K. H. Borovského, 1861.

J. V. Zelený, Ze života K. Havlíčka, »Osvěta« 1872, 1873.

Karel Tůma, Karel Havlíček Borovský, Nejslavnější publicista českého národa, 1883.

P. M. Veselský, K. Havlíčka kutnohorský pobyt a porotní soud konaný 12. listop. 1851, Kutná Hora, 1889. (Zde je poznamenáno, co Havlíček před soudem kutnohorským mluvil.)

Roku 1896 vzpomenuto čtyřicátého výročí smrti Havlíčkovy četnými novinářskými statěmi a několika slušnými spisky o Havlíčkovi (G. Žalud — dr. K. Baxa a jiní).

Havlíčkovy básně vydal L. Kvis: Básnické spisy K. Havlíčka, 1898. Srv. téhož autora článek: Havlíček jako belletrista-prosaik, Květy 1898.

K vůli zkrácení chci pro časopisy a spisy Havlíčkovy užívat těchto značek:

PN = Pražské Noviny: Havlíček byl redaktorem roku 1846, 1. ledna — 1848, 4. dubna.
ČV = Česká Včela; H. redigoval tuto přílohu PN 1846—1848, 31. března; (od r. 1848 zove se: Včelou).
NN = Národní Noviny; vycházely 1848, 5. dubna — 18. ledna, 1850, denník (s počátku nebylo listu pondělního, teprve od 3. října 1849, večerník přidáván jen od 18. května do 7. srpna 1849).
Šk = Šotek, příloha Nár. Novin, 1849 leden — březen.
Sl = Slovan. Časopis věnovaný politickým a vůbec veřejným záležitostem slovanským, zvláště českým. 1850, 8. května — 1851. 14. srpna. »Slovan« 1850 je stránkován venkoncem, roku 1851 má trojí stránkování a sice a) leden — březen, b) duben — červen a c) červenec — srpen; k ukrácení citace podle toho chci užívat Sl. I = Slovan 1850; Sl. IIa, Sl. IIb, Sl. IIc znamená Slovana 1851 v uvedených měsících. Snad si čtenář také zapamatuje: Slovan 1850 za květen až červenec vydán pohromadě, taktéž za srpen a září a konečně i za říjen — prosinec; podle toho budeme označovat: Sl. Ia, Sl. Ib, Sl. Ic.
DN = Duch Národních Novin, spis obsahující úvodní články z Nár. Novin roků 1848, 1849, 1850, sepsaných od Karla

Havlíčka Borovského, redaktora těchto Novin. V Hoře Kutné, 1851.

EK — Epištoly Kutnohorské, 2. vyd., 1851.

Havlíček ještě vydal o sobě překlad z Voltairea podle Vídeňského vydání z roku 1810 pod názvem: Některé Pověsti. Kutná Hora 1851 (nově vydány 1897). Některé práce posud chovají se jen v rukopise, nejsou ještě vytištěny.

Uváděje text Havlíčkův opravuji jen chyby tiskové a zastaralosti jednotlivých slov; píšu tedy demokracie (Havlíček má demokratie), týž (H.: ten samý) atp. — — —

Kdo se zabývá studiem Havlíčka probírá se vlastně událostmi roku 1848; »Nár. Noviny« jsou přece žurnální historií roku 1848 a 1849, ve »Slovanu« Havlíček stopuje počátky a vývoj porevoluční reakce. Proto neobejdeš se při čtení Havlíčka bez nahlédnutí do historie revoluce a reakce roku 1848; že však o té době nemáme žádného spisu, chtěj nechtěj musil jsem sestavit stručný přehled těch událostí, o nichž Havlíček den co den psal a myslil. Máme to divné literární a politické poměry: Havlíčka nemáme, historie roku 1848 nemáme — — jsme skutečně divní lidé.

Arci že mně tu neběží o podrobnou historii roku 1848; mne zajímají politické snahy a tužby té doby, v níž po tak dlouhé době český lid přihlásil se k účastenství v životě politickém. Právě tyto počátky politického probuzení jsou zajímavé a mohou nám být poučné.

Z uložení staročeského Českého klubu Jakub Malý napsal Naše znovuzrození. Přehled národního života českého za posledního půlstoletí. I.—VI., 1880—84; spis je obšírný dost, ale přece neúplný a nepřesný.

Nikdo ovšem nebude v Malém hledat poučení o smyslu našeho politického probuzení; pro to tu máme Palackého: ve svém Radhosti (III. díl) a v Gedenkblätter podal filosofii roku 1848 a sebral v ní své hlavní dokumenty programové.

Pozoruhodny jsou některé memoirové zprávy současníků, Pinkasovy (Politik 1879), Jirečkovy (Světozor 1878), Gablerovy (Hlas Nár. 1897), Trojanovy (Nár. Listy 1885), Helfertovy, Tomkovy o roku 1848 (Musejník 1902) a Fričovy. Fričovými Pamětmi (IV části, r. 1885) budeme se zabývat poněkud více, protože podávají obraz roku 1848, skizzovaný účastníkem a odpůrcem Havlíčka a Palackého (nejvíce dr. Riegra); politickou cenu Fričových Pamětí vidím v tom, že nám podávají celkový obraz psychologii politického radikalismu, proti němuž Havlíček tak úsilně bojoval. A rozumí se: tak jak program Palackého není pouze v uvedeném třetím svazku Radhostě, nýbrž i v jeho Dějinách a celé práci životní, tak i ten, kdo poznati chce Fričův radikální názor o světě, podívá se do jeho prací literárních.

Z prací cizích velmi jsou poučny Springrovy dějiny Rakouska: Anton Springer, Geschichte Oesterreichs seit dem Wiener Frieden 1809, I., II. 1863, 1865. (Česky od Pravdy, 1867. Srv. jeho: Geschichte des Revolutionszeitalters, 1849; Oesterreich nach der Revolution, 1850.) Springer viděl věci, které viděl Palacký, dr. Rieger, Havlíček, Frič — viděl je okem velmi kritickým; že se stal »českým Jidášem«, jak jej Palacký jednou nazval, mně nepřekáží, naopak je mně v tom celku našeho obrození zvláštním problemem, proč lidé takoví nás vědomě opouštěli.

Ze Springra poznat Rakousko předbřeznové velmi dobře. Ale pilnější čtenář Havlíčka podívá se na některé politické spisy o roku 1848 a o starém Rakousku; uvádím hlavně: Genesis der Revolution in Oesterreich im Jahre 1848, 3. vyd. 1851; napsal hr. Hartig, před r. 1848 státním a konferenčním ministrem; dále: Oesterreich und dessen Zukunft, 3. vyd. 1843; 2. část 1847 — od svobod. pána Andriana, politického úředníka roku 1848. Oba tyto spisy a jejich autorové roku 1848 a později se jmenují.

Běží ovšem hlavně o to, udělat si co možná určitý obraz doby předbřeznové. K tomu konci uvedené dva spisy, sepsané od pronikavých pozorovatelů a znatelů celého státního apparátu, jsou velmi cenné; k doplnění spisů politických poslouží memoiry, líčící kulturní ovzduší doby. Uvádím zase Ant. Springra (Aus meinem Leben, 1892), básníka Alfreda Meissnera (Geschichte meines Lebens, 1884) a autobiografii Augustina Smetany (vydal s úvodem A. Meissner 1863 v 2. vyd.: Geschichte eines Excommuicirten — česky přelož. Bambasem 1863, nově L. Pohorskou roku 1900). Neopomenul jsem ovšem podívat se také do memoirů Metternichových — že jsem je, jakož i podobné spisy jiné poznal, mám co děkovat svému poslancování a dlouhým jízdám z Vídně do Prahy, z Prahy do Vídně. Každá věc zlá má své stránky dobré. Abych nezapomněl: obraz předbřeznovské Vídně a právě celého systému tehdejšího zjednáte si snad nejlépe z autobiografie Grillparzerovy — znamenitá lektura! To se rozumí: detailu politického, administračního tu není, ale duch!

Pravda, bez detailu není také ducha. A zejména

patří do obrazu předbřeznového administrační pozadí rakouského absolutismu; v těch věcech jsem hodně laikem, ale spis Springra (Johanna!) poučí i laika: Statistik des oesterr. Kaiserstaates, z r. 1840.

Vzpomenu-li ještě četných historických prací Helfertových, v nichž o tehdejších poměrech a osobách českých lecco cenného je poznamenáno, uvedl jsem hlavní politickou literaturu, ku které jsem při studiu Havlíčka nejvíce byl odkazován. Podrobnější prameny budou uvedeny na svém místě.

§ 1. b. Úsudek o Havlíčkovi a jeho činnosti je teď ustálen, ale pouze co se jeho charakteru týká. Nám všem Havlíček je vzor a příklad politického charakteru. Tento úsudek zakládá se však více na Havlíčkově utrpení Brixenském nežli na znalosti toho, co Havlíček vykonal a jak to vykonával; jakmile se hledí k Havlíčkově činnosti, soud stává se nejistý — ještě dnes.

V letech 80tých, jako by se byly zřekly, vyšlo několik spisů, v nichž o Havlíčkovi se mluví; řadou po sobě vydal Malý Naše znovuzrození, p. Tůma svůj životopis Havlíčkův, prof. Kalousek Řeči dra. Riegra a konečně Frič své Paměti.

Pan Tůma vydal také výbor Havlíčkových spisů; podívejme se tedy, jak Havlíčka posuzuje a líčí. To musím říci, kniha p. Tůmova a jeho vydání Havlíčka je originelní — udělal z Havlíčka pravý opak toho, co byl ve skutečnosti: p. Tůma z něho dělá radikála (ovšem radikála let 80tých), konfiskuje ho pro svůj směr politický — a Havlíček byl odpovědný odpůrce radikalismu; p. Tůma z něho dělá politika dosti nezkušeného a neprozíravého (»sankvinického« čteme často), jenž teprve velikou zkušeností politickou ze

»snílka« stal se politikem — zatím Havlíček již v mládí byl spíše vším ostatním než snílkem; co si čtenář má vybrati z opakovaného úsudku, že Havlíček se vyznamenal »křepkostí ducha a charakteru« a t. p., těžko bylo by říci. A jak p. Tůma zacházel s Havlíčkovými spisy! Na př.: Havlíček pochválil schopnost Bachovu — p. Tůma to z článku vynechal (I, 81 — srv. »Nár. Nov.« 1848, 10. listop.); Havlíček o Blumově zastřelení napsal, že se mu nestala křivda, že byl agitátor — p. Tůma tohoto pro Havlíčka charakteristického článku (»Nár. Nov.« 1848, 14. list.) neotiskl, jako že z Havlíčka vůbec vynechával, co se mu příčilo. Tak na př. vynechána z otištěného článku chvála dr. Riegra (I, 96 — srv. »Nár. Nov.« 1848, 30. list.); Havlíčkovu zprávu o zastavení »Nár. Nov.« p. Tůma korriguje a vlastní slova Havlíčkova přeměňuje (I, 329 — srv. »Nár. Nov.« 1850, 10. ledna) atd. — o tom, jak pan Tůma Havlíčkovy články a práce vydal nekriticky a nepořádně, nechci ani mluvit: mnohé a důležité články programové nepodal atd. Než lepší něco, než nic — kritičtější čtenář i v životopise páně Tůmově z citátů, jež se v knize uvádějí, opraví si úsudky autorovy.

§ 2. Strana staročeská vydala prací Zeleného část Havlíčkových spisů, Zelený napsal také svědomitý zlomek Havlíčkova životopisu, ale v záslužné práci té se ustalo a tím p. Tůma mohl s Havlíčkem provést svou eskamotáži. Listy staročeské sice proti ní občas psaly, ale s nevalným prospěchem, dělajíce z Havlíčka zase Staročecha.

Brzy po pracích p. Tůmových vydány řeči dr. Riegra a v těch dočítáme se toho, co dr. Rieger na

sněmě r. 1861 ve veřejném sedění řekl o svém »nezapomenutelném příteli« Havlíčkovi.*)

V té řeči dr. Rieger za obecného potlesku Havlíčka stavěl za vzor pravého hrdiny a politického charakteru, nazývaje ho jedním z nejšlechetnějších synů našeho národa. Vydavatel řečí dr. Riegra, prof. Kalousek, dovedně odkazuje čtenáře k Hálkovi, jenž ve feuilletonu »Nár. Listů« 1861 (č. 102) vylíčil dojem této vzpomínky o Havlíčkovi, »to hrobové ticho, ty slzy v očích.«

Touto vzpomínkou ze starší řeči dr. Riegra jednostranný úsudek p. Tůmův poněkud byl opraven, ale poměr Havlíčka k nynější straně staročeské tím objasněn není. Kniha Malého, vydaná Českým klubem, poměr ten spíše zatemnila a uvedený úsudek dr. Riegra seslabila. Dr. Rieger sám uvádí spis Malého oznámením o politické bibliotéce staročeským Českým klubem vydávané a tu se dočítáme, že každý spis znaleckými důvěrníky klubu bude posouzen a podle potřeby opraven; stalo se to tedy i se spisem Malého, jejž také Domácí rada Č. klubu prohlašuje za přiměřený úvod k ostatní bibliotéce: a ve spisu Malého o Havlíčkovi jsou úsudky docela jiné, než které nalezáme v uvedené řeči dra Riegra, vydané týmž klubem. Zelený (mladší) ve vydání Brixenských listů Havlíčkových uvádí výňatky z listů Palackého, zejména ještě z dopisu z r. 1855, poslaného již do Brodu; tam stojí: »že Vás srdečně rád mám, Vás vysoce sobě vážím, po Vaší straně stojím a Vám tak dobře jako sobě samému přeji, to nemá být tajemstvím ani u přátel

*) Řeči dr. Frant. L. Riegra a jeho jednání v zákonodárných sborech. 1884, díl II., 15.

ani u nepřátel našich.« Jsou to slova důležitá, ale nestačí na vyvrácení různých narážek ve spise p. Tůmy, Friče a j., podle nichž někdejší přátelé Havlíčkovi chovali se k politickému mučedníku nepěkně.

§ 3. Nedlouho po vydání řečí dr. Riegra vyšly řečené Paměti J. V. Friče. Frič jistě měl právo mluvit ve jménu radikálů — ale úsudek jeho o Havlíčkovi je zase jiný, než který podává p. Tůma. Frič o Havlíčkovi mluví často. Nedotýká se jeho charakteru co do poctivosti, ale užívá nejednoho ostrého a hanlivého slova — »okamžitý rozmar« v otázce slovanské, »libovůle«, »opatrník« a j. nejsou nejsilnějšími. Z Friče mluví radikál roku 1848ho a tím právě nutí kritického čtenáře vzpomenout si na strany a směry politické, jaké tenkrát byly. Bude ještě příležitost a příčina, mluvit o Fričovi, zde jsa již při věci, chci odbavit jeho nepříznivý soud o Havlíčkovi. Tento soud je nesprávný. Frič posuzuje Havlíčka se svého stanoviska a svýma očima — pochopitelno; avšak, kde podává důvody a důkazy, lze dokázat, že se mýlil. Podám vážnější příklad. Když v březnu (13.) r. 1849 vydán byl reakční tiskový zákon, Havlíček o něm v »Nár. Novinách« přinesl úvahu; v úvaze té Frič vidí, že Havlíček nepokrytě se těší té důkladné ráně, jež stihla novinářské konkurenty dávno prý mu nepohodlné atd.: ať si čtenář přečte, co Havlíček skutečně napsal (NN 27. března) a ať si také vzpomene, jak radikálové již tenkrát se schovávali a pozná, jak Frič mu nerozumí a jak mu podkládá, čeho v něm není a nebylo. Frič, jak uvidíme, i jindy Havlíčkovi nerozumí.

Úsudky a zprávy Fričovy, pocházející z doby Havlíčkovy, mimoděk odkazují především k druhým radi-

kálům a celé radikální straně roku 1848. Tito osmačtyřicátníci tenkrát a ještě později příkře odsuzovali politiku a charakter Havlíčkův. Nebude od místa, vzpomenu-li těch radikálních odpůrců Havlíčkových už zde.

U Sojky, stoupence a druha Fričova, ještě v letech 60tých nalézáme výtky, které radikální odpůrcové v roku 1848 ve svých orgánech Havlíčkovi činívali. Čteme tedy u Sojky, že Havlíček nebyl prozíravý, že hájil politiku vládní (věřil prý v program Oesterr. Zeitungu) a že se podroboval diktatuře pravice, resp. Palackého; Havlíček porážel a rozrážel radikály denunciacemi, on prý je vinen, že radikálové v květnu roku 1849 a vůbec byli poraženi. Sojka nerozpakuje se tvrdit, že Havlíčkovi v boji za politiku Palackého a Riegra proti radikálům na pravdě důkazů nezáleželo, a vytýká mu mezi jiným také malichernost, kterou prý osvědčil hned svým vystoupením proti Tylovi, v kterémžto vystoupení Sojka spatřuje snahu Havlíčkovu, aby vynikl sám.

Nebudu výtky tyto vyvracet — čtenář si na ně vzpomene, až o věcech na svém místě promluvíme, a uvidí, jak Sojka a jiní radikálové o Havlíčkovi soudili křivě a slepě. Můžeme se domyslit, jak tyto výtky formulovány byly v rozkvašeném roce 1848! Kolik nepěkných, neoprávněných narážek najde čtenář proti Havlíčkovi v tehdejších radikálních listech, jaké podezřívání a zrádcování. Jen malou ukázku: V radikálním »Praž. Več. Listu« vytýká se Havlíčkovi: ouhořovitost, břichopasectví, že se stává mizerným denunciantem, podlým lhářem a p.

§ 4. Radikálům Havlíček byl vládní, avšak vládním a konservativcům byl — radikální. A tak Havlíček

stál v dvojím, trojím ohni. »Vídeňský Denník« podle úmyslů Lva Thuna a hr. Wurmbranda hájil proti Havlíčkovi stanovisko vládní; redaktorem »Denníku« stal se J. Votka, před tím přispívatel a člen »Nár. Novin«. V Praze strana konservativní také stavěla se záhy proti Havlíčkovi. Netoliko p. Votka, ale i Tomek a j. změnili své názory. Nevytýkám té změny, pokud byla upřímná a zdůvodněná; ale vytýkám, že tito obhájcové konservatismu se stavěli proti Havlíčkovi bez důvodů oprávněných.

Hned r. 1850 Picek, vlastenecký pěvec písní: Bývali Čechové, Tážete se, proč jsem Slovan a t. d., redaktor vládních »Pražských Novin«, vydal spis proti Havlíčkovi.*) Picek píše v duchu Lva Thuna. Havlíčkovi vytýká nesprávnou taktiku — ve věci s ním prý souhlasí. Picek žaluje, že Havlíček »nesousedsky« se chová proti Němcům, že odpuzuje od věci české její nečeské příznivce a t. p. Vedle Havlíčka Picek staví dr. Riegra, který prý zase svou výmluvností podobně škodí, jako Havlíček svým pérem — obzvláště svou »slovanskou politikou« byl prý Rieger na říšském sněmě »pouto« pravice atd.

Picek na úředníka a redaktora vládního listu píše slušně; názvy jako »překotník« a pod. neraní. Za to Malý byl už horší, jizlivější. V »Musejníku« r. 1852**) shledával na Havlíčkovi těkavost, nepokojnost: že prý mínění své měnil, nevěda o tom, že odporovával, jen aby měl čemu odporovat, že mluvě o »státních zále-

*) Picek, Politické Zlomky o Čechách co příspěvek k ocenění politického a národního snažení Čecho-Slovanů, 1850.

**) Přehled literární činnosti Čechů od roku 1848 až do nynější doby.

žitostech nevhodně« vtipkařil a zejména svým »Slovanem« byl prý naší literatuře na velikou škodu tím, že »zvláště nižší třída čtenářstva předráždila si příliš kořenými jeho spisy žaludek v té míře, že již nechutná jí strava mírnější chuti, třeba byla sebe zdravější a vydatnější. Co tím uškozeno, budou bohužel mít napravovat léta.« Tyto a podobné úsudky Malý o Havlíčkovi ještě v letech pozdějších uveřejňoval a zejména také v »Našem znovuzrození«. Zde Havlíčkovi mezi jiným také vytýká štvaní, Kollárovi že odpovídal sprostě a t. p. Pravda, Malý zůstal si důsledný; vlastenčil proti Havlíčkovi hned v roku 1846, jak uslyšíme, — ostatně úsudky jeho jsou více malicherné než zlé.

Ukázky ty, tuším, stačí na důkaz, že vlastně o Havlíčkovi ustáleného mínění věcného posud není — je to závěr překvapující, ale jistě oprávněný, hledíme-li k četnosti soudců a jejich politickému a literárnímu významu. Tím naléhavější potřeba, přesvědčit se o věci ze studia Havlíčka samého a jeho doby.

KNIHA PRVÁ.

ROK 1848 A NAŠE POLITICKÉ PROBUZENÍ.

Hlava I.

ROK 1848, REVOLUCE PROTI ABSOLUTISMU.

Probuzení z absolutismu otřesením revolučním. § 5. Rokem 1848 nastává nové období obrodní — období po výtce politické. Palacký a Havlíček národními vůdci politickými: Havlíček pravým politickým buditelem. § 6. a. Revoluce k odstranění přežilého absolutismu byla nutna: revoluční nálada Evropy od francouzské revoluce do roku 1848. Sílení demokratismu a ústavnosti. § 6. b. Revoluce roku 1848 byla hlavně buržoásní: měšťanstvo, intelligenti, obzvláště také studentstvo; šlechta se revoluce neúčastnila. Revoluce shora. Sociální prvky roku 1848. § 7. Centralistický absolutism porušil správu státní v samých základech; odsud porážka absolutistické armády a diplomacie roku 1859. Rozdíl absolutismu Metternichova a Bachova. Absolutism upadl také sociálně a hospodářsky. Reakce potlačila jen revoluci brannou, nikoli však revoluci hlav a myšlenek. Úpadek absolutismu: autonomie contra centralism, lid contra absolutism: veřejnost, svoboda tisku a slova, kritika politické správy hrobem absolutismu. Zrušení poddanství, cenný výtěžek roku 1848: absolutistické žrectví tím padá.

§ 8. *Chronologický přehled hlavních událostí doby Havlíčkovy a jeho působení, zejména roku 1848 a 1849.*

§ 5. Kollárem a Jungmannem končí se druhé období našeho obrozenského vývoje — J u n g m a n n

Masaryk: »Havlíček« 2

zemřel 1847, 16. listopadu, Kollár něco později, 1852, 24. ledna; zároveň však dozrává období nové, vedené a představované Palackým a Havlíčkem.

Za Kollára a Jungmanna obrodní práce spočívala hlavně v činnosti literární, vědecké a v organisaci života literárního a společenského; pomýšlelo se již také na organisaci hospodářskou a politickou, ale méně a netroufale. Avšak rok 1848 národní vůdce k politickému vystoupení přímo donutil a od té doby počíná se právě třetí období obrodní, období po výtce politické.

V době té našimi vůdci stali se Palacký a Havlíček. Věc vyložil jsem už v »České Otázce« a tam jsem také, ovšem stručně, vyložil program obou; zde obšírněji vyložím program Havlíčkův. Program ten hlásaný důsledně a s nebývalou u nás dovedností spisovatelskou, důležit je právě tím, že Havlíček jej rozšiřoval svými nezávislými novinami v kruzích nejširších — Havlíček byl v prvých letech naší politické činnosti učitelem a vůdcem veliké massy národa. Tím stal se pravým politickým buditelem a proto poznání této jeho činnosti je tím důležitější, pokud právě na ní vyvinula se další činnost a organisace politická. A ovšem nebude pochybnosti, proč Havlíček, jak pravím, byl pravým politickým buditelem: roku 1848 nesamostatný a utlačovaný národ bez pomoci a vedení šlechty, která za absolutismu jedině měla politickou oprávněnost a zkušenost, započal na novo politicky jednat na odpovědnost svou vlastní — to bylo politické probuzení v pravém slova smyslu.

§ 6. a. Od let 30tých všude v Evropě národové se počínají hýbat usilovněji; absolutism, sesílený protirevoluční a protinapoleonskou reakcí, již ztrácel

hlavu, abych to stručně řekl. Jedné politické hlavy bylo v nové době již rozhodně málo; nestačila již ani v Rusku. Politické hnutí evropské započaté reformací a renaissancí a organisované velikou revolucí francouzskou nedalo se již potlačit, s toho ti různí Metternichové, Wilhelmové, Alexandrové, Karlové, Louis Filipové, ani Napoleonové již nebyli. Porevoluční Francie byla a zůstala pro celý kontinent vysokou školou politického radikalismu a revolucionismu; francouzské pokusy o svobodnější ústavu a vládní formy měly značný vliv na ostatní národy, zejména revoluce 1830 pociťovala se všude v Evropě.

Stálé nepokoje a neklid byl v Italii, kde Rakousko od počátku 19. st. až po ztrátu italských provincií hrálo nepěknou roli pacifikatorskou; v Neapolsku staly se pokusy o ústavu již 1821 a podobně hýbaly se ostatní státy italské. Tajné spolky karbonářské byly po celé Evropě, a zejména zase v absolutistickém Rakousku pověstny. Od let 30tých stává se »mladá Italie« (Mazzini) silnou.

Také v Španělsku a v Portugalsku byly silné nepokoje, v Portugalsku již 1822 dána ústava, v Španělsku svobodná ústava z r. 1812 působila na pozdější vývoj ústavní.

Veliký vliv obzvláště na politiky rakouské a německé měla ústava Belgická z r. 1830.

Také politický vývoj Anglie, třeba že byl samostatnější, nesl se směrem demokratickým. V revolučním roce 1830 reakční toryové musili ustoupit liberálnějším whigům; volební právo se (1832) rozšířilo, radikálnější hnutí a ruch irský všude na pevnině budí sympathie. O' Connel byl i v našich listech stálým rekem:

Springer dobře postřehl, proč Havlíček pro O' Connela a jeho repeal tolik pozornosti věnuje v novinách — úředních.*) Také Peelovy politiky Havlíček pilně si všímal; z jeho politiky abstrahoval si na př. své názory o svobodné tržbě; hnutí dělnické v Anglii (chartism) u nás také nezůstaly nepovšimnuty.

U nás v Čechách a v Rakousku pociťoval se ovšem nejpříměji vliv politického hnutí v Německu. Prusko i některé státy menší po válkách napoleonských staraly se o vážné reformy správní a přály politickým svobodám více než Rakousko; mužové jako Hardenberg a Stein byli daleci úzkoprsého absolutismu rakouského. V Prusku již 1807 sedláci postupně uvolňováni (nevolnictví zrušeno 1810 všude), 1808 vydán nový řád městský, poskytující městům značnou samosprávu, zároveň ve všech oborech administrativy zaváděny reformy. Německý spolek, jehož vůdčím členem bylo Rakousko, usnesl se (1815, § 13. bundesakty), že ve všech spolkových státech má být zavedena ústava; to se také v některých státech stalo a pokračovalo se v tradicích ústavnosti, zavedené Napoleonem a jeho vlivem. Prusko se vzpíralo; přece však bylo ochotnější než Rakousko. Za to v Bavorsku a j. ústavy dány; obzvláště Badensko (ústava dána 1818) svým poměrně pokročilým parlamentarismem stalo se známo v Německu a v Rakousku.

Nejvíce však působila na Rakousko německá literatura a filosofie. Již na sklonku 18. st. německá litera-

---

*) Springer, Geschichte Oesterreichs seit dem Frieden 1809. 1865, II., 22. — Repeal (čti: repíl): když O' Connel 1830 se dostal do parlamentu, prohlašoval odvolání (repeal) sjednocení Irska s Anglií; zároveň založil v Dublíně spolek, jenž k tomu cíli měl pracovat. O' Connel † 1847.

tura a filosofie provedla pronikavou revoluci duchovní a v té revoluci se pokračovalo za politické reakce ponapoleonské; v letech 40tých zejména Hegelovská levice přímo připravovala brannou revoluci r. 1848. Filosofové a politikové jako Feuerbach, Stirner, Marx, D. Fr. Strauss, političtí spisovatelé jako Rotteck, Welcker a j., mužové jako Heine — ti všichni měli v Rakousku a také na mladší generaci českou veliký vliv.

Vzpomeneme-li konečně ještě Balkánu (osvobozování Řecka, později Srbska), revoluce v Polsku a silného kvašení v Rusku, podali jsme v stručnosti obraz sílícího se hnutí demokratického a svobodomyslného, liberálního.

Požadavky reformy politické měly všude silný motiv v neschopnosti absolutismu spravovat státy hospodářsky. Všude s rostoucím demokratismem spojeno bylo úsilí sociální a hospodářské, tam, kde bylo dělnictva větší počet, také již socialistického. Ale nejen dělnictvo, také maloživnostnictvo a rolnictvo toužilo po zrušení absolutismu.

§ 6. b. Od francouzské revoluce do roku 1848 Evropa byla vlastně všude v náladě revoluční. Léta 40tá byla všude již hodně nervosní, rok 1848 na mnohých místech se ohlašoval. Roku 1846 propukla revoluce v Polsku (Krakov přivtčlen k Rakousku), 1847 Švýcarsko revolucí se přetvořilo ve spolkový stát a dokonce stavové čeští téhož roku vzmužili se k odepření daně!

Konečně tedy propukla revoluce roku 1848 i v Rakousku jako všude jinde. V Paříži prohlášena republika — Neapol, Řím, Milán, Benátky atd. se vzbouřily,

vzbouřila se města německá, povstal Berlín, povstala také Vídeň, Uhry a konečně i Praha.

Tedy revoluce a revoluce. Revoluce z dola, ale stejně s hora. Obzvláště v Rakousku vláda jednala s počátku hodně bezhlavě, bez mála tak bezhlavě, jako bouřící se měšťanstvo a studentstvo. Tito mají omluvu, že nebyli organisovaní a připravení — vláda Metternichova této omluvy nemá; byla sice také překvapena, ale to byla její vina a ovšem důkaz, jak metternichovské policajtství porušilo celý vládní apparát.

Bez revoluce náprava již nebyla možná. Šlo jen o to, jak ji provést. To záviselo s počátku na lidu, později na vojsku a vládě.

Revoluce roku 1848 byla buržoásní. Buržoásní v pravém slova smyslu: jen větší města, hlavně města sídelní se bouřila; rakouská šlechta na nepatrné výjimky revoluce se neúčastnila. Zejména naše šlechta česká (lépe pro rok 1848 řečeno: v Čechách) zalekla se revoluce tak, že ji po celou dobu nebylo vidět a slyšet. U nás hnutí roku 1848 bylo docela měšťanské; v Uhrách revoluce ještě měla ráz více aristokratický, proto že země byla více než Rakousko v poměrech feudálních. Měšťanstvu šlo o konstituci — *konstituční ústava* byla jeho ideálem. Pro parlamentarism po vzoru anglickém (vláda majority parlamentární) nebylo valného porozumění, i radikálové spokojovali se konstitucí oktrojovanou a — vedením konstituční vlády, která na mnoze nebyla více než zmírněným absolutismem. Dokonce pak republikánské tužby nebyly ani ve Francii silné, v Německu se revolučně projevily jen v některých kruzích, u nás tajily se v některých mladistvých srdcích; v Uhrách byla jakási zatímní republika

z nouze. Přes buržoásní ráz revolučního hnutí rok 1848 má na některých místech dosti zjevný ráz sociální. V zemích s pokročilejším průmyslem dělnictva bylo více, ve Francii, v Anglii a již i v Německu se počínalo organisovat. V Paříži socialism pronikl.

Bouřilo se tedy měšťanstvo. Přirozeným způsobem stali se politickými jeho vůdci intelligenti: literáti, žurnalisté, professoři. Z těchto kruhů byly také frakce nejradikálnější, zejména v Německu levé křídlo heglovské postoupilo ve svých politických požadavcích nejdále. Vliv jeho cítil se i ve Vídni, i v Praze.

Studentstvo v dobách předbřeznového absolutismu bylo zrozeným předvojem revolučním. Vládám nelíbila se již r. 1817 slavnost Wartburská; naš Kollár se jí nadchnul. Po zavraždění Kotzebue Sandem říše a jednotlivé vlády daly university pod přísný dozor (Karlovarské konference); v roce 1848 studentstvo chopilo se zbraně; jak by ne, když ji dostalo od — samé vlády. Vznikly studentské legie, také v Praze postavili svou kohortu i gymnasisté. Studenti zasedli v Nár. Výboru a domáhali se již místa na sněmě, než tu již vypukly nepokoje ve Vídni a v Praze (v červnu); ve Vídni studentstvo s měšťany tvořilo výbor bezpečnostní, v Praze měšťanstvo po událostech svatodušních studenty přestalo milovat. Není také divu — byli tomu hlavní příčinou, že národní garda v horké dny červnové zalezla do chládku různých sklepů a podobných místností. Vláda mezi tím se již vzpamatovala a z jara roku 1849 všecky studentské legie zrušila.

Všecky tyto momenty musíme mít na mysli, chceme-li rozumět roku 1848mu u nás; z tohoto historického a sociálního pozadí vynikne postavení a působení Havlíčkovo.

§ 7. Že revoluce skutečně byla nutná, toho nejlepším důkazem je, že se současně projevovala ve všech zemích a že se jí, jak už řečeno, velmi pilně účastnila — absolutistická vláda sama. Alespoň u nás v Rakousku absolutism ukázal r. 1848 svou naprostou neschopnost. Nejen centrální vláda a vlády zemské, ale také stavovské sněmy dokázaly, že absolutismem porušen byl všecek administrační stroj v samých základech a ve všech svých částech. Říká se ovšem, že reakce zvítězila nad revolucí a že se absolutism vrátil; pravda, ale je přece veliký rozdíl mezi regimem Metternichovským a Bachovským, o tom ani nemluvíc, že se Bachův systém dlouho neudržel; drželo ho vojsko, zvítězivší nad povstáním, ale neudrželo: i to vojsko bylo ve svých základech a částech porušeno výchovou absolutistickou, jak dokázal rok 1859. Co rok 1848 a 1849 započal, dovršil rok 1859 — napřed zbořila se budova uvnitř, pak padly i vnější zdi a střecha. Obyčejně se arci říkává, že porážka vojenská r. 1859 u nás, podobně jako v Rusku porážka krymská, přivodila svobodu; do jisté míry je to správné, jen se nesmí přehlížet, že příčina vojenské porážky byla ve výchově, která se vojsku dostala za absolutismu a reakce. O absolutism šlo, ten musil a musí být odstraněn — porážka vojenská a diplomatická (na toto se nesmí zapomínat, protože právě politika zahraniční byla úplně absolutistická!) následovala porážku, již absolutism utrpěl revolucí, třeba tato byla potlačena. To jest: potlačena byla pouze revoluce branná, nikoli však revoluce hlav a myšlenek a ta roku 1848 byla věcí hlavní.

Absolutism v Rakousku také hospodářsky stal se nemožným. Jak ve Francii revoluce spolu přivoděna

byla úpadkem hospodářským, tak i v Rakousku, a ještě hůře, absolutism od sklonku 18. stol. klesá hospodářsky. Naléhavé reformy agrární se slibovaly, ale neprováděly, průmysl se počal podporovat, ale v neshodě s požadavky agrárními a živnostenskými; už r. 1811 odhalil bankrot slabiny rakouské správy právě v okamžiku, kdy soupeřící Prusko provádělo své vydatné reformy. V Rakousku teprve r. 1848 poddanství lidu bylo zrušeno; je to nejcennější výtěžek roku 1848 a zároveň důkaz, jak revoluce byla nejen politická, ale také sociální.

Úpadek absolutismu znamenal rozšíření pravomoci lidu, tedy těch vrstev, jež posud byly politicky mrtvými. To byl poddaný lid selský a měšťanstvo, a zejména měšťanstvo malé: absolutism musil zrušit *poddanství* a musil upustit od své přepiaté *centralisace*, správa státu musila se *autonomisovat*. *Lid* stává se politickou protivou *absolutismu*; lid žádá proto *zastoupení parlamentární*, žádá *soudy veřejné* a své lidové *soudy porotní* a konečně své *ozbrojení*: lid chce se sám spravovat (konstituce), chce být svým soudcem (poroty), chce být svým pánem (národní obrana). Oporou všem těmto reformám byla *svoboda tisku* — bez svobodného slova, bez slova *veřejného* starý absolutism zůstal čím byl, třeba se převlékl v některé formy konstituční: *veřejnost* politického jednání, stálá *kritika* politického jednání jedině trvale umožňuje a zaručuje politickou svobodu — svobodu skutečnou a pravou. Veřejností ve svých základech podťata byla politika neveřejná, politika tajná; neboť sama podstata absolutistického centralismu je tajnost a tajnůstkářství, je politické zřectví.

Zrušení poddanství bylo a zůstalo cenným výtěžkem roku 1848.

§ 8. To co tu o roce 1848 stručně naznačuji a jen v hlavních pojmech vystihuji, výkladem myšlenek Havlíčkových nejlépe bude osvětleno a prohloubeno — právě z Havlíčka poznáme, co revoluce roku 1848 vlastně byla, co znamenala, co byly její snahy a tužby, úspěchy a pohromy, oprávněnost a nedokonalosti.

Zatím sestavuji zde v následujícím přehledu hlavní podrobnosti a zprávy ze života Havlíčkova a z historického vývoje jeho doby; jsou to ovšem jen hesla, a nemá to být více, ale čtenář si přece utvoří obraz doby, v níž idee Havlíčkovy dozrávaly a hrály úlohu tak vynikající a pro náš další vývoj účinnou a cennou.

1821—1847.

1821 **31. října Havlíček narozen v Borové Rudné.**
1830 H. v Jihlavě na něm. normálce (2. tř.),
» revoluce Pařížská, nepokoje v německých městech (Lipsko, Drážďany a j.).
» Socialistické agitace St. Simonistů Bazarda a Enfentina.
» Polské povstání ve Varšavě.
» Irské hnutí: O' Connel (Repealy).
1831 v Něm. Brodě dokončil normálku (3. tř.);
» nepokoje v Gottinkách.
» Rusové porazili Poláky u Ostrolenky.
» Dělnické povstání v Lyoně.
» Belgická ústava.
1832—38 v Brodě zůstal na gymnasii.
1832 Německý spolek proti sněmům stavovským, proti tisku a spolčování.
» V Anglii demokratická reforma parlamentu.
» V Italii založen Mazzinim tajný spolek »Mladá Italie«.
1833 Celní jednota v Německu.
» V Anglii počátek opravdovějšího zákonodárství sociálního

1834 Ve Vídni ministerská konference obmezující práva svobodomyslnějších německých sněmů stavovských.

1835 Císařem Ferdinand I.

» Straussův Život Ježíšův.

1836 »Mladé Německo« ve Švýcarsku.

» V Paříži německý tajný spolek socialistický »Spolek komunistů« (ze »Spolku spravedlivých«).

1837—48 V Anglii dělnické hnutí chartistské.

1838 H. do Prahy na »filosofii«;

1839 a násl.: Socialism a anarchism ve Francii (L. Blanc, Proudhon).

1840 H. vstoupil do pražského semináře;

1841 vyloučen byv ze semináře (sám by byl vystoupil), studuje sám.

» Feuerbachova Podstata křesťanství.

1842 H. cestuje v létě Čechami, Moravou, Slezskem, Haličí, Slovenskem; na podzim odjíždí do Moskvy jako vychovatel k Pogodinu, ale Pogodin odpustil ho k Ševyrevu. Na cestě déle se zdržel ve Lvově.

» Staví se dráha z Prahy přes Olomouc (pevnost!) do Vídně (1845 ukončena).

» Marxova »Rheinische Zeitung«.

1843 H. dorazil přes Kiev do Moskvy 5. února,

1844 H. vrací se do Prahy přes Vilno, Varšavu. Vratislav, opustiv Moskvu 6. července.

» Pionýrové Rochdalští.

» Ruge-Marx, Deutsch-französ. Jahrbücher.

» Katolicko-německé hnutí (Ronge).

1845 Dělnické nepokoje v Praze.

» Stirner: Der Einzige und sein Eigentum.

» Vídeňští spisovatelé podali vládě pamětní spis o censurních poměrech.

1846 H. redaktorem »Pražských Novin« a přílohy »České Včely«.

» Welcker-Rotteck, Staatslexicon v 2. vyd. (1. vyd. r. 1834).

» Selské nepokoje v Haliči.

» Krakov připojen k Rakousku.

» Pius IX. papežem (16. července).

1846 V Praze »U zlaté váhy« na Uhelném trhu spolek »Repeal« se ustáluje.

1847 H. poznal Julii.

» Stavové čeští dělají obtíže při povolování daní.

1848.

Administrační apparát předbřeznovského centralismu: »Císař je svatý a nedotknutelný a stojí mimo všelikou odpovědnost před lidmi,« byl neobmezený; jen v Uhrách a Sedmihradsku byl poněkud vázán stavy. Císařovi ku bezprostřední službě byly: 1. Tajný kabinet, vyřizující kabinetní rozkazy atd.; 2. státní konference, poradní sbor stálých a dočasných radů: centrála všech záležitostí administračních. Na počátku roku 1848 byli členy konference státní: arcivévodové František Karel a Ludvík, kníže Metternich, hrabě Kolovrat-Libštejnský; pod jménem ministrů konferenčních přibíráni k poradám: hrabě Nádasdy, pan z Csiráky a hrabě Ficquelmont; konečně ministři státní: hr. Münch-Bellinghausen, pan Reviczky, Majláth, Senfft z Pilsachu a baron Miske z Magyar-Csesztve; 3. konferenční a státní ministři — nejvyšší rádcové císařovi; 4. státní a konferenční rada: sbor podávající pouze dobrá zdání; 5. tajná kancelář rodinná, dvorská a státní: záležitosti vnější. Proti vyřízení úřadů těchto nebylo možno zadat rekursu: státní a konferenční rada neměla pro strany podacího protokollu. Pověstný kancléř hrabě Metternich byl od r. 1809 ministrem státním, r. 1821 stal se kancléřem rodinným, dvorským a státním, 1826 předsedou ministerských konferencí v záležitostech vnitřních.

Centrální úřadové administrační byli: 1. C. k. spojená dvorská kancelář, k ní náležel také obor c. k. kommisse studijní (Studien-Hofcommission); 2. dvorská kommisse všeobecná; 3. dvorská komora všeobecná; 4. dvorská komora pro mincovnictví a hornictví; 5. nejvyšší úřad justiční; 6. nejvyšší dvorský úřad policejní a censurní (pre-

sidentem hrabě Sedlnitzky); 7. dvorská rada válečni; 8. generální direktorium účtovní; 9. kr. dvorská kancelář uherská; 10. kr. dvorská kancelář sedmihradská. Všecky tyto úřady byly ve Vídni.

Říšské zákony a nařízení pod titulem: »Politische Gesetze u. Verordnungen für sämmtliche Provinzen des oesterr. Kaiserstaates, mit Ausnahme von Ungarn und Siebenbürgen« vydávány ročně pod dozorem nejvyšších úřadů dvorských od spojené dvorské kanceláře; zákony a nařízení, platné pro jednotlivé země, vydávala vláda zemská.

Politická správa státu byla v rukou uvedených tří dvorských kanceláří. Spojená c. k. dvorská kancelář spravovala země německé, české, haličské, vlaské, dalmatské: Nejvyšší kancléř, dvorský kancléř, kancléř, náměstek kancléřův, 13 dvorních radů, z nichž jeden duchovní a jeden medik. Rozdělení práce bylo podle oborů nebo podle zemí (toto o záležitostech poddanských).

Pod touto dvorskou kanceláří stály vlády zemské (gubernia); bylo jich 12 (pro Čechy sídlo v Praze, pro Moravu a Slezsko v Brně). Města: Praha (Vídeň, Terst) byla zemské vládě podřízena přímo.

Kompetence zemských vlád: správa politická a policejní, kultus a vyučování, censura, průmysl.

Sněm stavovský skládal se ze stavu duchovního, panského, rytířského, městského; v Čechách zastoupena byla 4 města (Praha měla 4 zástupce, po jednom Kutná Hora, Plzeň, Budějovice, tedy celkem 7), na Moravě 7. Sedláci zastoupeni byli pouze v Tyrolsku. Sněmy vyřizovaly zeměpanské proposice a schvalovaly postulované daně (reální). Zemští výborové spravovali fond domestikální a některé jiné fondy, měli někdy ingerenci na vybírání zeměpanských daní. Nejvyšší purkrabí v jedné osobě (centralisticky) byl předsedou gubernia neboli zemské vlády, zemského výboru a stavů resp. sněmu. Stavovských úřadů v Čechách bylo 13.

Uhry a uherské země měly postavení jiné, než země rakouské; byly spravovány uherským a sedmihradským kancléřem, sněm uherský byl samostatný.

Leden 12. Revoluce v Sicilii.
29. V Neapoli král povolává nové ministerstvo a slibuje konstituci.
Únor 8. Ústava v Turině.
» 10. » v Neapoli.
» 17. » ve Florencii.
» 22. Revoluce v Paříži: Vůdčí heslo: Volební oprava. Louis Filipp prchá. Republika prohlášena 24. Na podzim: Všeob. právo hlasovací. V zatímní vládě 4 socialisté (Louis Blanc, Ledru-Rollin): vláda proklamuje (25./2.) právo na práci a zřizuje »národní dílny« k vůli nezaměstnancům a podporuje štědře (3 mill. fr.) dělnická spolčení: Thiers později vyznal, že se to stalo, aby associace dělnické vzaly za své.
Marx-Engels »kommunistický manifest«.
» 29. Zpráva o Pařížské revoluci vzrušuje Prahu.
Březen 3. Uhři žádají své ministerstvo.
» 8. Provolání pražského »repealu« (radikálního klubu) osobním pozváním, dostaviti se 11. do všeobecné schůze.
» 11. Prvé politické shromáždění lidu v Sv.-Václ. lázních; Faster-Trojan; zvolen: Výbor pražsk. měšťanstva (také: výbor měšťanů a obyvatelů pražských), obyčejně zvaný »Výborem Sv.-Václavským«; 27 členů, Čechů a Němců. Prvé politické požadavky schválené lidem: ty požadavky byly doplněním zatímního návrhu vypracovaného dr. Braunerem. Dr. Brauner podal prvý státoprávní program historický, který však v definitivním vypracování prvé petice dr. Pinkasem redukován na rozšíření sněmu stavovského poslanci městskými a venkovskými; svazek mezi Čechy, Moravou a Slezskem měl být utužen »pospolitými« stavy těchto zemí, kteří by každého roku společné mívali »shromáždění«. Původní státoprávní požadavky dr. Braunera lidem v lázních schválené zněly určitěji a jasněji: »Aby utužen a pojištěn byl svazek mezi zeměmi k České koruně náleže-

jícími, Čechy, Moravou a Slezskem, a ty aby zastávány byly od sněmu, každého roku buď v Českém nebo v Moravském hlavním městě shromážděného (1). Aby tyto země administrativně spojeny byly a zodpovědné politické, právní a finanční centrální ouřady aby se v Praze pro ně zavedly (2).« Pro řádné vypracování petice zvolen výbor z obou národností.

Březen 12. Kabinetní list slibující svolání zástupců stavovských ze všech zemí do Vídně; stavové dolnorakouští vybízejí se k volbě zástupců.

» 13. Povstání ve Vídni, prvé oběti.

» 14. Proklamace svolávající stavy zemí německých, slovanských a italských (ne uherských!) k poradám o zákonodárných a administrativních otázkách na 3. července. (Nesešli se nikdy.)

» Charváti protestují proti nadvládě Maďarů.

» Ústava v Římě.

» 15. Ve Vídni opětné boje pouliční. Metternich padá. Manifest prohlašující konstituci.

» 16. Petice studentů pražských. Národní obraně a studentstvu rozdány erární zbraně a náboje.

» 17. První konstituční (»odpovědné«) ministerstvo Pillersdorffovo: hr. Ficquelmont ministr zahraniční a cís. domu; hr. Taaffe spravedlnosti, baron Kübeck financí. Ministr války měl být jmenován později — předsedou ministerstva hr. Kolovrat.*)

---

*) Toto prvé »odpovědné« ministerstvo, jak vidno, vzato z lidí starého régimu; nespokojenost byla značná a proto záhy a často osoby měněny – osoby, ne system. Pro důležitost uvádíme tu jména ministrů a ministerstev 1848 a 1849.

Již 2. dubna odstoupli hr. Kolovrat a bar. Kübeck; hr. Ficquelmont přibral si presidium, bar. Krauss jmenován min. financí. 4. dubna jmenován min. války polní marš. Zanini, ale již 28. dubna jmenován na jeho místě hr. Baillet-Latour. 18. dubna na místo Taaffeho došel bar. Sommaruga. 4. května odstupuje hr. Ficquelmont, Pillersdorff stává se provisorním předsedou ministerstva, bar. Wessenberg 3. června ministrem

Březen 17. Hr. Batthyány pověřen sestavit uherské ministerstvo.
» 18. Revoluce v Berlíně, Miláně; později v jiných italských městech (Benátkách).
» 19. »Svornost«, zvláštní sbor nár. obrany s českým velením (původně: »Svatováclavský sbor«).
» Prvá deputace z Prahy do Vídně s první peticí lidu.
» 20. Velkostatkáři čeští petici o vykoupení z roboty.
» 21. Společné usnesení spisovatelů českých a německých o národní shodě a rovnoprávnosti. Ministerstvo se prohlašuje odpovědným. Pražské studentstvo pořádá smuteční slavnost za padlé (13.) soudruhy Vídeňské: Aug. Smetana má smuteční řeč.
» 22. Hrabě B. Deym žádá svolání generálního sněmu zemí Českých.
» 23. Odpověď císařova kabinetním listem ministru vnitra na prvou petici pražskou adresovaná obci Pražské: odpověď obecně sklamala.
» Ministerstvo uherské: hr. L. Batthyány předseda, Szemere vnitra, kn. Esterházy zahr., Kossuth financí, Meszáros války, hr. St. Széchényi komunikací, bar. Jos. Eötvös kultu, Klauzál obchodu, Fr. Deák spravedlnosti. (2. října předsedou jmenován bar. Récsey.)
» 24. Šlesvik-Holštýn proti Dánsku.
» 25. Ve Vídni třetí boje pouliční.
» Sardinie boj proti Rakousku.

---

zahr. a cís. domu. 7. května zřízena dvě nová ministerstva: veřejných prací (p. z Baumgartnerů) a orby, tržby a průmyslu (bar. Doblhoff). Pillersdorff odstoupil 18. července, Doblhoff sestavil nové ministerstvo. (Viz 18. července.) Po zavraždění Latoura nastouplo ministerstvo Schwarzenberga (viz 21. listop.); Schwarzenberg až do své smrti 5. dubna 1852. R. 1849 hrabě Stadion odstupuje, na jeho místo přišel Bach (28. července), Stadion zůstává ministrem bez port. Schmerling podal 1851 5. ledna svou demissi. Další změny jsou bezvýznamny.

Březen 27. Schůze lidu usnáší se podat druhou petici k císaři.

» 28. Císařský patent stanovící pro Čechy, Moravu a Slezsko vykoupení z roboty 1. lednem 1849.

» 29. Druhá petice pražská: navržena (28.) Braunerem definitivně stylisována a purkrabím hr. Stadionem podepsána (31.). Hájí také státní právo historické, ale akcentuje také jednotu říše celé, jsouc tedy více federalistická. (Toho v Braunerově návrhu prvé petice není.)

» 31. Druhá deputace z Prahy do Vídně.

Frankfurtský Vorparlament, zasedající v chrámě Sv.-Pavelském (praes. Mittermaier) až do 4. dubna: usnesení, svolat konstitující národní shromáždění na základě všeob. volení: 50členný výbor, do něhož mělo vstoupit šest členů z Rakouska. (Frankfurt od 1816 sídlem bundu, stálý vyslanecký kongress německých států pod předsednictvím Rakouska.)

Radecký v Italii (1848—1849).

Nový zákon tiskový.

Duben 1. Guberniální kommisse 24členná pod hr. Stadionem (Rudolfem!), nejvyšším purkrabím.

» 2. Adressa vídeňských českých šlechticů k císaři, žádající rovnoprávnost v Čechách.

» 3. Čeští aristokraté žádají za rozšíření volebního práva na sněm.

» 4. Sňatek Havlíčkův. Společné prohlášení českých a německých spisovatelů proti národnostním rozbrojům.

» 5. Prvé číslo »Národních Novin«.

» 6. Palacký frankf. výborem pozván do Frankfurtu.

» 8. Kabinetní list odpovídající na druhou českou petici: Konstituce česká (pro český sněm); stavovský sněm zrušen.

» 9. Schmerling ve Frankfurtě důvěrníkem vídeňské vlády.

Dr. Štrobach starostou pražským (před ním Müller).

Duben 10. »Národní Výbor« ustaven rozšířením z »Výboru Sv.-Václ.: 126 členů a splynul s guberniální kommissí.

» 10.—17. ve Vídni porady ústředního výboru stavovského (»Centralausschuss«) z Dolních a Horn. Rakous, Solnohradska, Štyrska, Korutan, Krajiny, Tyrol, Terstu, Moravy a Slezska. Výbor svolán dolnorak. praesidiem stavů. Užší výbor tohoto shromáždění měl 13. dubna poradu o konstituci říšské s ministerstvem.

» 11. Patent odstraňující všecky roboty a naturální dávky od bud. nového roku. V Uhrách taktéž v dubnu poddanství se zrušuje. V jednotlivých zemích »vyvazovací zemské kommisse«. — »Ozvání moravského lidu« pro úzké spojení s Čechy. Windischgrätz nucen složit zemské velitelství v Dol. Rakousích.
Nová ústava uherská (»Zákony roku 1848«) císařem schválena.

13. Prvé sedění Nár. Výboru: Palacký čte své poslání do Frankfurtu (datované 11.).

» 14. Moravští stavové proti spojení s Čechami; také proti obeslání frankfurtského parlamentu.

» 17. Ustaven Pražský Německý spolek, z něho pak se stal »Spolek konstituční« a z tohoto »Spolek pro klid a pořádek«: Němci vysílají do Vídně své deputace (protičeské). Hr. Stadion (Frant.) v Haliči zrušuje robotu a určuje odškodnění státem.

» 18. V Praze nepokoje proti židům. Nár. Výbor protestuje proti volbám do Frankfurtu.

» 24. »Nár. Výbor« jednohlasně císaři pamětní spis proti volení do Frankfurtu.

25. »Ústavní listina rakouského císařství« = konstituce pro celou říši.

» 27. Deputace z Haliče protestuje proti platnosti nové ústavy pro Halič.

Duben 28. Kuranda a Wächter z frankf. výboru v Praze jednají.
» 29. V konstitučním spolku jednání s frankf. vyslanci hlomozně přerušeno Čechy.
» 30. »Slovanská Lípa« (napřed »Slovanská Orlice«) ustavena.
Květen 1. Hr. Stadion odstupuje, na jeho místo hr. Lev Thun. Pozvání k Slov. sjezdu (uveřejněno N. N. 5.).
» 3. Pillersdorf Palackému nabízí ministerstvo.
» 4. V Paříži zákonodárné shromáždění.
» 5. Ohražení Slovan. výboru sjezdového proti nařknutí z panslavismu.
» 6. Provolání Národ. Výboru (Palackým sepsané) o žádoucím spojení zemí českých.
» 9. Zatímní volební řád říšský.
» 12. Nár. Výbor prohlášení a poučení o volbách do Frankfurtu.
» 15. Petice Vídeňské akadem. legie a národní gardy.
» V Neapoli již reakce: zrušení konstituce právě dané
» 16. Císařská proklamace zodpovídající včerejší petici: Ústava ze dne 25. dubna odvolána a slíbeno, že vypracuje ústavu ř. sněm svolaný všeob. právem hlasovacím.
» 17. Císař se dvorem do Innsbrucku. Hr. L. Thun vyhláškou vypisuje český sněm na 7. června.
» 18. Frankfurtský parlament: předsedou Heinrich von Gagern. Strany: Pravice (Radonitz, kníže Lichnowski. Vincke) chce říšskou ústavu ujednat s vládami; levice (Robert Blum, Ruge, Vogt) chce republikánský stát spolkový; pravý střed (Gagern, Dahlmann, Gervinus, Arndt, Beseler, Bassermann, Jak. Grimm) chce, aby konstitucionalism (monarchický) pro celé Německo byl proveden vládou; konečně levý střed (Fallmerayer, Raveaux atd.) je pro suverenitu lidu. jednotlivé státy mají se podřídit ústřední vládě. Císařství nabídnuto pruskému králi Friedrich-Wilhelmovi, ale ten nabídky nepřijal, nechtěje je mít z rukou poslanců lidových. Poslední zasedání 30. května 1849.
V Praze starosta Štrobach odstupuje: na jeho místo Pštros.

Schůze reformních katol. duchovních v lužickém semináři (Náhlovský). (Druhá schůze 22.)

Květen 20. Jelačić dopisem Nár. Výbor žádá, aby vyslal zástupce Čech na chorv. sněm. Moravským úřadům se ukládá stranám českým vydávat české spisy.

Volební řád pro sněm český (vydán zemským presidiem).

» 23. Teprve vypsány volby (první) do frankf. parlamentu; ale neprovedly se. (V Praze dostavili se jen 3 voličové.)

» 26. Nepokoje ve Vídni: Výbor Bezpečnosti (měšťané-studenti) uznán, spravuje město. V Praze prohlášení 4000 občanů pro jednu komoru ř. sněmu a proti stavům na sněmě českém. Sbratření Čechů a Němců ve Stromovce.

» 27. Program Slov. Sjezdu. Uherské ministerstvo koncem května prohlášení proti Slov. Sjezdu.

» 28. *Havlíček vrátil se z Haliče a jihu, aby získal Poláky a Jihoslovany pro Slov. Sjezd.*

» 29. Hr. Thun ustanovuje prozatímní vládu (ministerstvem 1. června za neplatnou prohlášena): dr. Rieger a hr. Nostic do Innsbrucku, aby vymohli schválení.

» 30. Soudům v Čechách se nařizuje s českými stranami sepisovat protokolly a ostatní spisy české.

» Ministerstvo vnitra oznamuje vládám zemským způsob volby nového konstitučního říšského sněmu. (Nařízení později doplněno.)

» 31. Starostou pražským dr. V. Vaňka.

Červen 2. Slovanský sjezd zahájen.

» 3. Nár. Výbor dává návrh na jazykovou rovnoprávnost ve školách.

» 6. *Havlíček prohlašuje* N. N. *za oppoziční* (proti vládnímu »Pokroku« za red. Tomkovy: vycházel od 6.—12.).

Červen 7. Nár. Výbor ujednal hlavní zásady zemské ústavy a poměru země k říši.
» 9. Volby do ř. sněmu vypsány.
» 10. Jelačić císařským manifestem v nemilosti.
» 12. Svatodušní povstání v Praze: Windischgrätz. Slovanským hostům v Praze rozkaz, aby se vzdálili.
Praha v stavu obležení.
» 13. Chebští dovolávají se svého historického práva (Chebsko k Čechám je v poměru, v jakém Bukovina k Haliči) a protestují (jako jiná něm. města) proti obeslání českého sněmu.
» 14. Manifest revoluční.
» 15. Arcivévodovi Janovi císařem (dlícím pořád v Innsbrucku) udělena pro tuto polovici říše plná moc jakožto zástupci.
» 24. Čtyřdenní boje socialistů a národní gardy (Cavaignac diktatorem). »Národní dílny« zavřeny 28.
» 26. Nár. Výbor rozpuštěn.
» 29. Arciv. Jan ve Frankfurtě zvolen říšským správcem.
» 30. »Osvědčení« proti osočování pro Svatodušní události. (N. N. 4, VII.)
Červenec 4. Uherský sněm zahájen.
» 8. Havlíček zatčen a vězněn do 12. Pillersdorf odstupuje.
» 12. Kommisse moravského sněmu podává návrh na zemské zřízení Moravské.
Sedmašedesát pražských občanů Thunovi a Windischgrätzovi děkují za obležení (»Sedmašedesátníci«).
» 13. Havlíček zvolen byv do ř. sněmu v 5 okresích uvázal se v mandát humpolecký.
» 14. »Svornost« rozpuštěna.
» 15. Schmerling od arcivévody Jana jmenován ministrem říšským.
» 18. Ministerstvo Wessenberg-Doblhoff: Bach spravedlnost, Wessenberg praesidium a zahraniční,

Latour válku Kraus finance, Hornbostel orbu, prumysl a obchod, Schwarzer veřejné práce. (Ministerstvo »proletariátu«: Schwarzer byl feuerwerkrem u dělostřelců, pak agentem, r. 1848 žurnalistou, dle jména vydávaje Allg. Oesterr.Zeitung; byl ministrem jen do 23. září.)

Červenec 19. Nové ministerstvo Doblhoffovo uvazuje se v úřad.

» 20. Stav obležení v Praze zrušen.

» 21. Povstání v Irsku.

» 22. Říšský sněm slavnostně zahájen arcivévodou náměstkem, Janem. Říšský sněm bez panské sněmovny. Pillersdorf připustil za voliče i »samostatné« dělníky, ale když voličové sepisováni, hlásilo se dělníků velmi málo. Ale volby nepřímé. Členů z celé říše (polovice) 383; poměrně veliké % sedláků: 92 (nejvíce z Haliče = 36, nejméně ze zemí českých: z Čech 7 z 90, z Moravy a Slezska 9 z 48). Stará rodová šlechta scházela úplně, jen z Haliče někteří přišli. Porady (zatím neofficielní, protože se poslancové pomalu sjížděli) započaly 10. července. Spory jazykové započaly hned; mnozí (sedláci) nerozuměli němčině. Strany: Pravice = Češi, Rusíni (mají ostatně stanovisko zvláštní, v odporu k Polákům hlásí se často k centru)' Poláci (tito hlasují častěji s levicí), Jihoslované (ne všichni); centrum: Tiroláci, »Černožlutí« (poslanci ze zemí starorakouských); levice = liberální a demokratičtí Němci, s levicí hlasují velmi často nejen Poláci, ale také Slovinci, Italové a poslanci Bukovinští. Předsedou zvolen Vídeňák Schmitt, místopředsedové byli Strobach a Smolka.

Vídeň měla 15 poslanců. Z těch bylo radikálnějších jen pět, ostatní byli »Vídeňáci« (okresní šosáci) a ministři. Vídeň, zejména

Výbor Bezpečnosti, poznala v prvém parlamentě, že Vídeň není říší, jak se domnívali; nechuť a nepřátelství proti slovanské většině propukla záhy. Čechové, čekajíce své soudruhy, protáhli volbu předsedy (radikální listy »Radicale«, »Proletarier« vycházely proto s černou obrubou a t. d.); byli proto insultováni na ulicích.

Červenec 25. Rakušané (Radecký) vyhráli bitvu u Custozzy. Následky pro Italii a ostatní části říše značné.

» 26. Hans Kudlich na ř. sněmě návrh na zrušení poddanství a všech z něho vyplývajících povinností a práv.

» 31. Na říšském sněmě ustaven ústavní výbor, jenž vypracovat měl konstituci, 30 členů, po 3 z každé země. Výbor zvolil užší kommissi, aby vypracovala návrh na ústavu: Palacký pro Čechy, Mayer pro Moravu, Gobbi pro země jižní, Smolka pro Halič, Goldmark pro země německé. Druhá subkommisse vypracovávala základní práva: Rieger, Goldmark, Hein.

Srpen 12. Císař vrátil se z Innsbrucku do Schönbrunnu.

» 16. Prvá veřejná schůze paní a dívek v Praze.

» 18. Povstání ve Frankfurtě.

» 24. Výbor Bezpečnosti ve Vídni rozpuštěn.

» 27. Hrabě Lamberg v Pešti zavražděn.

Září 7. Říšský sněm dojednávaje o návrhu Kudlichově zrušuje poddanství. Císař týž den patentem potvrzuje; patrimonialní soudcovství sestátněno.

» 19. Uherská deputace zamítnuta ř. sněmem vídeňským.

Provolání slovenské rady národní k Slovákům.

» 22. Prvá potyčka slovenské legie pod Štúrem s gardou maďarskou.

Republikánské povstání v Badensku.

» 27. V Uhrách správa do rukou revolučního výboru domobrany; Kossuth předsedou a fi-

nancí. Mészáros války, Batthyány zahraniční, Nyáry nitra, Szemere spravedlnosti, Ambrus obchod a orba, Madarász policie.

Září 28. Maďaři počínají svou revoluci ve velkém. Proti nim Windischgrätz.

Říjen 6. Povstání vídeňské. (Hrabě Latour zavražděn.)

» 7. Císař se dvorem do Olomouce.

» 11. Windischgrätz Pražanům poslání proti Vídni.

» 22. Říšský sněm reskriptem odročen.

» 24. Pamětní spis českých poslanců říšských ministerstvu proti vídeňskému povstání (6.) a aby sněm povolán byl do Kroměříže.

» 26. Vojsko dobývá Vídně, dobylo do konce měsíce.

» 29. Deputace pražská do Olomouce, přimlouvat se za Vídeň.

» 31. Uherská zatímní vláda.

Listopad 1. V Prusku reakce již zjevně vítězí.
Protest 40 rakouských členů frankfurtského parlamentu proti ustanovením §§ 2. a 3. frankfurtské ústavy.

» 7. Windischgrätz císařem ustanoven za hlavního velitele vojsk uherských. (Ačkoli před tím ustanoven Jelačić.)

» 9. Blum zastřelen.

» 15. Povstání v Římě: ministr Rossi zavražděn.

» 21. Ministerstvo Schwarzenberg-Stadion: hrabě Stadion nitra (Helfert prov. podsekretářem pro vyučování), bar. Krauss financí, generál-major Cordon války, Bach spravedlnosti, Bruck obchodu a veřejných staveb Thinnfeld orby a hornictví (2. pros. jmenován císařem bar. Kulmer ministrem bez port. za služby prokázané císařství ve zmatcích uherských).

» 22. Sněmování v Kroměříži (předsedou Smolka). V Kroměříži slovanský klub (nahražující vídeňskou pravici): Čechové, Moravané (čeští), Rusíni (většina) několik Jihoslovanů a Poláků. Jednání o základních právech: § 1.: »Veliká

moc ve státě vychází z lidu a vykonává se způsobem ustanoveným konstitucí.« Subkomitét ústavního výboru pracuje o návrhu konstituce. Měl svou prvou plenární schůzi 13. ledna, 4. března provedl 3. čtení svého návrhu; jednání o něm v plenu mělo započít 15. března.

Listopad 24. Papež prchá do Gaety.

» 27. Schwarzenberg ř. sněmu předkládá svůj program.

Prosinec 2. Císař František Josef.

» 5. Národní shromáždění ve Frankfurtě rozpuštěno: oktrojírka: ústava s dvěma sněmovnami; nové volby. Dvě strany: Velkoněmci chtí pro říši udržet rakouské spolkové území, Maloněmci chtí pod vedením Pruska Rakousko vyloučit. V Prusku oktrojírka.

» 16. Havlíček se vzdává mandátu.

» 20. Ludvík Napoleon presidentem republiky; ministr kultu Falloux vypracoval osudné zákony školské, dávající kleru rozhodný vliv.

1849.

Leden 4. Stadion v Kroměříži proti § 1. základ. práv (odkazuje na zavraždění Latoura), že mate pojmy velikého množství a že čelí principu monarchickému.

» 9. Akadem. řečnický spolek otevřen.

» V Římě světské panství papežské zrušeno.

» 10. Rieger jako referent druhého subkomitétu konstitučního hájí § 1. základních práv: § 1. však většinou odkázán výboru konstitučnímu k novému zpracování. Budín obsazen Windischgrätzem.

Havlíčkův »Šotek« od ledna-března.

Únor 8. Protest italské armády proti návrhu kroměřížského sněmu, aby vyslala 3 poslance.

Únor 8. Toskana republikou.
» 9. V Římě republika prohlášena (Mazzini, Garibaldi).
» 21. a 27. Riegrovy závěrečné řeči (jako zpravodaje o §§ 13. a 14. základních práv o svobodě náboženské.
» 23. Palacký v Kroměříži interpelluje vládu, proč opětně vypisuje volby do Frankfurtu.
» 26. Uhři poraženi u Kápolny.
Březen 4. Říšská ústava pro císařství Rakouské se oktrojuje. Reakce již docela zjevná a mocná: Volební řád nikdy nebyl publikován! Zrušení poddanství, uzákoněné říšským sněmem, oktrojírka potvrzuje. Císařský patent (jen pro země české a německé platný) ustanovuje zásady vyvazovací a ustanovuje vyvazovací kommisse.
» 6. Stadion s Helfertem do Kroměříže přinesli oktrojírku. Rieger závěrečnou řeč o § 15. zákl. práv: o poměru církve a státu.
» 7. Kroměřížský sněm rozpuštěn.
» 12. Prozatímní zákon obecní.
Sardinie opětně vypovídá Rakousku válku; u Novary K. Albert poražen Radeckým. (23.)
» 14. Reakční zákon tiskový.
» 17. Reakční zákon spolčovací. (Slov. Lípa ochromena.)
» 26. Obnovení šlesvicko-holštýnské války.
» 28. Friedr. Wilhelm IV. zvolen za něm. císaře.
Duben 3. Pruskému králi parlament frankf. nabízí císařství německé.
» 5. Rakouští poslanci z Frankfurtu odvoláni (Rakousko čelí Prusku).
» 12. Windischgrätz složen z uherského velitelství; na jeho místo generál Welden.
» 13. H a v l í č e k pražskou porotou osprávedlněn (žalován pro kritiku oktrojírky).
» 15. Uhry prohlašují se za samostatné: Kossuth provisorním předsedou vlády, Szemere předsedou ministerstva, Görgey války, Duschek fi-

		nancí, Vukovich spravedlnosti, Horváth kultu, Csányi kommunikací. (Ku konci revoluce Görgey byl čas předsedou vlády, ministrem války po sobě byli generálové: Aulich, Vetter, Klapka.)
Duben	28.	Friedr. Wilhelm nepřijímá volby za císaře německého.
Květen	2.	V Uhrách ministerstvo Kossuthovo.
»	5.	V Drážďanech povstání (Bakunin).
»	10.	Obležení Prahy pro Bakuninské podniky strany radikální. Obležení zrušeno teprve 1853, 16. srpna.
»	13.	Povstání v Paříži.
»	17.	Bach po Stadionovi přejímá ministerstvo provisorně.
»	26.	Spolek tří králů: Prusko, Sasko, Hannoversko.
»	30.	Parlament frankfurtský poslední zasedání.
Červen	6.	Rumpfparlament ve Stuttgartě (do 18.: 105 členů).
»	9.	Nár. Noviny zastaveny do — 26.
»	13	Prusové vtrhli do Badenska a do Pfalze. Povstání v Paříži.
»	17.	Pastýřský list rak. biskupů, zatracující politickou svobodu a národnostní princip.
»	18.	Rusové pod Paskevičem překročují rak. hranici.
Červenec	2.	Mír s Dány v Berlíně.
»	3.	Řím vzdává se Francouzům přitahším na pomoc papeži; světské panství papežovo obnoveno.
»	28.	Bach definitivně ministrem vnitra — 21. srpna 1858; min. vyučování hr. Lev Thun-Hohenstein, spravedlnosti rytíř Schmerling. Pařížské zák. shromáždění dává vládě plnou moc monarchickou.
Srpen	6.	Mír se Sardinií.
»	11.	Kossuth vzdává se guvernérství.
»	13.	Kapitulace u Világošu.
»	16.	Windischgrätz velitelem proti Vídni.
Říjen	6.—24.	Haynauovy popravy v Aradu.
Prosinec	17.	Uherská ústava zrušena.

Prosinec	20.	Arcivévoda Jan vzdává se říšské správy.
»	30.	Zemská ústava a volební řád český, moravský a slezský.

1850.

		Německé vlády krutě potlačují hnutí dělnické. Schultze-Delitzsch.
Leden	1.	Rakouské vojsko pacifikuje Holštýňany.
»	18.	Poslední číslo »Nár. Novin«.
Únor	27.	Králové němečtí spojují se proti Prusku.
Březen	20.	Erfurtský parlament (pro Prusko).
Duben	12.	Papež se vrací do Říma.
»	18.	Biskupům dávají se větší práva (mohou v duchovních záležitostech s papežem jednat atd.).
»	26.	Rakousko svolává mimořádné shromáždění spolkové.
Květen	8.	Prvé číslo »Slovana«.
»	31.	Ve Francii všeob. hlas. právo parlamentem zúženo. Později Napoleon se ho zase, ale marně, pro účely své domáhal.
Červen	16.	Obmezení tiskového zákona ve Francii. (Divadelní censura zostřena.)
Červenec	9.	»Vídeňský Denník«, 1. číslo.
Srpen	13.	Nové zřízení pro Uhersko.
»	19.	Řemeslnická záložna (první v Rakousku) působením Zdekauerovým.
»	29.	Volby do zastupitelstva Pražského na základě nového statutu vládou vydaného. Zaveden census a značný (I. sbor platící přímých daní nejméně 100 zl., II. nejméně 20 a třídy intelligentní, III. nejméně 8). Utvořivší se »Mittelpartei«, pod vedením Ondřeje Haase, velitele nár. obrany, prorazila 50 kandidáty, majíc jen 8491 hlasů, strana česká měla 48 zástupců na 21.398 hlasů.
Září	2.	Nový Bundestag ve Frankfurtu pod vedením Rakouska proti Prusku.

Září	24.	Akademické gymnasium v Praze prvým českým gymnasiem.
Listopad	28.	Prusko se poddává (Olomoucké punktace).
Prosinec	23.	Drážďanské konference něm. vlád a Rakouska.

1851.

Leden	31.	Francie protestuje proti přistoupení celého Rakouska do něm. spolku. — Napoleon počíná krutě pronásledovat hnutí socialistické.
Únor	1.	Památný pohřeb Aug. Smetany.
Duben	13.	Císařský patent o statutu pro říšskou radu: říšskou radu ministerstvo při zákonodárné činnosti mělo vyslechnout; měla schvalovat zákony, byla na rovni s ministerstvem, císaři přímo podřízena. Shromáždění čistě úřednické, k němuž mohli být přibráni rádcové ze všech stavů. Působila jen 4 měsíce, členové pak zapadli, teprve 1860 oživla v rozmnožené říšské radě.
Květen		V květnu vyšel Duch Nár. Novin.
»	1.	Prvá všeobecná průmyslová výstava v Londýně (6,170.000 návštěvníků).
»	12.	V Prusku obnoveny provinciání sněmy. Nové zřízení Sedmihradska. Banát a Vojvodina zvláštní postavení.
»	14.	Prvé sedění obnoveného Bundestagu.
»	30.	Ústava spolkové říše Německé obnovena.
Červenec	7.	»Epištoly kutnohorské«; za týden v 2. vydání.
»	20.	První výstraha »Slovanu« od místodržitele Mecséryho.
Srpen	9.	Druhá výstraha »Slovanu«.
»	14.	Poslední číslo »Slovana«.
»	20.	Zrušení ministerské zodpovědnosti kabinetním listem ministerskému předsedovi: císař ohlašuje zřízení poradní říšské rady.

Listopad	12.	Havlíček ospravedlněn porotou kutnohorskou.
Prosinec	2.	S papežskou kurií má se zahájit jednání.
»	16.	Havlíček odvlečen do Brixenu.
»	22.	Havlíček přijel do Brixenu.
»	31.	Patentem zrušuje se oktrojovaná ústava březnová, druhým patentem konstituční základní zákony a soudy porotní, veřejnost soudního jednání, zatímní obecní zřízení, (obzvláště veřejnost obecního jednání odstraněna). Nová nařízení pro správu obecní však nikdy nevydána. Zároveň vydány »Grundsätze für organische Einrichtungen in den Kronländern des oesterr. Kaiserstaates«; těch zásad je 36. Na místě parlamentu slíbeny poradní výbory při místodržitelstvích, úřadech krajských a okresních; výbory ty skládat se měly z dědičné aristokracie, velkostatku a průmyslu; nikdy nebyly svolány. Absolutism byl obnoven.

1852.

Duben	5.	Schwarzenberg zemřel;
»	12.	hr. Buol-Schauenstein na jeho místo.
»	25.	Policie přetvořena v »c. k. nejvyšší úřad policejní«.
Květen	21.	Julie Havlíčková se Zdeňkou do Brixenu.
Prosinec	2.	L. Napoleon III. státním převratem císařem.

1853.

Leden	10.	Ministerstvo války se předává prvému pobočníku císařovu bar. Bambergovi; 12. května se ministerstvo války zrušuje a na jeho místo nastupuje »c. k. vrchní velitelství armádní«.

Leden	17.	Ministerstvo orby a hornictví se zrušuje, agenda připadá ministerstvu vnitra a financí.
Únor	29.	Rakousko-pruská obch. smlouva. Bachovská organisace Uherska.
Červenec	3.	Rusové na Balkán.
Srpen	16.	Teprve teď zrušen stav obležení v Praze.
Prosinec	29.	Ultimatum mocností Rusku.

1854.

Březen	12.	Spojení západních mocností s Tureckem.
»	28.	Rusům válka vypovězena.
Září	29.	Havlíčkova žena s dítětem vrací se domů.
Říjen	17.	Obléhání Sebastopolu.

1855.

Únor	19.	Alexander II. v Rusku.
Duben	16.	Julie Havlíčková †.
»	28.	Havlíček z Brixenu vrací se do Čech.
Srpen	18.	Konkordát.
Září	8.	Malakovská věž dobyta.

1856.

Březen	30.	Mír s Ruskem v Paříži.
Červen	22.	Havlíček dán na léčení do Šternberka.
Červenec	29.	**Havlíček zemřel v Praze.**

Hlava II.

ČESKÁ POLITIKA ROKU 1848 A PRVÉ POLITICKÉ STRANY A SMĚRY.

I. Spor o politickou taktiku: problem revoluční. § 9. Účastnit se revoluce a jak? Strana národní (Palacký, Havlíček) a strana radikální. § 10. Sociální roztřídění měšťanstva pražského ve stranu národní neboli liberální a ve stranu radikální. Směry a frakce. § 11. Spolková a žurnalistická organisace obou stran. § 12. Sociální otázka u nás a sociální stránka hnutí revolučního.
II. Radikalism roku 1848. § 13. Spory o to, která strana roku 1848 způsobila politické hnutí. § 14. Politické následky Svatodušního vzbouření podle Palackého. § 15. Psychologie revolučních radikálů roku 1848 podle J. V. Friče. § 16. Radikalism bez hlubšího filosofického základu a bez vedení. § 17. Radikální strana nemá určitého politického programu a úsilí. § 18. Radikalism roku 1848 odpovídá stavu politické vzdělanosti vlády, šlechty, stran mírných a vůbec celé společnosti.
III. Naše officielní politika roku 1848: vládní opportunism. § 19. Čeští poslancové stranou vládní — co to znamená? § 20. Kolísání a nerozhodnost: »Osvědčení« českých poslancův o své sněmovní politice. § 21. Politika národnostní: odpor proti němectví a Němcům, boj proti frankfurtskému parlamentu. § 22. Politika slovanská, protimaďarská a protivídeňská. § 23. Liberalism: svoboda a národnost, otázka náboženská a církevní. § 24. Demokratism; poměr ku šlechtě. § 25. Sociální otázka. Lidovost a autonomie. Nedostatky nacionalismu. § 26. Nedostatek politického vzdělání. § 27. Zbytky protireformační poroby a výchovy. § 28. Nedůvěra ve vlastní sílu: nerozhodnost a kolísání.

I.

§ 9. »Lehce se ovšem řekne, jaký náš účel býti má: ale též jest udati prostředky, kterými bychom nejlépe a nejjistěji tohoto účelu dosáhnouti mohli. Máme-li ale tyto prostředky vhodně vybrati a dobře voliti, musíme také zcela jasně a určitě účel sám před očima míti.«

Politický úkol, jenž událostmi roku 1848 nastal našim politickým vůdcům a buditelům, nelze lépe označiti než těmito slovy Havlíčkovými. (Sl. I. a 553.) Co jsme roku 1848 chtěli, co jsme chtíti musili, to dalo se formulovat snadno — ozýval se celou Evropou také program českého národa: svoboda, rovné právo, samostatnost!

Každý Čech jen poněkud uvědomělý roku 1848 věděl, že bortí se rakouský absolutism a ten vůči nám Čechům byl absolutism protireformační a tím všecek obsah a cíl snažení našemu, také politickému byl dán. Šlo ovšem o to, míti cíl docela jasný a určitý a určit si neméně jasně a určitě, kterými cestami cíli tomu se přibližovat — že by se dal dosáhnout krokem a třeba skokem jedním, bylo vyloučeno, alespoň hlavám jasnějším a prozíravějším.

Revoluce pařížská a vlastně evropská vyburcovala i politické kruhy naše a našim politickým buditelům a vůdcům bylo tudíž ihned řešit otázku praktickou: účastnit se revoluce a jak? Revolucí zakončena naše samostatnost politická: dala se roku 1848 samostatnost politická dobýt revolucí a zejména dala se dobýt revolucí násilnou, brannou?

Bez revoluce starý absolutism nemohl být zrušen a překonán a proto byla otázka: jakou revoluci?

Že revoluce není revelace, že revoluce není účelem, o tom již roku 1848 pochybností nebylo, dokonce teď, po zkušenostech právě roku 1848, na problem revoluční díváme se klidněji.

Obyčejně se revolucí rozumí jen revoluce branná, násilím; ale je také revoluce hlavy a srdce. Zde v praxi i v theorii rozcházeli se tehdejší naši politikové. Jedni, v jejichž čele Palacký a Havlíček s ním, řekli: bez revoluce, — druzí říkali: třeba i revolucí, říci prostě: revolucí si netroufali. To je ve vší stručnosti rozdíl hlavních dvou politických směrů a stran roku 1848, strany národní a strany radikální, v nichž dnešní směry a strany politické mají svůj historický základ.

§ 10. Připomeňme si stručně, jak roku 1848 naše národní společnost byla složena, abychom si tehdejší strany a směry představili a učlenily konkretněji.

Šlo především o Prahu — Praha byla a zůstala roku 1848 centrem politickým; tím byl dán buržoasní, ale také sociální ráz hnutí roku 1848.

Šlechta, jako stav, neúčastnila se politického hnutí roku 1848, třeba že v letech předchozích a hlavně roku 1847 na stavovském sněmě počínala si opposičně, až radikálně. Jen osobně jeden dva čeští šlechtici stáli ve stranách z lidu, ale jako stav šlechta česká vzdálila se hnutí politického, dávajíc si takto sama zřetelné vysvědčení své politické a národní neschopnosti.

Zbýval tudíž lid, tedy především měšťanstvo, massa národa politicky neoprávněného — že několik purkmistrů smělo se dostavit na sněm, nelze přece pokládat za skutečnou oprávněnost politickou.

České měšťanstvo roku 1848 převalnou většinou bylo živnostnictvo; v menšině byly stavy tak zvané svobodné, intelligence, spisovatelé, professorstvo a učitelstvo, advokáti, studentstvo, — úřednictvo, i pokud cítilo národně, nepadalo na váhu, více již duchovenstvo. Veliký průmysl a kapitál byl více německý, za to dělnictvo bylo převážnou většinou české. »Měšťanská beseda« (založená 1846) representovala společensky tehdejší pražskou společnost národní.

Z těchto sociálních vrstev organisovaly se r. 1848 obě strany politické.

Strana národní nebo-li liberální representována a vedena byla Palackým. Vedle Palackého ve straně byli a vynikali tenkrát Pinkas, Brauner, z mladších Tomek, Trojan, Rieger a ovšem Havlíček. Ke straně přináležel a hlásil se tehdejší svět literární, především Šafařík; mimo to Koubek a Nebeský, také Tomíček, Jonák a většina starších. Sociálně byla to strana měšťanská, hr. Deym, baron Neuberk, baron Villani byli její aristokratickou okrasou.

Ve straně bylo směrů a proudů více, alespoň viděti z řečí a jednání, že byly dosti značné rozdíly co do taktiky i co do programu a ovšem také značné různice osobní. I ve Vídni a v Kroměříži rozdíly a různice ty byly patrny, dokonce pak v Praze. Pinkas šel si cestou svou, také Brauner; v Praze byli kruhové rozhodující na radnici atd. Považíme-li, že strana jakožto strana politická teprve se musila organisovat, nebyly různice a frakce upřílišené.

Strana radikální (»radikalisté« se říkalo) opírala se

o maloživnostnictvo a studentstvo, jak to v radikálních stranách bývá, strana byla více kritická, negativní a do značné míry anonymní, alespoň bez obecně uznaného a odpovědného vůdcovství. Vůdčí roli hráli Sabina, Arnold, Vávra, Knedlhans-Liblinský, Gauč, J. V. Frič, také již Sladkovský. V počátcích hnutí vynikl Faster.

Rozumí se, že v obou stranách byli stoupenci radikálnější a méně radikální; dr. Rieger na př. byl rozhodně radikální a sice radikální ve smyslu strany radikální. A stejně nebyla strana radikální docela jednolitá, jak hned uslyšíme.

Někteří vynikající mužové stáli vedle obou stran, na př. dr. J. Frič se svým listem pro rolníky (»Svatováclavské Poselství«, redaktor dr. B. Pichl).

§ 11. Oba tábory různily se nejviditelněji žurnalisticky a svou organisací spolkovou. Starší byli organisováni všemi předchozími národně officielními, literárními a sociálními institucemi, tedy zejména společností musejní, hospodářskou jednotou a staršími snahami literárně kulturními, jako úsilím o české divadlo, o českou průmyslovou školu a ovšem o české bály atd. Od roku 1846 byla také řečená Měšťanská beseda.

Spolková organisace byla záhy velmi čilá; dávno před rokem 1848 byly v Praze a po venkově spolky, sdružující měšťanstvo, živnostnictvo a dělnictvo.

Zejména se také ustavil spolek »Repeal« (u »Zlaté Váhy«, Zelený trh); pokud jej dovedu posoudit, nebyl to tajný spolek s plány a cíly docela zralými, jak byli tenkrát političtí spolkové v Italii a jinde. Čelními členy toho spolku byli Arnold, Gauč, Vávra a radikálové

vůbec.*) U »Zlaté husy« scházela se politisující společnost měšťanských honorací.

Roku 1848 politické úsilí národní soustřeďovalo se ve spolku »Lípa Slovanská«; spolek tento svými četnými filiálkami venkovskými měl velikou důležitost a působnost. Byl to spolek čistě český, kdežto »Repeal« měl za členy také Němce, stejně jako »Národní Výbor«, vedoucí tehdejší politiku officielní, byl složen z Čechův i Němců.

Žurnalisticky tábory byly rozloženy takto: Před rokem 1848 v Praze vycházely české noviny jen jedny, »Pražské Noviny«, od r. 1826 s zábavnou přílohou »Včela«. Vycházely 2krát týdně. Také Havlíček byl čas jejich redaktorem. Po Havlíčkovi redigovali list: Sabina, v červenci pak Haasner a J. Jireček, v srpnu Kar. J. Erben a Jireček, od října Erben sám; od dubna 1849 Č. Prausek. Od července 1848 staly se listem čistě vládním, tvoříce jakési vládně konservativní křídlo národní.

Orgánem strany národní byly 1848 Havlíčkovy »Nár. Noviny«, denník;**) strana radikální měla tři politické listy: »Lípa Slovanská«, orgán spolku »Lípy slovanské«, vycházela od listopadu 1848 — dubna 1849;

*) Politická činnost tajná byla u nás v samých začátcích; vzory italské a polské se znaly, ale nebylo lidí politicky zkušených a odhodlaných. Vidět to z toho, jak skrovná byla tajná činnost literární, vzdorující censuře. Revoluce r. 1830 vznítila sice i u nás politické úsilí, ale česky psaných spisů nebo letáků politických, tištěných za hranicí, je velmi málo. Do značné míry vychovávali se naši prví politikové literaturou a novinami německými.

**) Ku posouzení poměrů stůj zde zpráva, že »N. Noviny« měly koncem května kolem 1050, koncem června 1848 kolem 1200 odběratelů.

redakt.: dr. Podlipský a J. Slavomil Vávra, r. 1849 Vávra a Sabina, na konec Vávra sám (zvaly se pak »Noviny Lípy slovanské«); »Občanské Noviny« pod red. Em. Arnolda v březnu — dubnu 1849; »Pražský Večerní List« od 1. června 1848 — 1. února 1851; redaktorem napřed Jan Slavibor Knedlhans-Liblinský od 16. června 1849 Chocholoušek.

Ve Vídni vycházel vládní »Vídeňský Denník« 1850, 1851 (red. Votka, pak H. Jireček). Havlíček s tímto listem měl časté a tuhé potyčky.

O »Svatovácl. Poselství« dr. J. Friče jsem se již zmínil (1. červen — prosinec 1848, 2 týdně); Jordanovy »Slavische Central-Blätter« sloužily politice slovanské.

Mimo to byly ještě listy populární a strannicky neprononsované: »Česko-slovanský Vlastenský denník« Krameriův (červenec 1848 — duben 1849); »Obecní list«, orgán městské rady pražské (listopad 1848 — duben 1849), »Sedlské Noviny« Tylovy (duben, červen 1849 3krát týdně), »Vlastimil« (red. J. J. Javůrek), odpoledník, březen 1848, později 3krát týdně, Dále »Vesnické noviny«, »Pozor«, »Pražský Posel« Tylův, »Ranní List«; »Svornost«, napřed česky a německy, pak se německá část oddělila (Concordie); »Rychlík z Čech« byl s »Eilbote aus Böhmen« efemerním dvojjazyčným pokusem. Ve smyslu politiky frankfurtské vyšlo v červnu a červenci 1848 asi 20 čísel »Vlastimilu« (redaktor P. M. Fischer).

Satyrické listy byly Havlíčkův »Šotek«, a »Brejle« (red. B. Moser 18. únor — 28. května).

Dělnického listu »Hlasník« vyšla 3—4 čísla.*) Na Moravě byly od 1. list. 1848 do konce 1850 »Moravské Noviny« (red. Klácel); ve Vídni od 1849—60 vycházely »Slovenské Noviny«.

Mimo to byly listy odborné a poučně zábavné.**) Avšak nedařilo se tenkrát listům nepolitickým; Štorchovy Květy a Plody v posledním čísle oznamují, že se přemění v politický denník, protože pro list nepolitický není zájmu. Časopis musejní roku 1848 nevycházel v čas a zůstal neúplný (jen 3 svazky); redakce dává sama vysvětlení, že »při mnohonásobném nynějším zaneprázdnění většiny našich sil literárních na poli veřejného života« (redaktor Vocel sám poslancoval) nebylo to jinak možné.

Toto náhlé, možno říci: vzplanutí českého tisku politického odpovídá revoluční době — tiskový zákon v březnu 1849 způsobil silnou reakci; netrvalo dlouho a nebylo zase politických listů žádných. Když přestaly vycházet »Pražský Več. List« a »Slovan«, vycházel jen Malého »Pražský Prostonárodní List« (16. července 1851 — 24. června 1852), až vládní »Pražské Noviny« byly zase jediným politickým listem českým.

---

*) List počal vydávat Kampelík; první číslo vyšlo koncem března, v celku 3—4 čísla, jak Kampelík sám udává: Dělník 1870, č. 4.

**) Srv.: Přehled českého časopisectva roku 1848 a 1849 v »Č. Č. Musea«, 1849, II.; tam jsou zprávy o listech na venkově českém (uvádí se 6 listů), na Moravě (4 polit. listy), na Slovensku a ve Vídni (také v pruském Slezsku, v Hlučině vyšlo prý několik čísel českého časopisu); udání o jednotlivých listech jsou neúplná — sám doplnil jsem málo, protože jsem všech listů nemohl najít.

Stručnou zmínku zasluhují tu ovšem také listy německé. Již před rokem 1848 byly mnohem lepší než české, což je velmi pochopitelno při tehdejším stavu české literatury a školství; obzvláště »Bohemia« vynikala bohatostí zpráv. Pro poměr obou národů je charakteristické, že »Bohemia« 1848 přinášela občas články české. Od 2. dubna vycházel »Konstitutionelles Blatt aus Böhmen«. Od r. 1837 spisovatel Glaser vydával »Ost und West. Blätter f. Kunst, Literatur und geselliges Leben«, jakéhosi sprostředkovatele mezi literaturou německou a slovanskými. Byl orgánem německých spisovatelů českých (Meixnera, Hartmanna a j.), z našich tam psali Purkyně, Šafařík, Koubek a j. Roku 1848 list zanikl.

Koncem listopadu 1849 počal vycházet německý list »Union« psaný v českých zájmech; Aug. Smetana byl jeho redaktorem, po něm Gábler. List zanikl 1850.

§ 12. Pro posouzení obou stran, hlavně však celého hnutí roku 1848 důležito je rozeznávat obzvláště na straně radikální směr dvojí — jeden více n a c i o n á l n ě p o l i t i c k ý a druhý více s o c i á l n í. Ovšem že oba směry nebyly od sebe určitě odděleny — ale jsou patrny.

Hospodářské poměry hrály vždy u nás vynikající roli politickou; pokud běží o průmysl, tedy byly země české i před rokem 1848 zeměmi nejprůmyslnějšími a otázka sociální zde jistě byla, třeba latentní a nepozorovaná. Avšak mohla se již i pozorovati. R. 1848 byly vážné potyčky mezi dělníky a továrníky v Brně (továrníci najímali venkovské dělníky), v Praze 1845 byly nepokoje vedoucí až ke krveprolití (zavedením

strojů v kartounových továrnách dělnictvo se bouřilo). V Slezsku bylo hnutí mezi dělnictvem už velmi silné.

Dělnictvo v letech 40tých bylo shromážděno v českých spolcích a bralo živé účastenství v probuzení národním a politickém. Třídně nebylo ještě uvědoměno, socialistickým také ještě nebylo.*) Také maloživnostnictvo pociťovalo již svou »otázku« a právě roku 1848 jednalo se již o organisaci úvěru pro malé živnostnictvo. Zde vynikal svou činností továrník Zdekauer, jehož přičiněním také založena první řemeslnická záložna (19. srpna 1850, jednalo se o ní před tím). Jeho brožurka (německá) o organisaci spolčení řemeslnických a živnostnických (1849, psaná 1846), svými návrhy nejlépe osvětluje tehdejší tíseň poměrů hospodářských.**)

Pro povznesení dělnictva a živnostnictva v kruzích české intelligence záhy se jevilo porozumění. Sem hledí především ideální úsilí Amerlingovo; roku 1848 hned ve dnech březnových Měšťanská beseda Kampelíkem starala se o kartounové tiskaře a nezaměstnance.***) Ve výboru Svatováclavském byla zvláštní sekce pro dělnickou otázku.†)

Ve straně radikální obzvláště Sabina a Arnold chytali se již roku 1848 ideí socialistických; avšak

---

*) C. Horáček, Dějiny českého hnutí dělnického, 1896; Zd. V. Tobolka, Počátky dělnického hnutí v Čechách, v Obz. národohospod. 1903 (zvláštní otisk); T. Jiroušek, Dějiny sociálního hnutí v zemích koruny české ve Vlasti 1900 násl.

**) Obsah vepsán do Malého III., 83.

***) O tom dává zprávu Kampelík: Dějepisná vzpomínka na dělnictvo, zvláště na tiskaře kartounů v Praze, za osudného roku 1848, Dělník 1870, č. 11. a násl.

†) Pinkas, Memoiry v »Politik« 1879, 3. X.

otázky sociální zajímaly obecně již déle; podle zpráv K. Šmídka (Literární ruch na Moravě v novější době Čas. Mat. Mor. I., 1869) zavdaly zmíněné nepokoje brněnské roku 1843 alumnátům v Brně podnět, zabývat se s ideami St. Simona, Cobeta, Fouriera a j. Roku 1848 události v Paříži vybízely k přemýšlení — ve všech listech se jedná o otázkách sociálních.*) Dělají se také reformní návrhy; v Oheralově »Týdenníku« brněnském na př. se žádá, aby čas pracovní v továrnách ustanoven byl zákonem a předkládá se návrh na pojištění dělníků v nemoci a úrazu (48, 16, V.). V Brně byl veliký počet dělnictva (v »Týdenníku« se ho čítá 15000 — prý třetina obyvatelstva) a tudíž návrhy takové právě v brněnském listě jsou přirozené; v Slezsku, v zemi již tenkrát silně průmyslné, podle Helferta na podzim roku 1848, ačkoli prý tam bývalo nejtišeji, jevilo se hnutí »částečně kommunistické«.**) Jak v zemích českých tak i ve Vídni dělnictvo (Štulc na sjezdu Slov. Líp. 29. prosince 1848 počítal ve Vídni 60.000 zanedbávaných českých dělníků a sloužících) hrálo r. 1848 značnou roli; ve Vídni ministerstvem Doblhoffovým dostala se demokracie ba přímo »proletariát« k veslu, volby do říšského sněmu připouštěly »samostatné dělníky« a sněm sám byl radikálně demokratický maje jen jednu komoru.

V radikální straně, jak řečeno, roku 1848 Sabina representoval směr sociální a socialistický, také Arnold literárně; vedle něho však i jiní věnovali socialním

---

*) O sobě vyšly Klácelovy Listy přítele k přítelkyni o původu socialismu a kommunismu, otištěné z Mor. Novin, 1849.

**) Helfert, Revolution u. Reaction im Spätjahre 1848, 330, 332.

problémům svou pozornost — Gauč robotě a poddanství, František Havlíček dělníkům.*)

V Praze hnutí roku 1848 bylo ve svém jádru sociálnější, než se na to pamatuje. Hnutí samo projevilo se na venek nejdříve v kruzích živnostenských; první schůze lidu v Svatováclavských lázních dne 11. března (1848) měla více požadavků hospodářských a sociálních, mezi nimi také »organisace práce a mzdy«, stejně jako požadavek, aby se zrušila robota atd.**) Také u nás rok 1848 žádal svobodu a chleba.

Povstání svatodušní v Praze bez dělnictva nebylo by bylo možné. Před ním vypukly nepokoje proti židům; purkmistr Vaňka vydal hned 17. června (1848) nařízení, aby nezaměstnanci z Prahy se vzdálili. Uslyšíme ještě, jak Frič počátek povstání svaluje na dělnické »anarchisty«.

Otázka poddanství byla otázkou sociální po výtce, dotýkající se nejen stavu selského, ale stejně

*) Frič, Paměti III., 242.

**) »Organisace práce a mzdy«, — tak zní 18. punkt u Schopfa (I, 46); Černý má znění petice Pinkasem vypracované a tam požadavku není. U Braunera (»Bohemia« 18. března = Černý Boj I, 12) je sociální požadavek: všeobecné vykoupení z roboty a jiných ústavních povinností, vyzdvižení poddanosti atd., ale požadavek o organisaci práce a mzdy také schází. V stylisaci, Braunerově je odchylka od toho, co podle Schopfa se v lázních Svatovácl. žádalo; Schopf píše: »Aufhebung der Robot, der Patriomonialgerichte, der Tandemien und der Lehen»; Brauner má neradikální »vykoupení«. Frič (II, 267) má také: vykoupení, o organisaci práce a mzdy tu nemá nic, ačkoli vypravuje (p. 259), že na schůzi žádána: »organisace práce i urovnání mzdy«. Viděti i v této historii politických požadavků politický rozdíl strany měšťanské a strany více lidové. Srv. o textu celé petice poznámku k § 29.

šlechty a měšťanstva; a právě tato otázka byla roku 1848, víc než si naši vůdcové toho byli vědomi, hybnou silou také politického a národního hnutí. Vždyť přece až na 2—3 aristokraty všichni naši buditelé a spisovatelé byli původu měšťanského, selského anebo dělnického — jak neměli pociťovat nadpráví absolutismu právě z této jeho stránky sociální?

II.

§ 13. Strana radikální vytýkala straně Palackého hned s samého počátku nehybnost a neodhodlanost.

Frič tlumočí názor radikálů, praví-li o počátcích politické akce roku 1848, že z Repealu a od »Zlaté husy« Fastrovy »vyšel po vzájemném se delším dorozumívání první, všeobecný ruch, jenž po 228 letech zvrátil osudy českého národa do příznivějších nám kolejí.« *) A na jiném místě uvádí jakožto prvé politické činitele členy Repealu, a vedle nich studentstvo a drobné měšťanstvo. **)

Také Malý je v tom Fričovi oporou potud, pokud také udává, že politická »iniciativa« v březnu 1848 vyšla od Fastra a z Repealu; avšak dokládá, že prý nikoli »bez vědomí některých méně ostýchavých čelnějších vlastenců« k Repealu nepřináležejících. ***)

Jisto je, že lidový ruch březnový započal bez spolupůsobení brzkých politických vůdců — alespoň ani Palacký, ani dr. Rieger nevystupují hned na

*) Frič, Paměti II, 243.

**) Frič II, 234.

Znovuzrození II, 11.

počátku; tito dva teprve 10. dubna zvoleni byli do Národního Výboru a Frič dokazuje, že volba provedena podskokem, vině v tom také Havlíčka, že se Palackému za nástroj propůjčil.*)

Myslím, že Frič nemá pravdy; tak jako v tomto případě i jinde úzké nazírání radikální vadí mu vidět věci ve své pravé podstatě.

Faster a Repeal mají nepopěrnou zásluhu v tom, že budili měšťanstvo politicky; ale proto není třeba ubírat politickou zásluhu Palackému a jiným. Avšak v posuzování našeho politického obrození Frič jeví onu krátkozrakost, kterou se politický radikalism obyčejně vyznamenává. Palacký nevystupoval v Repealu proto, že měl práci jinou a neméně užitečnou. Palacký hned po vyhlášení konstituce napsal populární článek politický do tehdejších jediných novin českých (Co jest konstituce v P. N. 19. III.); Palacký dále ihned jednal se spisovatelstvem německým a českým, napsal různá svá prohlášení — proč tedy měl vystupovat v Repealu? Frankfurt obrátil se na Palackého, a tento mu odpověděl, třeba nebyl členem Repealu. Kdo tedy dříve započal politicky pracovat, Repeal a Faster nebo Palacký?

Palacký. Jeho činnost byla politickou od prvého vkročení do Prahy — ten Palacký, který od roku 1823 v Praze pracoval o obrození našeho národního vědomí, ten Palacký, jenž redakcí Musejníku stál v čele ruchu literárního, ten Palacký, jenž do roku 1848 napsal několik svazků své historie (třeba německy), ten Palacký, jenž desíti- a desítiletí měl styky se šlechtou atd. — ten Palacký dopustil se nepolitickosti tím, že nechodil do Repealu a k »Zlaté huse«?

*) Frič II, 395.

Není divu, že z kruhu Palackého repealistům proti takovým výtkám vytýkáno politisování u džbánku — jistě bylo nezřídka podle toho. Za to je fakt, že kruh Fastrův sám stál o pomoc neradikálů, žádaje od Braunera formulaci českých požadavků politických; právě tak Trojan, Pinkas a jiní dostali se v politické popředí.

Frič, všemožně háje politické prvenství své strany, praví také, že v hlavě Gaučově zrodily se schůze idové, Svatováclavský výbor, schůze Slovanů v Praze a též Slovanská lípa.*) Možná; ale není pochybnosti, že tyto a podobné myšlénky tenkrát zrodily se i ve hlavách jiných. Proto na př. Malý, Schopf o původu některých těchto spolčení a podniků referují jinak.**) Na tom mnoho nezáleží. Idea Slovanského sjezdu na př. zrodila se z hlásání slovanské vzájemnosti Kollárem, zrodila se dále přirozeným austroslavismem, zrodila se odporem proti Maďarům, zrodila se příkladem frankfurtského parlamentu atd. — jen takovou analysí, tuším, dá se ve směsici jednotlivých událostí a osob postihnouti, co se vlastně dálo a které byly idee vůdčí. Nejsem sice historik, nepodávám historického obrazu roku 1848, vystihuji pouze v událostech revolučních naše politické obrození a jeho ideovou podstatu.

§ 14. Rozdíl obou stran jevil se ovšem nejzřejměji v tom, jak posuzovaly události svatodušní a jejich politické následky: radikálové v nich viděli největší čin,

*) Frič II., 242.

**) Schopf, zprávy k 30. dubnu; Malý II., 55 připisuje ideu slovanského sjezdu Kukuljevičovi, napsavšímu do N. N. (20., IV.) článek atd.

čekajíce spásu od revoluce branné, strana mírná právě tento čin odsuzovala naprosto, vidouc v něm příčinu politické pohromy.

Poslechněme, jak Palacký sám tento úsudek formuloval.*) Události ty, praví, učinily strastný konec nejen slovanskému sjezdu, ale i nejlepším nadějím našim. »Nevím o žádné události za naší paměti, kteráž by byla měla následky osudnější a škodnější pro národ, nežli tato ‚bouře o svatodušních svátcích' (dne 12. června a násl.); jsemť podnes (Palacký to píše 1872) dokonale přesvědčen, že kdyby prosby mé v národním výboru 12. máje (a jindy častěji) přednesené, abychom nepouštěli mravního svého postavení a varovali se každé appellace k násilí, kdyby, pravím, prosby té bylo se šetřilo, národ český byl by již během roku 1848 dosáhl oné míry práv národních i krajinných, kterých až podnes nadarmo se domáhá, i že by tudíž veškeré dějiny, jak země české tak i rakouské říše, vzaly byly směr utěšenější, nežli se stalo. Vím, co pravím a stojím přece na slovu svém, nabyv známosti dosti spolehlivé o smýšlení kruhů té doby rozhodných. Největší škoda i pramen všeho dalšího zlého záležela ve zmaření sněmu pro král. České na měsíc červen 1848 již nejen rozepsaného ale i připravovaného. Kdyby sněm ten byl se sešel a způsobem zákonným formuloval žádosti zemské, není pochyby, že by na nejvyšších místech potkal se byl ještě s větší povolností, nežli sněm Uherský.«**)

*) Palacký, Radhost III., 281 násl.

**) R. 1875 v »Pokroku« 11. května: O roztržce v národu českém Palacký opakuje: »Tak již roku 1848 pozdvihše se mocí brannou proti domnělé reakci Windischgraetzově, bojem všetečným zasadili jsme svobodě národu našeho ránu, jestli ne smrtelnou, aspoň od té doby ještě nezacelenou.«

K těmto vážným slovům Palackého dostalo se nám ze strany staročeské, nepřímo od dr. Riegra, dalších zpráv od prof. Kalouska, popisujícího nám ve vydání řečí dr. Riegra jeho činnost v Národ. výboru.*)

Tu se dovídáme, co všecko radikální akcí bylo zmařeno. Čteme, že vlivem a působením dr. Riegra v Inšpruku (kam se s hr. Nosticem byl odebral, vymoci schválení Thunovy prozatímní vlády české) císař a vláda odhodlali se k těmto koncessím: císař schvaluje zřízení zatímní vlády české, nařizuje neodkladné zřízení místodržitelské rady české v Praze s působností bývalé dvorské kanceláře a souhlasí s zřízením nejvyššího soudu v Praze; patent svolávající sněm český vyhotoven dle konceptu dr. Riegra, a sněm po výtce měl být zákonodárným; také ustanovení členů místodržitelské rady bylo slíbeno a dílem vykonáno: dvorský rada Klecanský vyhlídnut ke správě vnitra, Strobach soudnictví, hr. Lažanský financí — Klecanský dekret už měl a arcikníže František Josef jakožto místokrál byl ustanoven za náčelníka chystané nové vlády zemské v Čechách.

Avšak, prof. Kalousek oznamuje dále, pouliční nepokoje červnové nenapravitelně pokazily všecko: deputace Inšprucká přišla s koncessemi do Prahy 17. června po vyhoření mlýnů . . bylo po všem — Klecanský, přišedší do Prahy s hr. Mensdorfem pro upokojení města, dostal od dvora rozkazy, aby zastavil uveřejnění patentu a koncessí Inšpruckých.**) Prof. Kalousek končí

*) Řeči dr. Riegra I., 18.

**) Patent, vypisující sněm, datovaný ze dne 6. června uveřejněn po svatodušních bouřích v NN 29. června: není řečeno je-li to zmíněný koncept dr. Riegra, nebo ne.

tímto vytčením dalších neblahých následků: Slovanský sjezd se rozešel a šlechta, věci české již získaná, odvrátila se od ní docela. Národní Výbor 26. června rozpuštěn — — »Sněm český se nesešel. Připravovaná ústava česká pochována do hrobu!«

Kdo zavinil tuto pohromu? táže se Palacký a dává »budoucím dějepiscům toto svědectví svědomité a uvážené«:

Hřešeno s všelikých stran — »ani sám necítím se bez viny, jelikož aspoň nedal jsem byl náležitého pozoru na rostoucí kvašení myslí a nesnažil se předejíti bouři.« Zjevnými činiteli bylo s jedné strany vojsko a s druhé pražští boucharoni a mládež universitní. Vojsko podle Palackého bylo vinno těmi četnými důstojníky, kteří český lid nenáviděli a potrestat jej toužili: »Naši radikálové, poučeni a popuzeni od vídeňských, počali již před koncem máje brojiti proti vládě za příčinou obmýšlené prý reakce; sám národní výbor český nebyl jim dosti svobodomyslným; kommandující generál kníže Windischgrätz rozkřičován byl (Palacký praví, neprávem) co úhlavní nepřítel a rušitel konstituce i svobody, a žádáno nahlas, aby ssazen byl s úřadu svého« . . . »Studentstvo pražské závidělo vídeňskému jeho ve dnech březnových nabyté slávy, a hořelo po příležitosti, vyznamenati se také chrabrostí v nějakém boji; nejraději byli by naši mladí páni potýkali se pro vlast proti frankfurťákům.« Konečně Palacký dodává, že »i v obecenstvu jevily se mnohé obavy, původu však různého«.

»Ve všestranné takové rozčilenosti každá nahodilá příčina mohla vésti ke srážce krvavé, třebas ani nebylo cizích agentův, na to schválně do Prahy vyslaných« . . .

»Kdo kde a kterým činem uvrhl do bohopusté hořaviny tehdejší zápalku první, já udati nemohu; ale přesvědčen jsem, že by počaté půtky brzy byly daly se ukojiti zase po domácku, kdyby neznámí agenti cizí nebyli netoliko štvaním ale i podplacováním obecného lidu nevzněcovali boje napořád.« Palacký na to vzpomíná ještě svého prostředkování s úřady a vojskem, kterého se vzdal, když »od našincův samých beze vší kázně opět byly rušeny« podmínky smíru. »Tu zjevilo se patrně, že celé to povstání se strany lidu českého bylo jen nahodilé neměvši samo v sobě ani plánu ani vůdce uznaného, ačkoli došlo podpory hojné se všelikých stran.« Ty podporující strany podle Palackého byli někteří vysloužilí vojáci polští, vídeňští studenti a hlavně emissar uherské vlády, člen slovanského sjezdu Slovák zrádce Marcell Turánský. — To tedy jest úsudek Palackého o největším činu radikální politiky, úsudek málo lichotivý, ba vlastně zdrcující; Palacký, stručně řečeno, tvrdí, že bezhlavé, nepromyšlené, neplánovité vzbouření svatodušní pracovalo pro politiku maďarskou a maďaronskou, a že radikálové, nevědouce, sloužili ku kompromittování slovanského sjezdu a české politiky vůbec, podávajíce nepřátelům našim vítaný material pro »široko daleko rozvětvené spiknutí slovanské«.

§ 15. Toto vysvětlení Palackého svatodušní revoluce a těžké obžalování radikálů vyšlo v roce 1872; dodatky prof. Kalouska resp. dr. Riegra vyšly r. 1883 — se strany radikální nevyšla žádná náležitá odpověď až konečně J. V. Frič se o ní pokusil ve svých Pamětech.

Frič popírá domněnku Palackého a jiných, že v Praze byli cizí emissaři; zejména prý také nebylo

žádného emissaře maďarského.*) O tom, co ve svých »Vzpomínkách na události roku 1848« Jireček vypravuje (Světozor 1878), že totiž v Klementině u vrátného byla povstalecká »vláda« s Bakuninem, Frič mlčí. Avšak pro omluvení událostí tím málo se získá — přes Bakuninovu »vládu« byly svatodušní bouře bez plánu a hlavy, právě proto, že se jich účastnil Bakunin. Jireček vypravuje, jak Bakunin komandoval podle mapy a plánů Prahy — opět jen důkaz, jak osnovatelé tehdejších bouří byli fantasté a abstraktní stratégové cizinští.**)

Co se inšpruckých koncessí týká, Frič věci se vyhýbá, ale praví, že i bez svatodušní bouře naši vůdcové nebyli by se byli dodělali úspěchů: »zdaž mohl si kdo z našich předáků skutečně troufati, že by dávno spola ztroskotanou, po dva věky nespravovanou, proti úskalím ničím neobrněnou loď státního českého práva i bez svatodušní bouře v bezpečný přístav zavlékl?!« atd.***)

V této otázce, jak uvidíme, Frič má značně pravdu; ale právě je také zřejmo, že podle jeho vlastního přiznání svatodušní bouře při nejmenším byla zbytečná.

Než tu jsme právě dospěli k otázce, jaká podle Friče bouře ta vlastně byla a co radikálové vlastně chtěli.

V té příčině Frič nechtě a nevěda silně potvrzuje soud Palackého o politické neschopnosti radikálů. A proto že záleží na tom, aby zde netoliko politika Palackého ale především Havlíčkova byla náležitě

*) Pamětí III., 127, 152.

**) Helfert, Der Prager Juni-Aufstand 1848, 1897: Poláci hráli při barrikádách velmi vidnou roli.

***) III., 107.

oceněna, ukážu stručně na ty momenty, které z Fričových Pamětí vyplývají pro poznání a posouzení tehdejší radikální strany a radikální politiky: líčení Fričovo je výmluvným svědectvím pro to, že Havlíček radikály dobře znal.

Frič připouští, že byli tajní štváči, obzvláště také v svornostářském obleku; ve Vídni prý a jinde dělali na účet pražských radikálů nezbednosti a provokovali.*) Lhalo se vůbec, praví Frič, a vymýšlelo tenkrát a na všech stranách báječně, našim na vojáky, těm zase na naše atd. Tím rozčilení, jitření rostlo. »Anarchisté a jich vůdci a svůdci byli při práci, štvali atd.**)

Začátky bouří i podle Friče způsobeny byly provokatéry a dokonce tvrdí, že komorník Thunův byl oním provokatérem, jenž vystřelil z hotelu »U modré hvězdy« atd.***)

Zkrátka — bouře vznikla podle Friče jednak sama od sebe, jak i Palacký myslí, jednak zase provokatérům přisuzuje iniciativu, odmítaje pouze (proti Palackému a j.) rozdmychování a štvaní emisarů maďarských. Za to docela potvrzuje Palackého slovo, že bouře s naší české strany byla docela nahodilá a bez plánu.†)

Frič totiž s naivností přímo porážející, on, »předseda vojenské sekce Slavie«, doznává na př. toto: »Ne-

*) III., 126.

**) III., 199.

***) III., 201, 205. Z německé strany byla v Praze revolučni propaganda spojena s Vídní a Německem; určitou o tom dává zprávu Meissner ve své biografii.

†) U Malého čtenář dočte se mezi příčinami bouří také o vojenském spiknutí proti Slovanům a o kamarille, která překazit chtěla český sněm: o tom se hned r. 1848 mnoho mluvilo, ale není to než poněkud naivní posuzování vládní politiky.

může si vůbec nikdo představiti, jak v číré nevědomosti trvali jsme o všem, co se za okruhem našich nejbližších barrikád, kteréž nám bylo střežiti, v ostatních částích města děje.« A jak Frič toužebně, ale marně čekal vyzvědače, jež poslal — nevrátili se, nebo nepřinesli spolehlivých zpráv atd.*) Anebo dokonce: »Ovšem, kdyby bylo mezi námi, zvláště v oné noci ze středy na čtvrtek alespoň na Novém Městě bývalo odhodlaného chlapíka, zkušeného vojáka, dovedného organisátora, ba třeba jen cílů svých vědomého řečníka, muže z lidu, jakým byl na př. Fastr . . «**)

Tedy scházelo jen — plánu a scházelo odhodlanosti. Odhodlanost? . . . Frič i o tom podává různé a podivné zprávy.

Barrikády (čteme) po prvních výstřelích dělových musely být sebe srdnatějšími obránci opouštěny. »Na jednu, blíže ‚Špinků', postavil se též Franta Šumavský, člen Svornosti, mávaje šavlí a upřímně hotov život svůj za vlast dáti v šanc, zřelť se však, jakmile řady vojska od Havířské ulice dále postoupily a první výstřel daly, zcela ouuštěným. Konstatovav tuto okolnost vlastnímu svému svědomí, pravil sobě: Franto, dostál jsi občanské své povinnosti — ale patrno, že jednou všemi kulemi plné dešarže šťastně ušetřen, zbytečně bys opětným výstřelům za cíl se stavil; zvlátě an pouhou šavlicí stanovisko své neobhájíš — pročež sestup, schovej

*) III, 220.

**) III, 262. — Nár. Listy 26. června 1896 přinesly upomínky na »červnové dny r. 1848« od p. J. Šestáka, očitého svědka; ten zaslechl dne 15. června slova Bakunina k starostovi Vaňkovi: »Herr Bürgermeister, was ist das für eine Revolution: keine Ordnung, keine Organisation, jeder macht, was er will!«

zbraň zas do pochvy a pamětliv, kde tesař díru nechal, hleď, bys raději slovník svůj dodělal. Co v tomto zcela pravdyhodném zachování se a rozumování předbřeznového vlastence nejryzejšího jádra dojemné prostoty a bodré upřímnosti! Tomu náš boj věru nebyl — směšným, ač sám proti své vůli neodehrál v něm příliš vážnou úlohu.« *)

Franta Šumavský tedy byl pravdyhodný, nejryzejší vlastenec, dojemně prostý a upřímný — avšak Havlíček byl šosák, udavač atd. (podle epithet radikálních listů), protože těm Frantům a Fričům radil, aby dopsali své slovníky a básně . . .

Frič ovšem dopsal své básně teprve později — v svatodušních bouřích napsal »důkladný protest a výstrahu otcům města« . . . Prosím čtenáře, ať si přečte scénu, jak milý náš radikál ve zlosti »bez šaršounu« od svých kamarádů běžel k — rodičům, protože pustili vězněného Thuna, jak náš »komendant« nemohl odolat Šafaříkovi, který s jinými Thuna odváděl.**) Ať si čtenář přečte, jak Frič na konec nahlédl, že již nic mu neprospěje, a jak tedy, přes veto Sabinovo, bylo odhlasováno, že »Josef« a jiní úlohu svou v městě dohráli. Venkované měli teď být zbubnováni proti vojákům v Praze . . . Než zatím Frič napsal dotčený »důkladný protest« a vzdal se »podruhé a již nadobro velení a ubíral se celý zdrcen k domovu ku svým rodičům«.***)

---

*) III, 229.

**) III, 242. — Frič se na Thuna patrně velmi zlobil, ale byl to také nápad, nedávat takovému komendantovi na koni — odpovědi.

***) III, 286,

A tak tedy papírovým protestem končila bouře, protestem napsaným »jménem studentstva českého a lidu hrdinně s námi bojovavšího«: který protest vydal více — tento nebo tisíce protestů napsaných Havlíčkem?... a které protesty byly hrdinnější?

Frič neostýchal se napsat, že i Sladkovský klesl na mysli k jeho »nemalému zadivení«;*) jak mu bylo, když i Sladkovský propouštěl Thuna, prý »nevypoví«.**) A na jiném místě vypravuje o svém radikálním příteli Sojkovi, jemuž Havlíček byl tak neradikální — jak se mu po svatodušním týdnu ztratil, ačkoli prý rodičům Fričovým byl přísahal, že svého vůdce neopustí a třeba na konec světa sprovodí.***)

Neuvádím toho, abych Sladkovského a jiné zlehčoval (Sladkovský jednal docela správně), ukazuji pouze, jak radikálové sami se posuzovali; patří to k obrazu, jaký nám Frič podává o radikálním titanismu svatodušním . . .

. . . svět však stavět
podle vlastní chuti nový,
k tomu bývá jen mladý Titan hotový —

volá Frič ve svém »Upíru« z roku 1859. Paměti jeho k této poesii podávají politický komentář.

§ 16. Odpůrcové vytýkali stoupencům radikalismu už tehdy velmi často mládí; naopak zase radikálové odpůrcům svým vytýkali stáří. Avšak toto rozlišování stářím nevysvětluje celého rozdílu. Fričovi ovšem bylo teprve 19 let, ale byli s ním starší; Sabinovi bylo 34, Sladkovskému 25 atd. Na druhé straně

*) II, 221.
**) II, 241.
***) Frič, Paměti, IV, 365.

Havlíček také neměl více než 27 let; mimo Palackého (50letý) byla i na straně Palackého většina lidí mladých — dr. Rieger 30, Tomek 30 atd. A že i mládí nepřekáželo mnohým hlásit se vědomě a před pohromou ke straně konservativní, tomu svědectví dává Frič, vypravuje nám, že J. Jireček (23letý) do očí a docela odkrytě mu řekl, že je smýšlení konservativního.

Ale ovšem nezralý, nevyspělý, a slabý ten náš prvotní radikalism byl. Měl vady mnohé a veliké; v theorii byl bez určitého programu politického a bez základu filosofického, v politice mu scházela samostatnost a — odhodlanost.

Revoluční vzrušení nemohlo u nás být než chvilkové a příliš vnější, demonstrační, protože nebyli jsme připraveni na revoluci, měnící politické zřízení v základech. Od nové doby počínajíc revolucí politickou předcházely revoluce duchovní — náboženská a filosofická. Revoluce anglická (Havlíček na ni upozornil Macaulym) byla skoncováním revoluce náboženské; revoluci francouzskou předcházela revoluce filosofická — Voltaire, Rousseau a jiní. V tomto století ve Francii a taktéž v ostatních zemích filosofie a literatura docela jinak hýbala duchy než u nás. O Francii ani netřeba mluvit — tam se prostě pokračovalo a pokračuje ve veliké revoluci; v Německu r. 1848 předcházela t. zv. levice hegelovská a radikální filosofie vůbec (Ruge, Feuerbach, Straus, Stirner, Marx, Heine atd.), o tom nemluvíc, že celá filosofie od Kanta počínajíc byla revoluční. Anglie měla Shelleyho, Byrona, měla filosofy jako Benthama, oba Milly a j. Poláci vedli revoluci politickou a jejich genialní básníci prováděli ji literárně, Mickiewicz a Krasiński. V Rusku revoluci vedla téměř

jen literatura — teprve později nastoupil revoluční tenor svou dráhu.

A u nás?

Po dvoustoleté mrtvotě politické nesamostatnosti naše obrození neslo se směrem jiným a bylo ve své podstatě docela zvláštní. Velikou reformaci a revoluci měli jsme za sebou a v upomínce, teď šlo o to, vzbudit pokleslý národ především k životu duchovnímu. Živé slovo české a slovanské a vzpomínky historické byly hlavním prostředkem buditelským a tak naše doba předbřeznovská měla přirozeně ráz literárně vědecký — vědění a vzdělání bylo hlavním prostředkem obrodním. V té atmosféře nerostou již legiony pro revoluci brannou — de facto naše strana radikální přestala na revolučních demonstracích a barrikádách konec konců jen papírových. Revoluce branná byla nemožná, byla nesmyslná a také se nestala. Svatodušní barrikády revolucí nebyly. Všecko to Havlíček správně rozpoznal a podle toho i jednal. Poznal také, že revoluce branná již není potřebna; ale pochopil a cítil, že třeba je nám revoluce duchovní a revoluci tu skutečně prováděl. V tom právě je organickým pokračovatelem starších buditelův a obrodičů.

Jen si v duchu vedle sebe postavme naše myslitele a literáty, pracující v posledních dobách předbřeznového absolutismu.

Vládl směr Kollárovský a Jungmannovský, jehož heslo a obsah byly: Slovan a vlastenec.*) Representanté předbřeznovského ducha již se odmlčovali a ustupovali z pozemského jeviště: A. Marek (1785—77),

*) Podrobněji viz Č. otázka, 45 násl.

Jungmann († 1847), Kollár († 1852), Šafařík († 1861), Čelakovský († 1852), Palacký; dále: Havlíček, Koubek, Nebeský, Sabina; pak řada jiná: Turinský († 1852), Picek, Zd. Polák, Vacek Kamenický, Langer, Jablonský; a zase jiní: Vocel, Erben, Macháček, Rubeš, Klicpera, Štulc, Kolár, Vinařický, Villani, Kapper; dále: J. Marek († 1853), Tyl, Chocholoušek, Pravda, Němcová. Pak spisovatelé jako: Hanka, Tomíček, Franta Šumavský, Malý atd.

Na Slovensku: Hollý, Botto, Chalupka, Sladkovič, Král, Hurban, Šťúr — — —

Z celé této řady spisovatelů, žijících roku 1848, modernější a živější dají se vypočítat na prstech jedné ruky — Havlíček, Koubek, Nebeský, Sabina, Šťúr, Král. Šest jmen a paterý směr, vlastně šesterý — avšak politická revoluce z nich nemluvila ze žádného; Šťúr sice povolil své romantické politice; ale to skutečně byla jen romantika v nejtěsnějším slova smysle, tak jak deset let před ním Samko Chalupka se mihl na bojišti ruskopolském . . .

Co se hlavně filosofie a filosofických myšlének týká, právě v tomto oboru neměli jsme ještě mnoho. Bolzanova filosofie působila, ale nepůsobila revolučně; radikálněji mohl působit Aug. Smetana, jenž se opíral o Hegla, Feuerbacha (snad znal i Marxe), ale sám započal teprve roku 1848. Klácelova filosofie byla radikálnější ale přece jen slabá — Čupr a někteří jiní také nebyli silni — tak, že jedním slovem hlubšího filosofického, pravím hlubšího, a samostatnějšího myšlení nebylo. Nejhlubší člověk v době předbřeznovské byl z mladších Mácha — ale ten zůstal předčasným prorokem, teprve revoluce 1848 a reakce k němu přivedla

generaci mladší. Pravda — Sabina se k Máchovi znal záhy.

Obzvláště nebylo filosofie sociální n politické — ani Kollárova filosofie dějin, ani Palackého nepronikala v tísni drobnějších pracovníků buditelských.

Z mladších někteří počínali právě rokem 1848 — dr. Rieger, Sladkovský; dr. Rieger, jak vidíme z jeho řečí kroměřížských a ze spisu z roku 1850 (O statcích a pracích nehmotných), byl velmi vzdělaný a talentovaný, ale nebyl pro myšlení a práci pronikavější a samostatnější, spokojuje se více politikou representační.

Vezmeme-li několik mužů odborně vzdělaných a praktiků administračních: Pinkas, Brauner, Štrobach' máme ideovou a politickou bilanci roku 1848 hotovu a ta zní:

Nejsilnější duchové byli Palacký a Havlíček a ti právě byli proti radikalismu; s nimi šli Koubek, Nebeský — zůstal tedy straně radikální jediný Sabina (Frič se literárně vyvinul teprve později, a nebyl by ani tenkrát prospěl), pokoušející se již roku 1848 o jakýs takýs systémek radikálních myšlének. Alespoň byl duchovním vůdcem radikálů a hledal pro stranu svou důvody, je však patrno, že konec konců nedovedl podat než odvar toho, co jeho protivník Havlíček hlásal.*) Teprve v pozdějších letech Sabina chudák měl více myšlenek svých, ale ovšem zároveň už klesal do služeb tajné policie. On, jenž podle Havlíčka žádal pro politiku veřejnost — z tajnosti svých malicherných společků upadl v tajnosti malicherné, ale svého cíle znalé

*) Viz jeho článek: Radikální politika v Praž. Več. listě 6. října 1848.

policie. Je právě přirozená spojitost mezi tajnůstkáři všech druhů — tajná policie proti spiklencům vždy užije spiklenců . . .

§ 17. Radikálové roku 1848 nejen že neměli hlubšího základu filosofického, neměli právě ani určitého programu politického. Přehlížím-li události svatodušní a co je následovalo a čtu-li Friče a radikální listy, marně se tážu, proč vlastně a proti komu stavěli ty barrikády?

»Proti Rakousku neměl z nás nikdo namířeno,« praví Frič*) a já mu to věřím; také v »revolučním« provolání Svatodušním (14. června) respektuje se Rakousko.

Jaké Rakousko si však vlastně představovali a přáli, těžko říci. Frič ještě ve svých Pamětech zazlívá Palackému, že podal návrh federace národnostní — právě tak jako Malý. Pravda, radikálové rozcházeli se s Palackým v důležitém punktu: Palacký byl přesvědčen, že malý stát a národ, jako náš, nemůže již být samostatný a toto své přesvědčení bez ostychu hlásal, radikálové podle slov Fričových věřili ve »všemožnou samostatnost českého státu«. Proto, Frič nám praví dále, byli stoupenci jeho rakouským programem Palackého, uveřejněným v listu frankfurtském, »mírně řečeno . . . překvapeni.«**) Na každý způsob ten radikalism roku 1848 byl divný.

Proti Rakousku tedy nebyli — byli proti Frankfurťákům? Byli a nebyli: co chvíle drželi k levici a těšili se z jejího radikalismu a demokratismu. S ví-

*) III, 174.
**) Frič III, 18.

deňskými studenty velkoněmeckými měli spojení. Proti Maďarům stejně byli, ale zase také nebyli. S počátku Záhřeb bylo zaslíbené město radikálů, ani z Paříže nečte se v jejich orgánech tolik zpráv jako ze slovanského jihu, ale brzy i Jellačić padl do nemilosti, jakmile prohlásil, že je voják a že se beze všeho podřizuje Windischgrätzovi, z něhož si radikálové udělali svého bubáka. Slováky podporovali proti Maďarům, ale z Košuta měli radost . . .

Této nejednotě a neurčitosti politického programu odpovídá křečovitost taktiky. Pouhé štvaní, a štvaní bezsilné. V listech bouchalo se do aristokracie, přinášely se výpisky z Rugeho, Lamennaisa, hlavně však — z radikálních listů vídeňských, ale mezi sebou a vůči lidu byli mnozí z nich aristokraté.

Proletariát dělnický byl ovšem barrikádníkům, mezi nimiž, jak vidět, byli sami oficíři, vítaným materiálem.

Uvedl jsem už místo z Friče, jak soudí o anarchistech a jich účastenství při bouřích svatodušních: a tito anarchisté jsou Fričovi — »lid«.*)

Sabina ovšem, jak už vzpomenuto, psal také ve smyslu tehdejšího socialismu a dokonce vystoupil na schůzi v Sv. Václavských lázních řečí prý socialistickou — avšak z jeho článků přece jen více mluví romantický anarchism, nežli socialism, třeba se sám anar-

*) Frič praví totiž do slova takto: V ½ 12. o polednách (12. dubna) hrnuli se tady (členové spolku bezpečnosti v průvodu bodáků k jenerálnímu komandu, právě když lid na Koňském trhu (anarchisté a jich vůdci a svůdci) prozpěvovali své: Hej Slované atd.

chismu jako zlého ducha zříkal.*) Ale stejně neměl určitého plánu revolučního a sociální stránky roku 1848 si neujasnil. Sociální plány Gaučovy, Frant. Havlíčka, Arnolda a jiných málo byly patrny.

Radikálové zakládali si proti Havlíčkovi na svém demokratismu — ale byl to demokratism poněkud podivný: anarchism, socialism, republikanism, lidovost, slovanství, kosmopolitism splýval v podivnou směsici. Frič nespojoval se darmo s Bakuninem. Ve svých listech podávali zprávy o prohlášení republiky v Římě a podobných událostech tučnými literami — ale zároveň arcišosák Hanka požíval jejich důvěru, Havlíček nikoli.

Zakročení Rusů proti Maďarům radikálové polkli a stydlivě se omlouvali (Havlíček ovšem ne), ale za to tajně se scházeli s Bakuninem a hráli si na maffiu. Věc je stejně smutná jako směšná: dnes čteš v radikálních listech úvodník plesající nad — zimním oděvem, ušitým prý podle správného historického střihu, zítra vzpomínají si, že jsou vlastně beze zbraně a provolávají

*) Proti anarchismu mluví ve zmíněné stati o »radikální politice«. — O řeči v lázních Svatováclavských praví Springer, jehož si radikálové v »Pr. Več. Listě« tenkrát přisvojovali, toto: »Nur wenige bemerkten, dass nachträglich noch ein verkommenes Subjekt, ein czechischer Schriftsteller Namens Sabina, zu einer socialistischen Rede anhob. Ihn hörte Niemand, und da auch die Kerzen rasch verlöscht wurden, so zog sich der Apostel des Socialismus gleichfalls zurück.« Naproti tomu Sojka o řeči praví (Naši Mužové, 705), že byla »fulminantní«; ale Sojka referuje o ní jen jako o řeči politicky radikální, že byla socialistická, ani se nezmiňuje. Frič konečně II, 262 praví, že se mu podařilo říci pouze tato slova: »Dnešním dnem smazal se sebe náš český národ onu hanbu, jež na něm lpěla od neblahé pohromy na Bílé Hoře.« Bylo prý z toho vzrušení a nadšení všeobecné.

pětizlatovou sbírku na — kanóny. V říjnu! (1848) — sbírka na kanóny!

Frič líčí velmi zábavně, jak si formíroval svou slovenskou četu.*) V improvisovaném reglementu musil dát zvláštní zákaz hádek a nesvárů a zejména, jak sám se posmívá, dal charakteristický odstavec proti všelikému neslušnému »pření a hádání se s komandantem«. Arci sám dobrodušně o několik stránek později si vzpomíná,**) jak proti svému reglementu sám se prohřešil, když ho vrchní komandant B l o u d e k pokáral: »To mne vskutku, ač neprávem dopálilo, tak, že jsa v nejmizernějším rozmaru, do jakého mne vždy sychravá nepohoda přivádí, spustil jsem se s vrchním komandantem sám do příkré a neslušné hádky, až jsem i svou šavli na polo vytasil. Mohl mne dát okamžitě zatknout, jakž jsem i zasloužil, neboť odmlouval jsem také, že nedám se zbytečně sekírovat . . .« Vrchní komandant však odklusal, ale Frič vzpamatovav se, že dal vlastnímu lidu zlý příklad, jej hlasitě odprosil . . .

Zkrátka, náš radikalism roku 1848 nebyl ani promyšleným ani sebevědomým úsilím: radikálové nebyli pevnou organisovanou stranou, vystupující na vlastní odpovědnost, samostatně a určitě, ale byli politickými improvisátory, jimž stačilo revoluční škádlení a dráždění. Nebyli to rekové — že vojsko věc vzalo do opravdy, rozumí se samo sebou; lidé, kteří mají pušky a děla, na provokaci a na dráždění odpovídají puškami a děly. Že potom ten onen puškám se postaví a necouvne, lze uznat, lze v tom vidět osobní statečnost, ale není v tom onoho hrdinství, jež v krušné době a chvíli

*) IV, 11.
**) IV, 33.

za ideu odhodlaně klade život. Proto se nebudeme divit, uslyšíme-li, jak Havlíček stál proti těmto »božím bojovníkům« — Žižka a Frič — Táboři a táboritská kohorta r. 1848! . . .

§ 18. A proto také nemyslím, že bouře svatodušní měly ty politické následky, které jim dr. Rieger a sám Palacký (a po nich posud Malý a j.) připisují. Kdyby radikalism roku 1848 byl překazil koncesse, jež dr. Rieger přinášel do Prahy, bylo by se s ním později účtovalo, jak se účtovalo s Maďary a s Vídní. Povstání svatodušní překvapilo trochu, ale nikoho nezaleklo, leda některé staré pány strany národní.

Ovšem, že bouře svatodušní byly věci české neprospěšné; čím, Havlíček dobře vystihl: »Nešťastnými událostmi po sv. Duchu utrpěla (ale) naše česká věc alespoň na čas nesmírnou ránu. To si jakožto moudří a rozvážliví lidé nesmíme zapírat.« Havlíček vidí tu ránu v tom, že Praha je ve stavu obležení a tím, zbavena jsouc výhod konstitučních, nemůže na čas zasahovat do nového ruchu politického; Němci, dokládá, mají měst více, my (tenkrát) jen to jedno, a tím právě utrpěla celá země. (NN 48, 29, VI.) V tomto smysle také Havlíček vedl proti radikalismu boj, vida v něm, a právem, překážku důkladnějšího a trvalejšího politického uvědomění.

Nechci tím říci, že radikálové nemají o naše politické znovuzrození zásluhy žádné. Nesmí se všecka politická činnost tehdejší mladší generace a spolků stotožňovat s revoluční hrou svatodušní. »Slovanská Lípa« na př., v níž se soustřeďovaly živly radikální, majíce v ní dlouho vrch, má velikou zásluhu o politickou organisaci mass lidových v Praze a na venkově

zemí českých; byla to skutečná organisace a práce budující.*)

A všecky ty vady, které jsem vytknul při radikalismu směru Fričova, nalézají se také při stranách ostatních a zejména byly také tyto strany a vláda sama — radikální.

To právě byla kletba absolutismu, že na konec způsobil ve všech stavech nespokojenost ale i neschopnost k náležité práci reformní. Nejvíce se absolutism vymstil na vládě samé: vláda sama podněcovala a sílila revoluci. Ve svém překvapení a v prvém leku nevěděla, co dělat. Dala na př. konstituci, ale zapomněla udat počet členů panské sněmovny. Stalo se přece, že po odstoupení Pillersdorfa (8. července 1848) 10 dní nebylo vůbec žádné officielní vlády (19. července nastoupilo nové ministerstvo!) Studentům a radikálům povolovala; a když pak chytráckým a obloudným způsobem své sliby hleděla seslabovat a nedodržet, lila jen olej do ohně. A jak neměli občané zpozorovat, že mezi vládou a dvorem často není důvěry? Právem tudíž panovník sám a veřejně odsoudil policejní systém Sedlnického, prohlásiv, že tento ho klamal, ale bylo již pozdě.

A specielně v Praze bezhlavost vládních orgánů byla ještě větší nežli ve Vídni; právě proto, že nedovedly jednat samostatněji. To právě vyplývalo z centralistického absolutismu: všecko se řídilo příkladem a rozkazem Vídeňským — avšak tu najednou Vídeň sama je bez hlavy; dvůr odebral se do Inšpruku a tu zemská

---

*) Uznává to o »Slov. Lípě« sám Helfert (Revolution und Reaction, 366).

vláda měla být docela samostatná, samostatnější, než sám konstitucionalism připouští.

Našim radikálům dal také krotký jindy sněm stavovský příklad, jak pro frásovitý radikalism tak pro slabošské couvnutí. Myslím tu na sněmování r. 1847 a co je předcházelo. Hrabě Lažanský přece burcoval Spartany a nabízel vlasti krev, statky a hlavu; ovšem nezapomněl dodat, že se nestane rebellem proti svému králi. Baron Neuberk a podobně jiní nalezli formuli pro ústup. Hrabě Hartig ve své knize o vzniku revoluce v tomto ruchu českých stavů vidí přímo počátek pozdější revoluce; jisto je, že předrevoluční státoprávní hnutí stavovské (stavové hlásili se na př. také o své právo, voliti si krále, jestliže by dynastie vymřela) mělo vliv na politický program politických vůdců lidových a zejména také na radikály.*)

Když tedy vláda a šlechta jednaly »radikálně«, jak mohli lidé, jimž se zapovídalo myslit, přes noc být politicky způsobilými k reformě správy země s poměry tak spletitými?

A tak tedy i ve straně Palackého bylo Fričovského radikalismu také dost. Mnohý z poslanců, co do velikých slov, nic nezadal nejradikálnějším členům Slovanské lípy. Ne všichni odolali mámivému kouzlu popularnosti; sám dr. Rieger nejednou mluvil a jednal více ve smyslu Fričově než Palackého a Havlíčka.

Dokonce pak nehotovost a neschopnost poslanců, jakožto officielních představitelů a vůdců stran, nepůsobila na radikální kruhy konejšivě. Vídeňský a po-

*) Zprávu o sněmování r. 1847 podle spisu »Der böhmische Landtag im J. 1847«, Hamburk 1849, přinesl také Havlíček v »Slovanu« (Ia 168: Česká šlechta).

zději kroměřížský sněm nebyly právě výtečnou školou politickou. Vezměte si jen jednání o zrušení poddanství. Byl to předmět nejvážnější a vlastně jediný, o němž se něco jednalo, ale co to stálo námahy a opravování! Jak Hans Kudlich sám návrh svůj změňoval, jak poslancové teprve za jednání poznávali, co zrušení poddanství znamená, ba co to poddanství samo vlastně jest — a jak se jednalo a hlasovalo o vyvazování! Celé to jednání je přece jeden řetěz pokusův a předstihování, zalichotit se sedlákům — jaký tedy div, že demagogie slavila triumfy i mimo sněm? Havlíček vida tento a takový sněm žalobně a rozhorleně napsal o svých kolezích (N. N. 1848 10. září): »Jaký jest to sněm, který na 370 údů asi 100 má takových, kteří jdouce ráno do sedění nikdy nevědí, jak budou hlasovati! Jaký jest to sněm, jehožto 30 údů čísti ani psáti neumí a ani slova nerozumí v té řeči, ve které se jedná. Jaký jest to sněm, v němžto sedí asi 30 údů takových, kteří zřejmě usilují o zkázu toho státu, jejž opravovati mají?« . . . .

Pravím tedy: radikalism roku 1848 nalezal živící potravu ve všech tehdejších politických třídách společnosti. Není správné, svalovat všecku vinu politických neúspěchů na strany výstřední. Platí to zejména také o naší straně radikální. Radikalism byl roku 1848 hlavně dítětem absolutismu — už tenkrát jako posud platí, že každá vláda a strany neradikální mají své strany radikální — jaký konservatism, takový radikalism.

III.

§ 19. Řekl jsem: jací radikálové, takoví konservativci a bylo tomu r. 1848 skutečně tak, jak rozbor naší officielní politiky s dostatek potvrzuje. Je to zajímavá a

7*

poučná podívaná na tu první naši jednoroční politiku — jaká to pestrá směsice událostí od prvního shromáždění lidového ve Svatováclavských lázních až k besedě na Žofíně, od 11. března 1848 — do 11. března 1849! Hotový politický kaleidoskop.

Před rokem 48tým naše národní úsilí, pokud bylo uvědomělé, bylo hlavně literární; bylo ovšem také politické, ale více nepřímo. Rokem 1848tým nastal úkol po výtce politický; konstituční parlamentism povolal naše buditele ku práci politické. Lze se domyslit, jak to účastenství mohlo a musilo dopadnout, uvážíme-li, že většina těch, kdo k politice byli povoláni, nebyli připraveni. Málo kdo měl určitý program, nebylo zkušenosti, nebylo politické výchovy a odhodlanosti, programy, namnoze rychle napsané, také provádět — — zvyk t. j. zvyk absolutistického kvietismu proto, jako vždy, opanoval brzy nad revoluční fantasií a přáním.

I charakterisuje první naši politiku a zejména první officielní stranu nejvíce právě ten fakt, že v roku revolučním šla s vládou a že vůbec byla stranou vládní, N. B. tehdejší vlády. Němci nešli všichni s vládou, ani Poláci (poslanci rusínští nepadají na váhu, ani Italiani a j.) — Čechové šli a šli důvěřivě někdy až slepě.

Netřeba mnoho slov, abychom v této vládní politice postřehli učinek protireformačního absolutismu: čeští poslancové netroufali si postupovat samostatně, a netroufali si být samostatnými, i když ku vládě důvěry již neměli. Samo o sobě není a nemůže být nesprávno, jestliže by strana česká byla vládní. O to běží, jak být aktivně vládní; vést, řídit nejen politiku českou, ale i rakouskou, je něco jiného, nežli být pas-

sivně vládním, nástrojem vládním, poslušným sluhou, být vedenu po případě vůdci slepými. V r. 1848 a později strany naše obyčejně byly vládními v tom druhém slova smyslu.

§ 20. S počátku naši vůdcové vládě chtěli důvěřovat; dvůr sám jevil ochotu, povolit přáním českým. Avšak brzy musili čeští politikové postřehnout a také postřehli, že dvůr a vláda pořád více a více veslují do starého absolutismu a že pro žádosti české mají jen slova.

Vláda, revolucí překvapena a zmatena, s počátku sama revoluce se účastnila a povolovala; Rakousko po májové vzpouře vídeňské dokonce dostalo ministerstvo — proletářské! Avšak vláda vzpamatovala se dosti brzy. Vítězství Radeckého v Italii a v Uhrách měla brzký důsledek politický — nebýti vítězné bitvy u Kápolny, kroměřížský sněm sotva by byl rozehnán. Manifest ze dne 4. března 1849 ostatně sám to nepokrytě prohlašuje. Nejen v Rakousku i v jiných zemích reakce záhy mohla být a byla výstražným poučením: v Prusku reakce se dostavila velmi brzy a podobně jinde. V Neapoli na př. král dal 29. ledna (1848) konstituci, ale již 15. května ji zrušil.

Nelze popřít, že v našich kruzích radikálních jednání vlády vzbuzovalo nedůvěru; radikální listy vytýkali poslancům záhy dost, že vládě důvěřují neprávem; tito naposled sami, jak uslyšíme, omyl svůj uznávali — ale bylo již pozdě.

Ba není pochybnosti, že poslancové a jejich vůdcové vládě brzy již nedůvěřovali (v »Nár. Novinách« je toho nejeden důkaz a to nikoli pouze v některých statích Havlíčkových), ale přece s ní šli. Právě to je

zvláštní a charakteristické, — to zvláštní kolísání a nerozhodnost od samého počátku.

Palacký sám sepsal »Osvědčení poslanců českých o působení svém na sněmu říšském ve Vídni a v Kroměříži r. 1848 a 1849«, aby politiku svou a své strany vyložil a uhájil; je poučno, osvědčení to prostudovat.*)

Všeobecné zásady dají se v celku hájit i dnes, ale taktika, prostředky politické, které se volily, neodpovídaly zásadám.

Palacký nevidí rozporu v tom, že o vídeňské demokracii pořád ještě mluví jako o »chátře«, kdežto ministerstvo Wessenberg-Doblhoff, nastolené touto »chátrou«, a jež on sám zove ministerstvem »vídeňským«, musí chválit; a Palacký nezkoumá, co to znamená, když na konec on a jeho strana spojila se s touž levicí, proti které vládu podporoval. Palacký konečně (vytýkám z »Osvědčení« pouze hlavní věci) nevidí, že strana jeho v poslední době sněmování kroměřížského je nedůsledna. Správně vykládá, že prohlášení Stadionovo dne 4. ledna (1849) proti § 1. základních zákonů (»Veškerá moc ve státě vychází z lidu«) odhalilo úmysly ministerstva Schwarzenberg-Stadionova: »od té chvíle opposiční naše postavení proti ministerstvu bylo roz-

*) Datováno je v Praze dne 21. března 1849, v »Nár. Nov.« vyšlo 25.; podepsáni jsou: Palacký, Pinkas, Rieger, Trojan, Klaudy, Neuberg, Tomíček, Hausschild, Tomek, Šembera (Vincenc), Koubek, hr. Deym, Mokrý, Robl, Presl, Vocel, Švestka, Havlíček, Stiebitz, Jonák, Kliebert, Staněk, Král, Reichert, Schönhansel, Rozsypal, Šedivý, Havlíček František, Nebeský, Čejka. Osvědčení je v »Rad.« III., 43 a v »Gedenkblätter«, 189; v »Gedenkblätter« čte se odstavec, ve veřejném prohlášení na žádost několika poslanců vynechaný.

hodnuto«. Avšak když přišlo k hlasování: »Nicméně uzavřeli jsme, po zralém uvážení všeho, theoretickou onu větu, připouštějící za nedostatku politického vzdělání a dobré vůle ovšem i zlý výklad a zlé užívání vypustiti raději ze základních práv, zvláště poněvadž mělo v jiné části ústavy nabýti praktičnějšího znění a v celku bez toho svého pravého upotřebení. Měli jsme za to, že žádala opatrnost i vlastenectví, vystříhat se ještě osudného boje, pokud bylo možná, nežli uvrhnouti stát v jeho tehdejším málo ubezpečeném položení do nových bouří, k vůli politickému axiomu, kterýž sám sebou se rozumí.«

Zde máme in nuce všecky vady tehdejší poslanecké politiky a zároveň vady politiky pozdější a — posavadní.

Než prosím čtenáře, aby si ještě podrobněji připamatoval, jak naši poslanci tenkrát v Kroměříži postupovali.

Dr. Rieger, jakožto referent, hájil netoliko § 1. základních zákonův, ale i §§ ostatní a hájil je v řečech řečnicky stkvělých. Prof. Kalousek s velikou chloubou připomíná, že tato »stkvělá obrana zjednala Riegrovi evropské jméno« — v jakých kruzích? Jistě ne v kruzích konservativních a reakčních. Dr. Rieger mluvil pro paragraf stkvělou řečí, ale jeho strana hlasovala s vládou proti němu, levice pro! Prof. Kalousek sám přece o konečném hlasování napsal tyto řádky: »Avšak většina sněmovny, jsouc spokojena takovým ohrazením svého přesvědčení, ráda užila příležitosti, aby se vyhnula tomuto velikému kamenu úrazu; přijalať potom návrh Ullepitschův, dle něhož navržený § 1. základních práv byl vynechán, anebo aspoň odložen k budoucí

osnově ústavy. Když jedna polovice monarchie rakouské byla toliko zbraní zdržována, aby neodtrhla se od tohoto státu, mohla i u nás z námitek ministerských v leckterém poslanci vznikati pochybnost o tom, zdali opravdu všecka moc ve státě pochází z lidu? Takový konec vzalo rokování 10. ledna; § 1. základních práv byl na ten čas odstraněn; zdali zavržen či odložen, to nikdo říci nemohl.«*)

Doplním zprávy prof. Kalouska, aby věc náležitě vynikla. Tedy: dr. Rieger hájil, jako referent většiny, vlastně votum minoritní; dr. Rieger hájil § 1., ačkoli strana jeho hlasovala proti němu: dr. Rieger hájil § 1., proti němuž Trojan dal návrh odročující a proti němuž Brauner přímo mluvil:**) (Pinkas prohlásil už 8. ledna, háje svůj návrh, že § 1. mu je lhostejný a byl, dříve než se ministerstvo o něm vyslovilo): a přece dr. Rieger hájil princip, o němž v Osvědčení, jím samým podepsaným, Palacký říká, že se rozumí sám sebou. Ovšem — když se rozumí sám sebou proč se návrh dával a proč se vládou nepřijímal?!

Není proto divné, že frakce radikální užila řeči dra Riegra pro sebe a ji chválila — hodilať se skutečně lépe do »Večerního Pražského listu« nebo jiného orgánu radikálního, nežli do politiky kroměříšského »klubu slovanského«. Vůbec taktika dra Riegra,

*) Prof. Kalousek v »Řečech dr. Riegra« I., 133.

**) Brauner mezi jiným řekl: »Neposlali nás sem komitenti, abychom zhotovili konstituci v slovích a sadách (= větách) nejradikálnější, ale abychom dělali konstituci těmto národům nejpřiměřenější, jim nejmilejší . . . abychom o nesrozumitelnou a zbytečnou zásadu s celým jměním národů hazard nehráli, to nám přikazuje politická moudrost.

jako ještě později a pořád, byla více řečnická než věcná; protokolly Springrovy a zprávy Helfertovy dávají toho důkazů dosti.*)

Avšak i radikálové se vzpamatovali ze své radosti a prohlédli poslaneckou kolísavost. Mluviti pro — hlasovati proti, to ovšem mluví jasně dosti: v »Občanských Novinách» a j. psalo se o »harlekynádách« a t. p.; když pak sněm rozehnán a poslancové se vrátili domů, hemžilo se Prahou písničkami a karrikaturami, jimiž také Havlíček, a nejvíce, byl zlehčován.**)

Že konečně sama vláda v rozpouštěcím patentě císařském českou pravici přímo obžalovala, tomu Palacký a poslancové se také divit nemohli — jaká to byla strana konservativní a vládní, když se konec konců spojila s revoluční levicí (vládní listy v té příčině měly veliký kus pravdy)? A mohla se vláda bát strany, která tak kolísavě jednala? Co pak vláda strany té a její slabosti neznala?

*) Uvádím na př., jak Strobach (u Springra 179) mu mezi řečí nadhodil, že často vyhrožuje — revolucí!

**) Frič (IV., 100.) píše o 10. lednu: »Zatím hráli však naši diplomati jak s národem, tak i se svými novými spojenci (s levicí) nehezkou hru. Mnozí, ač do mnohých zákulisních tajností zasvěceni, tvářili se, jako by to ani věřit nemohli, že na př. sněm bude rozpuštěn. Pracovali na liberální osnově ústavy svorně s levičáky, ale když jednalo se o přijetí prvního článku, vyslali si krasořečníka svého dra Riegra za tuto pravdu do boje, však rozhodli napřed v klubu, že proti tomu, co výmluvný jich hlasatel hájiti má na oko, hlasovati bude celá pravice, aby si to s vládou nepokazila.« O této zprávě Fričově mám ještě podivnější svědectví se strany jiné, zakládající se prý na denníku poslance r. 1848 — jednání klubovní vyžaduje konečně kritického vypsání; zatím se jen trousí ústním podáním různé a divné zprávy.

§ 21. Kolísavost a nerozhodnost jeví se ve všech hlavních otázkách programových a především je patrna v tehdejší politice jazykové a národnostní,

Politická svoboda byla nám také svobodou národnosti a zejména jazyka českého; svoboda národnosti a jazyka znamenala politicky a administrativně rovné postavení českého jazyka ve škole a úřadech. Poměr náš k Němcům byl proto hned od samého počátku ústavního života otázkou nejpalčivější. V zápase o svobodu stáli a měli jsme stát vedle sebe, zápasem o jazykovou a národnostní rovnoprávnost stáli jsme brzy proti sobě. Záhy žalovali jsme jeden na druhého a oba hledali jsme posilu u téže státní moci, které jsme se v theorii i praxi protivili.

Kdo tu začal a kdo byl vinen více? Vyjádření německých spisovatelů spojených svorně s českými a čelící popuzujícím zprávám německého listu libereckého, je neklamným důkazem, že na straně německé započalo sočení dříve.*) Teprve když Němec Schilling ve schůzi frankfurtského poradního výboru hrozil proti Čechům ostřím meče, dr. Rieger odpověděl českým cepem.**) Také Frič viní stranu německou, že se ze zášti k nám spojovala s nepřáteli svobody; ale sám totéž vytýká vůdcům politiky české.***) Myslím, že v tom skutečně chybovaly strany obě, jak v tom chybují posud.

Politická akce — (také radikální a nejradikálnější) — byla německo-česká, Němci a Češi se jí účastnili stejně. Netoliko v Nár. Výboru, ale i v studentských

*) Toto vyjádření viz v prvém čísle N. N. 48, 5. III.
**) Kalousek, »Řeči Riegrovy«. I., 13.
***) Frič. III., 5., 6.

spolcích byli oba národové vedle sebe; netoliko čeští a němečtí spisovatelé spojili se k veřejným krokům, také radikální němečtí a čeští studenti ve své žádosti ku králi svorně žádali, aby jim dána byla možnost, učit se oběma zemským jazykům. Intelligentní Praha tenkrát celá byla dvojjazyčná.

Avšak přirozeným způsobem, proto že nás Čechů bylo více, počali jsme převládati a tudíž není divu, že se Němci stavěli proti nám. Jen považme: Němci, zvyklí panovat, měli se najednou s námi dělit a dále: kulturně a literárně byli jsme na Němcích závislí, Němci slabost naši znali — není přirozené, že se v nich ozývala pýcha? A mohlo slabost naši odčinit všecko to vnější obřadnictví české a slovanské, ty čapky, boty a obleky svornostářské atd.? Frič na jednom místě mimoděk velmi případně charakterisuje tuto situaci; kde líčí sceny s uvězněným Thunem, vypravuje o svém jednání s Palackým, jenž se zaručoval za Thuna, takto: Palacký prý zaručiv se za zeměsprávce »zvolal patheticky (vyjednávání dělo se s tak velkým pánem a vlastencem veskrz německy): Meine Herren atd.«*) Ta scena je skutečně charakteristická, ale netoliko pro Palackého, jak Frič myslí, nýbrž i pro Friče a celý rok 1848. Falešné rukopisy Hankovy nedaly nám národní ryzosti a uvědomělosti a všelijaké ty umělé kroje nedaly nám potřebné politické vzdělanosti.

Tento národní antagonismus tenkrát sesílen byl s jedné strany velkoněmectvím, se strany naší politikou slovanskou; naše národní tužby tehdejší nejživěji se ohlašovaly v odporu proti frankfurt-

*) Frič, III., 240.

skému parlamentu. V tom svorny byly české strany obě.

Rozumí se samo sebou, že všecko naše národní úsilí nese se a musí se nésti za tím cílem, odpoutat se od *němectví*. Toto odpoutání musí býti politické a kulturní. Proto jíti — nejíti do frankfurtského parlamentu byla otázka dost důležitá, ale nikoli tak důležitá, jak se tenkrát myslilo. Ale ovšem, o našem poměru k *němectví* a k *Německu* (to není totožné!) posud u nás málo lidí dovede uvažovat klidně; natož roku 1848!

Karel IV. nás k Německu hodně připoutal a našim vlasteneckým spisovatelům a politikům to nevadí, zvát ho »otcem vlasti«. To mne vždycky zaráží — než zůstaňme při protifrankfurtské politice r. 1848.

Palackého politické důvody, vyslovené v poslání do Frankfurta (důvod státoprávní — starost o Rakousko — odmítání německé republiky) před kritikou neobstojí. Co se starostí o Rakousko týká, tedy Rakousko samo ve Frankfurtě se staralo o sebe a čeští poslanci mohli tam dělat touž rakouskou politiku, kterou dělali doma a na sněmu ve Vídni. Palacký přece připouštěl připojení Německa k Rakousku — ovšem k Rakousku, jaké si on přál, avšak pochybuji, že by se tím věc v podstatě lišila. Přímo mne však zaráží, že Palacký a ovšem i ostatní politikové čeští ve své protifrankfurtské kalkulaci docela zapomínali na Prusko a jeho boj proti Rakousku, nevidouce toho velikého rozdílu, který přece již tehdy mezi oběma byl a jenž ve Vídni dávno vedl k politice protifrankfurtské. Také rakouští poslancové ve Frankfurtě sami protestovali proti velkoněmecké politice frankfurtské prohlašujíce zároveň,

že budoucnost Německa závisí od budoucnosti mocného Rakouska.*)

Ani stanovisko státoprávní ani rakouské nebylo by vadilo jíti do Frankfurtu. Stavovský sněm, upozorňující r. 1847 císaře na obnovené zřízení a na korunovační přísahu, zároveň hrozil odvoláním k německému bundestágu — jíti nejíti do Frankfurtu byla otázka taktiky. Německá levice na sklonku roku byla ze své frankfurtské politiky vyhojena — nebyli jen čeští politikové oddáni Rakousku, jak se domnívali a na odiv stavěli poněkud silně, ale marně.

Strach z německé republiky, o níž Palacký ještě ve svém poslaneckém Osvědčení mluví, dokonce byl zbytečný.

Je však docela pochopitelné, že národní vědomí roku 1848 se nejurčitěji obracelo proti Frankfurtu a bylo to prospěšné tím, že národní vědomí mělo určitý bod, proti němuž se soustřeďovalo, byl to při neurčitosti poměru k Němcům doma a v Rakousku moment důležitý. Avšak s druhé strany nelze si tajit, že heslo protifrankfurtské bylo jen heslem, třeba že Havlíčkovo »Šuselka nám píše« stejně nadšeně zpívaly obě naše strany. Citovaný již Sojka ještě v pozdějších letech napsal, že »Frankfurt byl zástěrou slabých stránek českých politiků« — patrně hned r. 1848 populární hesla a skutečné politické smýšlení ne vždy se shodovala.**)

*) Protest 1. listopadu 1848 proti § 2. a 3. frankf. ústavního návrhu, podle nichž německé země říšské s německými zeměmi neměly být spojeny v jednom státě; země německé a neněmecké pod jedním panovníkem měly být pouze v poměru personální unie.

**) Sojka, »Naši Mužové«, 719.

Poznámka Sojkova skutečně nepostrádá oprávněnosti: Když kroměřížský sněm byl rozehnán, slovanský klub sešel se v hostinci u Vrbíka a tu pronesena slova: »Máme teď ještě jedinou naději: Frankfurt! Za osm dní dám se volit do německého národního shromáždění!« Tak mluvil prý — dr. Rieger!*)

Namítne se, to vyklouzlo v rozčilení. Možná. Avšak neradila se v Praze o tom, nemá-li se, jak radikálové chtěli, honem volit do Frankfurtu, také — »Slovanská Lípa?**)

§ 22. Proti politice velkoněmecké stavěla se roku 1848 z naší strany politika slovanská.

Na vývoj slovanského vědomí a vlastenectví ukázal jsem s dostatek v »České otázce«; zde nemusím široce vykládat, že tehdejší politika slovanská nemohla být úspěšnější. Slovanský sjezd nebyl v žádném poměru k frankfurtskému parlamentu. Z politiky slovanské, jak ji proklamoval Slovanský Sjezd, stala se brzy politika chorvatská, chcete-li illyristická, a ta vedla se jen na papíře, v novinách. Chorvaté sami dělali politiku dynastickou a rakouskou, nikoli slovanskou, jak to Havlíček sám musil vykládat radikálům, kteří Jellačiče dali na slovanský pranýř, protože se podřídil Windischgrätzovi a že ve Voj. Hranici nechával německé školy. Illyrské tužby Gájovy dokonce měly dvojsmyslné pozadí kabinetní politiky vídeňské.

Na sněmě v Kroměříži byl na konec »Slovanský klub«, ale slovanské politiky se v něm mnoho nedělalo — politika českých poslanců končila naopak tím,

*) U Helferta, »Geschichte Oesterreichs«, IV., 3, str. 336.
**) Helfert, ibid., 369.

že se tito přidali k levici, blouznice dokonce o volbách do Frankfurtu.

Chtěli jsme mít slovanské Rakousko, ale zatím odtrhovali se od nás Slováci; za to dělalo politiku rakouskou Rusko — a ta se zase nelíbila politikům našim. Před ruskou veleříší Palacký, Havlíček a j. vyslovovali své demokratické a rakouské obavy.*)

Jednostranná byla také naše politika protimaďarská. Liberální stavové čeští pomýšleli sice (1847) na spojení s uherskými velmoži; vláda, jak Hartig prozrazuje, o tom věděla a patrně se toho obávala. Avšak politikové lidoví zaujali proti Maďarům opět stanovisko docela vládní. Jen tak se dá vyložit, že nechtěli připouštět uherské deputace do říšského sněmu. Palacký, dovolávaje se formalií (jednacího řádu), byl alespoň důsledný; on již v »Nár. Výboru« ze stejných důvodů opřel se připuštění chorvatských »hostí« na český sněm — dr. Rieger byl pro Chorvaty, ale byl proti Maďarům.

Radikálové později kárali tuto protimaďarskou politiku naší pravice; ale Frič vyznává, že také jeho stoupenci chybili, když maďarských poslů, hlásivších se o přístup k slavnostnímu zahájení »Slovanského Sjezdu«, neslušně odbavili.*) Frič sám účastnil se také směšného povstání slovenského.

V listech jeho strany o Maďařích psalo se s týmž nerozvážným a nadutým pohrdáním, se kterým proti nám psali Němci. »Pražský Več. List« jim na př. vytýká, že

*) Srv. na př. obhajný spisek: »Nicht Deutsch! Nicht Russisch! Nur Oesterreichisch!« Offenes Sendschreiben an Herrn Franz Schuselka von Dr. J. P. Jordan. Prag 1849.

**) Frič, III., 152.

nemají vzdělanosti »člověčenské«, jen maďarské atd. Divné pojímání humanity a rovnosti!*) Přes to všecko v ulicích pražských dosti brzo bylo slyšeti nejedno »Eljen Košut!«

Divný dělá dojem čísti, jak dr. Rieger, jenž sám tak rád hrozil revolucí, od svých německých kollegů kroměřížských musil slyšet poučení o důsledcích jeho hlasování proti Maďarům.**)

Politika protivídeňská byla také jednostranná a konec konců stejně nedůsledná. Radikální strana měla s revoluční stranou vídeňskou spojení — strana národní však se snažila, kořistit z vídeňské nelojality. Na lid se působilo proti Vídni žalováním, že je protislovanskou; na podzim 1848 podobizna Windischgrätzova, táhnoucího proti Vídni, ověnčena také — u Fastra! Tak brzy se zapomnělo na Windischgrätze ze svatodušního povstání! Avšak tyto nálady se měnily rychle jak v Praze tak v Kroměříži a politika česká končila politikou de facto — vídeňskou.

§ 23. Poslancové a vůdcové čeští r. 1848, rozumí se, byli a chtěli býti stranou liberální a demokratickou. Liberálním býti znamenalo, býti pro politickou svobodu, býti proti absolutismu; nám ovšem politická svoboda především znamenala svobodu národnosti a jazyka; Havlíček nazývá svou stranu »národní liberální« anebo »liberální národní slovanskou«.

*) Stůj zde na př. ukázka tehdejšího slovansko-českého slohu protimaďarského: „Proto, bratři! ve jménu Slovanstva, ve jménu svobody, rovnosti, bratrství všech národů ne (?) rakouských hajd na oružije, hajd na Magjara! hajd na Budim.“ „Pr. Več. List“ 10. září 1848 v dopise ze Záhřeba.

**) Springer, Protokolle, 69 (řeč Goldmarkova).

Němci, nemajíce starostí o jazyk a národnost, usilovali o zvyklou nadvládu a odtud, jak už řečeno, vznikal konflikt. Němci vytýkali našim politikům neliberálnost a proto ve všech našich listech přetřásá se thema o poměru svobody a národnosti; potkáme se s ním i u Havlíčka.

Hledíme-li k liberalismu jakožto běžné soustavě filosofické a sociálně politické, tedy strana Palackého přirozeně v tom nebyla jednotná. Palacký sám, ani Havlíček liberály v německém slova smysle nebyli, jak hned uvidíme, alespoň ne krajními, ale není pochybnosti, že ve straně bylo liberalismu dost. Palacký sám vytkl Rotteckovský liberalism Pinkasovi ve svém »Doslovu«;*) tato výtka mohla by se činit mnohým českým lidem tehdejším, do jisté míry také — Palackému a Havlíčkovi.

Liberalism tehdejší — politický, sociálně hospodářský a ovšem také filosofický — byl svou podstatou více negativní a tou svou negací, svým bouráním starého regimu vykonával pokroku v každém ohledu služby platné; ale jeho vada a nedostatečnost tkví právě v jeho negativnosti, abstraktnosti a polovičatosti. Palacký sám charakterisuje politický liberalism roku 1847 stručně, ale dosti případně takto: »Lidí v politickém ohledu skutečně vzdělaných bylo jak v Rakousku vůbec, tak i ve sněmě říšském málo, a i ti, kdo za takové se měli, vynikali nejvíce jen horlením liberalistickým o tak řečená základní práva, ježto přemílána byla před tím v parlamentech zahraničních, zvláště ve Francii a Belgii a vykládána ve státním slovníku Rottecka i Welckera.« *)

*) Palacký, Radh. III., 290. — **) Týž, Radh. III., 288.

Němci liberální byli proti absolutismu, ale proti církvi drželi autoritu státní, chtěli mít stát silný, centralisovaný, u nás byli jsme nejen proti absolutismu, ale vůbec proti centralismu a do jisté míry proti státu samému. Palacký prohlašoval národnost a veřejné mínění za hlavní síly společenské: u národa nesamostatného, potlačovaného snadno mohla vznikat nechuť proti státu vůbec, jistý druh anarchismu, kterého u nás posud pod různými hesly se hlásá dost a dost.

V otázkách náboženských a církevních liberalism r. 1848 se projevoval stejně negativně a hlavně indifferentně. Německý liberalism ve věci měl idee z nové filosofie německé, protestantské, u nás více se braly idee francouzské se svým ostřím protikatolickým. Avšak u nás revoluce více než jinde měla ráz náboženský — absolutism v Čechách byl právě absolutism protireformační. Upozornil jsem na to ve svých předchozích studiích (hlavně Jan Hus) s dostatek. Tuto význačnou zvláštnost revolučního hnutí českého dobře postřehl Springer;*) hledí sem na příklad vystoupení Smetanovo z církve a reformní hnutí, jevící se v našem duchovenstvu pod vedením ředitele Náhlovského.**) Roku 1848 mužové jako Tomek žádali církevní reformy.

Vzpomínky na husitské války a boží bojovníky byly na snadě; není tedy divu, že i některé sbory národní obrany a akademické legie braly si tábory a husity za vzor (třeba jen dle jména). Tato spojitost revolučního hnutí s dobou husitskou a refor-

*) Springer, Geschichte Oesterreichs II., 608.

**) Viz Náhlovský, Versammlung von Geistlichen, gehalten in Prag am 18. u. 22. Mai 1848. 1848.

mační jeví se proto již před událostmi březnovými. Ve skrovné literatuře k vůli censuře před r. 1848 tištěné za hranicí, vyniká spis: Jan Hus z Husince vydaný 1845 v Lipsku; vůdce radikálů, Arnold, sepsal z politických důvodů Děje Husitské a brožuru proti jesuitům. A nejinak ve straně národní nejskvělejší řečnické výkony v Kroměříži byly řeči (více liberalistické) dra Riegra o náboženské svobodě, o poměru církve k státu, spolu s hájením základních práv. Hlavně však Havlíček bral otázku náboženskou velmi vážně.*)

§ 24. Demokratism r. 1848 byl také především politický t. j. úsilím po rozšíření politických práv na vrstvy posud méně oprávněné nebo docela neoprávněné. Heslo: Konstituce, jež se tenkrát ozývalo na všech stranách, znamenalo konstituční parlament a tudíž odstranění starého stavovství.

Vídeňská vláda sama přistoupila na požadavky demokratické a císař ze své moci národům a zemím udílel konstituci; ústavodárný sněm vídeňský a kroměřížský de facto byl zvolen a ustanoven na principech demokratických — mohli volit i »samostatní dělníci« a sněm byl jen o jedné komoře. Sněm jednokomorý — dvojkomorý, o to se také v Praze živě debatovalo; Havlíček na př. byl pro zemský sněm o komoře jedné. Avšak právě říšský sněm svým skutečným složením může poučit, jaký r. 1848 byl rozdíl mezi zásadami a jejich prováděním. To jest: demokratism se tenkrát pojímal buržoásně — jen inteligentní a bohatší měšťanstvo bylo »demos«, lid.

*) R. 1848 vystouplo ze semináře pražského asi 40 chovanců. „Červnové dny r. 1848“, „N. Listy“ 26. června 1896 (p. J. Šesták).

O pojem demokratismu ještě v letech 60tých Palacký měl spory s tehdejšími Mladočechy, kteří straně jeho vytýkali nedemokratism, čemuž Palacký odporuje. Ve sporech nedávných let zase bylo se strany realistické napsáno v »Čase«, že nejsme již demokraty, ale lidovci. Tomu zase odporovaly mladočeské »Národní Listy«. Přes to však na Moravě slovo se ujalo (přímým vlivem realismu) a název: lidová strana ozývá se v tomto smysle dnes už obecně. Lidový, lidovost je dnes více než demokratický, demokracie. Vyložil jsem vznik a rozvoj těchto pojmů v »České Otázce« (114), jak totiž pojem národa se pokrokem rozšiřoval na pojem lid, rozuměj lid en masse a zejména tedy lid politicky a hospodářsky slabší, tak zvané nižší jeho vrstvy. Národem před rokem 48tým rozuměli se pravidlem stavové, kteří směli na sněm, a mluvilo se o národu politickém; veliká massa lidu byla tenkrát bez politického práva. Od roku 1848 také u nás, jako dříve již ve Francii, Anglii, Americe atd., také tento lid stával se politicky národem.*)

Dnes užívá se v tomto širším slova smysle: lidový, lidovost (při tom se také myslí na kulturní obsah); mluví se ve smysle politickém o: sociální a socialnosti — o demokratismu se již mluví méně. V roce 1848 u nás revoluční hnutí bylo v tomto vyloženém smysle lidovější než u Němců; ale byly tu rozdíly mezi stranou liberálně národní a radikální.

*) Terminologie není dost ustálena. Němci (na př. Bluntschi, Allg. Staatslehre 5. vyd., 91) »Nation« béřou ve smyslu kulturním, »Volk« v praktickém, ale užívá se slov také opačně; Francouzové a Angličané užívají slov spíše jako my, Rusům »národ« je lid, ale také národ.

Radikálové opírali se více o lid, liberální strana o národ t. j. o t. zv. vyšší vrstvy národa, o bohatší měšťanstvo. Již na to bylo ukázáno.

Tu neběží pouze o slova, ale o pojmy a o pojmy velmi důležité. Ukážu na zajímavý příklad. Proslulou větu základních práv, dr. Riegrem v Kroměříži tak slavnostně hájenou, dr. Rieger sám formuloval takto: »Všecka moc ve státě vychází z lidu« a o lidu také dr. Rieger mluvil. Tak to stojí ve vydání prof. Kalouska (I, 111); Havlíček má v »Nár. Nov.« (48, 4, X) v prvém návrhu za zákl. práv: národ, v druhém (NN 48, 20, I) má: lid; v sněmovních debatách o § 1. Brauner má: národ (NN 49, 12, I); v řeči dr. Riegra je i v NN lid (49, 14, I). Havlíček ještě později (NN 49, 31, III) píše: národ. Černý (Boj I, 411, 476) podávaje text obojího návrhu práv základních překládá německé »Volk« slovem národ; čteme tedy: »Veškerost občanů jest národ, všecky moci státní vycházejí z národa . . .« (prvotní návrh § 3.) a »všecky moci státní vycházejí od národa« (druhý návrh § 1.).

Jaký je nám rozdíl mezi slovem a pojmem národ a lid dnes, o tom už netřeba mluvit; ale tenkrát, jak vidíme, pojem byl méně ustálen, ačkoli rozdíl už byl, jak vidíme z rozdílu řeči Braunera a dr. Riegra; Palacký ještě roku 1864 v článku o demokracii (hned jej uvedeme), překládá demokracie — »lidovláda neb národovláda, panování lidu čili národa v jistém smysle)«.

Že politika strany Palackého nebyla vědoměji lidovou, netřeba doličovat v podrobnostech. Upozornil jsem příkladně na to, jak z prvé petice lidu pražského sociální požadavky se ztratily; dr. Rieger,

ačkoli horoval pro práva lidu, ve skutečnosti a in concreto měl na mysli měšťanstvo a jeho třídy bohatší. Charakteristický tomu doklad dal v ústavním výboru, když se jednalo o zastoupení krajských sněmíků: dr. Rieger odporoval návrhu, aby se krajským poslancům vyplácely diéty, že prý taková místa rádi zadarmo budou zastávat »fabrikanti, větší živnostníci a podobní«; poslanec Mayer dobře mu odpověděl, že by se tím záležitosti obcí dostaly do rukou »šosácké aristokracie měšťanské.«*)

V politické praxi šlo tenkrát především o poměr strany národní ke šlechtě, držitelce politického nadpráví.

Někteří šlechticové čeští již před rokem 1848 byli, alespoň ve slovích, netoliko opposiční, ale také národní a poněkud i demokratičtí, ovšem v dávce velmi slabé a stavovstvím náležitě rozředěné.**) Českého hnutí lidového však účastnilo se šlechticů málo, málo co do počtu a málo co do energie. Havlíček sám nalezl pro vydávání »Nár. Novin« podporu hr. Deyma (Vojtěcha — jméno hraběcí zmizelo r. 1849 z listu 1. dubna) hrabě Jos. M. Thun zvolen za předsedu slovanského sjezdu, ale »onemocněl«.***) Demokratická politika

*) Springer, Protokolle, 316.

**) Cituji tu jízlivou poznámku Springra (Geschichte I., 541) o návrzích, jež liberální frakce stavovská roku 1847 zamýšlela učinit v budoucím období (tedy 1848): Rozšíření městského zastoupení ve sněmě, kteréž by ovšem bez předchozí opravy obecního zřízení do sněmu bylo dovedlo jen o několik purkmistrů více, potom upravu zadávání silničních staveb a konečně zavedení české grammatiky ve všech gymnasiích na útraty stavů.

***) O jeho spise hájícím Čechy před výtkou panslavismu viz Č. Otázka, 104; jak se choval v době ústavácké, je známo. Jak se zachoval k návrhu Palackého, zrušujícímu stavovství, hned

české šlechty r. 1848 přestala na některých novinářských prohlášeních, žádajících rozšíření sněmovního zastoupení měšťanského.

Jaká tudíž byla vůči šlechtě nálada v lidu, viděti netoliko v projevech strany radikální, ale i národní — dr. Rieger v Kroměříži byl pro zrušení šlechty: nestačil mu návrh majority zrušující stavovské přednosti šlechty, nýbrž podal s radikály návrh na zrušení šlechtictví; Palacký byl pro zrušení stavu šlechtického.*)

Palacký navrhoval šlechtě hned na počátku lidového hnutí, aby se sama vyslovila pro zrušení zastupitelstva stavovského a zavedení zastupitelstva lidu (Volksrepräsentation) na širokém základě, totiž svobodnou volbou; návrh ten Palacký podal hr. J. M. Thu-

se dočteme. — Jméno: hr. Deym, vystupující r. 1848 častěji na českou veřejnost, patří osobám více a různým. Neškodí na to upozornit: Havlíčkův Deym je Vojtěch (ale de facto Albert); před r. 1848 vystupoval obzvláště v průmyslové jednotě pro věc českou. R. 1848 stal se předsedou „Výboru Svatováclavského", pak předsedou „Výboru Národního", byl členem „Svornosti", místopředsedou „Slovanského sjezdu"; byv pro Svatodušní vzbouření vězněn (nevinen), zvolen za poslance do sněmu kroměřížského a za místopředsedu „Slov. Lípy". Deym Mori bratr Albertův, bývalý městský hejtman pražský, zvolen 1849 také za poslance. — Z jiné linie je Deym Bedřich, r. 1847 hlava opposice na sněmě stavovském; byl také v průmyslové jednotě, ale vystoupil, protože usneseno zřídit průmyslovou školu českou. Dne 16. března 1848 vydal k „Mým poddaným!" veřejné provolání, v němž od svých „přátel" očekává pomoc v zlepšování „občanských poměrů, jmenovitě třídy prostřední a rolnické" atd. Zvolen byl do sněmu frankfurtského. Tomuto Deymovi Palacký napsal r. 1846 své mínění o české šlechtě (Gedenkblätter 135).

*) Text návrhů těch u Černého, Boj. 477.

novi, ale ten jej rozhodně zavrhl (»To nepodepíšu nikdy!«) a přiměl vyšší šlechtu, aby podala své prohlášení z 3. dubna formulované hrab. Wurmbrandem. Palacký ještě 1874 o tomto prohlášení praví, že »mnohými pěknými slovy dovedl povědět tak málo, jak tenkrát jen bylo možno nebo radno.« *) Na tomto stanovisku Palacký stál ještě r. 1864, dovolávaje se proti Mladočechům společného programu v »Nár. Listech«, jenž zněl: »Nechceme šlechtě odnímati titulův i práv čestných, ale privilegií politických na základě pouhého rodu přiznati jí nikdy nemůžeme.«**)

A přece strana Palackého a Palacký sám dohodl se se šlechtou na základech — stavovských!

Palacký sám v uvedeném právě článku o demokracii správně řekl, že »otázka o národu a šlechtě stala se v poslední době jablkem Eridiným mezi námi«, t. j. mezi stranou staročeskou a mladočeskou; v tom rozcházely se již r. 1848 strana národní a radikální, ačkoli sporní punkt tenkrát oběma stranám nebyl jasný.

Palacký sám a podobně Havlíček a stejně radikálové kolísali vůbec mezi stanoviskem historickým a národním, jak to přímo křiklavě viděti na rozháranosti v tom, má-li se rakouská federace pojímat podle historicky daných zemí nebo podle národů. Na tuto stránku Palackého programu už ukázáno a upozorníme na ni ještě v budoucí hlavě; zde zjevuje se nám kolísání to v postavení ke šlechtě.

---

*) Palacký podává svůj návrh, vypracovaný na vyzvání šlechty, v „Gedenkblätter, 147.

**) Palacký v článku o demokracii v „Národu" 1864, 8. ledna, datovaný 6. ledna); teď v Radh. III., 134. Srv. zde § 98. o postavení Havlíčka vůči šlechtě.

Při zásadní důležitosti věci budiž tu ukázáno na sblížení strany Palackého se šlechtou, které se stalo r. 1861. Šlechta pro r. 1848 dvanáct let stranila se nejen radikálův, ale i strany národní!

Prof. Kalousek řekl několik slov o tom, jak to sblížení české šlechty se stranou Palackého r. 1861 se stalo.*) V tomto roce prostředkováním prof. Tomka sešel se dr. Rieger s Clam-Martinicem a ti dohodli se na základě práva historického. Podle toho — prof. Kalousek vypravuje — přistoupil dr. Rieger na program hr. Clam-Martinice: měla se zachovat historická nepřetržitost sněmu stavovského, mezi jehož právy a budoucím útvarem veřejného práva koruny České měla být zachována shoda; za to šlechta chtěla podporovat národní snahy české a úplnou rovnoprávnost s Němci.

Pokud jsem zpraven, toto dohodnutí s konservativní šlechtou mělo vznik poněkud složitější; než to sem nepatří — zajímá nás fakt, jaké naše strany lidové r. 1848 a později ke šlechtě měli poměry. V době Bachově strana Palackého a Palacký sám vzdal se vší politické činnosti, a teprve na sněmě 1861, a jak slyšíme, ještě více 1863 stalo se líčené dohodnutí. Že to bylo dohodnutí pochybené, vysvítá z dalších událostí. Palacký po pouti moskevské pozměnil svou ideu státu Rakouského a dr. Rieger, vstupuje 1879 se šlechtou na půdu vídeňskou, umlouval se v Emersdorfě proti — šlechtě. Pravím, spojenství bylo pochybené. Nepřirozené bylo a jest pro lidovou stranu českou spojovati se s klerikalismem a předbřeznovým stavovstvím. A o to běží. Uvádím to všecko vůbec za tím cílem, aby bylo jasno,

*) Řeči dra Riegra III., úvod.

že je přece rozdíl mezi stavovstvím a šlechtou — ale naši politikové toho rozdílu v praxi nedbali. Prof. Kalousek praví, že 1863 dr. Rieger přistoupil na požadavek hr. Clam-Martinice o sněmě stavovském; avšak Palacký ve zmíněném výkladu »O demokracii« ještě r. 1864 dovolává se svého programu »Nár. Listů«, kde stojí, že »privilegií politických na základě pouhého rodu přiznati jí (totiž šlechtě) nikdy nemůžeme!« Nejasnost, neurčitost a kolísání v základních pojmech a tudíž i v taktice je právě v tomto punktu ve straně Palackého hned od samého počátku.*)

§ 25. Tím dostal jsem se k závěru této své analyse strany Palackého a v čem po soudu mém byla hlavní příčina jejího neúspěchu. Neúspěch naší politiky byl neúspěchem celé revoluce r. 1848. Neúspěch ten a jeho příčiny nejlépe se dají poznati ukážeme-li na nepoměrný

*) Palacký, „Pokrok", 1875, 11. května: O roztržce v národu českém arci napsal proti Mladočechům: „Však u nás někdejší přednosti a práva středověké aristokracie zrušena jsou r. 1848 na dobro, a to ne snad zásluhou Mladočechův, anobrž právě naším osobním přičiněním, a demokratická rovnost před zákonem, námi tehdáž spolu vydobytá, panuje od té doby bez porušení, aniž mi vědomo jest, že by mezi námi kdo bažil a usiloval o stavovská privilegia zase."

Frič mnoho nám vypravuje, jak Palacký na počátku politické akce byl pro šlechtu. Přišel prý do „Svatovácl. Výboru" jako prostředník stavův, ač nebyl členem; otec Fričův mu prý odporoval. Přišel prý opětně a zejména s návrhem, aby se strana lidová neobracela přímo do Vídně, ale aby žádost svou přednesla stavům; to prý způsobilo rozhořčení, sám hr. Deym prý byl v nesnázích. (Avšak hr. Deym Palackého do shromáždění uvedl, jak Frič sám také uvádí — nevěděl Deym, co Palacký navrhne?) Palackému prý bylo řečeno, že nejsa členem nemá ani práva mluvit. Frič II., 263, 273. Frič tu patrně zaujímá proti šlechtě stanovisko dra Riegra, nikoli však Palackého. Mimo to

úspěch r. 1848. Co přinesla revoluce r. 1848 nejcennějšího a trvalého? Zrušení poddanství.

Rozšíření svobody politické mělo tedy již roku 1848 hlavní obsah sociální a musí ho mít dnes tím více.

Reforma sociální připravena byla vývojem předešlým. Vlády troufaly si zrušit konstituci, ale poddanství držet se netroufaly. Proč si toho netroufaly, ačkoli právě stav selský nejméně, u nás skoro nic se neúčastnil revoluce branné? Kdo o této otázce bude přemýšlovat, dopátrá se také zřídla úspěchů a neúspěchů politiky naší.

Branná revoluce sama zrušení poddanství nepřinesla. To vládou zaručeno bylo dříve a zaručeno bylo částečně předbřeznovými stavy samými, neboť poznávali, že poddanství je hrobem stavů samých. Absolutism stavovský padl sám sebou, a proto vlády odstranily, co jim hrozilo záhubou. Tak jako mnozí aristokratičtí pánové poznali, že robotou klesli netoliko sedláci, ale

musejí se zprávy Fričovy srovnat s tím, co o věci napsal Pinkas ve svých memoirech („Politik" 1879, 24, IX. a násl.). Pinkas (4. X.) vypravuje, že ve výboru samém učiněn a přijímán návrh, aby se stavové, jako korporace, připojili k lidové petici a aby společně s deputací lidovou šli do Vídně — ovšem prý stavové k tomu neměli odhodlanosti. — Ostatně nebudiž mysleno, že frakce radikálnější se ke šlechtě chovala důsledněji a demokratičtěji. Týž Pinkas (12. X.) dává o tom zprávu, jak se Faster ve Vídni choval vůči hr. Albertovi Nosticovi, jenž českou deputaci vyhledal, aby ji upokojil o záměrech stavovské contra-deputace: vůdci „Repealu" (Pinkas sám ho líčí jako poctivce od kosti) imponovala návštěva hraběcí tak, že svého hosta oslovoval: „Ihre Gräfliche Gnaden", zapomněv úplně na své demokratické vůdcovství. „Takoví demokraté nezdají se právě býti nebezpečnými a způsobilými k bouření" — Pinkas poznamenává právem.

i oni; historie roboty a předbřeznového hospodaření zemědělského dává toho důkazy četné a pádné.

Měšťanstvo r. 1848 nebylo náležitě připraveno pro organisační práci, které se revolucí podjalo. Havlíček ve článku: »Stav městský v konštitucí« tuto slabou stránku tehdejšího měšťanstva dobře vycítil (Sl. I.b, 850). Ukazuje správně, jak revolucí sice zrušen stav šlechtický, ale že vznikl politický stav měšťanský, jenž právě tak je neoprávněn jako stavové předbřeznoví. Havlíček ukazuje, jak měšťanstvo konstitucí proti bývalým poddaným, sedlákům, právě tak pánovitě si vedou, jak pánové staří si vedli proti nim. K tomu pak práv svých a důstojnosti sami si nedovedou vážit a hledět, čímž opět a dále právě města a jejich obchod, průmysl a řemesla klesají. »Nekonečná jest marnost člověka a jsem ubezpečen, že kdyby někomu z těchto právo dali nositi kroužek nosem protáhnutý, velice se tím pyšniti bude, jen když jiným totéž nebude dovoleno. Měšťan velice žehral na to, že šlechtic stojí nad ním, a nyní žehrá zase mnohý na to, že sedlák již nestojí pod ním. Každý je demokrat, když se jedná o někoho vyššího než jest on, a každý je aristokrat vedle nižšího. Tu pravá demokracie nezáleží v tom, abychom se rovnali vyšším, což lehké jest, nýbrž abychom se nevypínali nad nižší než jsme sami; každý musí začít s demokracií sám u sebe a pak to půjde.«

Nedostatky revoluce roku 1848 tkví v tom, že se nenesla dosti k sociální spravedlnosti. Proto absolutismu nesklátila účinněji. Poddanství a robota, jak řečeno, musily být zrušeny a byly zrušeny, také Bachovská reakce padla za několik let. Absolutism padl finančně, padl vojensky a diplomaticky, padl administračně a po-

liticky — nepadl však revoluční ranou a hned na dobro. K tomu nebylo náležitého politického vzdělání a přípravy v lidu. Avšak tolik ho mohlo a mělo být, aby stavovské punktace, jež roku 1863 dr. Rieger učinil s hrab. Clam-Martinicem, byly i na svou dobu politickým anachronismem. Stavovství šlechtické, toť přece část a podpora absolutismu — na jedné straně byli jsme proti němu, na druhé byli jsme pro něj! Ale v tom právě tkví ta kolísavost a polovičatost.

Naši buditelé a sám Palacký a Havlíček správně zakládali náš politický program na humanitě — naše politika tedy, má-li být humanitní, musí se humanisovat na skutcích, musí se socialisovat. Lidovost literatury po roce 1848 za reakce Bachovy docela dobře ukazuje nedostatky a chyby předchozí politiky:*) Němcová, Světlá, Pfleger, Mayer, pak Neruda — ti všichni odkazují nás k politice lidové, k politice sociální. Naše politika uvízla hned roku 1848 na písčině nacionalismu.

Nacionalismem rozumím jednostranný kult jazyka a národnosti zapomínající na to, že národnost musí být založena na humanitě.

Frič lépe než měl tušení, vystihl neúspěch roku 1848 pravě, že »kořen napotomního zla« hledat nutno v národnostní štvanici »všeho lidumilství prázdné«. Upřílišený nacionalism dusil plamen reformní: nacionalism překážel socialisaci naší politiky. Ať začali Němci — tím neubude viny nám, někdo musí začít i tu. Když podobně Lev Thun ve své politické brožurce (Úvahy o nynějších poměrech hledíc zvláště k Čechám 1849) proti národní straně a její národnostní

*) Česká Otázka, 140.

politice uváděl, že je jednostranně založena na citu, — odporovalo se mu z naší strany, ale měl pravdu, třeba že jeho vlastní důvody a motivy byly jiné. Radikální »Pr. Večerní list« v téže době nesoudil jinak (49, 7, IV.). Že prý v Slovanské Lípě byly dva proudy: Jednomu politická svoboda byla prostředkem k účelu — a účel byl: národní uvědomění a ještě další cíl: člověctví; druhému proudu prý národnost byla modla, jíž se všecko jiné smělo obětovat — tím zaviněna porážka. »Pr. Več. list« ve své strannickosti viní »Nár. Noviny« a tedy stranu národní, stranu Havlíčkovu a Palackého, z toho nacionálního modlářství, vida ve straně radikální a hlavně v orgánu Slov. Lípy, v »Novinách Lípy Slovanské«, politiku správnou — — bylo toho nezdravého nacionalismu v obou stranách dost a příliš mnoho.

§ 26. Ve straně národní byl nedostatek politického vzdělání vůbec.

Vím a nezapomínám, že i ostatní strany a vláda sama roku 1848 byly nehotové, neurčité, neodhodlané. Tomu je příkladů všude dost. Také v jiných zemích; Blanc na př. stal se ministrem a nevěděl co má dělat. U nás, jak jsem ukázal, šlechta si vedla nehotově a nevhodně; vláda kolísala také dost dlouho, ačkoli bychom myslili, že právě ona věděla, co chce. Avšak na druhé straně musíme uznat, že politika naše byla nejméně hotová: nejasná, neurčitá, kolísavá.

Nemohlo to být jinak v národě, jenž se teprve k vlastnímu životu probouzel a křísil. Absolutism uvedl všecky rakouské národy a strany, ba vládu samu, v mrtvotu; ale škodil nejvíce nám. Neboť u nás trval déle — od revoluce 1620, a byl intensivnější. Byli

jsme jím samým sobě odcizeni. Němci, Maďaři a Poláci měli svou národní šlechtu, měli svou národní byrokracii, měli své vlivné lidi ve vojsku — jakmile padl Metternich, mohli aspoň politické reformy a revoluci provádět důsledněji a organičtěji. Avšak politikové naši, bez zkušenosti a tradice, byvše přes noc povoláni k organisaci nového Rakouska byli tak překvapeni, že nevěděli, stručně řečeno, kudy kam. Byli po výtce literáti a k tomu většina literátů ze školy staré a zastaralé a proto nedovedli jednat moderněji a nověji. Zrušit starý regime na papíře, napsat nový program na papíře, není nesnadné — Vídeňští ministři také si pomohli a opsali ústavu belgickou; ale mít politické idee skutečně originelní a tvůrčí, znát poměry a lidi a dovésti novou organisaci provádět — to je těžké.

Dokonce revoluce branná neměla u nás lidí a končila proto tím fiaskem, kterým končit musila. S povstáním uherským nesnese srovnání žádného. Nebylo to vůbec povstání, bylo to okamžité vzbouření, více nic. Lidé zraleji myslící, lidé svědomití přes všecko rozčilení doby nemohli se k ní přidat a nepřidali. V táboře svatodušníků, budiž to výslovně konstatováno, nebyl ani jeden muž, který by byl vynikal rozumem, vědomostmi nebo obzvláštním nadáním organisačním.

Kdo čte jednání na sněmě vídeňském a kroměřížském, toho musí zarážet nedověcnost a politická abstraktnost; Palacký sám to nazval »liberalistickým horlením o tak řečená základní práva.«

Palacký této chyby se střehl, ale nesmí se tu zamlčet, že i jeho politika byla abstraktní. Charakteristický je v té příčině jeho návrh na ústavu — pamatoval jen na národní a čistě politické zřízení ústavní,

všeho ostatního si nevšíml! Již z taktických ohledů bylo přece radno, nezapomínat na zřízení soudní, finanční a administrační — avšak Palacký měl tenkrát smysl pouze pro naše cíle politické. A přece tyto cíle musejí se zjevovat v podrobném administračním provádění, musíme ideály své ztělesňovat v politických ustanoveních konkretních a praktických.

Není tedy divu, že obzvláště mladší členové národní strany vedli si na sněmě hodně radikálně abstraktně; Helfert ve svých nejnovějších vzpomínkách na rok 1848 byl maliciosní dost, že vzpomíná slov svého přítele dra Riegra: základní práva rakouská budou prý svobodnější nežli — texasská!

Abstraktní byla zejména naše tehdejší Slovanská politika a celý ten slovanský kosmopolitism.

Mluvilo se mnoho, řekl Nebeský o Nár. Výboru hned roku 1848: »Z počátku zahříval znamenitý zápal celé shromáždění, tento zápal citu ale časem se ochladil na tuhé práci podrobné.« *) Málo bylo těch, kteří by se byli propracovali nějakou konkretní otázkou; jak na př. Brauner, zabývající se záležitostí poddanskou.**)

Abstraktnost, kterou tu vytýkám, netkví v zásadách samých a v tom, že byly theoretické a filosofické; i politické zásady nemohou být jiné než filosofické a všeobecné, ať si političtí praktikové proti nim říkají, co říkají. Pochybená abstraktnost tkví v tom, že se zásady, namnoze dobré (přijímám na př. základní práva přes protest Palackého a souhlasím »v theorii« s drem

*) Č. Č. M. 1848 II: Od 11. března do 11.června, 107, 108.

**) Srv. Brauner, O robotě a vykoupení se z roboty Pro rolníka Českého a Moravského v jazyku českém a německém V Praze 1848.

Riegrem, nezpodrobňovaly podle daných poměrů a že zůstávaly jenom na papíře a na tribuně, že vlastní jednání jim neodpovídalo. Příklad je vedle příkladu: mluvilo se proti šlechtě, ale zároveň se s ní hledalo spojenství; mluvilo se pro reformu náboženskou, ale strana a sami mluvčí byli nábožensky indifferentní; horovalo se pro slovanství, ale nehledalo se Slovany užšího spojenectví atd. Zaměňoval se cíl a cíl daleký s prostředky, přestávalo se na slovech.

Poslancové konečně sami pociťovali svou slabost a neschopnost.

Helfert vypravuje, jak na sněmě kroměřížském poslancové sami v sebe již nevěřili; vykládá, že právě ti, kteří na rozpuštění sněmu tak soptili, mezi čtyřma očima mluvili docela jinak. Z našich Helfert uvádí Pinkasa, jenž ministru spravedlnosti častěji prý řekl: Pošlete nás domů, nesvedeme přece nic!*)

Není také pochybností, že se již tehdy dělala poněkud jiná politika ve Vídni a jiná doma — zlo, které posud ohrožuje všecky naše strany. Již tím, že poslancové byli mimo Prahu a zemi dělala se doma politika od vůdců jiných a jiná — vada, která nepřestala podnes. V Praze vedla národní hnutí Slovanská Lípa a ta je často vedla směrem jiným, než kterým si počínali poslancové.

Konečně nedostatek politického vzdělání již tehdy měl pro vnitřní organisaci strany následek ten, že mezi vůdci a gros poslanců byla shoda více umělá, z nouze, než přirozená; v radikálních listech jsou různé narážky na terorism vůdců a Helfert potvrzuje, že poslancové

*) Helfert, Geschichte Oesterreichs IV., 3, str. 523.

v Kroměříži (rozumí se, zase:) »mezi čtyřmi očima« zle reptali na tyranský tlak vůdců a že mnohé rozčilené slovo padlo proti Palackému, Strobachovi, Braunerovi.*)

Že hned roku 1849 nepropukly všecky ty strannické boje, které se vedly deset let později, nestalo se pro svornost smýšlení, ale pro krátkost vývoje.

§ 27. Chceme-li však náležitě vystihnout charakter naší první politiky, nesmíme se bát sáhnout na náš hlavní politický vřed.

Prof. Kalousek uváděje řeč dra Riegra v »Nár. Výboru« (29. dubna), již tento měl vůči poslancům frankfurtským o potřebě samostatného Rakouska, ohroženého tehdejším Ruskem, podotýká k tomu: »Myšlénka tato srovnává se s tím, co Palacký šíře rozvinul v listě do Frankfurtu, a byla r. 1848 pronášena dílem opravdově, dílem z ohledů taktických.«**)

Nebudu se o věci mnoho šířit, ale zde to skutečně vězí: nedovedeme ještě být docela odkrytí a upřímní a proto nám jiní nedůvěřují. Chytráctví je význačný rys naší posavadní politiky a chytráctví neimponuje nikde a nikomu trvale. Nedovedeme se zhostit dlouhé výchovy absolutismu protireformačního. Proto naše politika na venek i uvnitř více než jinde založena je na žrectví — političtí auguři, političtí intrikáni hrají u nás roli více než jinde. V národě, jenž dlouho byl politicky nesamostatný, v národě, jenž dlouho neměl vlády a správy své, vzniká zvláštní politická nevyspělost, řekl bych praktický anarchism. Slovem anarchism míním tu zvláštní neschopnost být sebevědomým a tudíž vždy

*) Helfert, ibid. 370.

**) Řeči dr. Riegra I., 5., v poznámce.

přímým pánem — a pokud toho nedovedeme, nebudeme politicky samostatnými. Zatím alespoň dělá se u nás všecko jiné jen ne to, čím by se vzdělaly a sílily mužná odpovědivost a sebevědomí.

§ 28. Nerozhodnost a kolísání bylo roku 1848 příznačnou vlastností naší politiky; vlastnost ta zůstala i po r. 1848. Tato nerozhodnost jeví se právě v politickém programu samém — Palacký ve formulaci politického programu kolísal až do konce. Na tento moment upozornil jsem náležitě již v »České Otázce« a hned to plněji vynikne.

Dost jsem se napřemýšlel o této kolísavosti, která z našich politických stran posud nevymizela., co je její vlastní příčina. Jistý stupeň kolísavosti je ovšem pochopitelný — tkví to v podstatě probuzení samého: vždyť jsme se politicky probudili v pravém slova smysle.

Avšak mimo to, nemýlím-li se, v našich vůdčích lidech od samého počátku obrození hlásí se jakási nedůvěra k samým sobě — tíží je všecky vědomí malosti a odsud pak kolísání, nerozhodnost, po případě passivita — a passivní politika byla přece jen slabost. Tento pocit malosti cítí se u Kollára — cítí se u všech našich buditelů.*) Malosti své hleděli uniknout usílenou duchovní prací, avšak zhusta byl příliš velký nepoměr právě na poli politickém, nepoměr mezi fantasií a přáním a skutečnou silou. Odsud také ta zvláštní netroufalá troufalost radikalismu r. 1848.

Důkaz této politické nerozhodnosti vidím r. 1848 obzvláště v tom, že naši vůdcové, ačkoli podporovali vládu, do ministerstva si vstoupit netroufali. Tak se dívám na odmítnutí Palackého, jemuž Pillersdorfem na-

*) „Česká Otázka" 38.

bízeno bylo ministerstvo vyučování. To, co Palacký ve svém »Promemoria« praví, je docela pravdivé a věrné: »povolání mé bylo by nyní, daleko nad vlastní svůj význam, doma i za hranicemi, bráno za osvědčení vlády pro slavismus« — jistě, ale to právě ukazuje, jak Palacký sám slavism ten pokládal za slabý a vlastně neoprávněný.*) Opakuji, důvody jsou jistě upřímné, ale není to podivné, že muž, jenž v r. 1848 prvý a později opět a opět vyslovil program nového Rakouska, netroufal si program ten prakticky provádět? Nota bene: Palacký byl přece pro politiku vládní a politiku tu jako poslanec a vůdce poslanců podporoval; ohledy na kočičinu radikálů, jak sám praví, ho nezdržovaly: Co tedy?

Ten tísnivý pocit malosti se v nás nevyhladí, pokud se neodhodláme žít životem svým vlastním a žít životem tím cele a důsledně. V roce 1848 nebyli jsme svými — jednali jsme pod tíživou suggescí národů vůkolních, napodobovali jsme druhé a vyplňovali neorganickým eklekticismem touhu po samobytnosti a samostatnosti.

Revoluci hmotnou a dobu velikých svých válek máme za sebou — nám kyne spása jen v provádění idee, kterou starší předkové vypracovali reformací a již naši buditelé nám obnovili svým ideálem humanitním Naše politika nebude úspěšná, nebude-li založena a důsledně prováděna na této naší idei české.

*) „Radhost" III., 26.: Zpráva podána „Nár. Výboru" dne 12. máje 1848 o povolání mém do ministerstva.

Hlava III.

PALACKÉHO POLITICKÝ PROGRAM ROKU 1848

Humanitní program Palackého. § 29. Ze směsice programů roku 1848 vyniká program Palackého. Havlíček jej přijal. § 30. Filosofické základy humanitního programu přirozeného práva národů. § 31. Palackého návrh rakouské federace r. 1849. § 32. Federace národů nebo zemí? Palacký kolísá. § 33. Kulturní význam zastaralého centralismu státního a potřeba podřídit jej novodobým principům národnosti a veřejného mínění. § 34. Palackého pojem státu. Palacký proti liberalismu francouzskému a Rotteckovskému. Palackého liberalism humanitní. § 35a. Palackého demokratism. Rozdíl feudálního stavovství od šlechtictví. Palacký pro zrušení stavů a státu stavovského. Kolísání Palackého mezi právem historickým a přirozeným. § 35b. Státoprávní stanovisko Palackého. Theoretické záhady státního práva historického a přirozeného. Theorie se nevylučují; běží o poměr obou práv. Kolísání Palackého a stran pozdějších v určování tohoto poměru. V podstatě Palacký stojí na právě přirozeném. Palacký pro federaci Rakouska a federativní autonomii národů a zemí. Historické kontinuity státoprávní Palacký nedbal. Pokud Palacký byl centralistou. § 35c. Literatura ke knize prvé: historie rakouská a česká — rok 1848 — státní právo rakouské, české a uherské.

§ 29. Toho, čeho domáhali jsme se my politicky, domáhali se r. 1848 a před tím národové jiní v Rakousku i v ostatních říších — hlavní požadavky našeho programu politického v podstatě nemohly být jiné než co na př. žádali Maďaři, Poláci, Chorváti, Srbové atd.

Avšak r. 1848 nešlo pouze o vyřknutí posledních cílů národních, nýbrž o to, jak se jich domáhat za poměrů docela zvláštních a určit podrobnější program platící za těchto zvláštních poměrů. Šlo o to, jak určit náš poměr k německé kultuře, k německému jazyku a národu v Čechách, Rakousku a v říši; jednalo se o postavení naše k ostatním národům, hlavně v Rakousku a konečně musili jsme se rozhodnout, jak upravit uvnitř náš národní život sociálně a politicky.

Hlavní národní a politické požadavky naše, rozumí se, dány byly samy sebou a dávno — samostatnost kulturní a politická: k tomu nevedly nás pouze upomínky na politickou samostatost v minulosti, nýbrž přirozené úsilí národa o svou samobytnost a samostatnost. A tu zase každý tento punkt choval v sobě celou řadu otázek podrobných a podrobnějších.

Programů a hesel vyrojilo se roku 1848 dost, až mnoho a se všech stran. Je to pochopitelné. Po duchovní a politické stagnaci nastalo najednou obecné vzrušení, kde kdo hlásil se ke slovu a podával své návrhy a rady, staří — mladí, zkušení — nezkušení. V záplavě názorů a programů počíná v takovém případě přirozený boj o existenci, t. j. vyniká ve směsici mínění a programů program ten, jenž je výrazem silné osobnosti a jenž nejvěcněji je odůvodněn. Politické programy, vyslovující poslední a hlavní požadavky dají se vždy vyslovit dost snadno; dnes na př. každý poněkud vzdělaný čtenář denních listů dovede při skrovném rozmýšlení načrtnout hlavní sociální požadavky. A právě tak r. 1848 hlavní politické požadavky, vyslovovaly se obecně. Národní rovnoprávnost, jednota národa českého,

politická vzájemnost Slovanů rakouských, udržení Rakouska, politická svoboda a konstituce — to byla hesla, jež r. 1848 byla dána stavem věcí a předchozí výchovou obrodní.

Ale taková hesla sama nestačí. I dnes na př. se říká se strany staročeské i mladočeské, že obě strany mají stejný program — je to pravda a přece to pravda není: mají stejné cíle, ale rozcházejí se ve formulaci podrobností a hlavně v celkovém pojímání programového obsahu.

Rok 1848 poskytuje tomu příklady co den, že lidé souhlasili v cíli, ale rozcházeli se v prostředcích a podrobnostech. Tedy na při: že poddanství a robota měly být zrušeny, v tom za jedno byla vláda, stavové, velkostatkáři, měšťanstvo, rolnictvo, dělnictvo, zkrátka všichni; avšak přečtěte si sněmovní jednání o tom zrušení a uvidíte, jak zase všichni byli nesvorni, jak se rozcházeli předně v samém pojmu poddanství, jak se rozcházeli v taktice a jak se rozcházeli v — poctivosti a nepoctivosti. Druhý příklad: jaké bylo nadšení a obecný souhlas ve stanovení základních práv — a jak žalostně končilo sněmovní jednání i se strany jejich obhájců! Anebo konečně: Jak obecné bylo nadšení pro politiku slovanskou, jak se idee Kollárovy obecně hlásaly a přijímaly, ale jak se Slované ve Vídni a v Kroměříži rozcházeli na skutku!

Za takovéto tedy situace Palackým vypracován byl náš národní program politický.

Jestliže však v směsici programů, názorů, mínění a nápadů vynikl r. 1848 program Palackého, tedy to znamená, že vynikl Palackého celkový názor politický. Palacký měl roku 1848 za sebou 30letou

pilnou a živou činnost literární, Palacký r. 1848 byl vyložil ducha a podrobnosti naší minulosti až do roku 1419, vyložil tedy již počátek událostí husitských, Palacký jedním slovem byl r. 1848 literárním vůdcem — jak tedy neměl se při tehdejším nerozdělení kulturní práce státi vůdcem politickým? K tomu obzvláště byl předurčen jako historik; že však také měl rozsáhlý a hluboký názor světový, měl k tomu také povolání. Pro podrobné otázky mohli vedle něho vyniknout a vynikli i jiní.

Tak tedy Palackého formulace národních a politických požadavků stala se programem národním: Palacký do hesel časových vlil obsah český a zbudoval nám na starším humanitním programě, hlásaném Kollárem, národní program politický.

A tento program, vypracovaný Palackým roku 1848, Havlíček přijal za svůj a na programě tom trval i po roce 1848. V »Duchu Nár. Novin« otiskl Palackého článek o centralisaci, pro nějž »Nár. Noviny« byly zabaveny: odůvodňuje to ve svém věnování praví, že článek ten pokládal za »základní myšlenku Nár. Novin, a který posud ještě (tedy r. 1851 vydávaje již poslední sešity »Slovana«) považuji za společný náš prapor.«

Proto stručný přehled hlavních punktů programu Palackého je nám k vůli Havlíčkovi potřebný a zároveň ovšem doplní se tím obraz našich prvních politických snah a tužeb. Havlíček roku 1848 vedle Palackého vynikal v generaci mladší. Sedmadvacetiletý mladý muž měl za sebou pětiletou žurnalistickou a literární činnost, činnost co do let krátkou ale obsahem značnou; znal svět slovanský (to v době »politiky slovanské« znamenalo mnoho) a hlavně byl už tenkráte uznaným soci-

álním a politickým pozorovatelem (ve »Slovanu« jest »politický pozorovatel« stálý nadpis) a pozorovatelem pronikavým. Spojení staršího Palackého a mladšího Havlíčka bylo docela přirozené, jako spojení minulosti s přítomností. Havlíček přijal program Palackého (nejen hesla, ale vůdčí idee a ducha), program ten zpodrobňoval, vyplňoval, postupem zkušeností rozšiřoval a žurnalisticky šířil a hájil. Tak stal se Havlíček vedle Palackého hlavním politickým buditelem; Palacký byl jakoby konstituční vladař, Havlíček jeho ministrem vnitra — když Palacký odstoupil, Havlíček vedl politiku českého lidu sám.*)

*) Mělo by se arci také ukázat na některé programy jiné, aby se vidělo, jak Havlíček a Palacký ve své době a nad čím vynikli; ale v té příčině nemáme právě pramenů kriticky vydaných. Uvidíme, že nemáme ani všech listin a dokladů, týkajících se politického programu otce národa! Není proto snadné, udělat si jasnější obraz politického myšlení roku 1848 a přece je pro náležité ocenění Palackého a Havlíčka důležito vědět, co a jak myslili tenkrát i jiní političtí pracovníci — a roku 1848 se téměř jen politisovalo! Já totiž bych nerad, aby nám Palacký a Havlíček podle staršího způsobu historického nazírání byli jako by jedinými politickými mysliteli ve veliké poušti nepolitické; proto se všemožně snažím, ukázat, jak s dobou svou t. j. se svými spoluďělníky úzce souviseli. Tím jim hodnoty a velikosti neubude, naopak získají, vidíme-li, že vynikli svým úsilím mezi jinými.

V přehledu roku 1848 upozornil jsem na většinu důležitých projevů programových; příležitostně upozorním ještě na některé jiné. Kritický výklad všech programových projevů, jaký si přeju, započal by ovšem ukázáním toho, co již bylo před rokem 1848. Myslím tu na př, na brožuru vyšlou v Lipsku 1845 anonymně: Slovo v čas o vlastenectví, o češtině a o národu československém s ohledem na spolek německý, zvláště celní. Již zde vysloven požadavek odtržení od německého spolku; autor stojí

§ 30. Palackého program z roku 1848 a 1849 máme ve sbírce projevů snesené autorem samým v třetím svazku Radhostě, ve svazku prvém jsou filosofické články Palackého a hlavně důležitý článek o krasovědě; některé cenné a zajímavé doplňky nalezají se v německé sbírce Gedenkblätter.*)

na historickém stanovisku, reklamuje však pouze českého kancléře, jenž by měl být oddělený od rakouského a spojen pouze s haličským (jak to čas bylo) a konečně žadá autor literární spojení Čech a Moravy se Slováky.

V podrobnostech taková kritická revise těchto programových projevů bude muset řešit mnohé sporné punkty. Dám příklad: O Braunerově účastenství při petici na schůzi ve Václavských Lázních stojí u Černého, žė petici sestavil Brauner před schůzí; když se Pinkasovo zpracování nelíbilo, Brauner prý sám vydal původní znění v »Bohemii« (Černý, Boj 1, 11). Malý (II, 12) také praví, že Brauner navrhl své původní články pro schůzi, jíž se sám neúčastnil. Proti tomu Frič (II, 250, 266) udává, že Brauner »našincům« (radikálům) při sestavení hlavních odstavců resoluce »byl upřímně po ruce« a že teprve 14. března s Gaučem sestavil návrh adressy na základě požadavků 11. března v shromáždění lidu pronesených. Frič podává text, mající XIV odstavců; Brauner v »Bohemii« uvádí odstavců XII (u Schopfa také XII). Nejnověji udává Helfert (Graf Leo Thun, Oesterr. Jahrb. 1894 — zvláštní otisk, 31), že Brauner vypracoval druhou petici; Brauner sám v uvedené »Bohemii« uveřejnil své pojednání proto prý, že tyto články, ve Václavských Lázních ustanovené, budou druhou deputací císaři předloženy. Konečně Pinkas (Memoiry v »Politik« 1879, 27, IX) vypravuje, že Brauner dal petiční žádosti 11. března ráno Fastrovi a ten je předčítal; na schůzi pak ještě k těmto požadavkům některé »přepjaté požadavky« přibrány prý na návrh »z dola«. A podobné obtíže jsou při mnohých jiných punktech. Historie prvé petice je teď u Tobolky, Počátky konstitučního života v Čechách, 1898.

*) Sbírka statí v Radhosti zahájena populárným článkem o konstituci, napsaným hned po pádu Metternicha a slíbení

Vyložil jsem v »České Otázce« vznik hlavní idee a dosah Palackého programu humanitního; zde stačí vzpomenouti vůdčích zásad vyňatých z uvedených statí. Z humanitní idee přirozeného práva sama sebou vyplývá úplná rovnoprávnost národní: »Neméně svatý, nežli člověk ve svém přirozeném právu, jest nám i národ, s ouhrnkem duševních svých potřeb a prospěchův« — zní zásadní a základní věta Palackého programu národního a politického; odsud: »svoboda, rovnost a bratrství všech ve státu žijících« jest ideálem slovanským, neboť »my Slované zavrhujeme a v ošklivosti máme každé panství pouhé síly«; »stejné právo všech k nejušlechtilejší lidskosti jest zákon boží«, neboť »moc naše životní usiluje ko-

---

konstituce a uveřejněným 19. března v Pražských Novinách, ještě redigovaných Havlíčkem; následovaly pak: Návrhy a usnesení českého spisovatelstva (o svobodě tisku) 20. března, Usnesení spisovatelů českých i německých 21. března, Psaní do Frankfurtu 11. dubna 1848, Manifest Nár. Výboru o spojení zemí Moravské a Slezské s korunou Českou 6. května, Zpráva o povolání do ministerstva 12. května, Zahajovací řeč 2. června a část manifestu Slov. sjezdu. Z roku 1849: Osvědčení českých poslanců o svém působení na říšském sněmě ve Vídni a v Kroměříži 21. března a konečně zmíněný článek o centralisaci a národní rovnoprávnosti 21. prosince. V Gedenkblätter, vyšlých 1874, máme především Palackého Prvý náčrt Rakouské konstituce napsaný 1848 v létě dále některé jiné články a zejména: Denkschrift über die Veränderungen der böhm. Landesverfassung (1846), Eine verunglückte Erklärung (návrh podaný hr. Thunovi, 1848), Die Russen und die Čechen (1873) a konečně důležitý pendant k českému »Doslovu«: Schlusswort vom Jahe 1874.

nečně k božnosti« — »jen v božnosti, jakožto v idei dochází člověctví ouplného rázu bytnosti své.«*) »Proto při vší vřelé lásce k národu svému vždy ještě výše cením dobré lidské a vědecké, nežli národní«.

My Čechové chceme tudíž federaci především národa našeho a německého v zemích Českých a federaci Rakouska: »Svornost mezi obyvatelstvem českým i německým ve vlasti naší« budiž udržena pevně »a to na zásadě ouplné rovnosti, tak aby ani Němcové před Čechy, ani Čechové před Němci neměli přednosti žádné«. A proto idea, na kteréž Rakouský stát budoucně jedině pevně spočívati a prospívati může, jest úplná rovnost a rovnoprávnost všech národů: »Pokudkoli národové budou míti příčinu, báti se o národnost svou, potud nebude v Rakousku nikdy spokojenosti a míru!«

Pro federaci je důvod netoliko mravní, ale jsou i důvody jiné, dané historickým vývojem a rozdílností říše: k federaci již vede sama různost jazyková, různosti zeměpisné, historické, vzdělanosti, mravův a náklonností. Pro ústřední moc říše Rakouské mluví historický vývoj a prospěch jednotlivých malých národů: »pokroky mechaniky, rušící všeliké poměry času i prostory, spojené s jednotící a centralisující mocí vzdělanosti vůbec, činí zachování malých států na Evropské pevnině čím dále tím více nemožným«; »když pomýšlení na státní samostatnost Maďarův jako Čechů, Srbův jako Rumunův, Rusínův i Slovencův, ba i Polákův vůbec, při ústředivém působení ducha světového není více než záludný

*) Palackého filosofie dějin vyložena v: Jan Hus, 53 násl. a v článku: P. idea národa českého, Naše Doba V.

sen, nabyla naproti tomu myšlénka o státní spojení těchto kmenův denně větší platnosti, pojištěné a zvyšené netoliko positivním podáním, ale i přirozenou nutností.« Proti možné »universální monarchii« Ruska, ale nikoli z nepřátelství k Rusům, také proti říši Německé, samostatnost Rakouska a jeho »zachování, celost i opevnění jest a býti musí věcí velikou i důležitou netoliko národu mého, ale celé Evropy, ano lidskosti a vzdělanosti samé«: »Zajisté, kdyby státu Rakouského nebylo již od dávna, musili bychom v interessu Evropy, ba humanity samé přičiniti se co nejdříve, aby se utvořil«.

§ 31. Na těchto všeobecných filosofických a politických základech práva přirozeného Palacký vypracoval r. 1848 program politický, jež definitivně formuloval v prosinci r. 1849 v článku, jenž se »Nár. Novinám« stal tak osudný: »O centralisaci a národní rovnoprávnosti v Rakousku.«

Rakousko nesmí být zřízeno centralisticky, jak to činí oktrojírka 4. března 1849, nýbrž federativně a tak, aby vedle ústřední správy říšské, národové volně se spravovali národně a politicky.

Všecka správa říše rozdělí se tedy na »moc říšskou« a »zemskou a národní«. Jednota říšská zaručena je bezpečně, dají-li se její správě tyto záležitosti a předměty: 1. císařská rodina, 2. záležitosti zahraniční 3. vojsko (na pevnině a na moři), 4. finance říšské, 5. obchod, 6. komunikace. Velmi žádoucí je (7), aby to, co v jedné části říše je právem, ve druhé nebylo neprávem.

Pro tyto záležitosti ustanoví se ministerstva říšská.

Ostatní záležitosti státní a národní ponechávají se mocem zemským, zemským sněmům »čili autonomii národův, — rozumí se že pod řízením a štítem též mocí exekutivní, která i v říši činna jest, a výhradně jen mocnáři čili panovníkovi přísluší«.

Zřídí se tudíž zvláštní »ministeria zemská neboli národní« a to pro »každý větší komplex anebo každou národní gruppu zemí korunních«. Tato zemská ministeria měla by pod sebou »rady ministeriální pro všecky větve administrací zemských.«

Palacký přeje si alespoň sedm národních grupp, nenamítal by však nic proti počtu většímu; líší země 1. německé, 2. československé, 3. polskorusínské, 4. maďarské, 5. rumunské, 6. jihoslovanské, 7. italské. Avšak Palacký by nic nenamítal, jestliže by se zřídilo takových »větších komplexů« více.

Ve všech těch zemích byly by tedy sněmy, ministerstvo se svou radou a kasační soud.

Aby rozdělení politické správy mezi vládu zemskou a říšskou nevedlo ke kolisím, je třeba, aby země a říše měly své správní obory cele a úplně. Na př. věci školní cele by patřily zemím. V oborech, kde je třeba správy společné, musila by se provést dělba co nejurčitější; tak na př. v oboru finančním daně nepřímé daly by se cele říši, daně přímé zemím se závazkem, odvádět říši určitou částku.

Volby do sněmu konají se podle pouhého počtu obyvatelstva: jeden poslanec na 15.000 obyv., ve větších městech, s obyvatelstvem nad 20.000, jeden poslanec na 10.000.

Poslancové na sněm říšský vysýlají se ze sněmů a sice jeden na 150.000 obyvatelů.*)

Palacký přijímá z oktrojirky návrh na říšskou radu; zdá se mu, že by při jeho federativním zřízení byla nevyhnutelně nutná. Tato říšská rada měla by votum pouze poradní. Skládala by se z rady užší (členové přebývají stále ve Vídni) a širší (členové roztroušeni po všech krajinách). Sněm říšský byl by o komoře jedné.

Konečně Palacký uznává potřebu »jedné řeči ústřední« tedy němčiny, ale má být obmezena jen na jednání o předmětech, náležejících nutně k jednotě státu.**)

§ 32. Palacký roku 1865 ve své »Idei státu rakouského« opustil tento návrh roku 1849, zaměniv federaci národů s federací zemí daných historicky.

Sám napsal, že jeho návrh roku 1849, v němž rakouskou federaci zakládá na základě »čistě ethnografickém«, »souvisel s revolucí« a uznává, že »od té doby, co konsolidovaly se opět geograficko-historické základy říše naší, a co theorie barona Eötvöse o historicko-politických individualitách došla oblíbení jak u vlády tak i u většiny národů, návrh ode mne roku 1849 činěný stal se již netoliko nevhodným, ale i nemožným.«***)

Tato změna je ovšem velmi vážná a vyžaduje kritického osvětlení.

---

*) O tomto volebním řádu v uvedeném článku ustanovení není; doplňuji to z „Prvého náčrtu" konstituce v „Gedenkblätter". O náčrtu tom hned povíme několik slov.

**) To vysloveno v „Osvědčení poslanců" (Radh. III., 56).

***) Radh. III., 191.

Hledíme-li totiž ke všem politickým projevům, jež Palacký r. 1848 (a 1849) učinil, poznáváme, že ustavičně kolísal mezi federací zemí a národů, t. j. mezi právem přirozeným a historickým.

Palacký ve svých prvých projevech je pro federaci na základě historicko-geografickém; to vidět z osvědčení českého spisovatelstva napsaného hned 20. března 1848; zde koruna Česka se spojuje s Rakouskem. V listě do Frankfurtu (11. dubna 1848) mluví se o poměru »země České« k říši Německé; v manifestě »Nár. Výboru« (6. května) pro sloučení zemí Českých formuluje Palacký státoprávní poměr zemí Českých, Čech, Moravy a Slezska, v ten smysl, že Morava a Slezsko sice »náleží ku koruně České«, ale nejsou na Čechách závislé. »Morava a Slezsko budou mít své sněmy. A jakž by tak činiti mohli lépe, než periodickým, buď v plném počtu, buď skrze obzvlášť volené výbory společným se scházením?«

A ještě ve svém »Prvém náčrtu«, psaném ve Vídni v měsíci září 1848, rakouské konstituce Palacký má země a to: 1. polské: Krakov, Halič, Bukovina; 2. české: Čechy, Moravu, Slezsko; 3. německo-rakouské: Rakousy, Solnohrady, Tyroly s Vorarlbergem; Štyrsko; d) illyrské: Korutany, Krajina, Přímoří, Dalmacie. Teprve v návrhu a jednání konstitučního výboru v Kroměříži (1849) objevuje se určitější návrh federace na skupinách národních.*) Ale i tu Pa-

---

*) Palacký sám podal nám stručnou historii svého návrhu na konstituci, který vypracoval jakožto člen konstitučního výboru a její pětičlenné subkomisse (Radh. III., 287). Podle této zprávy Palacký podal svůj prvý návrh dru Mayerovi (z Moravy), jenž v Kroměříži vypracoval návrh celé subkomisse;

lacký v některých podrobnostech svého národnostního programu není dost určitý a důsledný; důležito však

Mayer, podle slov Palackého, přijal „hlavní mé rozdíly a věty", ale zjinačil některé články ve směru centralistickém. Tento „sjednocený návrh" Mayerův stal se substrátem pro porady celého 30členného výboru konstitučního; Palacký však z něho (6. února 1849) vystoupil, proto že tam směr centralistický měl nespravedlivou převahu (již tím, že právě i malé země měly stejný počet zástupců jako velké, totiž 3), ponechávaje si, hájit zásady své v plenu. K tomu ovšem nepřišlo, sněm před tím byl rozpuštěn. Tyto zprávy Palackého doplňuje Helfert (l. c. IV., 3, str. 267): Konstituční subkomitét byl pětičlenný; ale dva jeho členové, jak Palacký vykládá, nepodali návrhu, Goldmark necítil se k tomu vůbec povolaný, Smolka se nechtěl zbytečně namáhat nevěře, že by se návrh poslanců uskutečnil. Zbyli tedy členové tři — Palacký, Mayer a Gobbi a ti všichni podali návrhy. Z těchto tří návrhů Mayer zpracoval uvedený Palackým „sjednocený návrh". To se stalo v listopadu (1848). Palacký pak formuloval po úvahách s Mayerem a Gobbim svůj opravený návrh druhý; avšak Mayer dal také lithografovat a rozdat návrh svůj (nesjednocený) a tento nesjednocený návrh stal se substrátem porad plenárního výboru konstitučního. Na návrh Palackého se při tom hledělo také. (V předchozím svazku svých dějin — IV., 2, 64 — Helfert píše, že hlavně vlivem Pinkasovým subkomitét přijal návrh Mayerův za základ, návrhy Palackého připojil na způsob minoritního vota.) — S touto zprávou Helferta srovnává se, co Palacký dne 2. února řekl v konst. výboru (viz Springer, Protokolle, 78); ale Springer sám podává (str. 6) zprávu od Helfertovy i Palackého odchylnou.

Podle toho máme tedy od Palackého dva návrhy na rakouskou konstituci: 1. jeho návrh původní, jejž předložil subkomitétu, a 2. sjednocený, v němž Palacký přistoupil na některé návrhy Mayera a Gobbiho a jenž od celého subkomitétu byl přijat. Text obou těchto návrhů není v českých pramenech a podivno, Palacký sám ho neuveřejnil. V „Gedenkblätter" má řečený „První náčrt rakouské konstituce", ale to je, jak už nadpis praví, jen náčrt; v poznámce se od Palackého do-

a rozhodné bylo a je, že r. 1848 a 1849 ustanovil se na programu federace národní a že se na

---

vídáme, že je to náčrt (sepsaný v září 1848) prvý a nedohotovený, je to prvá skizza, jak si původně představoval zřízení Rakouska, „pokud na mé názory, poučení nebo odpor cizí nenaby vlivu". Dokládá, že tato skizza „později ještě všelijak (vielfach) byla doplněna a opravena". Není jasno, do které míry tento náčrt je totožný s návrhem prvým, předloženým subkomitétu, rozuměj, jak sám říká, pozměněným poučením a odporem cizím; tím není řečeno, že Palacký hned při prvém svém návrhu se nepřidržoval cizích vzorů konstitučních, obzvláště belgického, který roku 1848 mnohým politikům byl vzorem.

Havlíček slíbil (N. N. 49, 11, I.), že časem svým předloží návrh Palackého (který?), ale nestalo se. Černý (Boj) ho také nemá, otiskuje pouze návrh vypracovaný konst. výborem a poznamenává (533), že v archivu musejním uložen je zlomek litografovaného návrhu Palackého s vlastnoručním jeho podpisem. — Dotazoval jsem se p. prof. Bráfa, protože literární pozůstalost v Museu nebyla, a od něho obdržel jsem zprávu, že podle vědomosti p. dra F. L. Riegra protokoly Springrovy obsahují správný referát o návrzích Palackého. Dle sdělení p. dra Boh. Riegra nalézá se v Matici mezi papíry Palackého koncept návrhu podaného ve Vídni a otištěný v „Radhosti" a „Gedenkblätter"; protokoly Springrovy vztahují se prý, pokud tam o návrzích Palackého se jedná, právě na tento návrh. Zvláštní (nový) návrh vypracovaný pro Kroměříž prý neexistuje. (Poznamenávám k těmto zprávám: Návrh v „Gedenkblätter" a „Radhosti" se liší a protokoly Springrovy podávají jiný text a jiné §§, než návrh v „Gedenkblätter". Vidět to zřejmě na př. na str. 63., kde Springer uvádí doslovně § 4. návrhu Palackého, jehož ani v „Radhosti" ani v „Gedenkblätter" není.

(Tak soudil jsem r. 1896 o neúplné historii Palackého návrhů. Od té doby moje rozpoznání potvrzeno; máme teď text nejen „prvého náčrtu", nýbrž také návrhu druhého, opraveného, sepsaného v Kroměříži (1849 v lednu). Prof. Rieger poznal, že existují návrhy; podává teď (F. Palackého spisy drobné I., č. 16. a 18.) český text „prvého náčrtu" a návrhu druhého.)

tomto programě docela patrně ustanovil po delším kolísání mezi federací zemí a národů.*)

§ 33. Při důležitosti, kterou věc má, musíme se dopátrat důvodu, pro který Palacký r. 1848 (1849) národnostnímu principu dal přednost před politickým.

Palacký sám udává jeden důvod čistě utilitární: národní federací dala by se rovnoprávnost prakticky provést nejlépe, kdežto podle principu historického

*) Podle Springra (Protokolle 26) Palacký v konst. výboru navrhl 8 nár. skupin, ve svém českém článku má jich 7. Liší totiž pět skupin (německorakouské, české, polské, illyrské a italské) od tří skupin „zemí zde nezastoupených", totiž od jihoslovanské, maďarské a rumunské. K illyrským čítá: Slavonii, slov. Štyrsko, Korutany, Krajinu a Přímoří; k jihoslovanské: Dalmacii, Chorvatsko, Slavonii a Vojvodinu. Již zde jsou některé nesrovnalosti: Korutany celé patřily by ke skupině illyrské? Také by mohlo být nejasno, co znamená Slavonie ve skupině illyrské (jen Hranici?) a co ve skupině jihoslovanské. Důležitější je, že již v tomto rozdělení má skupiny rakouské a uherské, a že tedy kolísá mezi skupinami čistě národními a skupinami národními s přihlížením k poměrům historickým. V té příčině obzvláště překvapuje výrok další, že prý by ničeho nenamítal proti rozdělení Čech na Čechy německé a české (Deutsch. Böhmens u. Čechiens); „kdyby to jen bylo politicky možné, navrhoval bych to. Čechy jsou kotlina, a kotel nemůže se rodělit, nemá-li se zničit." Tu tedy Palacký drží se principu historického; avšak jak se to srovnává s návrhem na skupiny národní, které zároveň činí? Tam přece výslovně klade německé části Čech, Moravy a Slezska ke skupině německo-rakouské, slučuje zároveň české části Čech, Moravy a Slezska s uherskými Slováky. Podobně dr. Rieger, (Protokolle 32) nerozhoduje se přesně o rozdělení Čech; drží se návrhu Palackého, ale navrhuje (Protokolle, 44) konečně skupiny historicko-geografické. Pro návrh tento hlasoval také Palacký, když jeho byl zamítnut, pro nějž zase byl hlasoval dr. Rieger.

(v území národně smíšeném) jsou s tím prováděním velké nesnáze.*)

Palackému jde vůbec hlavně o rovnoprávnost národní, jde mu o národnost a té sloužit má zřízení státní, kdežto posud stát povýšen byl nad národnost.

A právě o tento poměr státu a národnosti běží. O tom Palacký již před r. 1848 dospěl k této filosofii dějin, již r. 1848 formuloval politicky.**)

Palacký vidí v centralisaci státní veliký princip státní a zároveň kulturní: z jednoho dostředivého bodu větší části člověčenstva se kulturně organisovaly. Tak vznikl absolutism, mající oprávněnost v tom kulturním úkolu. Avšak tento kulturní princip svou roli dohrál a zejména v Rakousku, kde absolutism upadl v upřílišenou krajnost tím, že v Čechách provedl protireformaci. Nová doba proti centralisaci státní staví dvojí kulturní princip nový; veřejné mínění a národnost, společnost musí se organisovat na těchto dvou základech.

Stát nemůže a nemá tedy být absolutistickým, centralisační absolutism musí se podřídit novým principům, a tudíž musí Rakousko politicky být organisováno tak, aby administrace státní sloužila národnosti. To se stane, jestliže Rakousko vzdá se předbřeznového absolutismu a centralismu a přerodí se ve federaci národů.

Palacký neříká, že centralism nemá oprávněnosti žádné; tvrdí pouze, že dosáhl již svého kulminačního

*) Radh. III., 191.

**) Viz „Gedenkblätter“ stať: Denkschrift über die Veränderung der böhm. Landesverfassung — stať psána 1846 hraběti Bedřichovi Deymovi.

bodu, ba že bod ten větším dílem už překročil a že tedy další vývoj společnosti musí přivést ku platnosti řečené principy nové, národnost a veřejné mínění. Odsud pak pokus nalézti mezi principem starým a novým náležitou harmonii — kolísání při novosti a obtížnosti nového zařízení státního není nic zvláštního: principy jsou správné, ale jejich provádění skytá veliké obtíže.

§ 34. V souhlase s touto theorií politického vývoje Palacký také formuluje své státovědecké názory *o státu*.

V nedopsaném článku (Radh. III, 265: Politický aforismus o státě) podal rozbor pojmu státu. Akceptuje definici: »*Stát jest společnost mocí chráněná*« ale vykládá ji po svém. Klade důraz na pojem *společnosti*, v jejížto pojmu již je obsažen moment *práva*; tak že v uvedené definici obsaženo je trojí: *právo* totiž i *moc* (ne násilí!), z nichž stát hlavně (tedy ne jedině) vzniká, a *účel* státu a ten je: *bezpečí* všech společníků neboli občanů. Palacký i z toho dále dovozuje, že státy nevelické, zvláště uprostřed Evropy, udržeti se nemohou — proto že nemají dostatek moci se chránit a, rozumí se, uchránit naproti všem jiným buď osobám nebo společnostem.

Palacký, jak je zjevno z tohoto výkladu, jejž dává všeobecné formuli, staví se vědomě *proti té tehdejší theorii liberalistické*, která velmi často pojem státní moci zaměňovala s pojmem násilí. Palacký byl příliš hluboký, aby byl stál proti svým centralistickým odpůrcům liberalistickým nevěda, proč; jeho názor o státu vyplýval z celé filosofie dějin a z celkového názoru na svět.

Z jeho filosofie historie mu šlo především, jak jsme slyšeli, že politická moc státní již padá a má ustoupit národnosti a veřejnému mínění. Liberalism tehdejší však stál o politickou moc státu. Palacký častěji a velmi důrazně a docela výslovně odmítá od sebe liberalism, jaký tenkrát panoval pod vedením Rottecka a Welckera.*)

Vytýká centralistům rakouským, že jsou ze školy francouzské a Rottecko-Welckerovské (Radh. III, 216). Jak se mu nelíbilo »liberalistické horlení« pro tak zv. základní práva, také jsme již četli; naznačuje, že se to opakovalo a opisovalo ze slovníku Rotteckova; nelíbí se mu ani na svém přívrženci Pinkasovi, že si liboval v nauce Rottecka a Welckera, zdělané prý podle šablony francouzské (Radh. III, 288, 290).

Palackému záleželo na tom, aby jeho názor nebyl směšován s liberalismem, proto že přijímal učení o právě přírodním, kteréžto učení držel liberalism. Proto všude v každé své politické enunciaci klade důraz na moment práva, který v pojmu státu vedle principu moci je obsažený. Tuto dvojici pojmů moci a práva vykládá zejména ve spise proti Höflerovi (Die Geschichte des Husitenthums und Prof. C. Höfler, 2. vyd. 1868, 59): ve všech oborech lidského konání, v oboru mravnosti, práva, náboženství člověk spravuje se autoritou a svobodným roz-

*) Tenkráte Rotteckův slovník byl obecně užívaným zdrojem poučení politického: Staatslexicon oder Encyklopaedie der Staatswissenschaften a t. d. od Rottecka a Welckera; 1. vydání, I.—XV. sv. se 4 svazkovými doplňky 1834—1845; II. vyd. ve 12 svazcích 1845—48. Rotteck zemřel 1840, článek: Naturrecht ve slovníku je jeho poslední.

nmem; autorita = donucení lidské nebo přírodní, moc cizího národa, tedy převaha hlavně fysická nebo duchovní; svobodný rozum (freie Vernunft ve smyslu Kantově!) = sebeurčování, v něm zjevuje se princip rozumu a svědomí, je to cit neboli vědomí lidské solidarity a humanity. Ve skutečnosti nikde nepanuje pouze autorita nebo rozum, obojí jsou spojeny, převládá však v různých stupních tu jeden, tam druhý princip.

Proti politickému liberalismu Palacký konečně se také dovolával národně slovanského zřízení společnosti, nespočívajícího na výbojnosti a politickém nadpráví.

Nepokládal stát za tak důležitý, jak liberálové; zakládaje svou společnost na národnosti a veřejném mínění, zakládal ji konec konců na mravnosti a zbožnosti. V tom, jak nám sám praví, rozcházel se s liberalismem, jemuž s této stránky vytýkal, že nevědomě ale i vědomě slouží »hroznému« nihilismu. Souhlasí ovšem s liberalismem, pokud tento se vzpírá zpátečnictví, jaké Palacký později vidí v syllabu a prohlášení neomylnosti, ale příčí se mu nezřízené záští liberálů proti všemu, co sluje církev a duchovenstvo. Palacký tu liší mezi jesuitskou politikou klerikální, usilující o světskou vládu, a »osvíceným a humánním« duchovenstvem, sloužícím pravé zbožnosti.*) Je proti liberalismu, ale je vděčen tomu, že rokem 1848, pokračováním velké revoluce francouzské, také do Rakouska a do Čech se dostal blahodárný duch »humanní svobodomyslnosti«, jenž po staletém

*) Gedenkblätter 303; srv. Radh. III, 297.; viz další výklad Palackého učení o náboženství a církvi v mém »J. Husovi«.

boji proti středověkému barbarství a panovačnosti pomocí filosofie konečně dopomohl k vítězství pravým základům učení křesťanského.*)

§ 35. S tímto pojímáním státu souvisí konečně Palackého demokratism, jehož nejkonkretnější výraz nalézáme v učení o šlechtě. Starý absolutistický stát opíral se o stavy a zejména o stav šlechtický; odmítaje absolutism Palacký důsledně zamítal stavovství, stavovství šlechtické.

Již před revolucí hned roku 1846 v uvedeném (str. 89) pamětním spise vykládá hr. B. Deymovi, že feudální stavovství nemá již žádného práva existenčního — padá s absolutismem. Od stavovství ovšem liší aristokracii, jejíž společenské postavení dáno je i bez feudalismu.

Obzvláště pak stavové a šlechta česká, tím že na mnoze je cizí a že byla podporou absolutismu protireformačního, v době nové privilegií politických mít nemá.

Palacký velmi mužně upozorňuje Deyma, tehdejšího vůdce stavovské opposice, že úsilí českých stavů, domoci se starého postavení, je marné.*) Dovolává se právě také šlechty slovanské, která nebyla to, co germánská a románská šlechta feudální.

Tento svůj názor Palacký držel také v roku 1848. Stavové radili se, jak se mají v novém hnutí zachovat i požádali Palackého, aby jim formuloval své mínění. Palacký předložil své zdání hr. Jos. M. Thunovi, a ten, jak jsme slyšeli, přečta spis, na místě prý řekl: Toho

*) Gedenkblätter 294.

**) Gedenkblätter 140—142.

já nepodepíši. A co pan hrabě, hrající si s »vulgarním liberalismem« nechtěl podepsat? »Stavovská zřízení, privilegia a nadpráví od nynějška pokládají se za propadlá.« *)

Palacký vyslovil se pro zrušení stavovského zřízení také ve svém prvním návrhu konstitučním.**) Důsledně Palacký proto také dovozuje, že Ferdinandovo Obnovené zřízení zemské přestalo být pro Čechy platným zákonem, byvši »virtuelně« konstitučním patentem z 15. března zrušeno a že tudíž přestává být základním státním zákonem pro Čechy. Jak důsledně Palacký držel stanovisko demokratické vidíme z jeho konstitučního návrhu, v němž prvotně nazývá rakouskou monarchii demokratickou; slovo: »demokratickou« škrtl a zaměnil v »konstituční«. V § 59 svého návrhu návrh, jejž císař nesankcionuje, stává se přes to zákonem, je-li říšským sněmem přijat beze změny po třetí. Moc monarší se takto na roveň klade moci parlamentu a do jisté míry níže.***)

Protiabsolutistický demokratism Palacký konečně prokázal tím, jak vysoko vedle národnosti cení veřejnost — zásada naprosto moderní a demokratická.

Tento demokratický názor, jak už vzpomenuto, Palacký hájil ještě v letech 60tých proti opposici mladočeské, avšak není pochybnosti, že právě v tomto punktu strana Palackého a Palacký sám slevili, přistupujíce na

*) Gedenkblätter 147.

**) Gedenkblätter 171, 175.

***) Že říšský sněm v návrhu Palackého má jen jednu komoru, nevysvětluje se tolik demokratismem Palackého, jako spíše stanoviskem autonomním, aby apparát konstituční nebyl příliš komplikovaný. Měl také vzor v říšském sněmě Vídeňsko-Kroměřížském.

stavovské punktace Clam. Martinice. V politické praxi náš demokratism nedbal dost rovnosti a lidovosti — zde i Palacký již roku 1848 nebyl vždy dost rozhodnut, později naklonil se více k programu konservativnímu, ačkoli zase na straně druhé povoloval radikálnějšímu směru politiky národnostní.

Ukázal jsem na důležitý fakt, že Palacký svůj státoprávní program později (Moskevská pouť) pozměnil opět ve smyslu více národnostním. Vidíme tedy trojí fási v politickém vývoji Palackého: definitivní program r. 1848 byl založen na přirozenoprávní idei národnosti; »Idea státu rakouského« je více na státoprávním základě historickém, a v »Doslovu« máme opět více program národnostní. Viděli jsme však také, že toto kolísání, jevící se nám v tomto postupném vývoji, se již jeví hned v prvých formulacích programu revolučního — kolísání totiž mezi stanoviskem historickým a národnostním, mezi historismem a realismem, mezi právem historickým a přirozeným.

Proto obvyklé tvrzení, že náš původní politický program, program to Palackého, byl docela pevný a jasný, není docela správné: ten náš program vyžaduje revise. A právě nynější krise způsobena je do značné míry tím, že program Palackého není docela určitý; některé podrobné formulace vyžadují opravu, samy základy vyžadují upevnění v duchu doby pokročilejší. Doznáním tím Palackého programu veliké zásluhy a vůdčího postavení neubude — váha a velikost programu Palackého spočívá v tom, že je formulován na hlubokém názoru humanitní filosofie, prýštící z celkového pojímání a pochopování české historie a našeho světového postavení.

§ 35 b). Palackého stanovisko státoprávní jest předmětem politických sporů, většinou dost nevěcných; nedostává se našim politickým spisovatelům státovědeckého vzdělání vůbec, a mimo to byla historie českých stran a jejich politiky neznáma a neujasněna. Vyložím tu ve vší stručnosti věci, o které jde.

Právem státním rozumí se právo, jež jednotlivé státy mají vůči a proti jednotlivcům, korporacím a organisacím svého území a státům jiným. V právě státním obsaženo jest tedy právo ústavní (parlamentarní), právo monarší, právo zemí a t. d. Souhrn tohoto práva, zove se státním právem vnitřním, kdežto právo mezistátní se zove vnějším. Tedy: stát jakožto svrchovaný, suverénní, má své právo, jsa zároveň ochráncem toho svého a všeho práva vůbec.

Státní právo liší se na historické a přirozené. Státní právo historické počíná se určitěji uznávat po veliké revoluci, zejména školou t. zv. historickou (Savigny). Podle theorie historické právo všeliké, a také státní, vyvinulo se organicky a má své oprávnění právě v tom historickém vývoji a jeho nepřetržitosti. Na nepřetržitost (kontinuitu) kladou theoretikové historické školy velikou důležitost.

Theoretikové práva přirozeného, jak jméno nedosti přesně označuje, vidí zdroj práva v přirozených, vrozených vlastnostech rozumových a citových.

Theorie práva přirozeného je tak stará, jak právní myšlení a filosofování vůbec; ale zejména v době nové, po reformaci za tvoření nového státu, byla theorie přirozenoprávní obecně přijímána a rozmanitě formulována (Hobbes, Grotius a j.). Francouzská revoluce a revoluce roku 1848 dovolávala se práva přirozeného

hodně hlasitě; pochopitelno: revoluce zrušuje právě historickou kontinuitu, práva historického dovolávat se může málo kdy. Právo historické je z pravidla konservativní, právo přirozené naproti tomu je radikálnější, často přímo revoluční. Pravím často, proto že za jistých okolností právo historické také by mohlo být radikální, když by na př. šlo o restituci práva zrušeného.

Jak naznačeno, formulace práva přirozeného (i historického!) mohou být rozmanity. Tak na př. ospravedlňovali někteří theoretikové práva přirozeného také centralism a absolutism. (Osvícený absolutism!)*)

Již z toho příkladu uzná čtenář, že při výkladu všeobecných a filosofických theorií státovědeckých musí se postupovat opatrně a nebrat slova za věc. Rotteck, abych upozornil na rozdíly další, tíhl na základě přirozeného práva k republikanismu — Havlíček a dokonce Palacký z téhož základu dospívali k názorům jiným.

Spor theorie historické a přirozené spočívá v tom, jak se vznik a poslední sankce práva vykládá. Savigny na př. odvozoval právo z vniterní podstaty národů; theoretikové přirozenoprávní právo odvozují jedni z rozumu (proto také: právo »rozumové«), druzí ze sociálních vlastností člověka, třetí z apriorních prvků rozumových a tak podobně. O to běží, ukázat, že právo nevzniká pouze z moci a dokonce ne z násilí, třeba že stát svou mocí právu dodává praktickou váhu. Dělat tu musíme ovšem rozdíl mezi právem a zákonem, ať už psaným nebo zvykovým; o to běží, jestliže zákon

*) Na tento centralistický prvek theorie přirozeného práva správně ukazuje Bergbohm, Jurisprudenz u. Rechtsphilosophie I. Das Naturrecht der Gegenwart 1892, 221.

je oprávněn, je-li právem. Právo je netoliko individuálním, nýbrž sociálním, objektivním měřítkem zákona, je praktickým prostředkem našich ideálů ethických; zákon je vždy dočasná splátka na tyto ideály.

Nepouštějíce se do rozboru četných formulací státního práva přirozeného a historického, můžeme stručně povědět, že není spor o to, která theorie je správna výlučně, nýbrž jen o to, jak ustanovit poměr obou theorií. Dojista nemůžeme se vzdát theorie historické, pokud vývoj všelikého práva nemůžeme popírat. Avšak proto, že zákon, zvyk, zřízení atd. bylo a je, není proto již vždy správné a oprávněné; proto pravíme, že právo historické podřizujeme právu přirozenému, t. j. našim ethickým ideálům sociální spravedlnosti. To je podle dnešního stavu vědy právní a státní stanovisko jediné správné.

Od samého počátku naší české politiky lidové v roku 1848 šlo o formulování poměru státního práva historického a přirozeného; správná formulace se posud všem stranám nepodařila a také Palacký, jak ukázáno, kolísal mezi oběma právy. Nedovedl toho, aby ustanovil poměr obou přesně a určitě — v tom právě tkví to jeho kolísání a ovšem i kolísání stran pozdějších, dovolávajících se jeho programu.

Vidno je, že Palacký v podstatě stojí pořád na právě přirozeném, in concreto na národnosti; roku 1848 a ještě později práva historického se nedovolává: svatým je mu přirozené právo národů, rovnoprávnost. Národnost, nikoli historicky dané území a jeho státní zřízení, jsou předmětem jeho politických tužeb. Roku 1848 Palacký výslovně přijímá zásady revoluce, přetrhávající historickou kontinuitu; proto

chce Rakousko rozbit na území národnostní. Teprve později, za vedení Clam-Martinice, přijímá také právo historické, ale nikoli výlučně, nýbrž podřizuje je právu přirozenému, jak vidět v »Idei státu Rakouského« docela jasně.

V »Idei státu Rakouského« stojí o rakouskou federaci; ale federace všech národů i historických území je něco jiného, nežli požadavek státního práva historického, podle něhož česká koruna má právo své samostatnosti vnitřní i vnější. Palacký však od samého počátku až do konce hlásal, že malé státy, jako Čechy, Uhry a pod., samostatnými být nemohou a je proto docela nesprávné, dělat z Palackého zakladatele státoprávní theorie historické.*)

Palacký proto docela vědomě, jak upozorněno § 31., autonomii národů odvozuje z vůle federační státní moci centrální; teprve v naší době někteří politikové (někteří úmyslně) zaměňují autonomii se státoprávním požadavkem historickým.

Palacký a s ním ostatní čeští politikové přijali oktrojirky roku 1848 a šli do nového centrálního parlamentu bez všelikého ohrazení státoprávního; tím ovšem porušena kontinuita historického práva, jakové se Maďaři a Charváti nikdy

*) Nemožnost, aby země české mohly být samostatny, Palacký zdůrazňuje častěji: 1. roku 1848 v psaní do Frankfurtu, 2. v manifestě českého národního výboru o žádoucím spojení zemí Moravské a Slezské s korunou Českou (tedy Čechy jsou mu — korunou!); 3. v aforismě o státu; 4. roku 1849 v Osvědčení; 5. roku 1861 v řeči v panské sněmovně; 6. roku 1863 v »Nár. Listech« o otázce polské. — Pojem federace Palacký objasňuje pojmem unie, jehož také užíval, dav jej také svému německému listu.

nedopustili. Historie pozdější politiky české poskytuje další příklady takovéhoto porušování historické kontinuity přes to, že se již hlásá program historický.

Palacký tedy byl centralistou, neboť federativní zřízení Rakouska, jaké si přál, spojovalo různé země v jeden celek, v unii, jak to nazýval, aby nezastrašoval názvem »federace«. Federace totiž absolutism se bál; jeho pravidlem bylo: divide et impera (rozděl a panuj!), proto také nebyl pro centralism konstituční, spokojuje se svým centralismem absolutistickým. Palacký a Havlíček přijali konstituční centralism, proto že čelil absolutismu, a r. 1848 šlo právě o odstranění absolutismu.

Že si federaci rakouskou představuje dosti centralisovanou, vysvítá z toho, že země české rozděloval na dvě části, na Čechy a na Moravu se Slezskem. Jak hned v manifestě Nár. Výboru (6. května) upravoval státoprávní poměr Čech a Moravy se Slezskem, bylo již uvedeno (§ 32.); avšak i v »prvém náčrtu« a podobně v pozdějším návrhu a jednání v každé části českého »komplexu« chtěl mít vládu zemskou se zemským ministrem v hlavě. Tento ministr byl by tedy býval nejen v Praze, ale i v Brně. Ministr zemský měl být říšskému sněmu odpověden předsedou ministerstva, sněmu osobně. Poněkud však Čechy přece mají mít státoprávní přednost zjevnou tím, že by v Praze sídlel místokrál.

Státoprávní program historický r. 1848 Brauner formuloval prvý v náčrtu požadavků pro prvou politickou schůzi v lázních Sv.-Václavských; požadavky v petici Pinkasem stylisované odpadly, za to je Brauner zase dal do petice druhé, ačkoli se v ní

postavil spíše na stanovisko federativní. Po Braunerovi Trojan ve svém návrhu císařské odpovědi na druhou petici držel stanovisko státního práva historického, nikoli však radikálně; ve Sv.-Václavském výboru, zdá se, převdládalo spočátku historické stanovisko Braunerem formulované.*) Vedle toho staly se 1848 občas s různých stran podobné projevy, často málo uvědomělé a ještě méně politicky a administrativně promyšlené; nynější program historického práva státního pochází od Clam-Martinice a dra Riegra; Palacký nekoncipoval v pozdější době ústavní ani jednoho programově důležitého aktu, spokojuje se, jako čestný virilista strany staročeské, svým passivním souhlasem a podpisem.

§ 35 c). Prameny k studiu r. 1848 a dalšího vývoje politického. Dějiny české. Posud naše myšlení trpí upřílišeným historismem, rádi zabíháme do minulosti, přítomnosti a její úkolů málo si ještě uvědomujeme. Naši historikové (Palacký, Tomek) psali posud jen o minulosti; rozumí se, že tím politické vzdělání trpí, není přesnějšího poučení o době nové a není poučení s našeho hlediska českého. Do značné míry

*) »Květy« po prohlášení konstituce oznámily (č. 143, sl. 2) jakožto mínění Sv.-Václavského výboru: »že kdyby snad se ve Vídni zamýšlelo dáti konstituci takovou, aby stavové všech zemí pouze jen do Vídně se svolávali, aneb snad nad připojením se Rakouského císařství k Německu rozhodovati se chtělo, aby se proti takovým zámyslům slavně protestovalo. My nesmíme opustiti historickou půdu naši, koruna Česká (Čechy, Morava, Slezsko) nesmí se rozpadnouti v pouhé departementy, a ve spojení se zamýšlenou říší Německou, jak jí Němci rozumějí, hrozí naši národnosti nevyhnutelná smrt.« I zde mluví se jen proti tomu, aby zřízen byl pouze sněm říšský a ovšem ze zprávy nevidět, jak důsledně by se stanovisko historické provádělo.

poslouží nám teď Denisův znamenitý nový spis? Čechy Bílé Hoře, přeložil J. Vančura, 1703 a násl.

Rok 1848. O politické důležitosti studia roku 1848 a ovšem doby před- a pobřeznové jsem mluvil v úvodě; k spisům tam citovaným uvádím především spisy důležité pro vývoj politický, zejmena státoprávní: Kalendářní sestavení (hodně nekritické) dějů revolučních a dokumentů je Schopf, Wahre und ausführliche Darstellung der am 11. März 1848 um Erlangung einer constituonellen Regierungsverfassung in der kgl. Hauptstadt Prag begonnenen Volksbewegung atd. 1848. (Data od 11. března — 4. srpna 1848.) — Nejlépe jest užívat denních listů z doby, Havlíčkových »Nár. Novin« a »Bohemie«.

Officielní sbírka Provinzial-Gesetzsammlung des Königreichs Böhmen für das J. 1848 a ostatní officielní publikace, zejmena: Politische Gesetze und Verordnungen für sämmtliche Provinzen des oesterr. Kaiserstaates, jsou pro každého, kdo poněkud jasněji o věcech chce soudit, nutny, proto že české publikace dokumentární posud většinou jsou ve výrazech velmi nepřesny; obyčejně se český text důležitých aktů politických z němčiny překládá velmi chvatně, béře se z novin. To platí o knize J. M. Černého, Boj za právo, sborník aktů politických u věcech státu a národa českého od r. 1848. S výklady historickými. I. až do rozpuštění sněmu kroměřížského (11. března 1848 — 7. března 1849); II. od rozpuštění sněmu kroměřížského až do vydání diplomu říjnového (4. března 1849 — 20. října 1860) — Zd. V. Tobolka, Počátky konstitučního života v Čechách 1848 (11. březen—11. duben 1848). — J. Glücklich, K historii našeho polit. programu, otázka polit. rozdělení Rakouska

na ř. sněmu ve Vídni a v Kroměříži 1848/9, Naše Doba 1903. – R. Maršan, Čechové a Němci r. 1848 a boj o Frankfurt, 1898. — Jos. Toužimský, Na úsvitě nové doby 1848, 1898. — Anton Springer, Protokolle des Verfassungs-Ausschusses im Oesterr. Reichstage 1848-1849, 1885. — Řeči dr. Fr. K. Riegra a jeho jednání v zákonodárných sborech, vydává prof. Kalousek 1883 násl. (I. 1848-49, II. 1861-62 atd.)

O státním právu s ohledem na spor práva historického a přirozeného dlužno se poučit t. zv. právní a státní filosofií (právní vědou); třeba v Holtzendorffově (nejnovější 6. vyd.) nebo Birkmeyerově právní Encyklopaedii; dále: G. Jellinek, Das Recht des modernen Staates, I. sv.: Allgemeine Staatslehre, 1900 (vyjde brzy česky); H. Rehm, Geschichte der Staatsrechtswissenschaft, 1896 (vyjde česky). — Z odpůrců přirozeného práva uvádím mimo citovaného již Bergbohma: D. G. Ritchie, Natural Rights. A criticism of some political and ethical conceptions, 1895; pro přirozená práva a moderní formulaci: R. Stammler, Die Lehre von dem richtigen Recht, 1902. Podrobnější výklad záhad theorií historicko-právní a přirozenoprávní podal jsem v »Čase« 1903, 10. pros. a násl.

Záhady a spory státního práva českého: Kalousek, České státní právo, 2. vyd. 1892; K. Kramář, České státní právo, 1896; články prof. A. Riegra v Osvětě od roku 1898 a násl. (Náš ústavní vývoj od r. 1848 — Říjnový diplom — Česká státoprávní otázka 1848—65); k tomu jeho vydání Drobných spisů Palackého a článek v Památníku na oslavu stých narozenin Fr. Palackého 1898: Ústava Rakouska dle Fr. Palackého 1848—49. Srv. také jeho vycházející Dějiny říšské.

(Stanovisko prof. Riegra konservativní.) Sr. ještě J. Pražák, Rakouské právo ústavní 4 sv. 1—3 v 2. vyd. 1890 násl. (vládně konservativní). K tomu; Čelakovský, Povšechné České Dějiny právní, 2. v., 1900 násl.

Se své strany upozornil jsem na hlavní problemy státoprávní v České Otázce 1895; Palackého idea českého národa, Naše Doba 1895 (německy: Palacký's Idee des böhm. Volkes, 1894); Naše nynější krise 1895; výslovněji však o kritice státoprávních programů: Právo přirozené a historické (Knihovnička Času) 1890, a v článcích Času 1900 (2.—16. září): Právo přirozené a historické, řada II. (polemika o státoprávní program české strany lidové formulovaný v Rámcovém programě 1900.)

Pro stanovisko německých politiků a historiků: K. Hugelmann, Studien zum oesterr. Verfassungsrecht, I. 1886. Vycházejí teď četné stručné dějiny rakouských dějin právních, předepsaných pro právníky, z nichž uvádím: A. Huber, Oesterr. Reichsgeschichte 1895; A. Bachmann, Lehrb. der oesterr. Reichsgeschichte 1895; Werunsky, Oesterr. Reichs- u. Rechtsgeschichte 1896; k tomu Ulbrich, Lehrbuch des oesterr. Staatsrechts 1883 a stručněji: Das Staatsrecht der oesterr.-ungar. Monarchie 1884 (ve sbírce Marquardsenově); druhé vydání (bez uherského státního práva) 1892 pod titulem: Oesterr. Staatsrecht. Srv. Mischler-Ulbrich, Oesterr. Staatswörterbuch 1895-97 a E. Mayrhofer, Handb. f. den polit. Verwaltungsdienst 5. vyd. 1895 násl. Uherské státní právo v stručné knížce: Die ungarische Verfassung, rechtlich dargestellt von Dr. S. Radó-Rothfeld 1898 a spisek prof. Riegra, O Rakousko-Uherském vyrovnání, 1903.

KNIHA DRUHÁ.

HAVLÍČEK POLITICKÝM BUDITELEM.

Hlava IV.

HAVLÍČEK PROTI ABSOLUTISTICKÉ REAKCI.

Trojí období Havlíčkovy činnosti: Havlíčkova hlavní činnost v době politické reakce. § 36. Havlíček před rokem 1848, v roce 1848 a později. § 37. Havlíček pochopil význam roku 1848: revoluce měla v zápětí reakci. § 38. Reakce netoliko Bachovská, ale v nás samých. Havlíček proti reakci.

§ 36. Činnost Havlíčkova rozpadá se na dvojí hlavní období určené politickým významem roku 1848: v dobu předbřeznovou a pobřeznovou. A opět zase událostí historickou, reakcí vížící se k revoluci, dělí se druhé období na dvoje nestejné období, na činnost poslaneckou a na činnost pouze spisovatelskou a žurnalistickou. Jak pravím, toto roztrojení Havlíčkovy činnosti dáno je historií vnější, neboť sama o sobě jeho činnost jeví se velmi jednotnou a celkovou. Myslím, že každý pozornější čtenář Havlíčkův musí být překvapen tou jeho vniterní ucelenosti a hotovostí, kteréžto vlastnosti právě v literární činnosti žurnalistické a politické bývají velmi zřídké. A tak utřídění Havlíčkovy činnosti dává se skutečné historií.

Před rokem 1848 aneb určitěji řečeno, před redigováním »Nár. Novin«, Havlíček byl více literátem. Politisovat se před rokem 1848 nesmělo, ačkoli se již začínalo. Havlíček alespoň v »Pražských Novinách« pilně se zabýval politikou zahraniční. Čtenáři jeho arci se dovtípili, kam Havlíček mířil a jak dovedl listu vládního, alespoň polovládního, užít ve smyslu národním.

Rok 1848 povolal Havlíčka k redakci hlavního národního listu, »Nár. Novin«. Tím začíná období druhé Jako redaktor těchto novin byl zároveň členem prvé politické strany, byl sám poslancem a členem politického klubu. V té době nebyl pořád redaktorem sám; redigovali »Nár. Noviny« jeden čas Nebeský, Tomíček a nejdéle zároveň s Havlíčkem Gábler.*)

Třetí doba Havlíčkovy činnosti začíná se složením mandátu v prosinci 1848. Havlíček od toho času věnuje se úplně práci žurnalistické a literární. Od 1. dubna 1849 vede »Nár. Noviny« už sám. Dokonce pak po potlačení »Nár. Novin« se svým »Slovanem« v Kutné Hoře byl samostatný a sám. »Slovan« podává Havlíčkovy názory nejúplněji a nejzraleji. List vycházel po sešitech, Havlíček jsa vzdálen velkoměstského ruchu a styku mohl o všech otázkách klidněji a déle přemýšlet, tak že v »Slovanu« máme Havlíčkovy názory nejúplněji a nejsoustavněji. Na »Slovanu« také tato studie je založena; tím ovšem není řečeno, že bychom nepřihlíželi k ostatním dobám. To také tím snáze jest

*) Havlíčck na listě se uvádí jako redaktor od 5. dubna 1848. — Nebeský od 9. července — Tomíček od 29. července — Havlíček s Gáblerem od 20. září. — Konečně Havlíček sám od 1. dubna 1849 do konce.

možno, že Havlíčkovy názory, jak už řečeno, jsou velmi jednolité — ovšem že by podrobnější analyse podala účlánkovanější obraz vývoje Havlíčkova než tento pokus.

§ 37. Od března roku 1848 všecka činnost Havlíčkova byla politická, ale nikterak nevrcholila v poslancování a v činnosti politickou nazývanou po výtce. Již 16. prosince Havlíček čtenářům »Nár. Novin« ohlašoval, že se vzdal mandátu: »Umím sobě sice dokonale vážiti veliké důstojnosti zástupce národu při sněmu říšském, a proto také dosti nerad místo svoje ve sněmovně kroměřížské opouštím; poněvadž ale pevné přesvědčení mám, že mohu v nynějších okolnostech vlasti své více prospěti jako redaktor nežli jako deputovaný, pokládám tento krok za svou povinnost.« Zároveň ohlašuje, že od nového roku všecku svou sílu chce věnovat svým novinám.

Havlíček pochopil dobu svou a její potřeby. Havlíček především pochopil, co znamená národu našemu rok 1848 — tento »nejznamenitější rok (jeho) života«, jak řekl. Havlíček pochopil, co znamená nastávající reakce — podle toho jednal.

Začínaje druhý ročník »Nár. Novin« stručným úvodníkem vyměřil si dráhu, kterou jíti chtěl a kterou také skutečně šel. »Jeden z nejpamátnějších, největších roků přešel právě do minulosti a zanechal po sobě celému lidstvu evropskému znamenitou památku. Svoboda zatloukla ranou mocnou na paláce králů a otevřely se jí, a zvláště národové slovanští slavili v tomto roku své z mrtvých vstání, své znovuzrození! Badatelé dějin člověčenstva budou rok 1848 se zvláštním zápalem zpytovati, mnohá až posud tajná pásma dějin jeho pozdějším potomkům odhalovati, kteří nadšeně

volati budou: »Jaké to byly veliké časy! Že nám nebylo popřáno žíti v nich, účastníky býti ve velikých činech našich předkův!«

My ale, hercové těchto velikých dramat, stojíme nyní s pečlivou, zamyšlenou tváří u konce bouřlivého roku, přemýšlíme o svém započatém, ale neukončeném díle, lekáme se roku nastávajícího, nemohouce ještě zapomenout na hrůzy minulého.

Jaká jest příčina našeho starostlivého očekávání, čeho se lekáme?

Zakusili jsme ovoce svobody, bylo sladké, a právě proto lekáme se nyní tím více, abychom se nemusili opět loučiti s milou volností právě nabytou, aby nám neuhasla pochodeň, která tak líbezně počala osvěcovati krásné luhy naší vlasti, lekáme se, že ruka nelidská, nebratrská opět uvrhne na šíje naše staré jařmo, že shasne zářící pochodeň naší svobody.

Avšak nehodno jest nám lekati a strachovati se přede zlými: nejsme my slepí nástrojové času, ale jsme pánové jeho, sami tvůrcové svého osudu. Nesténejme zdětile, ale jako mužové chopme se činu. Opírejme se statečně. s mocí svou, mocí dobrou proti zlým mocnostem, a mějme pevnou důvěru, že neodolá moc zlého moci dobré. Přičiňme se a pomáhejme si sami a Bůh nám pomůže!

Nepůjdeť svoboda sama od sebe, nepřijdeť z pouhé milosti králů a mocnářů, nepřijdeť najednou v okamžiku: mi sami musíme si ji v potu tváři zasloužiti, z vlastní síly své půdu její po mnohá léta vzdělávati, chceme-li trvanlivě, v pokoji a bez starosti užívati ovoce její.

A tato úrodná půda svobody jest vzdělanost, ušlechtilost a statečnost občanů. O to se starejme, k tomu pracuj každý podle sil a postavení svého: a štěstí a svoboda náš národ neminou. Žádná moc tohoto světa a byť se i s celým peklem spolčila, neudrží národ vzdělaný, ušlechtilý a statečný v poddanosti, v otroctví.«

S takovým vědomím, s takovým úmyslem počínáme tento nový rok, a najdeme-li v celém národu svém stejně smýšlející, nepotřebujeme se ani tohoto roku rozhodného ani žádného jiného času lekati.«

Havlíček pochopil, že revoluce má v zápětí reakci a že národu politická práce teprve nastává.

§ 38. Bez revoluce a reformace hlav a srdcí není žádné vydatné revoluce politické. Proto u nás stejným krokem, jak nastávala reakce vládní, vracely se naše obě strany ke svým zvykům z doby absolutismu — staly se reakčními.

Reakce se u nás pořád ještě příliš jednostranně strká na Bacha. Ne — reakce byla a je v nás samých. A hlavně v nás samých. Nejen Němci ale i Maďaři v éře Bachově v cizině udržovali silnou agitaci protireakční — kde je něco podobného u nás? Jaká to byla u nás revoluce?

Již z jara 1849 v Praze jako by vymřelo. A zejména radikálové zavřeli své redakce. Kdo a co jim překáželo jíti do Londýna, do Ameriky a tam pracovat a agitovat pro své ideály české?

»Slabé a malé poměry, nedostatek prostředků atp.« — — ale v tom to právě tkví, že poměry ty byly za revoluce stejné a proto měly se volit prostředky jim odpovídající. S Bachovskými husary (a těch neměli

jsme pouze v Haliči a v Uhřích) revoluci brannou by nechtěl dělat ani Napoleon; to skutečně dovedl jen Frič. Bylo-li svatodušní vzbouření nicotné, byly Bakuninské rejdy v létě 1849 ještě nicotnější a reakční vládě vítanou příležitostí dusit Prahu několikaletým (!) obležením.

Strana Palackého po oktrojírce také utichla . . . Dr. Rieger odejel hned po oktrojírce do ciziny; Palacký napsal ještě v prosinci článek, pro který »Nár. Noviny« byly zastaveny a utichl také, vzdav se na přání své ženy vší politiky (řekl jsem o tom své slovo v »České Otázce«). Brauner účastnil se politiky vládní.

Už na podzim (1849) Havlíček píše Pinkasovi, že si v Praze připadá jako Robinson Crusoe.*) Byl už hodně osamocen. »Rozvážní« členové strany, jak se vyjadřuje, »stanou se prokurátory, krajskými presidenty atd., nezbude mu než stát se prokurátorem českého lidu a »těm ostatním c. k. prokurátorům vypovědít kmotrovství, k čemuž já již na skoku jsem«. Havlíček již ve svém kruhu soukromém prý cítí tento rozklad.

Za nedlouho Havlíčkovi potlačily v Praze noviny i šel tedy do Kutné Hory. Počal vydávat »Slovana«. Ale netrvalo dlouho, zakazoval se »Slovan« v Haliči Bukovině a brzy na to již v Praze (13. června: viz Sl. I. a 352) a jinde. Ale Havlíček nedal se zastrašit a v práci neustával. Vedle »Slovana« vydal v Kutné Hoře ještě »Ducha Nár. Novin«, »Epištoly kutnohorské« a Voltairea, až konečně nesměl doma pracovat, ba ani nepracovat — odvezli ho do Brixenu.

*) U Tůmy, K. H. Borovský, 311.

Revoluční nadšení vyhaslo jako prskavka. Čtenář ať si vzpomene údajů, které jsem učinil o žurnalistice. Když přestal vycházet neradikální již »Praž. Večerní List«, »Slovan« byl 1851 jediný skutečně nezávislý list český. Vláda ovšem v Praze měla své »Pražské Noviny«, ve Vídni vycházel »Víd. Denník« a »Slovenské Noviny«, dva, tři ostatní listy a lístečky byly tak dobře jak vládní. (Na př. list Malého také neměl politického významu.) Havlíček skutečně a v plném slova smysle byl politický Robinson . . .

A právě v mrtvotě reakční Havlíček pokračoval v revoluci buditelské. To je jeho pravý a veliký význam. Proto vzdal se poslancování a věnoval se činnosti žurnalistické.

Na mne, když o oněch dobách přemýšlím, postava Havlíčkova působí zvláštním kouzlem. Možná, že v tom fantasie hrá nějakou roli, ale nutí ku přemýšlení, jak Havlíček zemřel ještě tak mladý. Ani mně to nejde do hlavy, že jeho vrstevníci ještě dlí mezi námi a že jeho činnost netrvala než několik málo let! Havlíček zemřel v 35. roku: politicky a veřejně činný byl necelých 6 let (1846—51) — 27letý, jakožto redaktor »Nár. Novin«, stal se v rozbouřené době roku 1848 hlavním politickým učitelem národa a vůdcem veřejného mínění národního. (Palackému bylo r. 1848 již 50 let, také Brauner, Štrobach, Pinkas byli starší než Havlíček, 37, 34, 47 let). Havlíček, třeba poslancoval, byl a zůstal žurnalistou a literátem. Na sněmě říšském vystoupil jen jednou a to krátkou řečí, podávaje (11. září 1848) návrh, aby se do polštiny neb ruštiny překládalo, o čem se mělo hlasovat. Jednou měl krátké intermezzo s Löhnerem, dost často navrhoval — konec debaty. I v jiných

korporacích (na př. v Nár. Výboru) řečnil zřídka a vždy krátce. Byl v té příčině pravý opak dra Riegra, jenž záhy byl řečníkem a jakoby praporečníkem strany.

I není to tedy podivné, jak mladistvý Havlíček stal se politickým buditelem a křisitelem?

Hlava V.

HAVLÍČEK PROTI REVOLUCI.

Havlíček v souhlase s Palackým je proti násilné revoluci a pro opposici zákonnou. § 39. Problem politické revoluce dnes a již r. 1848. § 40. Havlíček proti revoluci. Stupňový pokrok historický mluví proti revoluci. Reakce důvod proti revoluci. § 41. Národ má právo k sebeobraně. § 42. Revoluce bývají neúspěšné. Čechové r. 1848 nemohli se účastnit revoluce branné. § 43. Opposice má být zakonná. Příklad zákonného odporu. Úspěšnost zákonného odporu. § 44. Revoluce příčí se hlavní podmínce pravé svobody: veřejnosti. Tím se také příčí společenské smlouvě. Je tudíž i nemravná. § 45. Jen mravnost a vzdělání národa zabezpečují úspěch revoluce obranné. Revoluce budující a revoluce bourající. § 46. Havlíček postřehl historickou a věcnou souvislost novodobé revoluce s reformací církevní.

§ 39. Hlavní otázka taktická r. 1848 přirozeně byla: účastnit se revoluce? Havlíček stejně, jako Palacký, byl proti násilné revoluci a v tom nejostřeji stál proti frakci nejradikálnější. Politický radikalism posud v revoluční taktice vidí politickou zbraň nejúčinnější.

Nemůže být pochybnosti, že se stanoviska mravního jednotlivci i společenským celkům je dovoleno bránit se proti násilí. Humanitní program nedopouští násilí, ale dopouští ba vyžaduje sebeobranu a obranu jiných proti násilí. Humanita není politickým

a ethickým kvietismem. Humanitní program nehlásá, že máme proti násilí složit ruce v klín; naopak žádá, abychom násilí odporovali a abychom mu odporovali všemožně. Bránit se, neznamená, užívat proti násilí násilí nového; znamená to právě jen bránit se, není-li jiné možnosti, i železem.*)

Poctivý člověk nikdy není v pochybnosti, kdy se jen brání a kdy činí násilí.

Podle toho rozumí se také, že politická revoluce sama v sobě je ethicky přípustna. Čtenář může si teď v českém překladě Janetových Dějin vědy politické přečíst učení starých ethiků a politiků o přípustnosti politického povstání lidu. Obzvláště se v době starší od ethiků jednávalo o t. zv. tyranovraždě.**) V době novější problem se formuluje tak, je-li revoluce ethicky přípustna.

Rozumí se však, že musí se dělat náležitý rozdíl mezi revolucí a revolucí.

Předně ne každá revoluce musí být krvavá. Ani francouzská revoluce nezačala se krveprolíváním; toto obyčejně vznikává v další fási revoluce. U nás v Praze r. 1848 revoluce se také dála docela bez krveprolití; teprve svatodušní vzbouření bylo násilné.

Dále je rozdíl mezi revolucí a chvilkovým vzbouřením. Na př. zavraždění ministra Latoura nelze pokládat než-li za obyčejnou vraždu. Mezi

---

*) Bránit se železem je docela něco jiného než činit násilí: každý čin posuzuje se podle úmyslu, z něhož prýští, a je tudíž jasné, že ten, kdo se brání, chce docela něco jiného, než ten, kdo positivně znásilňuje.

**) Janetovy zprávy historické doplní M. Lossen, Die Lehre vom Tyrannenmord in der christlichen Zeit, 1894.

takovým činem a americkou revolucí je rozdíl velký a tuším patrný. Souhlasím s Helfertem odsuzujícím zavraždění Latourovo; vytýká říšskému sněmu právem, že radikální členové jeho schvalovali tuto vraždu, nazývajíce ji »politování hodným činem strašné sebeobrany lidu«.*)

I v revoluci musíme různit jednotlivé činy a fáse. I ve válce dnes není dovoleno užívat na př. jedovatých zbraní a t. p. Stejně úkladnost, zákeřnictví a pod. zbraně nejsou ještě revolucí, nýbrž pouze úkladem a zákeřnictvím. Revoluce má za cíl reformu a má oprávněnost v nevyhnutelnosti obrany moci proti násilí. Americká deklarace nezávislosti učiněná kongressem 4. července r. 1776 ospravedlňuje s tohoto hlediska svou revoluci; podobně snažili se i Angličané i Francouzové před celým světem ospravedlnit odsouzení a potrestání krále. To nebyla jen formalita, ale vůdcové revoluce cítili toho vnitřní potřebu, míti na straně své právo.

Tím samým je již řečeno, že při revoluci, jako při každém činu, se také posuzuje prospěšnost. Je-li totiž přiměřeným a úspěšným prostředkem reformním. S tohoto hlediska, více vnějšího, Engels a jiní socialističtí vůdcové prohlásili v poslední době revoluci za prostředek neúčinný; ačkoli, ba právě proto, že se prohlašují za stranu revoluční, zamítají revoluci brannou ve jménu revoluce, pokládajíce taktiku parlamentární za účinnější.

Jistě není revolucí pouze revoluce branná, není revolucí pouze pouličný boj fysický — jsou různé revoluční prostředky fysické a je zajisté také revoluce

*) Helfert II., 316.

duchovní, hlavně revoluce mravní. Takovou revoluci znamená požadavek evangelia, »obléci nového člověka«. Takovou revolucí má býti naše obrození. Posud právě ethika věřila v takové obrození a církve křesťanské přímo na této víře hlásaly obrození mravní.

Dnešnímu sociologickému a politickému vzdělání revoluce není již revelací. Poznáváme pořád lépe, že dnes nejhlubší city a největší obětavost nepotřebuje barrikád a revoluční pósy; počínáme chápat, že citové rozčilení, citový mysticism, stupňující se až k slepému fanatismu, jsou konec konců citovou hrubostí. Počínáme chápat, že sebeobětování není neúčinnější, stává-li se v tichosti a neznámosti v dílně, pracovně, kdekoli. Počínáme pochopovat, že největší idealism je pevné předsevzetí, ne umírat ale žít, neboť žít je mnohem těžší úkol než umřít. Položit život v rozčilení a fantastickém rozechvění je mnohem snadnější než život ten udržovat v rozmyslném úsilí, potírajícím všecko to, co život ten ohrožuje.

Velmi často čin, jenž se zveličuje na hrdinskou oběť na oltáři vlasti, není než čin z nouze, z nevědění kudy kam a ze zoufání. Mnohý slavený rek není než zbabělý sebevrah.

Účiny a následky revoluce branné málo kdy se posuzují správně. Konservativci a reakcionáři jich nedoceňují, radikálové je přeceňují. V poslední příčině i roku 1848 radikálové dopouštěli se toho omylu, že novou ústavní formu konstituční přímo zbožňovali zapomínajíce, že ústava odpovídá ostatnímu stavu společenskému a že sama o sobě nezabezpečuje svobody a blaha občanů. V tom radikalism

dopouští se jednostranného politického mechanismu a materialistického fetišismu; pokládaje stát za nejvyšší a hlavní projev všeho veřejného života přeceňoval ústavní formu a vlastně formalnost parlamentární, bera velmi často slova a papír za plnou skutečnost.

Hledíme-li na revoluci nové doby a zejména na revoluci roku 1848 s historického stanoviska, nelze nevidět, že nejen naše století, ale všecka doba nová je revoluční. Tím liší se od středověku. Revoluce započala v oboru církevním a náboženském a stala se později pořád víc a více politickou. Revolucí církevní sesílil se totiž státní absolutism a proti přehmatům a násilí absolutismu všude vznikala revoluce. Zejména takto vznikla veliká revoluce francouzská, jejížto pokračováním byla revoluce 1848. Absolutism a revoluce jsou dvě stránky téže věci — totiž přepjatého přeceňování a víry v státní všemohoucnost.*) Absolutism byl revolucí hot, revoluce byla absolutismem čehí — alespoň velmi často.

V zemích, kde reformace zapustila kořeny hlubší, politické revolučnosti bylo a je méně nežli v zemích, kde byla potlačena. Proto země katolické (a pravoslavné) jsou revolučními po výtce. V nich absolutism státní je sesilován starým absolutismem církevním. Havlíček správně uvádí za příklady účinné a oprávněné revoluce Anglie a Ameriky; kdežto před napodobením revoluce francouzské varuje. V Anglii

*) Na tuto souvislost revoluce s absolutismem dobře ukázal Weiss, Apologie des Christenthums vom Standpunkte der Sitte und Cultur, IV. jakožto: Sociale Frage und Sociale Ordnung, I., 2. předn.

a Americe církevní a náboženská reformace připravila občanstvo pro reformy politické.

My, třeba bychom se byli navrátili do církve staré, přece nevzdali jsme se ideí a ideálů reformačních, a proto nám revoluce francouzská skutečně nemůže být příkladem neomylným. De facto nebyla, a Havlíček jednal úplně v duchu humanitního programu, když, tak jako Palacký, odsuzoval revoluční násilí a když po této stránce odsuzoval zejména revoluci francouzskou a pochodící z ní liberalistické názory politické.

Podle toho, co jsem o revoluci řekl, nemusím snad vykládat obšírně, že nebudeme a nemůžeme zavrhovat francouzskou revoluci všecku, tak jak nezavrhujeme revoluci roku 1848 všecku. Reformní idee a specielně reformační idee francouzské revoluce a revoluce roku 1848 právě my můžeme přijmouti. Francouzská revoluce nevyčerpává se přece jen terrorem, nýbrž má různé fáse a ve mnohém pro Francii a Evropu reformu způsobila. Francouzská revoluce a stejně revoluce roku 1848 přijala na mnoze právě ty zásady, které reformace vypracovala. Obzvláště také prohlášení práv lidských má svůj hlavní a vlastní původ v reformaci.

Vůdčí idee revoluční jsou původu církevního a náboženského. Revoluční násilí s těmito ideami nemá nic společného.*)

*) Že prohlášení základních práv člověka a občana, učiněné francouzskou konstituantou, má svůj původ v americkém vzoru, bylo již známo; nejnověji Jellinek, Die Erklärung der Menschen- und Bürgerrechte, 1895, podrobněji a přesněji nežli předchůdcové ukázal, že základní práva, prohlašovaná Pařížskou konstituantou, byla přijata z americké ústavy Virginské a že tato

Každý politicky myslící Čech musí si rozřešit problem revoluce. Revolucí zakončena (neříkám: ztracena) naše samostatnost — dobudeme jí revolucí? A byla revoluce příčinou, že jsme samostatnost ztratily? Byla příčinou pravou, jak Ferdinand II. v obnoveném zřízení tak důrazně vytýká?

V roce 1848 a ještě více v nastávající reakci 1849 mluvilo se o revoluci a proti ní se strany vlády stejně jako za Ferdinanda — Havlíček slyše a zaznamenávaje tyto hlasy a projevy musil o věci přemýšlet. Musil o ní přemýšlet tím více, že sám dožil se bouří Svatováclavských a jejich následků a stejně následkův květnového spiknutí r. 1849. Myslící politik každý pořád a pořád, celým rokem 1848 a stejně následující reakcí, veden byl ku problemu revoluce a politické taktiky vůbec.

Je to problem český, problem po výtce český. Vždyť přece od reformační revoluce husitské nebylo v Čechách pokoje a klidu — povstání následovalo povstání, reakce stíhala reakci. Rok 1848, jako celé Evropě, i u nás je pokračováním té veliké revoluce, která dobou husitskou se počíná a posud ukončena není.

Z naší reformace a spojené s ní revoluce vyzrála idea Bratrství; humanitní program obrodní je formulací a dalším rozvojem této idee. Kollár, Palacký, Havlíček hlásali všichni touž ideu, Palacký a Havlíček řídili se jí i ve své politické taktice.

---

a ostatní ústavy americké pocházejí z ideí independentismu církevního. Ostatně se spisovatelé katoličtí o této historické a věcné souvislosti neklamali nikdy.

§ 40. Jak velice se Havlíček zabýval problémem revolučním vidí každý, kdo si prohlédne obsah »Slovana« — uvidí tam řadu článků o revoluci a ovšem proti revoluci. Již to mohlo vykladače Havlíčka vésti na správnou cestu, zejména když si k tomu ještě uvědomí, jak roku 1848 a 1849 úsilně bojoval proti radikálům, ženoucím politiku k revoluci aneb alespoň k revolučním demonstracím.

Svůj politický a historický názor o revoluci Havlíček vyložil nejlépe hned za tepla po květnovém radikálním spiknutí Bakuninském. V článku: »Političtí idealisté« (N. N. 49, 16 a 18, V.) píše proti »idealismu« t. j. proti politické fantastice takto.

Vychází od názoru, že pokrok jednotlivých národů a celého člověčenstva je jen stupňový a pozvolný; pokrok také není ustavičný a bez přestávky, na chvíli béře se i nazpět — je ustavičné »vlnění lidských osudů«. Však ve svém celku a jako celek člověčenstvo pokračuje opravdu, třeba že se vystřídají revoluce a reakce. Reakce je Havlíčkovi blíženec revoluce. Má totiž »každá revoluce u původu svém reakci a čím násilnější ona byla, tím horší jest tato. — Příčina toho není jiná, nežli že revoluce, k jejímuž provedení bylo třeba znamenitého násilí, nevyšla z potřeby časové, dostatečně ode všech stran cítěné, aby se byla mohla státi cestou pokojnou; nýbrž že musel býti mocí přemožen živel odporný, který, jakmile vzbouření živlové revoluční se utiší, v rovné míře opět sesíleti musí. Vždy ale, kde na revoluci následuje silná reakce, jest to neomylným znamením, že překročen jest jistý prostřední stav, čínící přechod od jednoho k druhému, že pominut článek, u řetězu časového

postupu nevyhnutelný; příroda ale žádného skoku netrpí«.

Havlíček nevěří, že by zejména veliké massy mohly provést revoluci úspěšnou a účinnou. »Massami hýbá jen materiální potřeba, a pozdvihne-li se kde lid zdánlivě pro nějakou ideu, jest to důkazem, že porozuměl spojitosti té idey s materiální svou výhodou. O toto poslední tedy se jedná, chceme-li massy získati pro vyšší ideu. Dejme tomu, že bychom chtěli povzbuzovat lid k činné horlivosti pro národnost, tedy především dokázati mu musíme, kterak zvelebením národnosti zlepší se i jeho materiální blahobyt, jenom tím můžeme jej trvale získati; drážďíme-li při tom též jeho národní hrdost, připomínáme-li mu slavnou minulost, vychvalujeme-li jeho národní ctnosti, tím jenom odvoláváme se na jeho cit a lechtáme jeho samolibost, což ovšem také přispívá ke vzbuzení zápalu pro věc, ale vždy jenom zůstává něčím vedlejším, jest, abychom se tak vyjádřili, ozdobným šperkem materiálního jádra a činí politickou stránku věci. Můžeť se státi, že se skvělostí takového šperku, když se jím šikovně lidu do očí blýská, tento na okamžik oslepiti dá, že mocným dorážením na cit a pouštěním uzdy obraznosti vyvolává se chvílové nadšení, jehož v době největší napjatosti jeho použiti lze k činu odvážlivému; ale jakmile ochladne cit a na místě krásných ideálů, spatřených v horečném snu, trpká všední zkušenost člověka obejme, tu nadšenost jako pěna zmizí, a bublina větrem naplněná se rozplaskne ... Kde ale ne cit nýbrž rozum, ne okamžitý zápal ale chladná přesvědčenost massy vede, tam má revoluce následek trvalý, poněvadž stala se v interessu času.«

»Každý přechod jednoho stavu do druhého může se státi jenom po stupních; než pak se učiní krok z jednoho stupně k druhému, musí, aby mohl bezpečný býti, nevyhnutelně býti připravován; tak i národ, který má vstoupiti z jedné státní formy ve druhou. Nejednáť se o to, aby se takové kroky rychle staly a původcové jejich ještě ovoce jejich užili, běžíť spíše o to, aby takový krok byl bezpečný a trvanlivý, třeba teprv potomkové naši z něho kořistili. Tuto pravdu dobře uznal veliký zákonodárce Mojžíš, když nechal vymříti na poušti zkažené pokolení židovské a teprv novému dopustil vstoupiti do země zaslíbené, kterou sám před smrtí jenom zdaleka spatřil. Jsmeť pak přesvědčeni, že i nynější pokolení lidstva ještě daleko neuzrálo pro uskutečnění těch politických ideálů, jaké jednotlivým šlechetným horlivcům pro blaho člověčenstva ve skvělé kráse na duchu tanou. Věru, toto dílem nezralé, dílem zkažené pokolení musí vymříti a zahynouti, nové pak, jež přijde po něm, vykonati musí dlouholetou pouť skrze poušť všelikého utrpení a trpkých zkušeností, aby se očistilo i utužilo a tak schopným stalo k započetí nového života v zemi zaslíbené, kterou nynější prorokové jeho nevidí ani zdaleka jako Mojžíš, ale toliko v duchu tuší dobami osvícenějšími.«

Havlíček vzpírá se také proti politickému utopismu, jehož se dopouštějí ti »idealisté«, kteří se domnívají, že by společnost mohla býti úplně bez fysické moci. Havlíček proti tomuto, jak by se dnes řeklo, theoretickému anarchismu staví skutečnost, přírodu: »nač by ještě na světě bylo fysické moci, kdyby neměla míti pražádné platnosti?«

Život podle Havlíčka je ustavičný boj a sice boj

světla a tmy, spravedlnosti a nespravedlnosti — ideál zlatého věku socialního a politického je snad vzor, jemuž se podle možnosti máme přibližovat, ale jehož dosáhnouti nelze. »Kdo na té cestě prudkým během příliš se uchvátí, musí nevyhnutelně počkati na ostatní, kteří méně spěšným, ale odměřenějším krokem kráčejíce na jistém místě jej dohoniti, ne-li předhoniti musí, kdežto on potom, nechce-li zůstati za nimi, musí se pustiti do uchvacujícího klusu. Pročež pryč se vším idealismem a hleďme raději ke skutečnosti.«

A proto, Havlíček končí tuto stať, jak politické blouznění, tak i politická reakce, proto že je upřílišením, sama v sobě má zárodek svého zániku, neboť: »Nic, co přenáhleného a přílišného, nemá stálého trvání, toliko moderata durant« — trvá jen to, co zbudováno mírností.

§ 41. Havlíček svého protirevolučního stanoviska nehájil z nějaké sentimentálnosti; naopak, z nesentimentálnosti; byl proti revoluci proto, že romantikem nebyl.

Avšak chvála »Vídeňského Denníku«, jenž z učení Havlíčkova měl náramnou radost (Sl. II a 210), byla s druhé strany velmi nejapná a nemotorná. Havlíček, odmítaje revoluci, nesmýšlel o revoluci tak, jak orgán vídeňské reakce.

Že národ proti politickým utlačovatelům má právo k sebeobraně, rozumí se Havlíčkovi samo sebou. Uvádí z polského filosofa Trentowského (O vysvobození vlasti Sl. I a 364 a násl.) výslovně, že národ ujařmený má právo ke spiknutí a revoluci. Ale ovšem i podle výkladů Trentowského míní se tím právě revoluce čistě obranná.

Toto mínění Havlíček projevuje častěji. V článku o Hempdenovi, k němuž hned přihlédneme, čteme: »pokud by bránění se proti zjevnému urážení a proti neústavnímu násilí dokonale neospravedlňovalo odbojné násilí s druhé strany — má se hájení toto dítí zákonnou cestou a pokojnými prostředky, tajná spolčení a spiknutí, zvolná revoluční násilí, otrávení a zavraždění tedy mají se vymiňovati.« Připouští tedy Havlíček odboj branný jen v nejkrajnějším případě sebeobrany.

§ 42. Havlíček proti revoluci pořád a důrazně ukazuje na neprospěšnost: »Revoluce proti despotům jest krásná věc — ale jen když se podaří.« (N. N. 49, 31, III.)

Měl tomu ovšem a především doklady doma, vida následky svatodušních bouří a májových pletek bakuninských — proto právě jeho stálý boj proti radikálům.

Historie poskytovala mu pro tento názor mnohé a nehledané příklady. Uvádí bezprospěšnost povstání Polských (Sl. I. a 88); jindy ukazuje podle Lamartinea, jak ve Francii násilná revoluce vysílila sama sebe — radikální Hora potlačila Girondu, která se bez násilí domáhala a již i domohla svého cíle, totiž zřízení republikánského (Boje Hory s Girondou Sl. I. a 545). Právě proto ukazuje, že revoluce roku 1848 prospěla jen byrokracii; nejen česká šlechta svými záchvaty radikálními, ale i strany lidové pracovaly pro vládu a to vládu čistě byrokratickou a zpátečnickou (Sl. I. a, 180, srv. 243). Revoluce sloužila reakci.

Dokonce nám Čechům revoluce nemohla prospět, odpovídá Havlíček proti námitce, že by reakce

nebyla zvítězila, kdyby se čeští poslanci a celá země byla účastnila revoluce (Sl. II. a 146). Havlíček proti této námitce nespokojencův a radikálů ukazuje, že by proti velikému a vítěznému povstání byli proti nám vtrhli Prusové a celé Německo; soudí tak správně podle toho, co pro nepatrné vzbouření svatodušní se strany německé proti Čechům podnikáno. Správně říká, že by se proti nám bylo opakovalo křižácké tažení. A kdyby nevtrhli proti nám Prusové, byli by vtrhli Rusové a stejně by nás byli porobili jako Maďary, a měli bychom příklad, jak Slovan hubí Slovana k vůli despotismu.

Povstání bylo by, zavírá Havlíček tuto úvahu, končilo novou Bílou Horou, a všecko naše obrodní snažení, jsouc v počátcích, bylo by potlačeno. Každý tedy, kdo lituje, že jsme roku 1848 a 1849 neučinili povstání, jeví tím jenom převahu pouhého neurčitého cíle nad chladným rozumem. On v mrzutosti, že jsme mnoho nedosáhli z toho, nač jsme si naději dělali, co jsme již téměř v rukou míti se domnívali, myslí takto: »Neučinili jsme povstání, a na pokojné zákonní cestě nezdařily se všechny zámysly naše: kdybychom se tedy byli uchopili zbraně, byli bychom všeho dosáhli.« Mylnost takového uzavírání bije do očí. Jest to asi tak, jako by někdo řekl: »Pěšky jsem tam doraziti nemohl, ale kdybych byl letěl, byl bych jistě dolítnul.« Ovšem, příteli, ale k lítání jest především zapotřebí dobrých křídel, a kdo nemá křídel neb má špatná křídla, pro toho bude vždy nejlépe jen choditi.«

Na naši slabost vůči mocným a četným nepřátelům tak jako Palacký Havlíček myslil pořád a proto

právě již z důvodů čistě praktických byl proti revoluci a radikalismu vůbec.*)

§ 43. A právě s toho hlediska politické prospěšnosti, s hlediska čistě politického, Havlíček žádá (rozumí se pro naši politiku) odpor zákonný a uvádí za příklad takového odporu Angličany Hempdena a O'Connela.

O'Connelovo pravidlo taktické, jak známo, bylo: »Nebudeme bojovat! My chceme práv, kterých se nám nedostává dobýt právy, která máme« — a týmž pravidlem spravoval se Havlíček.

Ve zmíněném článku, v němž právě Hempdena uvádí za příklad zákonného odporu (Sl. II. a 7**), objasňuje podrobněji, proč chce odpor zákonný, odpor tím samým zjevný a veřejný.

»Kdo zjevně vystupuje proti tyranství, tím jaksi veřejně odvolává se na mravní povšechné přesvědčení, na obecného ducha a mravní vlastenecké smýšlení svých spoluobčanů, on tím zároveň pronáší věření a vyzvání, že oni taktéž svou povinnost učiní a s vlasteneckou myslí a oučinností pro svobodu bojovati budou. On sám stvrzuje toto smýšlení a svou ochotnost k obětem pro svatost svobody tím, že se zjevně vydává na nepřízeň a pronásledování od panující mocnosti. On však také váží si obecné vůle svého národu, podřizuje se jí a kromě mravního citu také tuto obecnou vůli svého národu vybízí do boje proti bezpráví, proti

*) Palacký napsal: »každý to uzná, že násilím nedodělali bychom se ničeho dobrého. Jest nás 5 milionův, obklíčených nepřátely téměř odevšad; kdyby nás bylo 50 milionův a to svorných, nesměl bych ovšem tak mluviti.« Radhost III., 300.

**) Článek přejat z Welckerova Staatslexiconu.

ubližujícímu urážení této obecné vůle skrze despotismus; obecná vůle národu jeví se, pokud je to možná, v jeho dosavadních zákonech, jež si sám ustanovil co pravidlo pro jednání občanů.

Takovým způsobem zákonná cesta pro boje občanů jest tím samým pro lid, čím je kázeň pro válečné vojsko. Po tomto je veta, pakli každý bojovník dle svého zdání jeden sem, druhý tam, jeden spíše, druhý později chce o své vlastní ujmě udeřiti.' Na této zákonní cestě, tímto zřejmým poctivým obětovným bojem, obsaženým v tom vybízením k stejnému mravnímu vlasteneckému snažení lze snadno své spoluobčany sjednotiti, z nich spolubojovníky udělati, bojovníky s nepřemožitelnými silami mravními. Jináče, ovšem naopak vypadá to při tajných spolčeních a spiknutích a při samovolném revolučním zrušení zákonných cest a poměrů. Jakož za tajnými spolčeními, aspoň na mnoze, ukrývá se nedostatek poctivosti a odhodlanosti k obětem, rovněž je celkem nevyhnutelno, že pak potají a v odrůznění, v samovolném spuštění se pospolitosti s národem a z osobivé dychtivosti po vlastnomocním rušení jeho zákonů a stanovení jeho osudu, vyrodí se zpupný, soběchtivý duch kastový. Není potom nic nepřirozeného, že lid takovými úkazy, tím obyčejným nezdařením se tajných spiknutí a zoumyslných nastrojených revolucí a neblahostí jejich následků zastrašený právě zdrží se od spolubojování pro svobodu.

Bývá to zhusta chybou politických stranníků, že místo, aby své zástupy zmnožovali, mluví a jednají jenom pro ty, jenž odhodlaně již na jich straně stojí, a již přesvědčeni jsou, nikoli však pro ostatní množství ještě nepřesvědčených.

Zvláště v bojích proti stávající mocnosti, když většina bývá konservativní, jsou mírní mužové pro věc svobody největší zisk; ti však nezískají se nikoli samovolným sobeckým různěním a nepovolaným diktatorováním, nýbrž takovou mravní odhodlaností, jež rozhodování ponechává všeobecné vůli národa.

Tajná tovaryšstva rovně jako absolutní knížata, dvořany a dvorské ministry potkává brzy tentýž osud jaký potkal Karla I. anglického a Ludvíka XVI. francouzského; ona nemají stejné city, náhledy, potřeby s národem, od něhož se zvláště v časích pohnutých více a více odcizují, takto pozbývají síly, kterou by naň oučinkovala a moudrosti, od níž by přijímala rady a výstrahy.

Zákonnou mravní opposicí odzbrojí se i mravní síla utiskující moci, kdežto protizákonním, tajným, oukladným válčením ještě vybízejí a jaksi ospravedlňují se její tyranské utlačující prostředky. Nejnebezpečnější byloťby pro knížete, kdyžby se počestností a zákonností přátel svobody, jich odvahou a odhodlaností pro obecné blaho a pro čest vlasti zahanbila opačná povaha jeho usilování a stala se lidu vůbec povědomou. Kdekoliv by se to sběhlo, tam veta po despotismu.

Kde si však národ s dobrými přípravami a s dobrou kázní na důstojné cestě svobodu svoji způsobil, tam zajisté umí si ji také pojistit proti přirozené reakci, proti novému despotismu.

Nesmíť zákonné bojovníky svobody na jich cestě nikoli másti, když vedle vyskytuje se celá řada záporných, výstředních, revolučních, jmenovitě také komunistických, náboženských a politických tendencí a sil, které obyčejně skrz tvrdošíjné utiskování pravdy

a práva povstávají. Zkusíť ovšem dosti hanob s obou stran, jednak že jsou spolčenci revolucionářů a zase že jsou spolčenci despotismu. Despotismus a jediné despotismus musí býti jich protivníkem, pokavad má větší moc a pokavad je do boje proti němu všech sil zapotřebí. Jejich boj bude slavnější tím a mravně veličejší, když bude naň vrážet s obou stran nepřátelství, tu tyranské pronásledování a onde posměch a ostouzení. Také nesmí je strany zákonnosti svého boje mýliti to, když při lhostejnosti národa nadšení revolucionáři s dobrým prospěchem usilují o povzbuzení citů pro národní čest a hanbu, o roznícení nenávisti proti útisku a lásky k svobodě, čímž nejeden mocnář byl pohnut k povolnosti, neboť knížata, jak známo, dávají jenom z bázně, co by z vážnosti k právu neměli upírati. Přece však musí se až do konce šetřiti zákonné cesty. Teprv když násilí samo způsobí revoluci a rozrušení zákonného stavu, či když by národ necvičený v boji zákonném vrhl se do náručí horlivcům bezzákonným a vypukla vojna, pak by tito ovšem dostali vplyv a zákonní nemohli by odmrštiti jejich spolubojovnictví. Po vojně pak zůstane na národu, aby sám rozhodoval o své budoucnosti.

Prostředkové k zákonnému boji a odporu zmnožují a sesilují se v té míře, v jaké se v národu vyvinuje smysl a odvaha pro tuto nejšlechetnější a nejzáslužnější činnost vlasteneckou.

K nejdůležitějším těmto prostředkům ale náleží: 1. Zákonné odmlouvání a odpírání při bezprávných poručeních a porušeních, jakož také žaloba a stížnosti až k nejvyšším místům, aby se bezpráví a právo objasňovalo, aby vyšší ouřadové buď sami přiznali bez-

práví a je odstranili, či aby jeho potvrzením sami museli slabochům dobře smýšlejícím strhnouti bělmo s očí nad pravým stavem věcí.

2. Veřejné horlení proti bezpráví a pro právo na všeliké možné právné cestě, nejvíce pomocí domácího i zahraničního tisku. Musí se to však díti způsobem takovým, aby, pakli nastoupí pronásledování a odsuzování, toto nemohlo se považovati za zaviněné, nýbrž aby v lidu co patrný důkaz despotického násilí a bezpráví, též co mučennické utrpení pro svobodu rozšiřovalo smysl pro zákounou opposici.

3. Vynalézání a užívání všelikých cest a prostředků, kterými by se pravda a přesvědčení vlastenecké do lidu vštěpovalo a kterými by se souhlasný výraz smýšlejícího lidu pořád více zobecňoval a sílil. Prostředky takové jsou: tisk, písemní sdělování, listy, demonstrace t. j. projevování smýšlení, přípitky, schůzky a shromáždění, cesty, adresy, petice, podporování chudších vlastenců, zvláště pronásledovaných a t. p.; kde by pak nebylo mluvení včas či na místě, tu výrazné mlčení, opominutí holdování; zvláště toto poslední bývá často jediným možným a vhodným způsobem, kterým se knížatům dá pověděti pravda a výstraha do očí.

4. Rovněž důležité jest nepotlačitelné projevování soucitnosti a oučastenství při veřejném ukřivdění a bezpráví, zvláště při procesech a j. Národ, dokavad se může pokojně a mlčky dívati, když jeho nejšlechetnější mužové pro jeho práva a blaho u vězeních hynou, jest mlčky k hanbě a porobě odsouzen. Kdo se bojí na pravém místě promluviti, ten ať také mlčky snáší bezpráví. Bohužel! mravní zpodlení národů bývá nejžalostnější oučinek delšího potlačení svobody. Pravý muž

musí míti nějaké přesvědčení i musí si troufat je pronášeti i zastupovati.

Horlivé vlastenecké oučinkování a usilování ve spolku s ctihodnými spoluobčany k vůli všem těmto oučelům, také vymezení všeho různění se dle stavů a vzácnopanáčkování mezi svobodomilci jedné a též vlasti.

5. Zvláště všechny korporace (jako obecní rady a p.), co nesmrtelné mravní osoby pro nesmrtelné oučely, mají dvojnásobnou příčinu a povinnost, aby všech slušných prostředků užívaly, kterými by se pořídil pravý trvanlivý právní stav obecních věcí. Jejich kroky tím více působívají, oč větší je mravní jejich vážnost a také poněvadž na nich nemůže lpěti podezření náruživosti a revolučních záměrů. Věru jest to smutné znamení mravního klesnutí, když takovým korporacím je jednostejno, jakýkoliv je právní stav v jich vlasti. Rozšafní, upřímní přátelé vlasti a její svobody i cti zajisté ani nedají se potupou a pronásledováním odstrašiti nebo vyznamenáním překoupiti od horlivého bojování pro věc vlasteneckou, avšak také z druhé strany neopominou, aby svatou tuto věc svobody a národu čiře zachovali a vinu docela na stranu protivníků uvalili. To však podaří se jistě co nejmožnějším rozšířením obecného politického a vlasteneckého smýšlení, vzdělání a horlivosti pro svobodu. Tím buď revoluce stane se docela nepotřebná, buď zmenší se neřesti despotismu, usnadní se nad ním vítězství a zmírní se zhoubná vzteklost boje.

Nejdůležitější však jest při tom ctnost ta, aby člověk nezoufal o dobré věci své vlasti, aby podržel pevnou víru v její budoucnost, ovšem radši spolu s ní

trpěl a podle možnosti jí pomáhal, nežli ji docela opustil.« *)

Havlíček byl jist, že zákonný odpor takto prováděný úplně stačí, a proto při každé příležitosti vštěpoval, aby se nutná opposice prováděla zákonnými prostředky. »My, jakožto strana oppoziční nejednou vyslovili jsme, že při té své opposici přesně držeti se chceme v mezích oktrojované ústavy, třeba bychom se s ní u principu nesrovnávali.« (N. N. 49, 28, VIII)

Ovšem taková zákonná opposice vyžaduje vlastnosti a schopnosti, které patrně roku 1848 měli nemnozí. Ve článku: Jak se chovati k úřadům (D. N. 244 = N. N. 49, 22, XII.) ukazuje, že závisí na občanstvu, jaký úřadník je, a že si občané svého úřadníka takřka sami mohou vychovat. Jak? »Občanstvo starej se především o to, aby mělo u úředníka vážnost. Vážnost tato se však nenabude nezdvořilostí a hrubým chováním k úředníkům, jak mnozí sprosťáci myslejí, nýbrž naopak slušnou zdvořilostí a uctivostí, při tom však nezadáváním svého práva. Znej každý dle možnosti zákony, které se jeho věci týkají, a nedej si pak učiniti od úředníka bezpráví, zároveň ale varuj se, abys to, co úředník jakožto vykonavatel zákonů činiti musil, nepovažoval za jeho vlastní libovolnost v každém případě, kdyby se ti to nelíbilo. Umějme vždy činiti náležitý rozdíl mezi tím, co úředník jakožto zákonní předpis konati musí, a mezi tím, co by snad jen z vlastní libovolnosti k naší škodě bez zákonního předpisu aneb proti němu učiniti chtěl. Takové libovolnosti a protizákonnosti netrp nikdo od úředníků, nýbrž odvolej

*) Havlíček neopomenul příležitostně upozornit (Sl. II., C. 471), že v Italii lid vede zákonný odpor nekouřením tabáku.

se hned k místům vyšším a nejvyšším... Važme si též řádných a poctivých úředníků, buďme k nim všemožně uctivi, neboť statečný úředník jest občan dvojíctihodný.«

Je zřejmé, v čem Havlíček vidí úspěšnost zákonného odporu — v té stálé politické kázni, kterouž jedině opravdová opposice může se vésti. A není pochybnosti, že k takové opposici opravdové je více zmužilosti třeba nežli k okamžitému povstání, které obyčejně tak rychle přestává, jak náhle vzplanulo. V tom smyslu praví Havlíček: »Jen taková vláda bude zachovávati ústavu, která přesvědčena bude, že by mohl národ každou chvíli revoluci provésti, kdyby chtěl, že ale jen proto národ revoluci nechce, poněvadž na pokojné cestě bez nepořádků provésti si troufá všecko to, co ke svému blahu za potřebné uznává. My alespoň vždycky jsme se přiznávali k tomu mínění, že se všechen pokrok na cestě pouze rozumné a bez násilí nejlépe děje; ať každá strana své návrhy přednese, a co nejlepšího z toho národ pro sebe vybrati chce, ať si vyvolí. Proti důvodům ať bojují zase důvody, ne ale zbraň, násilí, zákazy a pronásledování.« (Sl. I. a 525).

§ 44. Havlíček po stránce mravní a rozumové je proti revoluci, pokud se rodívá v tajnosti. A proti tajnosti a tajnůstkářství, proti spiklenství a zákeřnictví Havlíček reaguje vší svou náturou.

Upozorním ještě, jak před svým čtenářstvem neměl žádných tajností — řekl všecko, co se neprotivilo slušné diskretnosti; a říkal všecko proto, že pracoval o nápravu společnosti eo ipso veřejné. V té příčině Havlíček byl člověk už moderní a posud naší politice

a žurnalistice nedostižným vzorem. Často a často vrací se ku věci žádaje v zájmu svobody veřejnost, kterou pokládá za podmínku politiky poctivé.

Hned r. 1846, ještě v »Pražských Nov.« (Co je obec? 27, XII.), dává tuto definici svobody:

»Svoboda není snad bezuzdná nevázanost, nýbrž přirozená duchu lidskému samostatnost, aby se obec bez potřeby do osobních záležitostí občanů svých nemíchala, překážejíc jim ve volném obcování. Sem náleží, aby jednotlivec nebo celé stavy proti jiným v křivdě nebyly a t. d., což všechno vypočítati zde nemůžeme. Hlavní základ svobody a vůbec dobrého zdaru obce jest ve všem veřejnost, kterážto všechny jiné dobré ústavy za sebou brzy přivede. Pravda se světla nebojí.«

Politická svoboda, praví se v článku o Hempdenovi, co do své vnitřní podstaty, svoboda pravá, trvalá spočívá na mravnosti, co do vnější (formální stránky) na svobodném souhlasení svobodných mužů svobodného národa.

Je patrno, co z tohoto mínění vyplývá pro posouzení revoluce.

Pro zachování neb obnovení politické svobody, Havlíček z toho vyvozuje, platí táž zásada, jaká platí pro udržení panství, že totiž musí být udrženo týmiž silami a týmž uměním, jakým bylo prvotně založeno. A proto revoluce hřeší proti dvěma attributům pravé svobody: vzniká tajnými prostředky, kdežto svoboda je založena na veřejnosti a hřeší násilím, kdežto svoboda založena byla smlouvou a souhlasem, rozumí se svobodným.

§ 45. Pochopíme teď, že Havlíček pro revoluci obrannou činí stejné požadavky, které

vůbec činí na život pospolitý: revoluce obranná musí mít za cíl pravou svobodu a musí užívat těch mravně dovolených prostředků, kterými právem svobodu lze zabezpečit.

Proti zmíněným úštěpkům »Vídeňského Denníku« doplňuje své mínění především poznámkou, že (odpovídá vládnímu listu) »revoluce sama sebou nepostačuje k dosažení a udržení svobody, nýbrž že ještě jiné věci jsou k tomu potřebné, a že bez těchto jiných v mém článku neuvedených věcí jest revoluce marná a škodlivá«. Na to Havlíček uvádí příkladem revoluci severní a jižní Ameriky, ukazuje, jak v severní Americe revolucí pojistila se svoboda, v jižní nikoli: »kdo tedy chce dělati revoluce, musí dvě věci napřed povážit: předně, má-li pevnou naději vyhrát, za druhé, má-li pevnou naději po výhře zavésti lepší svobodu a lepší vládu než byla ta, proti které revoluci způsobil. Když tedy jest národ utištěn, buď pod vládou cizího národa, buď pod vládou libovolně jednající s osobami a s jměním občanů, nemá ještě zásluhu ten, kdo národ takový k povstání přivede, neboť není nic snadnějšího než způsobiti revoluci u národa utlačeného; ale ten má zásluhu, kdo přivede onen národ do takového stavu, ve kterém schopen jest cizí libovůle se sprostiti a svobodu pravou si zaříditi. Jakým způsobem se pak toto osvobození stane, to jest věc lhostejná, nejlépe a nejzásložněji ovšem, když to jde beze všeho boje a bez krve«.

Revoluce tedy podle Havlíčka jest jen prostředkem k cíli; musí tedy cíl být rozumný a mravný a revoluce sama musí být vedena rozumně a mravně. Proto tak důrazně ukazuje na anglickou revoluci r. 1688, která byla nejméně krvavá,

ale při tom a právě proto velmi úspěšná. Havlíček, jak už řečeno, nedívá se na revoluci jako na romantický kousek, ale posuzuje ji tak, jak svědomitý vojevůdce posuzuje své a svého soupeře síly.

Jako vší politické taktice, tak i obranné revoluci jedině mravnost a uvědomělost národa zabezpečuje zdar.

»Já vůbec jsem veliký nepřítel revoluc se zbraní a držím hlavně na revoluce ve hlavách a v srdcích. Ne snad proto jsem nepřítel těchto revolucí, jako bych neuznával práva národu se zbraní se obořiti proti násilí a bezpráví, se zbraní si dobýti svou svobodu. Také se neštítím povstání se zbraní z nějakého snad nedostatku zmužilosti, neboť jistě nahlíží každý, že člověk, který pod libovolnou a násilnickou vládou stojí v prvních řadách zákonního odporu a zjevné nepřízně proti této vládě, který již konečně své jméno jako heslo a terč všem protivníkům, bujným na svou okamžitou moc, vydal, že, pravím, k tomu neméně odvahy jest zapotřebí, jako k násilnému povstání. Naopak vidíme, že skoro při všech nezdařených revolucích obyčejně vůdcové a původcové jejich mají dobrou příležitost ještě v pravý čas se odstraniti a někde v cizí zemi všem následkům nemilým pro osoby své se vyhnouti, jak toho právě v našich dobách ve Vlaších, Maďařích, Němcích atd. příklady máme. Revoluce se zbraní nejsou nikdy tak nebezpečné pro osoby původců svých, jako pro národy, jest to hra v loterii s budoucností národu, a nezávidím nikomu tu odvahu, která jej každou chvíli k podobné loterii hotového najde.

Vizme na př. stav Francouzska, z něhož si mohou milovníci povstání nejlépe vzíti výstrahu. Kdo myslíš, že povstání násilné jest vždy jistý, specifický prostředek

pro dosažení svobody a blaha: ať se podívá na Francouzsko. Kolik tam již udělali revolucí, revolucí smělých, hrdinsky provedených, revolucí podařených, při kterých se zbavili nenáviděné vlády: a mají tam svobodu a blahé ovoce její? — »Měli jsme to všechno potlouci — myslí si snad leckdo, a pak bychom byli dosáhli svobody!« Ejhle, milý příteli, ve Francouzích při veliké revoluci ku konci minulého století učinili tak, jak pravíš, radikálněji již se nemůže provésti revoluce, jako ji oni tenkráte provedli, všechny nepřátele svobody buď pobili buď vyhnali ze země, všechny statky jim pobrali a vsechno učinili ve vrchovaté míře, co jen si přáti může smysl nejzuřivějšího revolucionáře.

A přece proto navrátila se jim zase libovláda nejen pod Napoleonem (která přece byla ještě rozumná a s dobrou administrací spojena), nýbrž pod Bourbony se vším příslušenstvím reakce, se zkaženým dvorním životem s hierarchicko-jezuitskými praktikami atd. Učinili novou revoluci r. 1830, vyhnali Bourbony a posadili na trůn Ludvíka Fiiipa, měšťanského krále. Ale za krátký čas měli tu přece zase libovládu, celá ústava byla jen na oko a chytře se obcházela, peníze jen vládly celou zemí a Francouzové opět způsobili revoluci v r. 1848, vyhnali Ludvíka Filipa a zavedli republikánskou vládu bez krále. Jak nyní všichni pozorujeme, nedosáhli ani touto revolucí pravé svobody a jejich republikánská vláda tak jest nepřítelkyně práva a svobody, jako byly předešlé monarchické. — Tento patrný příklad Francouzska ukazuje nám velmi skvěle, že pouhá revoluce není postačitelný prostředek k dosažení svobody: ona sice, podaří-li se, změní vládu, ale staré obyčeje navrátí se brzy zase s novými osobami.

To jest přirozená a patrná věc: neboť revoluce jest jenom prostředek ke zbavení se od špatné nenáviděné vlády, ale ona ještě není sama v sobě prostředek k založení a udržení dobré vlády. Tu věc musíme míti především na zřeteli. Revoluce každá jest sama v sobě neštěstí, ale tenkrát, když toto nevyhnutelné neštěstí udělá možnou cestu k budoucímu většímu štěstí, tenkráte musí každý moudrý tuto nehodu snésti trpělivě v naději onoho po ní následujícího blaha, tak asi jako se nepříjemnému rozkousnutí ořechu pro jádro, které obsahuje, rádi podrobujeme.

Také tak nebude nikdo moudrý dělati revoluce pro revoluce samé, nýbrž jen proto, aby na ně následovati mohla dobrá vláda, a kde nemám jistotu neb pevnou naději, že by po provedené revoluci se mohla zaříditi a udržeti dobrá vláda, tam jest hřích nad národem raditi neb působiti k revoluci, neboť uvalují na národ jenom nehody revoluce, aniž mu mohou pojistiti jakých výhod z toho. Neštěstí, ztráty revolucí způsobené trpí národ, ale užitek z toho nemá nikdo jiný než ti, kteří se skrze revoluci k vládě dostali, a nyní místo předešlé, revolucí zrušené vlády, zase mohou kořistiti z národu.

Jenom národ zachovalý a vzdělaný může míti svobodu a spojenou s ní dobrou vládu, tuto pravdu, které nás učí zkušenost dějepisu, musíme vždy především na zřeteli míti. Národ nevzdělaný, kdyby se celý zkrvácel samými revolucemi, nedocílí přece svobody a práva, nýbrž bude vždy zase brzy ošizen a do libovlády nazpět vtlačen. Národ mravně zkažený, byť by i vzdělán byl, přece zase svou pokažeností plete vždy sám na sebe metlu absolucie.

Všimněme si Francouzska a vizme příčiny, pro které se tam při všech revolucích nechce ujmouti pravá svoboda. Veliká část národu jest ještě hrubě nevzdělána, důkaz toho máme na př. v tom, že vyvolily za hlavu své republiky Ludvíka Napoleona; omámeni pouze slávou a bleskem jména Napoleon odevzdali vládu nad sebou dobrovolně do rukou člověka, který jest obyčejný avanturník a po ničem jiném na světě netouží, než aby zase mohl státi se císařem. Kdyby byli rozuměli věcem, byli by toho času vyvolili Cavaignaca a byli by pojistili republikánskou svobodu a právní vládu beze všeho snažení po reakci. — Na druhé straně zase mezi vzdělanci francouzskými jest taková mravní zkaženost, že největší část z nich jen po osobním zisku, po rozkoších a t. d. baží a veřejné národní záležitosti jenom za nástroj pro sebe považuje ke svému pozdvižení v moci a důchodech. Proto jsou samá strana, ne strany podle rozličného přesvědčení, ale strany toužící jen pro sebe po vládě v zemi.

Kde není národ zachovalý a vzdělaný, tam jest marné svrhovati revolucemi staré vlády, neboť zase se dříve nebo později všechno zlé navrátí, třeba se osoby a okolnosti změnily, a národ nemá z revoluce nic, než trochu škody a nepořádku. V takovém případě musí se napřed odstraniti tyto závady každé pravé svobody a teprve potom jest naděje a vyhlídka a možnost dobré a trvanlivé právní vlády.

Budeme budoucně přehlížeti dějiny zdařilých revolucí a pátrati po příčinách, kterými se jednotlivé národy zbavily špatných vlád a dosáhli svobody, a přesvědčíme se, že historie ztvrzuje dobře zkušeností zásady naše svrchu pronesené.« (Sl. II. a 147).

Takto Havlíček podle Macaulaye (Sl. I. a 513: Macaulay o revolucích) liší revoluce budující od bourajících: Anglická revoluce r. 1688 byla jen obranná, měla staré právo na straně své a jsouc také málo násilná, nejméně ze všech, byla spolu nejužitečnější. Revoluce XVIII. a XIX. věku jsou násilnické a proto bourající. V uvedené a velmi důležité stati z Trentowského žádá stejně, aby se národ napřed obrodil mravně — pak nutná sebeobrana nemůže se minout vítězství.

§ 46. Co do historického významu revoluce Havlíček postřehl souvislost politických revolucí s reformací a revolucí církevní. Uvádí z Guizota (Guizot: O revoluci anglické, Sl. II., c, 177), že revoluce nové doby jsou obdobným vývojem a pokračováním revoluce církevní; v církvi šlo o osvobození ducha od staré monarchie církevní, ve státu šlo a jde o osvobození od absolutismu. Tento výklad souhlasí s Havlíčkovým učením o poměru církve a státu a o významu náboženství; právě také roku 1848 v Rakousku souvislost ta byla zřejmá v reakci jako v revoluci.

Hlava VI.

HAVLÍČEK PROTI RADIKALISMU A REAKCIONÁŘSTVÍ.

Politické přepjatství a reakcionářství vzájemně se podmiňují. § 47. Havlíček důsledným odpůrcem politického radikalismu. Jeho boj s radikály roku 1848. § 48. Havlíček je proti radikálnímu směru a potírá jej proto v samých zárodcích. § 49. Radikální přepjatství a reakcionářství vzájemně se podmiňují. §. 50. V radikální přepjatosti libuje si pouze politická nevyspělost a často nepoctivost. Jsou »boží bojovníci«, kteří »radikalismem spekulují«. § 51. Havlíčkův poměr uprostřed mezi radikalismem a konservatismem. Co je pravá mírnost. § 52. Havlíček proti reakci hlavním politickým buditelem. § 53. Havlíček proti reakční passivitě. Slovo o »podvázaném křídle«. Opatrnost pravá a nepravá. Opatrnost z důsledné pracovitosti. Havlíček byl opatrný proti reakci, ale stejně proti radikalismu.

§ 47. Tyto názory Havlíčkovy o revoluci vyplývají důsledně z jeho pojímání politické práce a taktiky a zejména tvoří část jeho smýšlení protiradikálního. Havlíček byl důsledný odpůrce politického radikalismu.

Rozumí se u Havlíčka samo sebou, že nebojoval pouze proti radikalismu vůbec, proti radikalismu in abstracto, nýbrž proti radikalismu českému, proti radikálům své revoluční doby. Každé jeho slovo, každé

napomenutí mířilo na určité osoby a na určité jemu dobře známé poměry a plány v táboře politiků radikálních.

»Nár. Noviny« vedou nepřetržitý boj s radikalismem — již z toho může každý vidět, oč Havlíčkovi běželo. Na vzájem radikálové ve svých listech na Havlíčka útočili neustále. Velmi zle nesli, že on, jejich vrstevník a člověk mladý a mladší, než mnohý z nich, šel s Palackým a jeho stranou. V každém kroku Havlíčkově větřily při nejmenším slabost. Dočteš se u nich na př., že se Havlíček ze strachu a t. d. neúčastnil schůze v lázních Svatováclavských, čekaje opodál na zprávy, co se tam dálo. Když přistoupil k »Slovanské Lípě«, hněvali se, že prý přistoupil, aby tam pracoval proti radikálům. Frič mu to ještě v Pamětech neodpouští; p. Tůma mu to odpouští.*) A když Havlíček později zase vystoupil, chtěje aby »Lípa« byla spolkem nepolitickým, zase se zlobili.

Největší potíže ovšem Havlíček měl se svými odpůrci jako žurnalista. Podle nejlepšího svědomí a vědění musil proti nim veřejně vystupovat — oni však všeliké upozornění a dokonce slovo ostřejší prohlašovali za denunciaci. Těžké to bylo postavení vůči lidem, které jsem už stručně charakterisoval. Jak mohl Havlíček schvalovat Sv.-Dušní vzbouření? Jak vůbec mohl

*) Tůma, 263; Frič IV., 139. — Frič počítá k mírné straně v »Lípě« dra Riegra, Erbena, Pinkasa, Trojana, Braunera a t. d.; rozhodnějšími mu jsou: Rott, Šumavský, dr. Frič, Rittersberg, Hanka, dr. Gabriel, dr. Podlipský, Šimek, Bělský, dr. Klaudi, Pštross Fr., dr. Švestka, hr. Deym, bar. Neuberk, dr. Kliebert, Ant. Skřivan, Řezáč, Tomíček a dr. Špott; »výstředními kozly« byli: Jaroš, Viták, Moser, Stefán, Sladkovský, Pichl, Gauč, Vávra, Sabina. (Deym, Neuberk, Tomíček — — »rozhodnějšími«!)

schvalovat to dětinské dráždění, jehož se radikálové dopouštěli?

A Havlíček znal přece schopnosti a charaktery radikálů! Není zde mým úkolem charaktery ty líčit, upozorním příkladem hodně poučným, jaká tenkrát byla situace. V novinách »Slov. Lípy« uveřejnili (Sabina a Vávra tenkrát byli redaktory) Bakuninovo provolání k Slovanům. Havlíček jim ovšem a právem řekl (NN 1849, 21. I.), že to provolání je plno nešetrných omylů k Slov. Sjezdu, jemuž Bakunin své tehdejší fantasie vnucoval a bránil netoliko účastníky Slov. Sjezdu, ale všecky rozumné Čechy proti denunciacím, které se za Bakuninovo dětinství na nás se všech stran jen sypaly. Také Palacký musil se proti Bakuninově »slatanině« ohradit (NN 27. I.). Havlíček zejména vystoupl proti učení Bakunina, že by účel ospravedlňoval prostředky, pokáral jedním slovem dětinství a nerozvážnost Sabinovu a Vávrovu. A teď: s pražskými redaktory byl na rozkaz vlády na radnici sepsán protokol a tu Sabina sám o své ujmě se uvolil, že bude své radikální noviny o hodinu dříve posílat, než sl. ministerstvo žádalo. Havlíček viděl jeho protokol, jak praví, na vlastní oči, a dokládá se: »Co tomu říkáte? Před světem a před svými čtenáři chce p. Sabina ministerství zrovna pohltit, a pak, když k čemu přijde, jest potají poslušnější ovčička, více ještě než ministerstvo žádá! — Jest to politický charakter?« Havlíček právě Sabinu již tenkrát rád neměl; pro smutnou historii tohoto muže toto vystoupení Havlíčkovo již 1849 jistě má váhu a charakterisuje tehdejší radikalism velmi nemile.

Prosím čtenáře, ať se podívá do »Novin Slov.

Lípy«, jak redakce tuto při s Havlíčkem vedla — seslabovala a seslabovala své tvrzení, Bakunina všelijak se zříkala, že kdesi cosi tak to nebylo míněno, umlčovala projevy Havlíčka a Palackého — zkrátka jde z toho na slušného člověka hrůza, jako z celé té ultraradikální politiky a polemiky. Sami policii se vděčili a na Havlíčka ukazovali, že ve Vídni prosil za své noviny. Ovšem byl rozdíl ten v tom, že Havlíček tyto své kroky oznámil veřejnosti nemaje žádných tajností, kdežto radikální tajnůstkáři takových kroků svých veřejnosti neohlašovali. Skrývá se již v tehdejším radikalismu onen zvláštní opportunism, jejž poněkud intelligentní pozorovatel posud v běžném radikalismu snadno postřehne. Těžko tu určiti hranici, do které radikalism smí takto jednat. Frič na př. (IV, 185) nám vykládá, jak (r. 1854) »byl . . . tak opatrný, že učinil . . . Sacher-Masochovi záhy svou nejpokornější visitu. Pochválil mu, že z jeho kanceláří pod jeho vedením zvolna mizí všeliký předbřeznový, byrokratický duch« — nechci rozhodovat, bylo-li toho třeba k vůli literárním schůzkám, ale jistě to neodporovalo radikalismu roku 1848.*)

§ 48. Havlíček při každé vážnější příležitosti a docela odkrytě psal proti radikálům; jak vůbec nepsal narážkami a oklikami, od našich žurnalistů dnešních oblíbených, tak i proti radikálům psal přímo a srozumitelně. Pan Tůma v tom vidí »ubíjení živlů demokratického smýšlení« velmi neprávem. Havlíček psal proti radikálnímu hnutí nejen tenkrát, když na př. prohlášen stav obležení a t. p., nýbrž povstal proti celému směru hned v jeho zárodcích, nikoli teprve v reakci.

*) Frič, IV, 367.

Hned po prvé zprávě o zaručení konstituce a v prvém čísle necensurovaných už »Pražských Novin«, napsal Havlíček velkým tiskem vybídnutí k národní hrdosti, ale zároveň připojil velmi důrazné napomenutí, abychom svobody neužívaly nerozumně ke zlému. »Dokažme, že jsme byli již dávno pro duševní samostatnost dozráli, držme se vážně, zmužile, aby snad zlomyslní nepřátelé svobody, kterých jest jistě veliký počet, neukazovali s úsměchem zlostným na nás, že nejsme hodni svobody. Mluvme a pišme zmužile pravdu, pokud k prospěchu jest národu, každý dle svého nejlepšího přesvědčení, co můžeme zodpovídat před Bohem, před dobrými lidmi a před svým svědomím, mluvme a pišme srdnatě, ale bojme se čestného úsudku rozumných a poctivých lidí. Tak obstojíme beze všech trestních zákonů a svobodný tisk poslouží nám k zvelebení vlasti, ne pak k roztržkám a ku potupě, jak by nepřátelé pokroku rádi měli.«*)

V ohnivém článku: »Bratři!« psaném v samém žáru nadšení pro nabytou svobodu a konstituci (16, III.), volá po politickém a všeobecném vzdělávání lidu, horle zároveň proti zlomyslníkům, aby nedošlo ke vzpourám a krveprolití: »Země naše přestála si ve slavných časech mnoho bouřek, mnoho české krve teklo po končinách našich, a těmi jsme si zasloužili pokoj a mír. K Vám se obracím, velebné kněžstvo! k vám, vy všichni ostatní, věrní vůdcové národu,

*) P. N. 19. III. 1848. jak vzpomenuto, toto číslo vydal Havlíček poprvé bez censury; číslo předchozí (16. III. vyšlo jen částečně bez censury a mělo v čele tuto zprávu: »Telegrafická zpráva. Konstituce pro všechny země jest prohlášena. Vídeň jásá. — Dne 15. června 1848. Hrabě Stadion.«

mluvte, učte všude, že není svoboda bezuzdnost, rozvázanost, že není libovolné rušení práv, okrádání jiných, lenošení, bouření atd., ať se zamezí všechen nepořádek, ať se odvrátí všechno neštěstí.« (Č. V. 1848 17, III.)

Havlíček pochopil včas a správně, že po staletém absolutismu národ politicky nevzdělaný, v prvém, záchvatu svobody sám zase upadne do absolutismu. Pochopil, že »ku pravé svobodě patří samovláda« (= sebeovládání — Č. V. 48, 24, III.). Kde a jak může dává napomenutí. Tak na př. v článku »Myšlenky věrného Čecha« dává (Č. V. 48, 21, III.) psáti řeholníkovi, bratru františkánovi, vážnou exhortu ve formě pohádky o dvou vesnicích: Rozvažově a Šílenicích — všude lidé vůkol počínají si jako v Šílenicích, my Čechové máme a budeme jednat jako v Rozvažově, neboť jen takto zaručena bude trvalá a skutečná spása národa a jazyka.

§ 49. Havlíček vidí v radikalismu tehdejším (a jsou zajisté rozdíly radikálního smýšlení) historicky a psychologicky pochopitelnou, ale věcně neoprávněnou protivu absolutismu. V té věci Havlíček má od počátku až do konce své politické dráhy ustálenou theorii. Ještě ve »Včele« (48, 28, III.) mluví o tehdejší modě, nosit palaš a zbraň a dodává: »Pravý, svobodný občan totiž ozbrojen jest vždy proti nepřátelům svobody své, a tito nepřátelé jsou dvojího druhu: absolutisté, kteří by rádi svobody občanů potlačili zbraní najatých žoldnéřů, a buřičové, kteří bez rozumného považení jenom nepořádky ploditi umějí.« Po událostech svatodušních a vida také povstání ve Vídni z blízka, stejně horuje proti straně nerozumných křiklounů politi-

ckých a straně reakcionářské, jimiž svoboda občanská stejně účinně se ruší. (N. N. 48, 14, IX.) Stejně mluví po zkušenostech roku 1848 a 1849 (v »Slovanu« na př. I. a 623), ukazuje, že neblahý radikalism revoluční prýštil z »příliš lehkomyslné důvěry«; proti ní staví jako druhou krajnost: »příliš zbytečnou nedůvěru«. Jinde zase (Sl. II. a 33) píše proti »krátkozrakým zuřivcům« atd.

Havlíček vidí v radikální přepjatosti a v absolutistické reakci protivy vzájemně se podmiňující, jednu druhou vyvolávající, a jednu s druhou se dotýkající a spojující. Rozhlížeje se po politické situaci, jaká nastala březnovou oktrojírkou a dávaje její vysvětlení věc tuto náležitě vyložil. (Vysvětlení nynějších okolností N. N. 49, 30, III.)

Táže se, jak se stalo, že svoboda tak záhy utrpěla pohromu a škodu tak patrnou a odpovídá takto: »Vinu toho nesou hlavně dvě strany, a bylo by skutečně těžko vyměřiti, která z nich má na sobě větší část této viny. Tyto dvě strany jsou předně reakcionáři a za druhé přepjatci a bláznové političtí. Obě tyto strany hrály si zrovna jedna druhé do rukou, a jedna sama nebyla by nikdy mohla naše svobody tak zkrátiti, jako se to jejich »spojeným silám« podařilo. Přepjatci nevěděli nikdy čeho žádat, všeho jim bylo pořád málo, pořád tupili všechno jakožto nesvobodné, a konečně přepjali míru žádostí svých tak dalece, až praskla, tak že by nyní všichni i tito přepjatci sami děkovali za to, co dříve zrovna zahodili a čím pohrdnuli S druhé strany čekala zas reakce, strana aristokratická, ku které náleží mnoho úřednictva a mnoho vyššího kněžstva, a používala chytře všech nerozumností, kterých se tito

přepjatci dopustili. ‚Vidíte ten nepořádek, to váznutí živností, to buřičství a všeobecnou neposlušnost, to jest následek svobody! Vidíte, jaké hanebnosti a nezralosti se tisknou v časopiskách, to je následek svobody tisku! Tak to bude pořád hůř, konečně nastanou hrůzné časy francouzského konventu, vraždění, pobírání jmění, ti kteří nic nemají, budou se o vaše statky dělit, to budete mít z té svobody!‘ — takovým a podobným způsobem hleděla zlomyslná reakce mnohé poctivé lidi od svobodomyslnosti odvrátiti, ukazujíc jim na mnohé skutečné výstupky a nerozumnosti přepjatců, a snažíc se tyto viny jednotlivců svaliti na celou poctivou svobodomyslnou stranu. Bohužel, že se jí to podařilo. Kromě toho uměla reakce v těch prvních časech, když si sama ještě ani na světlo vyjíti netroufala, výborně použíti přepjatců k tomu, aby pokazila všechno, co mohlo svobodě budoucnost a pevné trvání pojistiti, aby tak hodné zmatky nastaly, ve kterých by se dalo v kalu něčeho uloviti.

Já jsem z vlastní své zkušenosti minulého roku, který mohu skutečně za nejznamenitější rok svého života považovati, mnoho těchto věcí seznal, zvlášť ve Vídni a později, kdežto jsem skoro všude při tom, co se důležitého dělo, osobně přítomen byl. Zvláště ve Vídni se ukázalo, že titíž lidé, kteří před říjnem největší zuřivostí buráceli v přehnaných časopiskách vídeňských a kteří mají největší vinu z událostí 6. října, potom po bombardování zase psali do reakcionářských časopisů vídeňských, kteří nyní jako psí plémě lezou pod nohy naší národům nepříznivé vládě. Kdož tu nevidí patrné spojení těchto dvou stran?«

§ 50. Havlíček na svých radikálních odpůrcích

dobře vypozoroval politickou nevyspělost — na mnohých poznal nepoctivost a sobeckou vypočítavost. Havlíček poznal, jak radikalism se stává obchodem a živností, jejíž důchody musí zapravovat politická nevyspělost lidu.

»Málo lidí umí vůbec v politických záležitostech stálost a nezvratnost smýšlení spojovati s moudrým použitím okolností. Jest to ovšem velmi nesnadná věc. Tu vidíme chytráka, jenž pouští plášť svůj vždy dle právě vanoucího politického větru a nazývá to moudrým použitím okolností, opportunitou, což zatím ale u něho není nic jiného než chytrácké opuštění strany slabší a přidržení se vyhrávající. Tu zas vidíme krátkozrakého zuřivce, jenž mluví vždy o své stálosti a nezvratnosti smýšlení, zatím ale nerozumností svou bezohlednou nejen sám sobě škodí, nýbrž i stranu svou a věc svou do nesnází a do nebezpečenství uvádí. Tak jako někteří spekulují v reakci, tak jsou také zrovna zas spekulanti na radikalismus, kterým na ničem jiném nezáleží, než aby oni sami měli pověst nejradikálnějších lidí, a kteří také raději svůj národ v šanc dají, než pověst svého radikalismu. Pravý vlastenec a přítel svobody směřuje ovšem vždy k jednomu cíli, stále a nezvratně setrvá při svém národě a při svobodě, ale poněvadž mu skutečně na svobodě a na prospěchu všeobecném více záleží, než na vlastní jalové slávě, vyhledává také vždy především jen prospěch všeobecný bez ohledu na to, jestli jej snad mnohý krátkozraký časem svým potupí. Ovšem že tací reakcionáři a všelicí zrádcové svobody a národa o sobě sami praví, že jen z mírnosti tak jednají, že oni také vyhledávají skutečný prospěch dobré věci:

ale mezi takovými a mezi muži, kteří jenom v jisté době v jistých okolnostech si sami ukládají mírnost a z potřebné opatrnosti nevyslovují pokaždé všecky své úmysly — mezi těmi jest veliký rozdíl, který přece na dlouho nemůže zůstati ani krátkozrakým tajný. Mužové skutečně a upřímně svobodomyslní a vlastenečtí mohou časem svým s chladnou myslí snášeti potupu krátkozrakých, odsuzujících je pro některý krok ne podle okamžité mody učiněný: neboť mohou býti přesvědčeni, že budoucnost ukáže jejich pravý charakter a že budou míti ještě mnohokrát příležitost, osvědčiti skutky svou poctivost a zahanbiti nedočkavé tupiče« (Sl. II. a, 36).

»Mnozí lidé jsou tak slabé povahy, že dobrou mysl a činnost zachovají jen potud, pokavad se jim dobře dle libosti vede; že ale honem vším praští a ve zmalátnělosti o všem pochybují, jak jen přijdou a uhodí na ně nehody. Jestli toto pozorujeme v životě soukromém, tím více ještě jeví se tato smutná vlastnost povahy lidské ve věcech veřejných a politických. Pokavad se vedlo dobře straně liberální, pokavad měla vyhlídky, že provedeny budou její zásady a přání do skutečného života: tu jsme pozorovali při mnohých až přílišnou bujnost — nevěděli již, co všechno mají chtít, všechno jim bylo málo, nic jim nebylo dost radikální, každý byl u nich zrádce, kdo se opovážil napomínati neb zmíniti se jen o mírnosti a o rozvážlivosti. Takoví lidé se toho času nechovali nic jinak, než jako by jim hračka byla celý svět vypáčit a vzhůru nohama obrátit.

Nyní, když dílem zbrklostí takových pánů, dílem však okolnostmi nevyhnutelnými zaražen jest pokrok svobody a nastalo panování strany druhé, která sebe

nazývá sice konservativní (zachovávající), zatím ale nic jiného zachovati nechce, nežli čeho jsme my se zbaviti chtěli; kde jsou nyní všechny ty zástupy oněch »božích bojovníků«, kteří za těch časů s peřím a kokardami za kloboukem, se šavlemi po boku, v rozličných uniformách a národních krojích naplňovali hrdinskými řečmi svými všechny hospody království Českého? Kde jsou nyní tito mužové pokroku a vojínové pro svobodu, aby pomohli tlačiti skrovný vozík našich práv a svobod, který v hlubokém bahně vězí?

Není jich tuto, zmizeli a zalezli se po dírách jako stříbrné peníze, vytratili se jako hlemejždi na podzim,

větrové je odvanuli,
odplynuli s řekami!

Člověk moudrý, který jsa pilný a rozvážlivý čtenář historie, umí sobě v událostech minulých hledat příklady a poučení pro svůj čas, musel ovšem předvídati všechno toto, mužové, kteří vědí, jakého namáhání, jakých duševních a hmotných bojů stálo to jinde, kde právo a svoboda pevně již zakotveny jsou, tito mužové nemohli téměř ani očekávati, že by trochu dětinských hraček, trochu zpěvů a trochu křiků mohlo býti dostatečným prostředkem k zrušení libovolnosti a k zavedení pevného práva v Rakousích. Jest něco na tom, když se říká, že lid ještě není k svobodě dospělý a zralý: neznamená to ovšem jako říkají reakcionáři, že by některý třeba sebe méně vzdělaný národ svobodu a právo jemu udělené nesnesl, ale znamená to tolik, že lid nevzdělaný neb málo vzdělaný nebo mravně zkažený nedovede sobě svobodu a právo vydobyti aneb náhodou vydobyté zachovati. Že náš národ v tomto smutném stavu se ještě z většiny nachazí,

není snad zapotřebí dokazovati, neboť bohužel! smutná zkušenost ukazuje to nejlépe. Tím ale se spolu sama sebou ukazuje povinnost naše, povinnost všech těch, kterým opravdu záleží na dobytí a udržení svobody, totiž abychom odstraňovali všechny překážky, které v lidu samém dosáhnutí a udržení svobody v cestě vadí, a abychom hleděli národ náš přivésti na onen stupeň vzdělání jak duševního tak i srdečného, který lid schopný činí, vydobýti a udržeti si svobodu a právní vládu.«

§ 51. Směr a stranu svou Havlíček proto staví uprostřed mezi stranu radikální a stranu konservativní«: »Naše postavení jako národní liberální strany jest uprostřed mezi stranou radikální a stranou konservativní. Od oné nedělíme se tak v theoretických zásadách, jako v praxi. An radikalisté v sanguinické bujnosti skoky dosáhnouti hledí svého cíle, my krok za krokem půdu zkoumáme, kam bychom s jistotou nohu postavili, a tak zdlouhavěji sice, ale bezpečněji ku předu se béřeme, nemajíce se co báti častého leknutí a klopýtnutí oněch. S konservativní stranou nemáme žádné společné zásady, poněvadž jsme pro pokrok, v praxi pak jen tak dalece s ní se srovnáváme, pokud i my zachovati chceme to, co by bez velikého nebezpečenství zrušiti se nedalo. My nechceme nic nemožného a klademe spásu svou v pokojný, stupňový, ale pevný a jistý pokrok.« (N. N. 49, 20, VII.)

Havlíček dělá základem své politiky a taktiky mírnost — četli jsme již jeho výrok: »toliko moderata durant«, »toliko mírné změny trvají«. A jemu šlo právě o politický pokrok trvalý a úplně zabezpečený.

Ovšem také tehdejší místodržící Mecséry mluvil o mírnosti dávaje mu (1851, 20, VII.) prvou výstrahu: »Vidím se tedy pohnut, napomenouti Vás jako zodpovědného redaktora toho časopisu (»Slovana«), abyste o otázkách politických, církevních a národních jednal s větší mírností...«

Havlíček měl snadnou a správnou odpověď. »Co jest mírnost? Mírnost jest zajisté jen to, čeho až posud viděti bylo právě na mé osobě od r. 1848. Nebude mi snad popřáno, dlouho již v časopisu svém k obecenstvu mluviti, a proto chci zde, ne k vůli své osobě, ale k vůli věci samé, poněvadž toho nyní zapotřebí jest, několika slovy naznačiti svou činnost od r. 1848. Jakmile padnul u nás absolutismus a nastalo volné hýbání a s ním spolu nevázanost mnohých, kteří nyní třeba zase slouží reakci, byl jsem já jako redaktor N. N. v celých Čechách jistě (mohu se tím nyní pochlubiti) nejúčinlivější rozšiřovatel mírného, povážlivého jednání, zastavatel zákonitosti a protivník všeliké libovůle nejen vlády, nýbrž také libovůle a bujnosti jednotlivců. Že jsem to nečinil z nějaké závaznosti ke vládě, ví nyní každý, ačkoli mnohý v tehdejších časích snad ze zlomyslnosti, nejvíce ale jen omylem o mně rozšiřoval nečestné pověsti. Že jsem to nečinil ze strachu a z pošetilé bázlivosti před každým čilejším pohnutím, nebude, tuším, také nikdo mysliti. Činil jsem to z přesvědčení, a sice z toho přesvědčení, že nelze dobýti trvanlivou svobodu nepořádkem, a že toho času dle mého přesvědčení pro naše politické a národní okolnosti nejprospěšnější bylo, právě tak se chovati. Zkrátka a srozumitelně řečeno, celá moje činnost směřovala tenkráte k tomu, aby se nepodařilo v Čechách způsobiti

ozbrojené povstání proti rakouské vládě, a jestli budoucnost uzná, že moje osobní přičinění také něco vymohlo k udržení pokoje, považuji to za svou nejlepší odměnu. Nepochybuji, že by v leckteré době r. 1848, ba i také r. 1849 lehce bylo bývalo, rozkvašené mysli popuditi k chopení se zbraně, a zanechávám k uvážení každému, jakých následků pro Rakousko mohlo míti vydatné povstání v Čechách v jisté době, a jestli tedy ti, kteří se o pokoj a umírnění myslí přičiňovali, nezasluhují za to vděčnost. Pro náš národ bylo ale každé ozbrojené povstání, třeba by i v prvním okamžiku se povedlo, jen záhubné! Maďary ohromilo povstání uprostřed nejlepších vyhlídek do budoucnosti, nás Čechy by ale bylo zahubilo na počátku našeho z mrtvých vstání.

A kdo tenkráte, když vláda dokázaným způsobem ani moci neměla opírati se proti demagogii, z vlastního pudu, ke své osobní škodě dovedl se mírniti, ten by nyní rovněž nebyl mírný?« . . . (Sl. 51, c, 149).

»Vídeňský Denník« na toto prohlášení Havlíčkovi vytýkal, že prý ve Vídni sliboval mírnost, ale že nestál v slovu a t. d. Na to Havlíček (Sl. II. c, 209) v článku »Slovan se loučí s Víd. Denníkem« (Motto: Nebojte se těch, kteří zabíjejí tělo, duši však zabíti nemohou) bez ostychu mluví o tom, že jako redaktor dvakrát byl ve Vídni žádat, aby »N. Noviny« mohly vycházet, protože jednání své svým čtenářům oznámil, nemaje před nimi svých tajností žádných.

§ 52. Na těchto základech Havlíček čelil nepřátelům svobody netoliko v dobách svobody, ale i za reakce. Vždyť hlavní politická činnost Havlíčkova

padá do doby reakční, a právě v této době byl naším hlavním politickým buditelem.

Když v březnu 1849 vydán reakční zákon tiskový a spolčovací (13 a 17, III.), časopisy radikální počaly psát o »nejtěžší ráně svobody«, že vůdcové prý jen mluví, ovšem i národ celý že je bídný, »poněvadž jsme nezplodili ani jednoho muže činu«. »My máme jen muže slov a přemílání jako Němci a proto jsme musili padnouti ... Naši mužové vždy mluví jen o mravních silách nepovážíce, že holá mravní síla jest buď bláznovství aneb jen zástěra zbabělců a sobíků a t. d.« (Pr. V. L. 49, 23, III.). Proti těmto a podobným hlasům Havlíček přinesl článek (NN 49, 27, III.) na motto:

Jeszce Polska neczgynięła
Póki my żyjemy!

Článek ten dobře ukazuje, čím Havlíček se lišil od svých radikálních odpůrců. Tito totiž bědovali o nedostatku reků, na konec slibují knížky a brožurky historické a že nebudou »o všem tak jako dosud otevřeně psáti« (P. V. List); proti tomu Havlíček se ozývá, že svoboda tisku není ztracena, pouze obmezena. O to běží jí, pokud je, využít.

»My aspoň doufáme dokázati skutkem, že svoboda tisku zrušena není, a povíme ministerstvu tak jako prve pravdu do očí. Špatný voják, který hrdinsky smýšlí jenom v čas pokoje, když není nebezpečenství. Pro trochu peněz (konfiskace, kauce) a pro kousek žaláře nemusí se ještě pravda zamlčeti. Ten jest ztracen, kdo sám v sebe důvěru ztratil.« Vypočítává na to, kolik jest nepřátel svobody — osm nebo devět ministrů, větší část šlechty, veliké hejno »dobře smýšlejících« a ovšem ohromné vojsko, jež vláda pokládá za svůj

nejlepší důkaz práva — — avšak takový důkaz na dlouhý čas nepostačí, proto že je příliš drahý, »a kdo potřebuje na důkaz svého práva 900.000 mužů a 100.000 koňů, jest více k politování než k obávání.« Proti těm všem nepřátelům stojí celý národ, ohromná massa všech svobodomyslných lidí — »co jim tedy schází, aby uskutečnili svá přání? Nic než uvědomění svých sil, vzdělanost, svornost, zdravý smysl, opatrnost a dobré použití okolností. Nač tedy marné naříkání a zoufání? To nikam nevede. Svoboda se nedá vykřičet, vyplakat a vylamentovat, jen z ruky pilné naděje kvitne!

Za rok, za dvě léta nemůže se předělati, co pokazili věkové. Kdyby každý občan již tak vzdělán byl, aby rozuměl všemu, čeho nám jest zapotřebí, byla by to jen pravá hračka, uspořádati zemské zřízení, tak jak toho svobodným národům zapotřebí jest. Musíme tedy tento lid poučovati a tak se vždy přibližovati k žádoucímu cíli . . . Proto nesmíme i my zoufat, nýbrž pracovat. »Ještě Polsko nezhynulo, pokud my žijeme«, nebo jinak: Ještě svoboda nezhynula, pokud my žijeme. »Nedejme se!« stojí napsáno pod podobiznou našeho dra Riegra, a to budiž naše všeobecné heslo. Třeba byly naše síly v této době ještě nepostačitelné, ale vězme, že si můžeme tyto síly sami zvětšovat, když budeme činností, vytrvalostí a obezřetností svou poučovat spoluobčany své ještě posud k uvědomění nedospělé. Tu se nám otvírá velké nadějné pole k činnosti a nevyvažitelná studnice naší síly a svobody; starejme se, aby nám nebyla pokalena.«

Radikálové, alespoň poctivější, počínali chápat, že Havlíčkova mírnost je něco jiného, než mu vytýkávali.

Frič tomu poznání záhy dal výraz vida a slyše, jak Havlíček pro svůj posudek oktrojírky si počínal před porotou: »Mluvilť tam onoho památného dne zajisté celému národu z duše, a jako později v dobách naprosté tísně, když psal již (od politických svých přátel zcela opuštěn) »Kutnohorské Epištoly« své, opakovali si čeští, jím často nemilosrdně pronásledovaní demokrati a výstředníci: »Dobrý bože! — vždyť je ten Havlíček vlastně náš! — Věčná škoda, že nepřipojil se od prvopočátku k nám! —«

Frič Havlíčkovi nikdy náležitě nerozuměl. To, co uznává, radikalismem nebylo; bylo to možné právě proto a jen proto, že Havlíček radikálem nebyl. Havlíček byl jednoduše důsledný, a proto ho za reakce pokládali za radikálního i ti radikálové, kteří mu v době kvetoucího radikalismu nenašli dostatečného jména.

Ovšem tak, jak Frič, nesoudili později o Havlíčkovi radikálové všichni — mnozí nemohli mu odpustit, že je prý zničil on . . . Ne — radikalism roku 1848 zničil se sám.

§ 53. Havlíček byl důsledně pro buditelskou práci politickou a za každých okolností. Byl proti politické passivitě, do které právě radikalism upadal. Rozumí se, že k tomu v době reakce bylo třeba obezřetnosti a opatrnosti.

Zde je místo připomenout jeho slova o podvázaném křídle. »Nár. Noviny« byly zastaveny, Havlíček ucházel se u vlády, v Praze i ve Vídni (u Bacha), o další vycházení; o jednání tom dal veřejnou zprávu (N. N. 49, 29, VI.): »Každý, kdo se na svět dívá se zdravým a chladným rozumem, uznati musí, že skutečně musí být po čas obležení naše snaha, ne-

dávati žádnou příčinu s své strany, aby naše noviny opět buď zastaveny neb dokonce potlačeny byly. Nebo odvolávati se na svobodu tisku, na soud příslušný a t. d. jsou věci, kterým vojenské ouřady rozuměti nechtí. Z druhé strany ale přece každý nahlíží, že jest lépe, když není jiné pomoci, raději s jedním podvázaným křídlem lítati a snažiti se, aby hlas národa zcela neumlknul, než zanechati pole docela nočním netopýrům a sovám, které bez toho dost hrdě se vznášejí kvíkajíce jen pořád o pořádku a bezpečnosti, cum reservatione mentali »starého pořádku«. K tomu dává ještě tento výklad: »Světská moc může nás přinutiti k tomu, abychom z opatrnosti někdy mlčeli, ale žádná moc nemůže nás přinutiti k tomu, abychom mluvili nepravdu proti svému přesvědčení. Kdyby se něco podobného od nás vynucovati chtělo, pak bude čas raději dokonce mlčeti. Pak přestanou N. N. vycházeti, ne ze zákazu, ale z vlastní vůle redakce, na znamení, že přestal i poslední stín svobody tisku.«

Havlíček už v těchto větách vytknul si dráhu, kterou se mínil ubírat proti reakci — pracovat, pokud to se ctí je možné. Zastavili mu »Nár. Noviny« — pracoval »Slovanem«; zakazovali mu »Slovana«, dali mu výstrahu jednu, druhou — přestal »Slovana« vydávat z vůle vlastní.

Na toto zakončení »Slovana« zde v této souvislosti chci ukázat také, neboť je to poučný příklad mužné činnosti politické. Pochopíme dobře, co to »podvázané křídlo« znamená, pochopíme, že opatrnost Havlíčkova proti reakci nebyla ničím jiným, než byla jeho opatrnost proti radikalismu.

Je rozdíl mezi opatrností a opatrností. »Že se my,

kde toho zapotřebí jest, ovšem ne z podlízavosti, mírniti umíme, dokázali jsme nejlépe r. 1848 u všeobecné přepjatosti.« (Slovan I., c., 1490.)

Křídlo si podvázal Havlíček sám, nikoli vláda; proto také z vlastní vůle zastavil »Slovana« sám — svobodného muže násilnické okovy skutečně nemohou zotročit. »Mnohý snad« — čteme v posledním čísle ‚Slovana', ve znamenitém článku ‚Konec' — »bude se mrzeti, že přestane vycházeti skoro již poslední neodvislý časopis český, a mnohý bude snad mysliti, že bychom snad přece byli lépe učinili, podrobíce se zcela nynějším okolnostem a autokratické vůli vlády, nyní v této chvíli všemohoucí, aby alespoň se psalo, jak se dá psáti, že jest lepší něco než nic, jak se obyčejně říkává. Těm ale odpověděti musíme, že toto přísloví: ‚Lepší něco než nic!' nehodí se na naše okolnosti: přijde na to, jestli nyní tak, jak věci stojí, není zaniknutí všelikých liberálních a samostatných časopisů víc, nežli kdyby přec některý dále ještě živořil. Toto slovo také něco musí platit na váhách našeho času, že nynější rakouská vláda, nazývajíc sebe sama konstituční, netrpí ani časopisu, který beze všech přepjatostí hlásí se jen k zásadám ustavičného pokojného pokroku, práva a zákonitosti!«

Těm, kdo by této jeho politické passivní opposici nerozuměli, napsal výslovně, že se nevzdává aktivnosti literární a kulturní; svou passivitou politickou uváděl vládní systém ad absurdum. V tom duchu končí svůj krásný »Konec« výkladem o vnitřní síle a touto poslední veřejnou charakteristikou své politické a žurnalistické činnosti: »Pochopitelno jest zajisté, že redaktor »Slovana« s dosti trpkým citem

opouští svou dosavadní činnost, které se byl již více let výhradně věnoval, docíliv na ní jistě patrných výsledků: hlavní jeho účel byl až posavad, připravovati poznenáhla v národu našem ono smýšlení, bez kterého nelze dojíti svobody, a setrval tak dlouho, pokud možná bylo, nedbaje mnoho na všeliká příkoří. Nyní se tedy obrátí k jiné literární činnosti a pokusí se na jiném poli naší posud chudé literatury brousiti svoje síly. Když vláda nechtěla snésti a trpěti naši rozumnou a zákonitou opposici, když nechtěla slyšeti důvody a zacpala raději násilím pramen, ze kterého se prýštily: dobře tedy umlkněme a uvidíme, jak jí záživné bude to hrobové ticho všech jejích národů, ku kterému je odsoudila.

Říkává se obyčejně o vládách: »že se nic nenaučily a nic nezapomněly«: národům se ale musí radit, aby hleděli mnoho se naučit a na nic nezapomenout!«

Hlava VII.

JEN VNITŘNÍ SILOU A VZDĚLÁNÍM!

Proti revoluci a radikalismu Havlíček staví vnitřní sílu a vzdělání. I. § 54. Problém malého národa roku 1848. Havlíčkova Batelovská dumka: Vnitřní síla jediná spása národa. § 55. Vzdělání celého národa zárukou svobody. Vzdělání ne drážděni! § 56. Vzdělání humanitní. V čem spočívá pevnost politického charakteru. »To chci, to nechci!«
II. *Havlíček o vzdělání politickém.* § 57. Havlíček žádá vzdělání všeobecné. Stejný požadavek dnes a stejně oprávněný. § 58. Havlíček je pro vzdělání co možná praktické. Všecky školy, i nejnižší, mají vyučovat politice. § 59. Havlíček proti »kulatým« slovům, proti politickému slovíčkářství a řečňování a zejmena radikálů.

I.

§ 54. Že Havlíček roku 1848 se nemohl uspokojit radikálním mumrajem revolučním, tomu dnes můžeme rozuměti docela dobře; ale mohli a musili tomu rozumět lidé myslící také již roku 1848.

Havlíček viděl přece na své vlastní oči, jak Maďaři docela jinak byli připraveni a odhodláni k revoluci a jak přece padli; jak tedy nemusil se hněvat na naše radikály, kteří svou hrou na revoluci vlastně jen drážďili? Jak by nebyl pochopil, co znamená ruská intervence, intervence absolutistického státu? Jak nemohl

vidět, oč usilovala vláda vídeňská svým přimykáním k Německu, jak neměl rozumět plánům ministra Schwarzenberga, snícího »o veliké středoevropské říši 70millionové«? Jak vůbec by nebyl pochopil, že světodějný moment, kdy se bortil odvěký absolutism, vyžaduje s naší strany docela jiné taktiky a docela jiné práce, než kterou národu doporučovali političtí přepjatcové?

Havlíček pochopil, co rok 1848tý znamená národům všem a co především znamená nám: »V době takové každý národ především dbáti musí sám o sebe, neboť se mu jen takového osudu dostane, jakého si sám zasloužil statečností, vytrvalostí, podnikavostí a především duchem svým.» (NN 48, 5, IV.)

Rokem 1848 uvolněny byly a rozpoutány síly všech národů rakouských a evropských, tu najednou Havlíček postaven byl na odpovědné místo národního buditele a vůdce veřejného mínění, v němž také Palacký, jak jsme právě slyšeli, viděl novou moc veřejnou, zastiňující posavadní moc státní — jak by nebyl uvažoval a svědomitě uvažoval, co národ má dělat?

Vážil síly naše a cizí a tak, jak Palacký, tak jak Kollár a jak každý myslící Čech vůbec, položil si otázku: jak můžeme Čechové, národ malý a ještě náležitě neuvědomělý, uhájiti svou samobytnost a samostatnost?

Tu neběží pouze o samostatnost politickou, ale běží o všecku samobytnost kulturní — je to vůbec náš problem politický a národní, kulturní a historický problem malého národa.

Dosah tohoto problemu Havlíček postřehl ve vší jeho plnosti. Tak jak Palacký a jak před nimi Kollár

nemohl nepociťovati naší malosti. Jeho politický program federační a rakouský, jeho program slovanské politiky, tak, jak Kollárova vzájemnost slovanská, jsou výrazem poznání a ocenění našich sil.

Upozornil jsem už, jak pocit naší malosti, jevící se jako pochybování o národní životnosti vůbec, v počátcích našeho obrození byl přirozený.*)

Kollár malosti unikal slovanskou vzájemností, a ideje té přidržovali se po něm i Palacký i Havlíček; státní a politické malosti Palacký a Havlíček unikali svým programem federačním.

I Havlíčka trápila naše malost. Lyrický výraz dal těmto svým pocitům v pěkné »Dumce na Batelovském vrchu« (začaté 1841, ukončené 1844 na Velký pátek v Moskvě).

Umírá sluníčko, umírá,
když padá za hory do Němec,
umírá;
Šumava naše zkrvácená
toužebně za sluncem do Němec
pozírá.
Klekání nad námi doznívá,
klade se na věky do hrobu
vlast širá;
od řeky k řece, z hradu k hradu
mlha se smutkovým závojem
prostírá.
Umírá národ můj, umírá,
andělé strážci uletují,
umírá;
života knihu lidu mému
Hospodin na věky, na věky
zavírá.

*) O Dobrovského a jiných pochybování v. Č. Otázka, 38.

Poslední vlasti syn
zoufaje lyru svou o stěnu
opírá;
žalozpěv dozněl, se zdi letí
za vlastí do hrobu pěvec sám
i lyra.
Umírá, umírá, umírá,
již padá za hory do Němec,
umírá;
Šumava naše zkrvácená
toužebně za sluncem do Němec
pozírá.

Kdo tak dovedl cítit (na Velký pátek a N. B. ve hlavním městě ruském), ten ovšem na politické obrození roku 1848 nemohl se tak dívat jako Frič a jiní radikálové, ohlašující se krejčovskými výmysly nových krojů a barrikádním romantismem a mysticismem.

Co tedy mohli a měli jsme dělat my, národ nesamostatný, národ zeměpisně na všecky strany obklopený státy a národy nepřátelskými?

Tuto otázku kladl si Havlíček stejně jako Palacký, a oba odpovídali stejně. Havlíček nejkrásněji odpověděl k otázce v posledním čísle »Slovana«, v němž shrnul summu své politické zkušenosti.

»Kdo jen poněkud zná historii a běh tohoto světa, ten jistě ví, že žádná politická strana, žádný národ nemůže jinak ke konečnému vítězství přijíti, nežli skrze svou vlastní vnitřní sílu, skrze tu váhu, kterou si dříve sám dobyl, pročež každý pracuje nejlépe k lepší svobodě národu, který pomáhá rozmnožovati jeho vnitřní sílu. Vnitřní síla národa ale záleží v jeho vzdělanosti, mohoucnosti, přičinlivosti, mravnosti a zachovalosti, a každý,

který se o rozmnožení těchto vlastností u svého národa stará, přispívá nejlépe k budoucí svobodě. To tedy čiňme každý ve své domácnosti, ve svém okolí, a žádná moc nemůže nám toho zameziti.«

Heslo vnitřní síla nebylo Havlíčkovi tím, čím hesla obyčejně bývají. V něm vyslovil smysl své životní práce, kterou důsledně ve všech oborech prováděl. S toho hlediska porozumíme jeho úsilí o politické a všeobecné vzdělání občanstva, jeho literární kritice a boji proti běžnému vlastenčení; Havlíček v tomto svém přesvědčení i v politice, ačkoli nepodceňoval státu a státní organisace, ukazoval na trvalejší význam a vliv organisace autonomní; Havlíček proto usiloval o reformu církve — zkrátka: ve slovích vnitřní síla je bohatý program všenárodní a také program politický.

Žádná moc tohoto světa — četli jsme právě — a byť se i s celým peklem spolčila, neudrží národa vzdělaného, ušlechtilého a statečného v poddanosti, v otroctví.

§ 55. Takto vzdělanost Havlíček staví proti politickému radikalismu a obzvláště proti revoluci; vzdělání musí být hlavním správcem politické taktiky, ba je podle Havlíčka již samo taktikou.

»Proto jest dle mého mínění jenom všeobecné vzdělání národu jediný pravý a hlavní prostředek, kterýmžto se jistě dojde ke svobodě trvanlivé a k právu: všechny ostatní nevedou platně k cíli. Revoluce, vzbouření, mohou též sprostiti národ od utlačovatelů — avšak jen na čas, neboť není-li celý národ vzdělaný, brzy se zase vyskytnou chytráci, kteří na jiné cestě starou despocii a útisk národu na šíji uvaliti dovedou. Tomu

nás učí historie nových i starých časů. Neboť lid nevzdělaný, nerozuměje všemu tak, aby z vlastního rozumu mohl soudit, musí někomu věřit a podle jeho rady se zachovat: jak lehce se ale v této své důvěře klame a teprva tehdy k pravému náhledu přijde, když již pozdě jest? Vzdělaný muž ale nepotřebuje nikomu na pouhé slovo věřit, on rozváživ všechno řečené, přidrží se toho, co za nejspravedlivější a nejužitečnější uznává. Proto se také poctivost každé politické strany nejlépe podle toho pozná, jak upřímně se o pravé vzdělání lidu stará: poctivá politická strana jest přesvědčena, že tím silnější bude, čím vzdělanější bude národ, protože každý vzdělaný, maje svůj úsudek, rozeznávaje pravdu ode lži, právo od nespravedlnosti, jistě se k takové straně přidá a nenechá se od jiných falešnými praktikami podváděti.«

Vzdělávání národa — a to právě žurnalisticky je důležito — musí být skutečným poučováním a osvěcováním, nikoli však drážděním a štváním. Ve článku, v němž vykládá program »Nár. Novin«, velmi účinně staví proti sobě tyto dvě protivy. »Naše přesvědčení jest, že svoboda bez vzdělanosti národa je nemožná, a proto bude naše hlavní péče, rozšiřovati podle sil svých vzdělání. Jen vzdělaní národové mohou býti opravdivě svobodni, a proto musí opravdový přítel svobody k tomu pracovati, aby vzdělání nejen jako posud bylo obmezeno na některé stavy, nýbrž aby poznenáhla celý lid se vzdělal a poučil.

Lehko jest lid, zvláště nevzdělaný, drážditi, těžko vzdělati; a proto my zanechávajíce nepotřebné dráždění těm, kteří v tom svou svobodomyslnost vy-

hledávají, budeme si raději hleděti poučování a vzdělávání (NN 48, 23, IX, spolupodepsán dr. Gábler).

Charakteristická jsou v té příčině slova, jimiž sám mluvil o své buditelské činnosti žurnalistické, řka k porotcům: »Moji čtenářové dobře vědí, že nejsem žádný rejpal. Podle svědomí nehaním nic, než co se mi zdá škodlivé, a to mluvím bez obalu, bez šperku, bez řečnických floskulí, jak mi to jde od srdce a jak to mohu před Bohem a pořádnými lidmi zodpovídat.« (NN 29, 15, IV.)

Havlíček tu nenadsazoval. Možná, že tu i tam také řekl ostřejší slovo (M a l ý, Naše znovuzrození II., 38, vytýká mu, že se proti redaktorovi Breierovi také nedovedl vystříhat »hnusného terrorismu«) — ale případů těch není, hledíme-li k revolučnímu rozčilení, mnoho, ani těžkých. Havlíček byl právě také po této stránce vzor p o l i t i k a o p p o s i č n í h o, mluvícího nikoli podle chuti politiky nevzdělaného občanstva, nýbrž v úmyslu, občanstvo to uvědomit a politicky povznést.

A ovšem: běží o to, aby takto v z d ě l a n ý m s e s t a l n á r o d c e l ý, k a ž d ý j e d n o t l i v e c, m a s s y, v š i c h n i, — pak čeliti lze vládě a nepřátelům sebe mocnějším a četnějším.

»Pomněte (volá ke vládě), že vojsko vaše jsme my sami, a třeba ještě letos všechno vojsko naše slovanské necítilo v sobě důstojnosti slovanské — však ji bude cítiti za rok, za několik let. Čas nyní pilně běží, myšlenky naše, které s námi před dvěma lety jen snad několik tisíc lidí sdílelo, tyto myšlenky mají s námi již nyní sta tisíců, a za několik let budeme se počítat na milliony. Nemyslete, že nás všelikými křivdami nyní

rozdrážďíte, abyste nás pak navždy udusiti mohli: my budeme tak dlouho trpět, až budeme mít moc a sílu přestat trpěti a poručiti si, a to bude tenkrát, až bude těch našich 18 millionů duší tak dobře viděti, kdo je náš nepřítel, jako to nyní vidíme my. Pak nebudeme potřebovat ani revoluce, proto že potom vy sami, vysoce urození pánové, budete k nám spravedlivi — neboť budete musit!« (N. N. 49, 5, VI.)

Proto, když jiní se báli reakce, Havlíček se jí nebál. »Na jedné straně (píše v uvedené již stati proti bázlivým radikálům, N. N. 49, 27, III.) je vláda, na druhé straně ale stojí celý národ, který si zajisté svobodu přeje a hotov jest pro ni mnohé oběti podstoupiti; svobodomyslní lidé jsou veliká patrná většina v zemi, co jim tedy schází, aby uskutečnili svá přání? Nic než uvědomění svých sil, vzdělanost, svornost, zdravý smysl, opatrnost a dobré použití okolností. Nač tedy marné naříkání a zoufání? Svoboda se nedá vykřičet, vyplakat a vylamentovat, jen z ruky pilné naděje kvitne. Za rok, za dvě léta nemůže se předělati, co pokazili věkové. Kdyby nyní každý občan již tak vzdělán byl, aby rozuměl všemu, čeho nám jest zapotřebí, byla by to jen pravá hračka, uspořádat zemské řízení, tak jak toho svobodným národům zapotřebí jest. Musíme tedy tento lid poučovati a tak se vždy přibližovati k žádoucímu cíli. Třeba to nebylo za rok, za dvě léta, proto ještě nebude rozumný člověk zoufat, aniž hodí prací svou o zem a nechá všeho díla.«

§ 56. Vnitřní síla národa spočívá podle Havlíčka ve vzdělanosti, mohovitosti, přičinlivosti, mravnosti a zachovalosti — tedy ve vzdělanosti a mravnosti, neboť na tyto dvě základní vlastnosti dají se svésti

všecky ostatní. Obyčejně Havlíček užívá slova: vzdělanost ve smyslu ideálu humanitního, už Kollárem stanoveného, vzdělanost je harmonickým vzděláním rozumu i charakteru a proto je mu vzdělávání hlavním a stálým požadavkem buditelským.

Havlíček kladl důraz na vzdělání rozumové, pokládal je za nutné pro pevnost charakteru. Viděl na vlastní oči a v nejbližším okolí stále a stále, jak revoluční radikalism rychle se ztrácí a vůbec měl příčin a důvodů dost, uvažovat o tom, v čem spočívá politická stálost, vytrvalost a neohroženost. Že lidé špatní, bezcharakterní se měnili, tomu rozuměl; ale proč, to ho trápilo, lidé rozhodně poctiví dovedou být politicky tak nestálými a proč se tak snadno dají zastrašit? Podstatu tohoto úkazu v době reakční všeobecného vykládá takto (N. N. 49, 26, VIII. = D. N. 165.)

»Příčina toho jest neurčitost a nejasnost jejich politického smýšlení. Puzeni jsouce jenom okamžitým citem a neurčitým nadšením, nedovedli si ještě utvořiti v hlavě pevný systém politických zásad, a proto kolikráte jim v nadšení přeskočí několik koleček a hodiny jejich politického smýšlení hrozně hřmotí, najednou ale zase bez pohnutí státi zůstanou. Právě proto, že se jejich smýšlení politické nezakládá na dobře promyšlených a ustálených zásadách, lehce se zaleknou a netroufají si to, co skutečně smýšlejí, vždycky tak činem vyznati, oni mají jen jakousi sváteční politiku mezi přáteli a při sklenici, ale všude ve skutečném životě jenom všední. Když slunce svítí liberální straně, poletují jako motýlkové v nejpestřejším barevném blesku; když ale se obzor zahalí mraky a od daleka bručí vládní hrom, již hned zalézají jako červíkové do svých dírek.

Mužové ale, kteří dle pevných zásad smýšlejí, kteří si utvořili pevná nezrušitelná pravidla v politice, přes která nikdy ani nepřeskočí ani nepodlezou: takoví dovedou v čas přílišné politické bujnosti odporovat přemrštěncům, a nedbajíce toho, jestliže při tom často utrží nezaslouženě nadávky, umějí ochladiti jejich přílišnou zapálenost a uchrání tím kolikráte vlast od velikého neštěstí, ale za to se také nebojí v zarmoucených dobách politické sklíčenosti povznésti neohroženě hlasu svého proti škůdcům a nepřátelům svobody. V politice musí každý napřed sám se sebou a se svým svědomím býti urovnán a přesvědčen, že nic nespravedlivého a nic pro vlast škodlivého nežádá, pak ale, když jednou tohoto přesvědčení nabyl, nesmí se také báti a ostýchati, toto své přesvědčení jakožto věc dovolenou a poctivou všude před každým a buď si to císař sám vysloviti a zastávati. Jen takovým způsobem může opravdu svoboda pravá vzniknout a pro budoucnost se ustálit.«

Vzdělanost je tedy Havlíčkovi zároveň uvědomělostí, spočívající netoliko ve vědomostech, ale ve vzdělání vůle, ve vzdělání charakteru. Na sklonku své žurnalistické činnosti napsal ještě v »Slovanu«: »Kdosi pravil velmi trefně a pravdivě, že lidé a občané pražádných revolucí, pražádných bojů, pražádných nesnází nepotřebují k tomu, aby byli úplně svobodni a aby měli právní a dobrou vládu, že k tomu nic jiného zapotřebí není, nežli aby každý řekl jen: to chci, to nechci. Aby ale toto bylo možné, musí ještě všeobecné vzdělání mnohem dále pokročiti, než nyní jest.«

»To chci, to nechci« — musí říci jeden každý, uvědomění musí býti obecné; jeden každý musí si být vědom své národní odpovědnosti, neboť: »jediný a

opravdový nepřítel naší národnosti — jsme my sami.« (PN 1846, 26, II. str. 68).

II.

§ 57. Možná, že dnešní čtenář ani nepochopí, že Havlíček na vzdělanost kladl váhu tak velikou — ať si tedy připomene, že psal Havlíček pro lidi vychované a sestárlé pod vládou a výchovou absolutismu, jehož duší byl, a také za panování Ferdinanda zůstal duchovní a charakterový směr císaře Františka.*)

Havlíček pochopil ten náhlý převrat a proto také naléhal na poučení, neboť předvídal a neklamal se, že revolucí svoboda není zabezpečena trvale, a jemu, jak pořád opakuje, šlo právě o svobodu trvalou.

Představme si dále, že tenkrát nebylo všeobecné návštěvy škol jako dnes, že škola byla pod přísnou správou církve, a pochopíme Havlíčkovo volání po školách, po popularisaci věd a t. d.

Havlíček už proto nezasazoval se o vzdělání pouze politické, ale o vzdělání, jak pravívá, všeobecné, jímž mínil vzdělání všech, ale také ve všem. Už

*) Alespoň si přečti charakteristiku jeho u Springera I., 109. — Kdo by nebyl slyšel slova, jimiž zastrašil Lubljanské professory? »Přidržujte se starého, neboť to je dobré, a naši předkové měli se při něm dobře — proč by se nám dařilo jinak? Teď kolují nové idee, ale ty já nemohu schválit a nikdy neschválím. Zdržte se jich, za to držte se positivního, neboť nepotřebuji učenců, nýbrž hodných občanů. Abyste je vychovali z mládeže, toť vaším úkolem. Kdo to nedovede, anebo mně přijde s novými ideami, ten se může klidit, sice — ho odstraním já!« Andrian charakterisuje kulturní počínání tohoto absolutismu slovem: Geistesmord (II., 75).

Kollár tak horoucně mluvil pro všeobecné vzdělání — Havlíček požadavek jeho opakuje věda, že každé vzdělání nepřímo poslouží i politice. »Jest tisícero cest (pokračuje u výkladu toho, co rozumí vnitřní silou), tisícero cest, na kterých musíme působiti a přispívati ke konečnému vítězství našich zásad, k vítězství strany národní: každá dobrá česká kniha, každý dobře sepsaný článek jednající o čemkoli užitečném, každé zlepšení v průmyslu, hospodářství a t. d., které třeba jen jednotlivec z nás sám u sebe provede, získání každého jednotlivého člověka pro naše pravdivé zásady, každá nová vědomost a zkušenost, kterou některý z nás z ciziny domů přinese, každý dobrý skutek, který v okolí svém kde učiníme a t. d., a t. d.: všechno to sesílí nás, každá taková věc jest hřebík do truhly absolutismu, jest stupeň jeden ke konečnému vítězství národní strany.«

Dnes stává se u politiků zvykem, zlehčovat tento důrazný požadavek po vzdělání; vidí se v tom intellektualistický liberalism. Pokud se Havlíčka týká, ukázal jsem už, že vzděláním rozumí také stránku výchovy charakterovou. Ale nehledě k tomu, požadavek po náležitém vzdělání dnes jako tenkrát stejně je oprávněn. Ve skutečnosti po vzdělání dnes prahnou nejen dělníci, ale i třídy jiné. Arci že podle okolností nynějších žádáme, aby obsah a směr vzdělání byl jiný a lepší. Reforma školství všeho je dnes poměrně stejně naléhavá jako roku 1848. U nás všecky směry nové a novější jsou tomu, co říkám, důkazem — všichni žádají vzdělání lepší, důkladnější, novější, modernější a t. p. Vidíme na dělnictvu, jak fysická moc sama nestačí — silný stejně jako slabý musí své spravedlivé

požadavky hájit důvody — vzdáme-li se toho, pak nám může být lhostejno, kdo nám na šíji položí svou silnou nohu. Číňanů je teď nejvíce, tedy mohli by se stát pány světa a osvěty oni.

To Havlíček dobře poznával: »Každý nepravdivý důvod jenom v tom poměru přesvědčuje, jak mnoho za sebou má silných paží.« Havlíček věděl, že »meč není bez theorie nic než kus železa« a že »rozumné poučení je lepší a proti mnohým zlým bezpečnější zbraň, než prach a železo«.

Jako roku 1848 jsme zejména my dnes v posici stejné. Ba naopak: naše posice se tím, co Palacký zval »světovou centralisací«, znesnadnila. Ukazuji na to pořád, že od roku 1848 nepokročili jsme pouze my, ale i národové sousední, zejména Němci. Obzvláště proti síle ducha německého musíme dnes a pořád stavět sílu ducha českého; a proto že poměry kulturní staly se jinými, musíme i my v kulturní konkurrenci hájit svou samobytnost a samostatnost prostředky také novými a usílenými. Strany staré a jejich vůdcové právě v tom chybují, že neznajíce toho světa nového, pořád užívají zbraní zastaralých spokojujíce se tím, co se dělalo před půl stoletím.

Toto poznání nevede k názorům pessimistickým a k politickému kvietismu. Havlíčka poznání naší malosti také nezastrašovalo — naopak nebál se ani mocností pekelných. Právem. Vždyť i silní a mocní sousedé neubrání se důvodům a zbraním duchovním. Humanitní ideál neplatí pouze nám, nýbrž všem ostatním stejně; budeme-li skutečně podle něho jednat a žít, musíme obstát a zvítězit, jak jsme obstáli a vítězili tenkrát, kdy jsme jako

národ stáli v čele obhájců svobody svědomí. I dnes a také v politice nejedná se o nic nežli o touž svobodu svědomí. Jestliže však chceme se dovolávat »meče bez theorie«, jestliže nemáme pro svůj národní život důvodů a práva — pak pravím to, co Palacký řekl proti rozumům Makuševa.*)

§ 58. Havlíček se nelekal, když mu zastaven »Slovan« — slyšeli jsme již, jak ukazuje na ty tisíceré cesty, na nichž můžeme připravovat vítězství našich politických zásad a konečných cílů.

Proto také vidíme, jak Havlíček ve svých listech vedle theorií čistě politických (o ústavě a politických stranách a t. d.) pěstuje všecky ostatní obory národní činnosti a zejména obory praktické a to s bedlivostí a pozorností nevšední.

Havlíček i v politice nebyl přítelem velikých a dalekosáhlých plánů, pro jejichž uskutečnění se nepracuje; slyšme na př., jaké dává poučení poslancům pro (marně) očekávaný český sněm (Sl. II. a 33):

»A komu by tak asi z nás, jestli konečně tento sněm bude svolán, napadnouti mohlo, mařiti na něm drahý, tak toužebně očekávaný čas neplatnými deklamacemi o federaci a centralisaci, o říšské moci, o ústavě, o odpovědnosti ministerské a tomu podobných věcech? Žádný z naší strany nebude tak nepraktický, nýbrž dle zásady, že všechno má svůj čas a své místo, budou všichni mluviti jen o zemských důchodech, o jejich moudrém užití k prospěchu země, o zřízení »foršpanů« a rozumném a spravedlivém rozdělení této obtíže, jakož i ubytování vojska na pochodech, mezi všechny kontri-

*) Gedenkblätter, 286.

buenty celé země. Dále budeme mluviti o lepším zřízení chudých a dobročinných ústavů, o zamezení žebroty, zvelebení orby a průmyslu, o moudrém zřízení obecních záležitostí v mezích ústavy dané, o zvelebení nižších škol a t. d., a t. d. O všech těchto věcech budeme mluviti a navrhovati tak, aby se to Němcům našim neméně líbilo než Čechům a aby vláda proti tomu ani nemohla něco namítati. Ve všem budeme vycházeti od zásady, že jest jistější vrabec pečený na míse než bažant v povětří lítající. Z našich řečí na sněmu zemském nesmí ani nikdo poznati, jací jsme v srdcích svých federalisté, Slované a odporníci nynější vlády. Zvláště se musíme varovati všeho, čím by mohlo vzniknouti nějaké brojení poslanců německých měst a okresů proti nám, a kdyby nás i některý prudký ultraněmecký poslanec (kterých jistě ve sněmu chyběti nebude) zrovna vybízel, musíme se přece s neskončenou chladnokrevností sami vyhnouti a pomysliti si jen vždy, že takový zemský sněm, jak nám jej oktrojovalo nynější ministerstvo, a zvláště první, dokonce není to místo, na kterém bychom zastávati mohli své národní záležitosti.«

Havlíček, i toho buď už vzpomenuto v této souvislosti (promluvíme o tom ještě později), pořád a nejvíce stál o vědomosti a o vzdělání co nejpraktičtější, to právě byl význačný rys jeho povahy a snažení. Přál si proto mít všecko vychování školské v tomto smyslu opravené a důsledně pak také již žádal, aby mládež ve školách byla poučována politicky: aby se jí poskytovalo poučení o právech a povinnostech konstitučního občana, o zřízení zemském a působnosti veškerých úřadů a konečně škola má mládež

seznamovat s těmi positivními zákony, jež každý občan bez výjimky znáti musí. To požadoval Havlíček r. 1849 (NN 21. července) — jak vzdáleni jsme toho ještě dnes! Kde máme ten »politický katechism«, jehož si Havlíček přál pro děti, ukazuje k tomu právem, jak nesrozumitelné věci se dítěti dávají v katechismu náboženském. A jak pěkně Havlíček roztřiďuje politické učivo na různé stupně stáří, počínaje školou obecní a postupuje střední!

§ 59. Havlíček jako přívrženec realismu pochopil dobře, že lidé v politice béřou za věc slova. To ostatně není pouze v politice, je to ve filosofii, je to všude.

Sotva že se Prahou počalo rozléhat radostné volání: konstituce, konstituce!, Havlíček hned napsal do »Pražských Novin« (48, 19, III.): konstituce je »kulaté slovo, které samo o sobě ještě neznamená nic dobrého« a ukazuje, jak Francouzové měli konstituci od 1830—48, ale že krále přece musili zahnat. Za to, jak uslyšíme, viděl v svobodě tisku prostředek vydatnější a nejcennější.

Bojuje proti romantickému utopismu, obracel se zároveň co nejúsilněji proti tehdejšímu slovíčkářství, proti té hrozné politické filologii, která u nás bujela tím více, že všecka předchozí práce buditelská byla rázu více historicko-filologického. Kollárovi jazyk byl svatý — Havlíčkovi svatým bylo poznání skutečnosti — vlastně ne »svatým«, neboť tak »křiklavě« Havlíček by nemluvil. Bál se těch »kulatých« slov a bylo mu docela jasno, jak lidé místo pojmy a věcmi ochotně dávají si platit slovy. »Hlavní původ skoro všeho zlého ve veřejných a občanských záležitostech světa jest — dle mého mínění ta okolnost, že lidé

buďto stejné věci jmenují rozličnými slovy aneb rozličné věci nazývají stejným jménem. Komu smysl tohoto mínění není hned zcela jasný neb se zdá býti nepravdivým, rač považiti následující příklady.

Když jeden člověk druhého, svého protivníka, zabije, nazýváme to vraždou, když jeden člověk druhému jeho jmění násilně vezme, říká se, že to je loupež; když ale jiný člověk absolutní (neobmezený), král neb císař, na sta lidí nenáviděných pobiti dá a jejich mění si přivlastní, nejmenujeme to vraždou a loupeží, nýbrž popravou a konfiskací. Když někdo jinému chytře a nevědomky jmění jeho uzme, jmenujeme to zlodějství, když ale jiný neb jiní rozličnými bursovními a bankovními obraty svým spoluobčanům velikou část jejich jmění v jejich vlastních kapsách odejmou, tomu neříkáme již zlodějství, nýbrž agiotage (adžiotáže) a operace. Když někdo s jiným nějakou smlouvu učiní a mu něco slíbí, pak ale v slibu svém a smlouvě nestojí, jmenujeme to podvod a lež, když ale vláda něco takového učiní, nejmenujeme to lež a podvod, nýbrž změnu systému. Když se někdo proti zákonům zemským nepořádně a násilně opře, nazýváme to buřičstvím, když ale král neb kníže samovolně tyto zákony násilně změní aneb zanedbává, nenazýváme to buřičstvím, nýbrž Staatsstreich, fait accompli a t. d., a t. d. To jsou tedy příklady, kterak stejné věci jmenujeme rozličnými slovy: a jaký jest z toho strašlivý následek! Vražda, loupež, krádež, podvod a buřičství jsou hanebné věci, které se trestají: ale ty druhé svrchu uvedené jich sestry ještě chlubné bývají, vážené časem a přede vším výnosné, a to jenom proto, že je lidé jinými jmény

nazývají a tudy si během času odvykli považovati je za vraždy, loupeže, krádeže, podvody a buřičství!!

Zároveň však jmenujeme rozličné věci velmi často stejným jménem. Když se na př. většina obyvatelů jisté země dobrovolně podrobí jistým pravidlům, jmenujeme to zákon: ale když jeden člověk neb několik lidí celé zemi proti jejich vůli podle své chuti předpisují a vnucují pravidla, nazýváme to také zákonem. Když obyvatelé jisté země, aby mohli pokojně a bez starosti před nápady cizinců živnosti své provozovati, ustanoví ze sebe jistý počet mužů ve zbrani cvičených ke své obraně, nazýváme to vojsko a obránce zemské: když ale despota, aby mohl nespravedlivé a násilnické panování své nad národem provozovati, násilně si vybere pluky ozbrojených k utlačování tohoto národu, nazýváme to též vojsko a obránce zemské. Když člověk Boha ctí, svědomitě a náležitě své povinnosti vykonává, jmenujeme ho nábožným člověkem: když ale jiný časem hodinku v kostele klečí, oči překrucuje, se shrbeným hřbetem všude chodí, při tom ale nejhanebnější a nejnepoctivější skutky provozuje, jmenuje se též nábožným člověkem.

Nepotřebujeme se dále po podobných příkladech sháněti, najde se jich všude až nazbyt, přece však svět dle mínění mého ještě příliš málo obrátil pozornost svou na toto škodlivé míchání slov a věcí, ačkoli již často na to bylo z rozmanitých stran poukázáno. Větší část hádek jak náboženských, tak politických, též i vědeckých, ba dokonce i společenských nebyla by nikdy ani vznikla, kdyby vždy jedna strana vykládala smysl slov tak jako druhá. Ba mohlo by se dokonce říci, že jest

právě tato okolnost příčinou skoro všeho neštěstí ve veřejných záležitostech na tomto světě.«

Havlíček měl v té příčině zejména smutné zkušenosti se svými radikálními odpůrci — náš radikalism roku 1848 a do značné míry posud je založen na romantickém utopismu a slovech. Radikalism vůbec hojí se rád slovy, náš zejména. V »Šotku«, hned v prvém čísle, Havlíček ukazuje nám v tomto světle Sabinu; Šotek totiž se mu představuje v redakci »Nár. Novin« a hlásí se za spolupracovníka:

Já: Oho! Jsi-li pak ale k takové práci schopen?

Šotek: (S hrdým hlasem). Já jsem demokrat! —

Já: Milý příteli, demokratů je teď mnoho a jsou rozličného druhu. Někteří jsou také nesmírně hloupí: a ačkoli na tebe v tomto ohledu nemám podezření, přece nemohu ještě vědět, jak to s tvým demokratstvím vypadá. Víš-li pak, chlapíku! co to jest demokracie?

Šotek: (S pathosem.) Demokracie je lid, a lid je demokracie!

Já: Hahaha! Tos pochytil od p. Sabiny, ale víš-li pak, že jsi tím napálen: vždyť to nic neznamená.

Šotek: Co? nic neznamená? To znamená, že je demokracie lid, a lid že je demokracie!

Já: Ano, ano. Phaenomenon je střevíc, a střevíc je phaenomenon. Máš pravdu. Ale nehádejme se o takových radikálních věcech. Chceš-li být opravdu spolupracovníkem se mnou, musíš mi oznámit své politické smýšlení. Ne aby to pak bylo jako »Const. Blatt aus Böhmen«, kde jeden spolupracovník táhne hot a druhý čihý, u nás musí být celé noviny z jednoho kamene

a proto musí být všichni spolupracovníci stejného smýšlení. Jaké tedy máš?

Šotek: Já jsem demokrat!

Já: To už víme. Tedy dál.

Šotek: Já jsem radikální demokrat!

Já: To je všechno jedno. Jen dál.

Šotek: Já jsem sociální, radikální demokrat.

Já: I ke všem všudy! Neplejtvej pořád takovými slovy a řekni mi raději, kterak smýšlíš strany zřízení zemského, strany daní, strany sněmu, ministerstva, ouřadů a tak dále, ať přece zvím, co jsi.

Šotek: Strany těchto věcí to já beru všechno ostře a co možná nejradikálněji . . .

Z důvodů stejných nelíbilo se mu tehdejší slovoochotné řečňování. Sám na sněmě a ve spolcích mluvil málo, za to sám o sobě nám říká, že se ve sněmovně stával pověstný navrhováním konce debatty. Rozlišoval řeči od řečí a proto, praví, byl nepřítelem řečňování, jehož jediným účelem bylo, aby řeč přišla do novin k vůli voličům. Patrně pochopil, jak voličstvo se dovede těšit i ze slov, ale nepokládal to za prospěšné a čestné. Všecky tyto názory Havlíčkovy a jejich dosah čtenář ještě lépe ocení, podíváme-li se teď na jeho činnost literární a kritickou.*)

*) Ve článku o kritice se svého realistického stanoviska analysuje zálibu v prázdných slovech (jako »genius« a »talent«, užívaná od nevěcných kritiků) takto: »Slovo ‚talent‘ již dokonce nic neznamená, a přihodil bych je zrovna k starému železu vybrakovaných frásí scholastické filosofie středověké. Vysvětluje zrovna tolik, jako když se mluví, že se bez schopnosti k vidění viděti nemůže, a slyšeti, že se nemůže než skrze schopnost ke slyšení a t. d. A kdo by řekl, že má lev talent k trhání? Proto je lev, aby trhal.« Zajímavá to shoda s Comteovým positivismem.

Hlava VIII.

HAVLÍČKOVA REVOLUCE LITERÁRNÍ.

SPISOVATEL-ČLOVĚK.

Roku 1848 bylo třeba revoluce duchovní, nikoli jen branné.

I. § 60. Havlíček podnikl literární revoluci buditelskou. § 61. Boj proti officielnímu vlastenectví a vlastenčení. § 62. Boj proti vlastenčení slovanskému. »S hrdostí národní řeknu: Já jsem Čech, ale nikdy: Já jsem Slovan.« § 63. A přece Slovan, ale bez vlastenčení. § 64. Havlíčkova literární kritika revolucí sociální.

II. *Havlíček jako spisovatel a člověk.* § 65. Havlíček jako žurnalista. Literární a politický význam žurnalistiky roku 1848. § 66. Havlíček proti romantismu a pro realism. § 67. Učitelové Havlíčkovi — Havlíček učitelem. § 68. Havlíček člověk-mučedník, a více než mučedník.

I.

§ 60. Havlíček, jak jsme slyšeli, věřil hlavně v revoluci ve hlavách a v srdcích. Věděl, čeho nám bylo potřebí, že naše obrození daleko není dokonáno, ba naopak že v posledních letech předbřeznových buditelská činnost ochabovala.

Tuto duchovní situaci své doby Havlíček prohlédl velmi brzy. Vystoupil literárně a hned první vystoupení jeho bylo revoluční a zůstalo jím do konce. »Nevím, jak to půjde těm pánům pod nos, ale jest potřebí,

aby je někdo časem zbodnul, aby si již tak brzy na vavřínové věnce nesedali,« napsal 22letý z Moskvy, posílaje do »Květů« (1843) své epigramy.

V těchto epigramech Havlíček bodal pp. Rubeše, Štulce, Sabinu, Kolára, Tomka, Čejku, Malého, Kalinu, Štorcha a t. d.

Vrátiv se z Ruska stal se r. 1845 redaktorem »Pražských Novin« a »Č. Včely«. Tu vystoupil (Česká Včela, 1845, 1. července) proti Tylovi, jenž ve svém »Posledním Čechovi« podával tak asi kvintensenci tehdejšího officielního vlastenčení.

Brzy na to stejně bojovně postavil se v »Pražských Novinách« (1846, 15, II.) proti vlastenčení slovanskému ve článku: »Slovan a Čech«. V roku 1850 ve »Slovanu« vystoupil proti Kollárovi, ovšem také proti Tomkovi a j. S radikály vedl boj stále — tedy literární revoluce optima forma.

Nemůže být pochybnosti, a vrstevníci Havlíčkovi o tom vlastně také nepochybovali, oč Havlíčkovi běželo. Ten tísnivý absolutism předbřeznový nepocházel pouze z Vídně, ale také z Prahy, odevšad — byl v nás. Bylo u nás ticho a mrtvo. Havlíček měl odvahu, to ticho přerušit. Barikádníci Svatodušní neměli ani potuchy, že revoluce, a revoluce mnohem účinnější než jejich, Havlíčkem započala mnohem dříve. Poznali to ovšem, když už bylo pozdě. V »Pražském Več. Listě« po nezdařeném pokuse Svatodušním a nezdařených pokusech jiných (1849, 15, I.: Co je nyní dělat?) také pochopili, co Havlíček dávno kázal a konal, že nestačí pouze dráždit, ale že se lid musí poučovat a uvědomovat. »Jednu ale revoluci« — čteme — »nám ani Windischgrätz se svým olovem zabrániti s to není,

myslíme revoluci duševní. Pod ‚revolucí duševní‘ rozumíme ‚převrat náhledů‘ . . . Komu tedy vlast a svoboda drahá, neopomeň na odstranění předsudků, bludů, špatných zvyků pracovat, snažení každého čeliž k tomu, aby myšlenka svobody a národnosti do nejnižší chatrče vlasti naší se vedrala a s lidem naším takořka srostla«. Sabina tu (myslím, že článek je jeho, podepsán je radikálně: František Josef) velmi dobře pochopil Havlíčka — jistě šlo Havlíčkovi o zrevolucionování ducha. Ibsen tímto slovem neřekl nic jiného, než co dělal Havlíček. Ale ovšem: co dělali odpůrci Ibsenovi, dělali také odpůrcové Havlíčkovi, neboť duchovní absolutism je všude a vždy stejný. Také proti Havlíčkovi povstali obhájcové starého regimu, domácí, cizí vládní.

§ 61. Havlíček, poznav kus světa v literatuře a také ve skutečnosti a hlavně také světa Slovanského, necítil se v malých a malicherných poměrech pražských zdravý; neobsažnost officielního vlastenectví ho odpuzovala a proto proti ní povstal se vší rozhodností. Vlastenectví stalo se jakýmsi národním úřadem, národní byrokracií a ovšem i policií, a proti tomu započal Havlíček svůj boj — hravě, dravě, jak se údálo. Satira i články vážné a především ovšem kritika mu v tom byly živým účinným prostředkem. I započalo Havlíčkovo křižácké tažení proti tehdejšímu vlastenčení.

»Slovo vlastenec, vlast — jest tak již zneuctěno, že by se buď nemělo více užívati, aneb aspoň dobře prokouřit« — čteme ve sbírce nejstarších drobných motivů k dalším pracím literárním.

Prvé vystupování satirické je hlavně proti vlastenčení; docela zřejmě již v satiře »Jelikož jsme módisté« (Č. V., 1845, 21, X.) praví, co chce: »Jestli v Koudelkovicích tancovali a česky mluvili, co na tom celé zemi? Bez toho snad za 10 let již nikde jinak než v národním jazyku mluviti nebudou, ba doufáme v Boha, že převrácenost našich krajanů ani tak dlouho trvati nebude. Kdyby měl každý dostatečné vzdělání, nebylo by o takovém nerozumném modařství ani řeči; jako Francouzi, Angličané a ostatní vzdělaní národové mluvili bychom i my doma svůj jazyk. Zatím se o tu vzdělanost a vůbec dokonalost přičiňujme: napřed buď každý našinec sám přičinlivý, pracovitý, čestný, vzdělaný člověk a pak teprv vlastenec. Člověk, který se, páchaje špatné kousky, nade svou vlastní ctí zapomíná, kterak může vyhledávati čest národu?!«

Z těchto slov vidíme, co Havlíček míní. Postřehl, že národní úsilí mohlo by se nésti k účelům těžším a vyšším, a druhé chtěl, aby všecko národní úsilí založeno bylo na rozumě a mravnosti. »Vlastenectví, láska k vlasti jest oheň: jenom někteří jsou hlavněmi, uhlím, dřívím, které hoří, druzí však a ostatní buď se jen při tom ohni ohřívají, aneb si jím svítí, aneb si při něm kaši vaří, aneb i dýmky a cigáry si zapalují — pravil onen neznamenitý mudrc, ale mnozí neporozuměli slovům jeho.« (Ve článku: Takto praví jistý neznamenitý mudrc, Č. V., 1847, 12, VI.)

I nerozpakoval se Havlíček odsouditi toto vlastenčení při Tylovi. Ve zmíněné kritice Tylova »Posledního Čecha« řekl bez obalu: »Ale i nám, ‚sprostým lidem‘ (novella Tylova určena byla aristokracii), začíná již být na nic z těch neustálých řečí o vlastenectví,

o vlastencích a vlastenkách, kterými nás veršem i prósou naši spisovatelé a nejvíce T(yl) již drahně let nemilosrdně pronásledují. Byl by již čas, aby nám to naše vlastenčení ráčilo konečně z úst vjeti do rukou a do těla, abychom totiž více z lásky pro svůj národ jednali, než o této lásce mluvili, neboť pro samé povzbuzování k vlastenectví zapomínáme na vzdělávání národa. Kdybychom čas a práci, které nakládáme na přemlouvání lidu našeho, aby místo lepších cizích spisů čítal z vlastenectví naše špatnější, kdybychom, pravím, ten čas a tu práci vynaložili raději na to, aby byly naše spisy lepší než cizí, moudřeji a prospěšněji bychom jednali. Já pak, co se mého osobního mínění týče, jsem přesvědčen, že jest snadněji a veseleji za vlast umříti, než to množství jednotvárných spisů o vlastenectví přečísti.«

Že se taková rozumná a mužná slova těm četným vlastencům nelíbila, lze očekávati; nejen že Tyl se ozval, ale proti Havlíčkovi povstali i jiní, obzvláště také Malý, hodný a pilný spisovatel, ale právě jeden z těch vlastenců starého rázu.

§ 62.

Kdo na hrobech praotců slavných
  kalamajku tancuješ
a ve čtyřech slovanských hlavních
  nářečích brebencuješ,
kdo piješ kvas a slivovici
  a chodíš v kozácké čepici:
[tys bratr náš!]
  věř! nadělí ti Mikuláš!

Tak ve svém »překladě z češtiny do češtiny« (»Tys bratr náš!« podle známé písně Čelakovského)

Havlíček obrátil se obzvláště proti tehdejšímu vlastenčení slovanskému.

Havlíček poznal literaturu a život ruský a polský a s touto konkretní znalostí vrátil se do Prahy, sídla slovanských fantasií. Čtenář z toho, co již z Havlíčka poznal, může si již domyslit, jak posuzovati musil tehdejší stoupenec idee Kollárovy.

Z té nálady vznikl revoluční článek »Slovan a Čech« (PN., 1846, 15, II.).

»Za studentských let na universitě pražské, když člověk nejzpůsobilejší jest rozpáliti se až nemoudře pro novou oblíbenou myšlenku, v té době, když se jedna větší polovice mladých lidí zamiluje do děvčat a druhá, menší do ideí, zablysklo se mi teprv něco o velikém slovanském národu, o bratrstvu, stejném smýšlení jeho rozdílných kmenů mezi lidem, o budoucí vznešenosti jeho a t. d.; znělky ze Slávy Dcery deklamovali jsme tiše a nahlas, tvořili jsme (avšak netiskli) také znělky, uchopili jsme se abeced a mluvnic všelikých slovanských nářečí, kladli si za velkou čest zpívati dvě polské, jednu ruskou a dvě illyrské písně. V této blažené době, seznav dle možnosti z knih jazyky, děje a obyčeje kmenů slovanských, umínil jsem si pevně, procestovati všechny jejich kraje a seznámiti se se všemi bratry slovanskými osobně v jejich krajinách.«

Odebral se tedy Havlíček především do Ruska a Polska, procestovav již dříve země české, Slovensko a část Haliče. Dojmy své rusko-polské (spor Rusů a Poláků vybízel ku přemýšlení) líčí takto:

»Seznal jsem Polsko — a nezalíbilo se mi, s nenávistí a s pohrdáním opustil jsem Sarmatské

kraje a po novém roce v nejtužších mrazích klusal jsem na kybitce do Moskvy, zahříván nejvíce horkostí své srdečné, všeslovanské vzájemnosti. Ruské mrazy a ostatní ruské věci uhasily ve mně poslední jiskru všeslovanské lásky; kosmopolitismu jsem bez toho nikdy neměl ani za mák v těle a tak jsem se vrátil do Prahy Čechem, pouhým neústupným Čechem, ba s jakousi tajnou kyselostí proti jménu Slovana, které mi seznavšímu dostatečně Rus i Polsko jakousi ironií zavánělo.«

Napřed přál Polákům a nenáviděl Rusy; když poznal však národ, t. j. šlechtu, obrátila se láska v nenávist a Rusové zdáli se mu lepšími. Konečně však poznal, že je Petr jako Pavel. Pozoruje klidně seznal, že Rusové a Poláci při vší příbuznosti jsou nám národy cizími. Co do jejich sporův a bojů pochopoval, že neběží o boj beránka s vlkem, ale vlka s vlkem a že beránkem je — Malorus.

O Rusích nechce vykládat všecko, co viděl a slyšel, ale praví, že smýšlejí s námi nepoctivě a sobecky. »Přiznávám se, že mi Maďaři co zjevní nepřátelé Čechův i Illyrův jsou milejší, než Rusové, kteří s jidášským políbením přicházejí — nás vstrčit do kapsy. Čechové jsme a Čechové zůstati hodláme na vždy a nechceme se státi ani Němci, ani Maďary, ani Rusy, a proto buďme k Rusům chladni, nechceme-li je dokonce nenáviděti.«

»Ale právě tak chladni buďme i k Polákům. Poláci jsou také Rusové, jenom že se svázanýma rukama.«

Hledě pak obzvláště k učení Kollárovu, že každý slovanský uvědomělý Čech má znát čtyry hlavní slo-

vanská »nářečí«, Havlíček své kacířské vývody shrnuje takto:

»Slované nejsou jeden národ, nýbrž čtyry tak samostatné a mezi sebou nespojené národy, jako kterékoli jiné národy evropské.

Každý z těch národů slovanských sám pro sebe stojí, a jeden za druhý ani v dobrém ani ve zlém neodpovídá; čest a hanbu národní nemají společně.

Pro velikou podobu jazyků slovanských užitečno a potřebno jest každému národu slovanskému literárně co možná nejvíce ostatních si všímati, a z jejich literatur a jazykův a národností pro sebe kořistiti.

Jenom mezi českým a illyrským národem mohou být kromě toho větší sympathie, protože dle nynějších poměrů jeden druhému nikoli nebezpečen, ovšem ale prospěšen býti může.

Mocnářství rakouské jest nejlepší garancie na zachování naší a illyrské národnosti, a čím více vzroste moc císařství Rakouského, tím jistěji stojí naše národnost.

Aby někdy Slované všichni jediného jazyka v literatuře užívati mohli, je věc nemožná a proto každé snažení k tomu nesmyslné, a jako maření času škodné. Nikdo zde nepoukazuj na Němce, že oni jsou nyní v jedné literatuře spojeni, ačkoli mezi jednotlivými nářečími mnohem větší mezery jsou, než mezi slovanskými. Němci byli dříve již politicky spojeni, a okolnosti, které u nich literaturu jednu utvořily, nejsou mezi Slovany. Zkrátka — s hrdostí národní řeknu: »Já jsem Čech,« ale nikdy »Já jsem Slovan.« Kdykoli se nazvu Slovanem, učiním to vždy jenom ve smyslu učeném, země- a národopisném. Slované mají čtyry

vlasti a ne jednu vlast; a patriotismus slovanský jest jenom o něco méně horší než kosmopolitismus. Lépe jest méně lidí, ale důkladně a vřele milovati, než každého trochu.«

§ 63. O pravém smyslu článku a hlavně o hlubokém slovanském citu Havlíčkově nemůže být sporu tomu, kdo v takových otázkách má rozhled a pochopení. Ale jak mohl Malý a tehdejší slovanští vlastenci pochopit, proč Havlíček, vida svět slovanský a naše frázovité slovanění, cítil trpkost a tu tajnou kyselost proti jménu: Slovan! Jak by takovému hlubokému citu rozuměli pražští slovíčkáři!

Havlíček sám hned ve svém článku nám říká, že se později umírnil a že smířil své slovanské zkušenosti s dřívějším mladistvým nadšením. Rozumí se, že nezavrhoval zdravého jádra Kollárovy idee — sám přece také ideou tou doveden byl studovat svět slovanský a státi se Slovanem ve skutečnosti, nejen ve fantasii Havlíček dobře věděl (říká to přece), že Kollárových básní a ideí bylo ku probuzení třeba — ale Havlíček chtěl ideu Kollárovu zbavit neurčitosti a nejasnosti — jemu jí již bylo málo! A nebyl by Havlíčkem, aby se spokojoval pouze vzájemností čistě literární; chce, aby vzájemnost literární konečně nesla praktické ovoce, aby si Slované u svých »bratří« vydělali také — peníze, na př. jako řemeslníci. Havlíček dále chce, aby vzájemnost se Slovany rakouskými, obzvláště s Jihoslovany, přinesla nám také prospěchy politické.

Havlíček nenávidí v tehdejším slovanském vlastenčení to nemužné spoléhání na vybájenou pomoc cizí a proto s hrdostí ukazuje, jak počínáme pracovat sami a jak se tím sílíme. »Máme se snad dětinsky, nemužně

na jiného spoléhati? — Čech se práce a překážek neleká, Čech nezmálomyslní, Čech se na jiného nespoléhá, Čech se přičiní a přemůže všecko.«

To Havlíčkovi nebyla pouhá slova, když důrazně vytýká, že se dobrovolně svého jazyka nesmí vzdávat nikdo a praví-li, že přistoupit k jiné slovanské národnosti je právě takovým odrodilstvím, jako když se poněmčíme.

Slova taková a povzbuzení měla docela určitý dosah a mířila k docela určitým poměrům — upozornil jsem (Č. Otázka 54), jak na př. i Jungmann se chtěl spokojit, kdyby české země byly připojeny k Haliči a kdyby polština se stala jazykem úředním — byl by prý přece jen slovanský!

Proti tomuto slovanskému kosmopolitismu Havlíček horoval v souhlase s Palackým, jenž stejně pověděl, že je mu lhostejné, stane-li se Maďarem, Němcem nebo Rusem, kdyby se musil vzdát jazyka svého. Co Palacký mnohem později psal proti Makuševu, to Havlíček formuloval již v tomto článku r. 1846.

Jakub Malý (Květy 1846, č. 41.) Havlíčka pro tento článek nazval »patrným lhářem« a Havlíček mu musil odpovědět. Učinil tak ve zvláštní příloze (PN 17, 18, V.) — odpověď byla řízná a rozumí se dobrá. Posud také, jako jeho článek, hodí se našim abstraktním Slovanům, neznajícím o slovanství více než jméno.

Článek z r. 1846 zavdal Havlíčkovi ještě v r. 1850 ve sporu o Kollára a s Kollárem příčinu, vysvětlit jeho smysl. Článku totiž dotkl se slovenský dopisovatel Havlíčkův (Sl. Ic 1485), píše proti Kollárovi. Dopisovatel rozuměl Havlíčkovi tak, jakoby tento byl popíral re-

álnost Slovanstva. K tomu Havlíček dává vysvětlení svého stanoviska. Trvá na svém mínění, že totiž »chtějíce býti dobří Slované, musíme napřed pěstovati dobro svého vlastního kmene a že Slovanstvo jen tenkrát se upevní, když jednotliví jeho kmenové, jmenovitě Čechoslované, Jihoslované, Poláci a Rusové, každý se vzmůže a mezi sebou ve vzájemné přátelské podpoře o závod půjdou.« Článek směřoval proti »jistému, zvláště v Čechách a na Slovensku tenkrát velmi obyčejnému, nepraktickému obyčeji, kdežto se velmi mnoho mladých mužů učilo jinoslovanským nářečím, neumějíce ani pravopis svého vlastního, kdežto se blouznilo o jistém všeslovanském, jednom společném nářečí a zanedbávalo se vzdělávání vlastního kmene.« Havlíček neodpíral Slovanstvu reálnost, ale dokazoval jen, »že reálnost Slovanstva založena jest na reálnosti jednotlivých kmenův a slova moje, že s hrdostí řeknu: já jsem Čech, ale nikoli: já jsem Slovan, nemohou se tak rozuměti, jakobych snad Slovanem býti se toho času byl styděl, nýbrž jen v tom smyslu, že slovanství jest teprve ideál, ku kterému směřujeme, že tedy nemožné jest v praktickém životě již nyní se opírati na ten ideál, asi tak, jako ten, kdo vzdělává a šetří a bohatým býti chce, již napřed se svým budoucím bohatstvím se chlubiti nebude. Jisto ale jest, že vědomí společného původu a jistého bratrství není posud ještě obyčejné u slovanských kmenů, a každý tedy uznati musí, že něco jiného jest pracovati k rozšíření tohoto vědomí na nynější praktické půdě a něco jiného předpokládati, co by mělo být, co si přejeme již jako skutečné a stavěti na tom již základy. Já jsem tedy, abych to zkrátka řekl, nemluvil mnoho o slovanství, ale jednal

jsem vždy jako Slovan a sit venia verbo — jako panslavista, což zajisté i před sepsáním onoho článku i po něm vždy každému patrno býti musilo.«

Jistě: Havlíček přece nedlouho po tomto článku měl v »Nár. Novinách« nadšené články pro slovanskou vzájemnost, dokonce od Štúra, a sám také provozoval r. 1848 politiku slovanskou, staraje se netoliko, aby na slovanský sjezd přišli Poláci a Jihoslované, ale také jako poslanec byl pro tehdejší politiku slovanskou.

§ 64. Vlastencem — ano, ale kritisovat život vlastenecký — ne! Proč také Havlíček byl tak nerozumný a chtěl kritikou vyčistit český vzduch? A slušelo se člověku mladému, neznámému, posud nic nevykonavšímu kritisovat vlastence starší a obecně uznané? A kdyby ty vlastenecké spisovatele byl posuzoval příjemně, potěšitelně, poučně a zároveň zdvořile, jak to jiné redakce činili (ČV 1846, 17, III.: Krátké, ale jadrné odpovědi)!

Jaké poměry tenkrát u nás byly, poznáme velmi dobře z dotčených satirických krátkých odpovědí redakčních. »Novela vaše nestojí ani za starého čerta; pošlete si pro ni, sic vám ji před dům vyhodíme.« »Vaše báseň je pravý neřád.« »Že chcete honorář? Já vám povím!« »Po druhé pište dopisy své na silnějším papíře, aby je aspoň moje paní pod koláče dáti mohla: do tisku se bez toho nehodí.« »Článek váš prozrazuje veliké schopnosti, mnoho pilnosti a znamenitou zkušenost: když si však všechno, jak náleží, rozvážíme, nahlížíme, že jste osel.« »Písně vase tisknouti nemůžeme, přiloženého krocana však s vděčností jsme snědli.« »Básně vaše potřebují mnohé opravy: ještě si to roz-

myslíme, máme-li je přijmouti. Moje paní vás dává žádat, co u vás platí máslo, as tak 25 liber?« . . .

Žerty, smíchy — ale faly do živého a Havlíček musil svým čelným kollegům v péře vyložit, jaký kritika má význam sociální a že je oprávněna. Podav recensí Tyla a jiných spisovatelů hned v prvém roce svého redaktorství (České Včely) příklady, jak rozumí kritice a co jí chce dosáhnouti, napsal brzy pojednání o kritice: Kapitola o kritice (ČV 1846, 27, I = vyd. Svatobora 167).*) Kapitola ta, pokud zde hlavně běží o sociální moment kritiky, posud je časová, jak se každý právě za našich nynějších literárních poměrů může přesvědčit. Vynechávaje z článku, co Havlíček praví o druzích literární kritiky (vědecké — esthetické) a t. p., kladu sem jeho ospravedlnění kritiky a kritické revoluce.

»Především nesmíme se tajiti mrzutou pravdou, že je v Čechách (také na Moravě a Slovensku) z dopuštění božího každý spisovatel také zároveň vlastencem, a tato bytost vlastenecká jest v něm s bytostí spisovatelskou nerozdílně spojena. To se zdá býti sice na první pohled nepatrná věc. Ale každý kritikus nejlépe ví, jaký to je zpropadený háček. Některý spisovatel vydá knihu, některý kritikus napíše, že ta kniha nestojí za nic. Kdyby byl onen spisovatel jenom spisovatelem, neměl by proti tomu úsudku žádný nic, ba ostatní spisovatelé by se v tom mínění všichni z bratrské kolegiální lásky také shodli. Ale onen spisovatel je také vlastencem, a proto je v jeho osobě uražena vlast a všichni vlastenci napořád; a následovně

*) Své názory o kritice Havlíček řekl také v řečené kritice Tylově.

se onen kritikus nesmí od té doby opovážiti, v létě po deváté a v zimě po šesté hodině z domu vyjíti bez hole.

To je však všechno ještě málo; kromě toho je v Čechách (také na Moravě a Slovensku) každý vlastenec také (ach Bože!) spisovatelem. A vlastencem může být v Čechách každý tvor, rozumný nebo nerozumný, jen když písně české zpívá, z korbelíčku si nalívá, při tom nezná větší slast, nežli milovat vlast! Pak spíše nějaké spisy a kritika o nich nesmí říci, že jsou špatné z příčiny svrchu uvedené. Takový je stav kritiky české.

Ó jemine! ó jemine! zkormoucené břicho mé! —

Mnozí lidé a kromě toho také Topolovský pokládá kritiku za zcela zbytečnou aneb za škodnou věc, aspoň nejméně za maření času. Hanět a posuzovat prý že dovede každý, ale sám napsat, to prý je těžká věc. Proti tomu dá se velmi mnoho a rozmanitě namítati.

Předně, že n e d o v e d e každý hanět a posuzovat, aby totiž, nerozumí-li věci, tou hanou a posouzením sám sebe více nezhanobil. Neboť pouhá hana, pouhý úsudek nemůže v kritice žádného místa míti, a má-li opravdu nějakou platnost, nemůže to jinak býti než podepsáním známého uznaného jména, kterému k vůli se ten úsudek důvěrně bez důvodů přijímá. Takový však úsudek pouhý b e z d ů v o d ů, byť i od nejslavnějšího spisovatele pocházel, není kritikou.

Po druhé, není kritika, jak již obyčejně lidé tomu slovu rozuměti chtějí, pouhá hana, nýbrž p o s o u z e n í a při posouzení může se chválit i hanět.

Po třetí, není zapotřebí. aby kritik to, co posuzuje, sám lépe napsati dovedl. Již Lessing, jistě kritik a spi-

sovatel z nejznamenitějších, takto soudil, ba ještě i kritikům radil, aby pronášejíce úsudky své o vadách spisů, nikdy neudávali způsoby, jak by se nedostatky opraviti mohly, to prý že již není povinností ani potřebou. Zdálo by se, že tato věc tak patrná a pochopitelna jest, že by ani nikomu připadnouti nemohlo žádati, aby vždy posuzovatel všechno, co dobře posouditi dovede, také tak učiniti aneb dokonce napraviti uměl, a přece velmi často v takovém smyslu mluviti slyšíme, ba i čísti musíme. Což pak mám, když řeknu, že déšť tomu neb onomu škodí, také ihned ten déšť zastaviti umět? — aneb když řeknu, že mokro obuvi škodí, již takovou obuv zhotoviti, které by mokro neškodilo? Aneb nesmím dříve říci, že jsou v některém domě malá okna, až se vyučím veškerému stavitelství a sám několik domů vystavím? — Doufám, že tyto příklady dosti patrně na mou stranu mluví, a obracejíce je k věcem literárním uznati musíme, že na př. člověk, který sám ani verš ukovati nedovede a také neukul, přece velmi dobře může cítiti drsnatost, nemotornost v hotových verších. Byli zajisté mužové, kteří kromě kritik nic jiného nepsali, a přece v dějinách literatury velmi důležité a čestné místo zaujímají.

Po čtvrté ještě dodati musím, že jest napsati dobrou kritiku mnohem těžší a obtížnější práce, než mnohý jiný literární článek, jako již kromě jiných důvodů sama Matice Česká uznává, poněvadž kritiky v Časopise českého Museum dvojnásobně honorovati bude. (To byla ovšem rána do srdce mnohých nenávidících kritiků tak, jako netopýři světla se štítí.)

Na zastaralou již námitku, že se kritikou odstrašují mnozí, kteří by jinak spisky své na oltář vlasti atd.,

již mnohonáctekrát stejná odpověď dána jest. My zde jenom přiostříme tolik, že o takové choulostivé vlastence, kteří se jen proto k literatuře české připojili, že snad lehčeji chvály dojíti mohou než jinde, než o takové, pravím, není co státi. Ostatně se člověk, kterému již spisovatelství v krvi leží a kterému se trochu jasnosti v hlavě blýští, ničím na světě, ani zákazem, ani strachem o výživu, a následovně ani kritikou odstrašiti nedá.*)

Na jinou pak námitku chytráků, že totiž kritika proto zbytečná jest, že dobrá kniha i bez ní průchodu najde, a špatná i tak zapomenuta bude, činíme opět svůj návrh, totiž aby tito pánové tedy ani spisy své sami nevychvalovali ani od svých přátel vychvalovati nenechávali, ba aby se i výchvalných, mnoho přislibujících a mámivých titulů na knihách svých zdržovali. Pokavad ale to neučiní, musí se s druhé strany i pravda nemilá o spisech jejich pronésti, aby se nikdo — nenapálil. Samo sebou se již rozumí, že pod pravou kritiku ani kritik jméno své podepsati nemusí, poně-

*) Že Havlíček měl pravdu, neškodí připomenout ještě dnes, jak také životopisec Tylův, p. Turnovský, potvrzuje obšírnějším výkladem: »Nebylo lze Tyla od práce odstrašiti.« Srv. p. 150.

„Druhý tradicionální omyl, jenž k „Poslednímu Čechu" se víže, jest ten, že prý po známé kritice, ve kteréž Havlíček román ten tak nespravedlivě ztepal, Tyl, ve svém citu uražen, nikdy již žádné novely nenapsal. Napsal jich dle mého vědomí patnáct, kromě mnohých divadelních kusů. Ani v tom nebyl Tyl tak »romanticky« citlivým, aby byl z jakéhosi žalu pro zlou kritiku opravdu setrval při prvním svém návalu nechuti k dalšímu novelisování. Nával ten přešel, Tyl zachoval si toliko zcela přirozenou nevoli proti Havlíčkovi . . .« — Eliška Krásnohorská, »Osvěta« 1878.

vadž na tom nic nezáleží, od koho úsudek pochází, když dostatečně odůvodněn jest. Tenkrát ručí onen úsudek sám za sebe a nepotřebuje garancii známého velikého jména. Namítá-li se něco proti kritice, má to být vždy jen proti tomu, co v ní psáno jest, o osobě spisovatelově nikde zmínky činiti potřeba není; ze samé kritiky dá se již poznati jeho zkušenost a schopnost v té věci. Zkušenost však a vyzralost úsudku není následkem pouhého stáří, sice by byl dubový špalek nejlepším kritikem a spisovatelem.

Tolik námitek zdálo se nám zapotřebí dotknouti, než se k jádru věci dostaneme. Ovšem že se tyto námitky jenom proti hanlivé kritice činívají, poněvadž chválu i nezaslouženou každý rád do kapsy strčí, ale hana i nejzasloužeňější jest vždy pohaněnému neberný peníz.

Nyní ale buď i nám dovoleno něco podstatného proti tomu, co se u nás obyčejně o vyšlých knihách píše (kritikami to raději nenazveme), namítnouti. Při těchto »kritikách« je hlavní potřeba míti dobrou zásobu rozmanitých planých pochval pohotově a nasypati jich něco podle okolností na vyšlou knihu.

Čtenáři našich časopisů mi snad dobře rozuměti mohou, co tím míním, a nepochybně již také ty otřelé fráze dobře v paměti nosí. Takové počínání nejen že spisovatelství, zaměstnání tak vážné a důležité, každému a leckomus snadné a přístupné činí a tudy literaturu zjalovovati pomáhá, ale i ostatně proti rozumu a vzdělání ducha přehrubě se prohřešuje, poněvadž v tak planých panegyrikách na nic než na osobnosti ohled neberouc, o krasovědě, stylu, poesii a t. d. nejnesmyslnější náhledy (z nepovážení) rozšiřuje.«

K tomu nezbývá než dodati ještě Havlíčkovo ocenění obvyklé kritiky, jak ji zove, »omaštěné«:

»Kritika, ostrá, hanící kritika může, jak nepochybujeme, mnohého autora a jeho přátele uraziti a k prudkostem popuditi, o čem v nejnovějších časech patrné máme důkazy. Myslíme však, že moudrého, o vzrůstání věd a umění opravdově pečlivého spisovatele mnohem více a spravedlivěji zarmoutí pochvalná, abychom řekli, omaštěná kritika, když se v ní patrně jeví, že pan kritik ani onoho spisu, který vychvaluje, nečetl a jenom jako žvatlavý kolibri, Bůh ví kde nabrané a Bůh ví kam patřící všeobecné fráse, obyčejné obraty a vytřelé komplimenty na ubohého spisovatele nasejpá. Přiznávám se, že by mi byla každá, i nejostřejší hana mnohem milejší a také čestnější, než taková dětinská chvála.« (V posudku báchorek a pověstí Němcové, ČV 1845, 251.)

Havlíčkovi, jedním slovem, umění nebylo l'art pour l'art, věda mu nebyla vědou pro vědu, literatura mu nebyla literaturou pro literaturu, ale obraz, báseň, kniha, časopis, noviny byly mu životem, životem skutečným, přítomným, naším životem českým.*) Proto jeho literární kritika byla revolucí sociální.

*) Jak jsem už řekl, neběží zde o rozbor Havlíčkových názorů o kritice všech. Pokud to ještě s úkolem naším souvisí, upozorňuji tu především, že Havlíček sám a výslovně v uvedené stati odmítá theorii, že »umění samo v sobě je ukončené že má za účel jen tvoření, že nemusí míti žádnou tendenci, a t. d.« Stejně nepokládá vědy za něco, co sloužit má jen škole a »suchým formulkovitým vědařům«, a hájí zejména popularisaci věd. Zmínku zasluhuje konečně, co praví o kriticích »šviháckých« — slovem tím označuje ten genre kritiky dnes tak často pěstované, kde se nepodává kritiky spisu nebo díla, nýbrž

K revoluci branné však Havlíčkova revoluce literární nesměřovala. Rozšiřoval své zásady, jak sám to žádával, »na cestě rozumové skrze poučení a důkazy«; slyšeli jsme jej žádat: »proti důvodům ať bojují důvody, ne ale zbraň, násilí, zákazy a pronásledování«. To vyplývá mu z víry v pokrok stupňový: »všechen pokrok se na cestě rozumové a bez násilí nejlépe děje«.

To arci Havlíčkovi platilo netoliko pro násilí státní, ale i domácí — vlastenecké. V literatuře, vědě, v žurnalistice všude dá se užít a hojně se užívá násilí — Havlíček vydal své životní síly netoliko proti násilí vládnímu, ale také a více proti násilí starovlasteneckému a radikálnímu; neboť »jediný a opravdový nepřítel naší národnosti — jsme my sami.«

II.

§ 65. Spisovatelských vlastností a charakteru Havlíčkova dotýkáme se tu jen stručně, jen potud, pokud tím vyniknout může jeho buditelská činnost sociální a politická.

---

kde spisovatel za tou příležitostí mluví jen o sobě a podává nápady své; Havlíček uznává zábavnost a hodnotu takové kritiky, ale nepokládá jí za tak důležitou v tehdejších poměrech, jako kritiku, kterou se čtenář dovídá, co v literatuře se skutečně děje. Ve všem tom, jak vidno, Havlíček pamatuje na naši literární malost a právě proti ní přeje si kritiku po svém rozumu: »Zvláště u nás, kteří jen chudou literaturu máme a jmenovitě ve věcech krasovědeckých téměř (aspoň původně) nic jsme nevyvedli, kterým ve mnohých velmi potřebných haluzech věd a umění ani jedna kniha k ruce není, u nás by zapotřebí bylo, aby se aspoň příležitě o všem tom rozumné, nepředpojaté, užitečné náhledy rozšířily a v obecenstvě průchod našly. Nejlepší příležitost k tomu je v kritikách, v těch se zponenáhla vyvinouti může celá krasověda . . .«

Rok 1848 má pro jazyk a literaturu naši veliký význam. V našich dějinách literatury se o tom mnoho neví, proto že jsou vlastně jen dějinami knih. Avšak kdo nevidí té školské přehrádky mezi literaturou a životem, ten také pochopí, jak rok 1848 mocně prospěl našemu jazyku. Politika splatila jen, co literatura pro ni dříve učinila, lépe řečeno: politická svoboda byla přece svobodou slova, myšlení a cítění — parlament a úřad podporoval školy, školy umožňovaly parlament a úřad. Revoluce přinesla nám už za reakce prvé české školy střední.

Obzvláště pak žurnalistika roku 1848 je našim literárním historikům neznámý posud zdroj jazykový a literární. Právě k vůli Havlíčkovi prohlížel jsem noviny doby revoluční, jak pravím: čistě jazykově nad míru zajímavá četba!*)

Tu teprve vidět, jaký byl roku 1848 stav naší vzdělanosti slovesné! Zde musilo se psát na rychlo bez příprav a broušení, musilo se psát o věcech, o kterých se dříve česky nepsalo a to o věcech mnohých a neznámých a podle toho také sloh většiny spisovatelů vypadá. Na slohu Havlíčkově samém lze pozorovat, jak se postupně vyvíjí, jak se vymaňuje z pout němčiny (před rokem 1848 všecky střední a vyšší školy byly německé) a německé literatury a jak po patrnějším, ale jen dočasném vlivu ruštiny stává se pořád ryzejší a češtější.

Před Havlíčkem česká žurnalistika byla hodně slabá — pravá poušť. Ovšem řádila censura,

*) Upozorním zde, že ve veřejných knihovnách pražských noviny a časová literatura roku 1848 je velmi neúplně sehledána. Nenalezl jsem mnohého, o čem jsem v listech mně přístupných nalezal zprávy, polemiky atd.

ale Havlíček v »Pražských Novinách« i za censury dovedl psát živě a nabádavě. Před ním v listě samý dobytčí mor a zprávy o vysokých pánech — s Havlíčkovým redaktorstvím list je jako nově narozený.

Na rychlý vzrůst české, hlavně pražské žurnalistiky roku 1848 jsem už ukázal a také na její rychlý úpadek. Můžeme se těšit, že jinde nebylo lépe — ve Vídni snad poměrně dokonce hůře.*)

*) Před rokem 1848 platil censurní zákon z roku 1810, sám o sobě slušný; ale praxe byla hrozná. U nás v Praze byla poměrně dobrá, proto že censory byli občas mužové národně smýšlející. Na př. o censurních nesnázích Palackého obzvláště také pro Husa viz u Kalouska, Nástin životopisu Fr. P., str. XXIX v 3. vyd. Dějin. O předbřez. censuře viz: Ad. Wiesner, Denkwürdigkeiten der Oesterr. Censur, Stuttgart 1847. — Co do žurnalistiky politické, tedy ve Vídni samé před revolucí byly jen dva politické listy (Beobachter — Wiener Zeitung), rozumí se vládní; ostatních listů bylo 37. Denně vycházelo 8. Helfert (Die Wiener Journalistik im Jahre 1848, 1877) udává zajímavý přehled rozvoje a zániku vídeňské žurnalistiky roku 1848. Z 39 listů předbřeznových udrželo se do roku 1849: 27; z listů založených v době pobřeznové, počtem nad 170, udrželo se do roku 1849 jen: 11. Charakteristikou žurnalistiky roku 1848 bylo, že veliká většina listů živořila jen krátkou dobu; příčina tomu je neschopnost a nevzdělanost vydavatelů. Značný počet (34) vyšel jen prvým číslem; více čísel, ale méně než týden, vykazuje listů 26. Tedy 1/3 revoluční žurnalistiky udržela se jen několik dní. Ostatek (2/3) jeví se takto: 38 denníků vycházelo týden nebo přes týden, ale nedočkalo se měsíce; 31 přečkalo měsíc, ale nedožilo se čtvrtletí, 25 vycházelo přes čtvrtletí, jen 5 půlletí nebo déle.

Již roku 1845 (v březnu 11.) vídeňští spisovatelé a učenci atd. podali vládě pamětní spis o censurních poměrech (Denkschrift über die gegenwärtigen Zustände der Census in Oesterreich, čte se u Andriana II, 315). Rozumí se, že vláda neodpověděla.

Žurnalistika a svoboda tisku byla roku 1848 hlavní zbraň revoluční. Již Kant nazval svobodu tisku jediným palladiem práv národních. Jistě politika skutečně konstituční, politika parlamentární bez žurnalistiky je nemožná; již výmluvný odpůrce Pittův Sheridan řekl: »Dejte mně servilní sněmovnu panskou, dejte mně zákupnou sněmovnu dolní, ale nechte mně svobodný tisk a chci je vyzvat, dotknou-li se jen jediné svobody staroanglické!«

Palacký, jak jsme četli, déle před rokem 1848 měl ustálený názor, že nastává v době nové panství veřejného mínění a totéž roku 1848 pochopili političtí lidé všude a stejně. Fischhof ve své řeči ve dvoře sněmovní budovy 13. března žádal na prvém místě volný tisk, dovolávaje se uvedeného výroku Sheridanova. Havlíček v uvedeném programě ze dne 19. března, kde nedůvěřuje »kulatému« slovu: konstituce, vidí ve svobodě tisku dokonalé právo již samo v sobě, neboť je prý nejlepším prostředkem ke všemu a zejména k tomu, poučit a získat národ. »Právě proto jsme nazvali svobodu tisku prostředkem ke všemu ostatnímu.« Havlíček proto neměl stání ve sněmovně, raději psal a novinařil, dokazuje takto svou theorii zároveň skutkem. A není jistě bez významu, že v prvé konstituci z 15. března 1848 svoboda tisku se povoluje na prvém místě!

Havlíček byl žurnalista zrozený — žurnalistům českým jest a bude vzorem.

O žurnalistiku nestaral se pouze po stránce technické a administrační (srv. na př. článek o kaucích a kolcích novinářských NN. 49, 2, XI), ale hlavně dobrým obsahem a směrem svých listů.

Čerpá a podává poučení ze všeho a ze všech pramenů, kde ho nalézá a jež odpovídá jeho názorům; co by se jen nějak hodilo pro poměry domácí, to sděluje — Victor Hugo, Tocqueville, Macaulay, Guizot, Welcker, Rotteck, Balbín, Skála, Trentowski, Gogol a j. a j. předvádějí se českému čtenářstvu. Ukazuje na poměry a instituce sociální, kterými by se čtenářstvo mohlo řídit — vůbec byl mistr žurnalistické suggesce. Při tom spravuje se svým hlavním . . . paedagogickým pravidlem: »nezakazovat mnoho, nýbrž poukázat jenom na zlé následky«.

»U nás musí být noviny z celého kamene,« praví »Šotkovi«, když jej přijímá do služby. A byly. Psal den ze dne, po kouscích, co den vyžadoval, co vyžadovala hodina, ale jeho »Nár. Noviny« a dokonce už »Slovan« (tam byl docela sám) podávají hotový celek, aspoň pokud o hlavní zásady běží a ovšem o směr. A to při novinách je hlavní.

Všímá si všeho důležitého, na všecko náležitě upozorňuje a pořád hledí k potřebám domácím; chce vzdělávat a vzdělává.

Neškádlí, nedráždí, ale nasycuje hladového ducha svých čtenářů. Malichernostem v listě jeho není místa. Vidí se to v jeho vzorně krátkých a ovšem čestných polemikách. Obrací mysl stále ke věcem hlavním a na ty pořád a zajímavě dovede upozorňovat. Sám řekl, že si více než jiní žurnalisté všímal otázek náboženských — psal z hodiny na hodinu, z minuty na minutu, ale nezapomínal věčnosti.

Je vzor odkrytosti — veřejnost byla požadavkem jeho lidovosti. Je pravdivý, vždycky pravdivý,

třeba musí být opatrný. Žurnalism byl mu vážný úřad národní, přímo mravní.

Havlíček byl žurnalistický genij. Jak se dostal do Brixenu, chřadl duševně, nedovedl nic jiného a zejména nic většího pracovat, třeba se k tomu chystal. Byl právě žurnalista.

§ 66. Ráz a směr Havlíčka jako *spisovatele* vynikl hned v jeho prvých epigramech a literárních článcích *kritických*. Zahájil *literární revoluci*.

Tato revoluce, mluveno literárně, čelila starému *romantismu*. Proto byl proti *starému vlastenectví* a *vlastenčení* a zejména proti romantickému blouznění *vlastenectví slovanského*. Nebál se napsat proti autoritě Kollárově: »Mně alespoň jest nyní jeden živý a čiperný slovanský hošík, z kterého něco může být, milejší, než všechny staroslovanské bůžky, co se jich kde vykopalo a vykopá, ulilo a ještě ulije.« V těchto několika slovích je všecko literární credo Havlíčkovo — *realista contra romantism*: *nyní* — ne Bůh ví, kdy v *minulosti*, *život* — ne *archaeologie*!

Ostatně je právě polemika Havlíčkova (Sl. I. c 1405) proti Kollárovi tak charakteristická a ještě dnes příkladně cenná, že si ji, myslím, čtenář rád přečte. Není dlouhá. (Také vzorec Havlíčkova *sarkasmu*.)

»Panu professoru Janu Kollárovi. Odpověď od H. B. Snad se bude ještě mnohý náš čtenář pamatovati na jeden článek v 2. sv. září, str. 1014, našeho Slovana pod rubrikou: Pozorovatel umístěný a ode mne sepsaný, který se týkal pana Kollára, jmenovitě jeho dopisů z Meklenburska o staroslovanských bozích, a ve kterém jsem vytýkal p. K. některé přílišnosti. Pan

professor navrátiv se nyní do Vídně, velmi obšírně mně za to čte pod názvem: Opravy text ve Vídeňském Denníku. Hned na počátku praví p. Kollár, že (vlastní jeho slova) »musil po přečtení toho mého článku hlasitě zalkati nad nešťastným osudem našeho národu, poněvadž prý opět jedna z nadějeplných hlav pro jeho čest a štěstí ztracena jest, a na bludnou cestu se octla, na které není více napravení!« Věru, že bych nemusil ani více uváděti z Oprav p. Kollárových než toto místo, aby každý pojětí dostal o nesmírném přeceňování sebe sama, jaké tuto vidíme na p. K. Pan Kollár tedy patrně, nejen sám ve svém srdci má sebe, nýbrž i veřejně vyhlašuje za čest a štěstí českého národu: neboť od té doby, co jsem si dovolil jednu stranu proti p. K. napsat, přestal jsem být »nadějeplnou hlavou«, jsem na věky ztracen pro čest a štěstí národu, jsem na bludné cestě a jako z pekla není odtud žádného vykoupení! Doufám, že mne přece alespoň některá útrpnější duše v tomto hrozném neštěstí polituje! A to všechno že nevěřím na Střelickou Mekku, na signalamenty dvojjazyčné na hřbetech bohů retranských, a že mne mrzelo, proč právě p. Kollárův dopis jenom v Reichszeitungu vyšel a proč měl jistou tendenci. Pan K. sice uvádí ve svých opravách, že za to vytištění nemůže, poněvadž neměl jeho přátelský dopis veřejnost za cíl: ale dost na tom, když má p. K. nyní již přátele, kteří jsou zase přátelé Reichszeitungu, neboť proč právě jeho přítel jen o Reichszeitungu věděl a ne o jiných ctihodnějších novinách? Když ale p. K. také praví, že jsem já jeho dopis zpotvořil, vyzývám jej, aby udal v čem? Vyjmouc ironické

obraty, kterým bez toho každý čtenář rozumí, uvedl jsem nejdůležitější věty tohoto dopisu v doslovním překladu.

Pan Kollár musí míti o žurnalistech velmi středověká ponětí, když mne chce učiti, co jest fantasie, a pokládá nás vůbec za příliš mělké hlavy, které by snad ani nesnesly hlubších psychologických věd, pročež nepochybně mi též k poučení podává některá elementa archaeologie. Co se však dobrotivého, ale trochu samolibého přání p. K. týče, abych já měl více fantasie a »povznesl se z častého bláta nízkosti ku vznešenějším obratům i výrazům«, chtěl mi nepochybně p. K. tímto ihned také dát příklad jednoho z těchto vznešenějších »i obratův i výrazův«, musím ale rovněž tak hrdě podotknouti, že v redakci Slovana, ačkoli se tam píše jenom próza, vždy ještě tolik fantasie a vznešenosti se mezi ostřížky vymítá, co jich nalezáme rýmovaných v posledních zpěvích Slávy Dcery, a p. Kollár mi nedovede ve všech mých příliš mnohých a velmi rychle psaných prozaických spisech dohromady ukázati tolik »bláta nízkosti«, kolik já jemu na požádání v jeho znělkách v posledních zpěvích Slávy Dcery. Či zapomněl již p. Kollár na své rýmované hromady nosů, které čerti lopatami předhazují, na ten smrad z nich a na podobné »vznešenější i obraty i výrazy?«

Trochu nemístné jest, když pan Kollár v celém článku svém ke mně mluví jako učitel k dítěti: jsemť sice ovšem mladší než p. Kollár, ale proto přece jsem již v tom mužském věku a v těch okolnostech veřejné a známé činnosti, kde jsme odrostli všelikému kantorování a kde muž vedle muže stojí v řadě jako rovně-

oprávněný. Zkušenost se dle mého mínění nedosvědčuje z matriky, a rád bych věděl, čeho bych ze zkušeností p. Kollárových také byl nezkusil? Narodil jsem se, učil jsem se, prošel jsem trochu světa, sepsal jsem množství spisů, o některých pravili lidé, že stojí za něco, o mnohých pravím já sám, že nestojí za mnoho, byl jsem pronásledován víc než p. K., a jestli jsem nebyl pastorem, potýkám se za to již mnoho let s celým světem, a jestli nerozumím bůžkům retránským, kouřím za to nesmírně silný turecký tabák, a divím se velice, kterak muž, jako p. K., spisovatel Slávy Dcery, Slovák v nynější důležité a rozhodné době tolik »otii« má, aby mohl prohlížeti tyto střelické skřítky a hospodáříčky. Mně alespoň jest nyní jeden živý a čiperný atd.

Jen jednu zkušenost p. Kollárovu nemám, totiž, jak by vypadaly moje články v Reichszeitungu aneb Vídeňském Denníku, kdybych byl dříve sepsal Slávy Dceru: jest-li ale to jest ta jediná zkušenost, kterou jen ve stáří nabýti lze, prosím Boha, abych se velkého stáří nedočkal!«

Malý po starovlastenecku myslí, že je to — sprosté. Není. Tak vypadá sebevědomý, mužný a celý boj proti autoritářské zastaralosti. Havlíčkovi protivilo se romantické citlivůstkářství a citlivůstkářské slovíčkářství. »Hlavní věc jest míti oheň vnitřně a povrchu se zdát, kde toho potřeba, zcela chladným: prudkost jest hlavní zbraň, kterou proti sobě sami dáváme do rukou nepřátelům svým,« píše bratrovi z Brixenu — podle tohoto pravidla choval se právě proti romantismu. Neníť Havlíček bez citu. Vidíme jeho charakter také z kritiky aesthetické: stojí proti poesii »křiklavé« (Vyd. Svatob. 204: v kritice

Kappera), jak velmi případně zove tento romantický »surrogat« poesie pravé, poesie v pravdě citové. Že nezavrhoval on, neuprosný kritik a racionalista, citu, viděti, jak dobře porozuměl poesii Boženy Němcové a jak si jejích pohádek přál právě i pro dorostlé, stejně jako pro děti.

»Poesie musí býti pravda« — zní jeho realistická formule. Realistou je v literatuře a stejně v politice. Kdo si pročte jeho »Obrázky z Rus«, postihne sílu Havlíčkova realistického nadání, uváží-li, že to, co podává, odpozorováno bylo mladíkem 22letým!

Tak jak v životě přesně pozoroval, tak i v politické praxi hlásal: »Pryč se vším idealismem a hleďme raději ke skutečnosti.« Jeho realismu v politice protivilo se nejvíce to slovíčkářství — již jsme o tom mluvili.

S realismem dána byla Havlíčkova zvláštní dovednost, postihovat v zapletených poměrech sociálních jednotlivé činitele — Havlíček dovedl náležitě analysovat. Zejména nedal se mýlit formou a vněšností, ale přihlížel k jádru věci. Nehledal na př. politického jádra ve formách ústavních, ale ve skutečnosti dané lidmi a jejich přirozeností. Proto hned od samého počátku dbal svobody tisku, neuspokojuje se svobodou konstituční.

Havlíček byl člověk praktický. Nejen tím, že si více než zvykem bylo, hleděl otázek hospodářských a podobných; praktickost jeho založena byla v tom, že dovedl odlišovat podstatné od vedlejšího, věc od zdání. Mimo to vyznamenával se zvláštní a imponující hotovostí a rychlostí úsudku.

Tato hotovost a určitost zjevuje se u něho velmi záhy, již v mládí; já alespoň obdivuji se jeho jasné a klidné rozumovosti, kterou se pustil do své literární, žurnalistické a politické činnosti. Málo který spisovatel byl hned tak hotový, jak Havlíček. Trojí stadium jeho činnosti, jež jsme rozlišili, dáno je více poměry, nežli jeho duchovním vývojem; pozorovat sice ve »Slovanu« člověka zralejšího, ale zralost je právě jen zralostí názorů stejných.

Jistě hlavní myšlenky Havlíčkovy po celou dobu jeho působnosti byly v podstatě stejné; ba Havlíček právě tím obzvláště vyniká, že jeho názory, třeba byly vyžadovány potřebou dne, samy v sobě jsou tak hotové a ucelené.

Havlíček nebyl filosof. To jest nehloubal, alespoň neměl k tomu kdy; ale nebyl nehluboký. »Bůh mne naprav, ale přiznávám se, že »o stanovisku filosofickém«, o »hlubokých názorech«, o »vniknutí v konečnou podstatu pojemů« atd. velmi nerad mluvím a mluviti slyším, jako bych se vůbec v každém případě, kde se filosofie, jako často bývá, se zdravým rozumem nesrovnává, raději na stranu tohoto dobrého daru Božího a proti filosofům postavil.« (ČV 1845, 21, XI. v kritice Musejníka. Jinde (ČV 1847) sehledal německé hlasy proti německé filosofii, vyslovuje se proti filosofování Čuprovu a Smetanovu, polemisuje se Smetanou, ale přeje si náležitý výklad — Štítného!

Havlíček je politik.

Tě, muže činu, opěvovat spěji . . .
. . . Ty, náš Karle, věčným mužem — —

Neruda tak docela pěkně a správně charakterisuje Havlíčka, vybravšího si z Mickiewicze průpověď:

»Jedna vůle.
Jen jednou vůlí budiž každý čin vyveden:
než deset vůdců moudrých, raděj hloupý jeden.«

Někdy přece pouští se do filosofování, na příklad o Leibnizově všeobecné řeči a dokonce podle receptu starých slovanských etymologů slyší v Sardanapalu — zápal srdcí — — — ale, jak řečeno, při takových allotriích Havlíčka přistihneš velmi zřídka. Avšak, kde šlo o věci nejhlavnější, tam neštítil se filosofie — v otázkách náboženských a národních. Uvidíme, jak si vyhledal polského filosofa Trentowského. Nenávidí planou učenost a proto se mu nelíbilo tehdejší školství a nepraktické vzdělání. Je proto také pro popularisování vědy.

Jsa pro zdravý rozum, není nikterak tak chladný a suchopárný, jako bývají mnozí přívrženci commonsense-u; naopak je živý, energický, svižný, kritický, až dravý — jeho jasnost prýští se nejen z hlavy, ale i ze srdce. Člověk, sloh zvláštní.

Havlíček nemá špetky indifferentismu — hledí ke skutečnosti, ale nepřijímá jí, nýbrž naopak, chce ji přetvořit, kde toho třeba a kde se jen trochu dá. Positivistou ve smyslu pozdějších realistů není ani za mák. Chce být skutečnosti pánem, ne otrokem.

Je důsledný a důsledivý. Tato jeho vlastnost vyniká právě v jeho práci žurnalistické — proto jsem řekl, že byl hned tak hotový. Ačkoli píše po troškách, den ze dne o nejrůznějších věcech, vždy je svůj, a vždy je celý.

Vůbec stojí o celost, důslednost, jednotnost života a konání. Je nepřítel všeho neorganického,

mechanického; každá maličkost jej zajímá, chce být důsledným v malém, netoliko ve velikém. Tak na př. nelíbilo se mu volání »Slávy« — lid prý volá: zdráv, zdrávi buďte a chce se tedy přidržovat lidu. Jeho záliba ve zdravém smyslu vede ho k demokratismu a lidovosti. Byl a zůstal člověkem z lidu: myslil, jak ten lid, mluvil a psal, jak ten lid, cítil, jak ten lid. V jeho lidovosti je tak účinný a sílící lék proti eklekticismu, jaký u nás vždy a posud panuje. Kde bylo třeba, přejímal cizí, ale zpracoval to.

Sloh je lidový, jeho, Havlíčkův. Může-li se několika slovy charakterisovat, tedy budiž odkázáno na příklad, jak v »Epištolách« vykládá, co znamenalo Kristovo ukřižování — oběsili ho, »to jest konsistoř, biskupové a úředníci dali Ježíše oběsit na šibenici!«

Havlíček, třeba prošel školami německými, byl Čech. Byl Čech od kosti. Brusič nalezne ovšem četné poklesky, germanismy, později rusismy, ale Havlíček psal, jak slyšel, a co slyšel, bylo dobře české. Psal jazykem živým, ne mrtvým slohem staročeských vzorů.

Vůbec chtěl bych tvrdit, že Havlíček je typický Čech, míním ne Moravan, ne Slovák jako na př. Palacký, Kollár. Nemyslím, že jen Havlíček je Čech, ale je Čech. Po něm Neruda má zase něco podobného — také ho Neruda měl rád.

§ 67. Učitelem, hlavním učitelem Havlíčkovým byl Havlíček. Byl svůj, byl originelní. Lidská společnost a specielně společnost česká byla jeho kniha. V ní dovedl čísti a četl v ní rád. »Mne celá příroda, hvězdy atd. nic netěší, jenom člověk a jeho vnitřní svět.« Jeho skutečně učil lid, — národní písně měly naň vliv značný.

Z domácích vlivů nejsilnější byl Palackého. V Palackém vážil si filosofie české historie a politiky. Doplňovali se oba účinným souhlasem myšlení a methody. Palacký znal minulost, Havlíček více přítomnost, Palacký opírá se více o historism, Havlíček o realism, Palacký byl systematik vědec, Havlíček propagátor žurnalista. Byli tak obraz spojení Čech a Moravy, jeho hlavního národního požadavku.

Kollára a jiné učitele překonal; z Kollára nečerpal ani tak mnoho, protože se mu protivilo prázdné slovanštění Kollárových stoupenců; hlubší idee Kollárovy poznal v živější formě ruských slavjanofilův a částečně i západníků. V Rusku a od Rusů naučil se dost (Gogol), také od Poláků (Mickiewicz). Je po Dobrovském první, jenž z ruského myšlení skutečně něco vyčerpal. Co Koubkovi byla literatura polská, jemu byla ruská.

Z vrstevníků spojen byl blíže s Koubkem, Čelakovského měl rád, Šafaříka ctil. Ale neměl rád Sabinu. Vážil si Bolzana (vážit si někoho je více, nežli jen učit se), Aug. Smetany.

Voltaire, Rousseau, také Lamennais se z něho ozývají; Voltaire svým vtipem a slohem, Rousseau poskytoval mu theorii smluvní, Lamennais mu byl milý svým mravním a náboženským demokratismem — abych nezapomněl: Havlíček také čítal bibli, jistě ne k vůli pouhému slohu.

Lessing mu byl učitelem také — má s ním mnohou podobu a zejména tu zvláštní živost a energii slohu a myšlení. To se právě nedá jinak povědět, je to dar zvláštní a vzácný.

Výchovné vlivy na Havlíčka byly ovšem podle časového školství a stavu naší literatury hlavně německé. To bylo u spisovatelů tehdejších všech. Obzvláště také své žurnalistické vzdělání čerpal z pramenův a vzorů německých; Rotteck-Welcker na př., proti němuž Palacký několikrát se ozývá, byl také Havlíčkovi bohatým zdrojem poučení.*)

Vliv největší Havlíček měl na lid, jak lid na něho. Byl buditelem, byl vůdcem lidu.

Na literáty měl vliv menší, nejmenší na žurnalisty. Z příčiny vnější — mladší generace ho již méně znala neboť spisů jeho neměla a žurnalistika novější záhy přišla pod neblahý vliv žurnalistiky vídeňské. Nesmí

*) Z Rotteckovského ducha Havlíčka viní Vídeňský Denník (Sl. II. b 309).

Německý sloh Havlíčkův vidět z ukázek v životopise Zeleného, z doby studentské; z doby starší znám jen některé stručné polemické články v listech německých, snad nejdelší a také úplně havlíčkovský v Ost und West, 1847, čís. 60—62 — satyrická polemika pro článek Gáblerův, jenž v Musejníku 1847 psal proti německé filosofii. Gáblerovi odpovídali v Ost und West Smetana a Čupr, na to v témž časopise Havlíček vystupuje také proti Smetanovi a německé filosofii, protože se ho Smetana dotekl. (Česky polemiku prováděl ve Včele.)

Německé vzdělání školské a stálá německá lektura patrny jsou na Havlíčkovi až na konec. V mládí psával domů německy; sám r. 1842 praví, že čeština je mu jazykem »posud nezvyklým« (v dopise ze Lvova, Quis, Korrespondence K. Havlíčka, 1903, str. 37); ještě roku 1848 píše německy (Quis, l. c. 464) bratrovi a dokonce Julii. V prvém dopise z Brixenu, psaném v chvatu a za značné únavy, objevují se (Quis, l. c. 467) křiklavé chyby pravopisné a gramatické — když nemohl dát pozor na sloh a gramatiku, objevují se zvykové nedostatky. (Psychologicky zajímavé potvrzení: v tomto dopise zjevuje se také staré »w« a »au«, jehož se Havlíček vzdal 1850.)

se zapomínat, že Havlíček zemřel tak mlád a že jeho činnosti vyměřen konec předčasný. Co Bach začal, naše netečnost dovršila.

§ 68. Je ještě třeba říci něco o Havlíčkově charakteru?

Havlíčka posud zvou Brixenským mučedníkem. A zatím Havlíček byl mučedníkem českým.

Havlíček všecku svou sílu vyčerpal svou prací v Čechách, svým bojem v Čechách — čtenáři ať rozsoudí, proti komu víc musil bojovat, proti Bachovi nebo proti té politické neuvědomělosti, která Bacha umožnila. Bach sám mstil se na Havlíčkovi podle. Avšak Havlíček byl súčtoval s životem dříve, než odjížděl do Brixenu. Havlíček zemřel 35letý. V Brixenu žil bezmála 3½ roku; rodina tam s ním byla více než dvě léta; byl de facto na svobodě a tak zaopatřen, že alespoň nestrádal; také měl všecky naděje na návrat — — — proč přes to všecko, člověk před tím tak železných nervů, nedovedl v Brixenu již úsilněji pracovat?

Vyhnanství k výkladu nestačí. Je tu něco záhadného.

Částečně věc vysvětluje jeho nemoc — patrně byl již v Brixenu churav. Ale nemoc ta nevysvětluje všecko. Myslím právě, že Havlíček vyčerpal své životní síly svou prací spisovatelskou a žurnalistickou.

Vždycky se mi zdá, jako by byl zemřel hned v Brixenu. Alespoň bylo doma mrtvo, když odešel a mrtvo zůstalo, když se vrátil — přes rok byl zase doma, ale bylo mrtvo a zůstávalo . . . Můžete si představit, že by Havlíček byl žil do dneška, jak někteří jeho vrstevníci? Nepřišlo vám ještě nikdy na mysl, že

lidé umírají, když řekli své slovo? Mluvívá se v dějinách literatury právě o mužích zemřevších, jak se říká, předčasně — Lermontov, Puškin, Mácha a tedy i Havlíček... Nevím, mám o těch věcech mínění jiné. Snad lidé silní umírají, když dílo své vykonali...

Nevidím mučednictví v Havlíčkově smrti a ve vyhnanství, alespoň ne hlavního. Právě Havlíčkem a jeho prací životní ujasnil jsem si, že nemá na nás působit mučednictví a smrt, ale život mučedníkův a jeho práce. Zdá se mi, že příliš upíráme zraky na to poslední utrpení, ale zapomínáme na pracovný, bojovný, vítězný život mučedníkův. A tak mužové silného života stávají se nám vzory smrti... Ještě se smrti hrozně bojíme...

A právě z Havlíčka můžeme a máme si brát příklad, jak žít, můžeme se naučit, co to je, obětovat se pro druhé, prostě a jednoduše, jen tak — plným energickým žitím.

KNIHA TŘETÍ.

HAVLÍČKOVY VŮDČÍ MYŠLENKY POLITICKÉ.

Hlava IX.

PROGRAM HUMANITNÍ.

Havlíček vypracoval zásady humanitní taktiky politické. § 69. Havlíček v podstatě má humanitní program, jak Palacký a Kollár. Určuje hlavně jeho politickou taktiku. § 70. Humanitní program politický: umět žít, nejen trpět a umírat. § 71. Historický vývoj zabezpečuje sílení humanity. Důvod pro tento historický optimism historický a mravní. § 72. Bratrství národů. § 73. Bratrství národův, ale také národní zášti. Potřeba federace národů slabších.

§ 69. Havlíček, jak každý může vidět, stojí na programě humanitním, tak jako Palacký a tak jako Kollár.

Rokem 1848 Havlíčkovi dostal se úkol, formulovat humanitní program obrodní politiky, obzvláště politické taktiky. Hlavní politické idee a jejich historické a filosofické zdůvodnění provedl Palacký; Palacký idee ty takořka kodifikoval a jeho vlivem a působením staly se programem národním. Idee ty Havlíček přijal za své a hájil až do konce své publicistické činnosti. Při tom právě Havlíčkův těžký úkol spočíval v tom, společný program den co den prak-

ticky provádět a ovšem provádět netoliko ve větším, ale i v menším a malém.

Před Havlíčkem *Palacký* a *Kollár* formulovali humanitní program po *stránce kulturní* a *historické*.

Humanitní program je velmi prostý: nečinit jiným, čeho sami od nich nechceme. V této formulaci i Palacký i Havlíček častěji se ho dovolávají. V roku 1848 (a ovšem už před tím) šlo o to, zjednat této zásadě průchod v daných poměrech politických, národnostních a kulturních. Problem byl, zjednat *rovné právo* naší *národnosti* a *našemu jazyku* — tomu sloužiti mělo a musilo všecko počínání politické. Problem byl in concreto, jak domoci se *národní rovnoprávnosti* v *obecné revoluci* a za *úpadku starého regimu absolutistického*? Problem byl, jak založiti *pravou politickou svobodu*?

O to: *Jak* — ovšem šlo. Do nebe se chtí dostat všichni věřící — ale jaký rozdíl dogmat a církví a hlavně lidí, jejich jednání a konání! Vůdčích ideí vůbec je v celém člověčenstvu počet ohromně skrovný a skromný — rozmanitost tkví v jejich konkretním vyslovení a vytvoření. Neuškodí, opákneme-li si tu slova Havlíčkova: »Lehce se ovšem řekne, jaký náš účel býti má: ale též jest udati prostředky, kterými bychom nejlépe a nejjistěji toho účelu dosáhnouti mohli.« Arci že: »Máme-li ale tyto prostředky vhodně vybrati a dobře voliti, musíme také zcela jasně a určitě účel sám před očima míti.«

§ 70. Že *humanitní program* je *program náš*, *program český*, dovodil jsem s dostatek v pracích předchozích.

Náš humanitní program je starý, je to program českobratrský, ale také obecně křesťanský, je to program nejlepšího snažení lidského. Podle dob a společenských poměrů program ten od různých jednotlivcův a společenských celků (církevních, státních, národních atd.) dostal svůj zvláštní a specifický výraz. Komenský byl český bratr, ale byl jím také Chelčický a jaký to přec rozdíl! A tak i v době obrodní Havlíček dal národnímu programu jinaký výraz než Kollár a také jinaký než Palacký.

»Humanita«, mohli bychom říci s Havlíčkem, je »kulaté« slovo — kulatější než konstituce a není tedy divu, že při slově tak mnohoznačném podávají se různé definice a že se názory rozcházejí. Pamatoval jsem ve svých pracích na to. Pokud běží o naše buditele, odpůrcové humanitního programu prozrazují velmi malou znalost jejich a hlavních spisovatelů českých vůbec. Dokonce není znalosti spisovatelů a myslitelů cizích a zejména ruských slavjanofilů, polských messianistův a západních filosofů s programem humanitním.

Naši buditelé program humanitní měli skutečně.

V každé slušnější historii filosofie, literatury a politiky XVIII. věku obsah a rozsah humanitního úsilí je obstojně vyložen; dokonce stalo se tak v různých spisech podrobných. Pro nás na váhu padá hlavně Herder a jeho postavení v historii myšlení, proto že Kollár z něho velmi mnoho čerpal. Kdo věci ty poněkud zná, postřehne, jak naši buditelé vyvinuli se duchovně v souvislosti s myšlenkovým vývojem evropským a pochopí, že a jak naše česká otázka je otázkou světovou.

Bylo řečeno, že humanitní program je sentimentální a že vede k nečinnosti.

Co se sentimentálnosti týká, tedy se tato výtka některým představitelům humanitního úsilí může dělat právem Ale jen některým. — Palacký nebyl sentimentální, ani Havlíček. Sentimentálnost s humanitou není spojena nutně a vždy. Otázka, co je cit pravý a falešný, byla a otázkou bude — že by humanita vylučovala cit živý, silný, energický, není pravda. Byl Chelčický sentimentální? A přece byl zakladatelem našeho programu bratrského.

A že humanita vede ke kvietismu? Havlíček byl — kvietistou? »Buď si tygr nebo lev, jenom nebuď psem!« — zní to kvietisticky? Byl Žerotín kvietistou? Komenský? Chelčický?

Sám o sobě mohu říci s svědomím dobrým, že jsem ve svém životě rukou do klína ještě nesložil za okolností žádných; ale ovšem od jakživa nepokládal jsem řečnování, politisování a agitování za energii a práci jedině záslužnou. Nemýlím-li se, přiměl humanitní program dost lidí ku přemýšlení.

Proti humanitnímu programu českému vzpírá se liberalistický indifferentism k posledním věcem člověka. »Humanita založená na náboženství — vůbec náboženství — jak se může mluvit o náboženství? To se na člověka vzdělaného nesluší a je to vůbec věc — nemilá, nepohodlná. A k čemu si lámat hlavu s takovou pojmovou budovou: národnost založena na humanitě, humanita na náboženství — — jsme svobodomyslní, jsme vlastenci, jsme Čechové, jsme Slované, a . . . a basta.« Avšak, opakuji, naši buditelé humanitní program měli, a liberálně indifferentními nebyli.

Velikými odpůrci humanitního programu jsou moderní šosáci. Tak nazval bych tu četnou species

lidí, kteří se zabarikádovali nejmodernějšími a nejpokrokovějšími hesly, aby humanita k nim nemohla.

A konečně bývají odpůrcové humanitního programu čestní, milí. Jsou to nadšenci poctiví, hotoví obětovat svůj život a hlavně život. Avšak národ a člověčenstvo má těch velikých obětí dost, národ potřebuje rozum, potřebuje sílu, potřebuje malou užitečnou práci — životů dnes tak, jak se to žádalo v dobách dřívějších, národ a člověčenstvo již nežádá. *V tom právě tkví všecek problem.* »*Jindy umírali mužové pro čest, pro blaho svého národa: my však z téže příčiny budeme žíti a pracovati,*« tak rozpoznal naši národní situaci Havlíček před revolucí (PN 46, 18, I. str. 22.) a touž zásadou spravoval se v revoluci a po revoluci. To je humanitní program *dnes: dovésti pro svou ideu žít, nejen umírat, dovésti pro svou ideu působit a netoliko trpět.* Tak zní humanitního úsilí formule moderní a pokroková; je to *program žití skutečně positivního, energického, činného.* Program ten vyžaduje arci vzdělání již hlubší a rozsáhlejší, je to právě program překonávající posavadní mysticism romantické passivity, je to program jasu a klidu proti mlhavosti a křečovitosti slepé agitace.

§ 71. Podle Havlíčka všecko politické a sociální usilování (slyšeli jsme to již) spočívá konec konců na *mravnosti* a na *svobodném dohodnutí občanstva* — jen tím zabezpečena je pravá a trvalá *svoboda. Vzdělanost* je jedině účinným prostředkem jsouc zároveň cílem — také cílem proto, že člověk pořád má dosahovat stupně vzdělanosti vyšší a dokonalejší.

Havlíček si představuje, že historický vývoj člověčenstva směřuje k sesílení a rozmnožení duchovního a mravního světla a že stálým, třeba i občas přerušovaným pokrokem vítězí v lidské společnosti nad násilnictvím pravé člověctví. Historie je Havlíčkovi stálý boj světla a tmy, v němž konec konců vítězí světlo.

Tento historický vývoj docela přirozeně zabezpečuje pokrok člověčenstva, jako celku a podobně v jednotlivých článcích toho celku (státech a národech) celek je zabezpečen, podle »zásady přírodní, dle které druhové pomíjejí, ale pokolení napořád trvá«. Jednotliví zkažení článkové odpadávají a hynou nevzkřísitelně, ale celek trvá a pokračuje (NN 49, 16, V.) Havlíček nepouští se do velikých záhad, jak tento přírodní process filosoficky usmířit se svobodou individua; ale rozhoduje se pro svobodu.

Tu i tam pokouší se vývoj ten načrtnout i v jednotlivých oborech, jako na př. v článku o vojsku (Sl. I a 456); vidět z toho, že Havlíček vývoj historický pochopuje jako process organisační.

Nedává se tudíž mýlit tím, že posud moc fysická a násilí nad svobodou a mravností měla vrch — v tom právě spočívá problem každého člověka a národa: postavit se v tomto boji na stranu světla nebo tmy — my Čechové máme se postavit na stranu světla. Nastávající reakce ho v tomto také nemýlila — věděl, že padne sama v sobě právě tak, jak samo v sobě padlo neoprávněné násilí revoluční. Velmi pěkně to znázorňuje tímto obrazem: »Ono nazpět se pocouvnutí jest jen chvílkové a z většího dílu pouze zdánlivé, i podobá se manévru člověka, který přijda

neočekávaně ku příkopu, o několik kroků couvne, aby se rozběhnouti mohl k jeho překročení.« (Tamtéž.)

Teď pochopíme výrok Havlíčkův, směřující proti politickým utopistům, že fysická moc má platnost, že má účel, sic že by nebyla — — nesnadný ovšem a starý problem po původu zla, jehož Havlíček takto po svém způsobu prostě se dotýká. Kdo jeho názorů nezná v celosti, mohl by se právě toho místa dovolávat pro taktiku násilí — ale velmi neprávem. Běží o to, kam se v tomto dualismu přírodním chceme postavit, na stranu světla a svobody nebo tmy a násilnosti.

Arci že vzniká otázka, jaké Havlíček pro svůj historický optimism má důvody. Dvojí. Předně dovolává se historické zkušenosti samy: světlo humanity, třeba namáhavě a zvolna, vítězí. To je důvod docela objektivní. K němu se pojí důvod subjektivní, mravní — přesvědčení totiž a vědomí, že násilí samo v sobě je špatné a nejen špatné, nýbrž konec konců i škodlivé, škodlivé násilníku samému. »Násilí nemá nikdy dobrých následků a časem se samo pomstí na svém původci.« (NN 49, II., I.)

Ještě r. 1854 píše (8. pros.) z Brixenu Pinkasovi: »K přemýšlení zde mám času až tuze mnoho, sám bych byl radši, kdybych ho měl trochu míň. To mne ale těší, že jsem posud nikdy nelitoval svého předešlého chování: ani toho, že jsem byl r. 1850-51 nejradikálnější v celém Rakousku (totiž mezi žurnalisty), to arci není tuze mnoho. Já ještě pořád věřím, že se za nynějších časů s pravdou přijde nejdál.«

§ 72. Havlíček věří nezdolně v bratrství národů. On, veliký nepřítel romantismu a utopismu, mluví tu nadšenými slovy Victora Huga. Názory a poli-

tické řeči tohoto romantického nadšence Havlíček svým čtenářům předvádí častěji. Obzvláště také jeho řeč, již měl jako předseda sjezdu míru; jaké jí Havlíček dává místo v soustavě svých myšlenek, pochopujeme z toho, že ji přejal do »Ducha Nár. Novin« (168 = NN 49, 29, VIII.). Že mu toto ideální hnutí leželo na srdci, vidíme z toho, že se k němu vrací častěji a s láskou je stopuje. (O frankfurtském sjezdě světového míru viz Sl. Ib 846, 927; o mezinárodním smírčím soudu viz Sl. IIc 99: Zrnka mírného smýšlení.)

Bratrství národů Havlíčkovi není programem nepraktickým, naopak praktickým, neboť historie ukazuje, že toho bratrství přes všecek odpor původního barbarství přibývá a že se sílí. Úsilí o toto bratrství není pouze praktickým, ale nelze se mu ani vyhnouti. Uskutečnění může se leda opozdit; může se však také urychlit. »Zákony lidské nejsou a nemohou býti rozdílnými od zákonů božských; zákony božské ale nekážou války, nýbrž mír. Člověčenstvo začalo sporem, tak jako stvoření všehomíru směsici všech živlů. Jakkoli ale jest patrno, že člověčenstvo počalo válkou, nelze přece upříti, že cílem jeho jest pokoj.« A docela ve smyslu a duchu vyloženého učení o revoluci Havlíček opakuje: »Přijde čas, že kule a pumy ustoupí hlasovacím cedulkám« — — věřil, že čas ten již nadešel a že tedy i politická taktika doby starší je zlomena a odčiněna.

§ 73. Havlíček ovšem dobře ví, jak ještě národní záští překáží sbratření národů. Havlíček dobře ví, že národové vůči národům ještě nejednají humánně. Obzvláště pak Slované musejí se bránit proti potlačování se strany Němců. I běží tedy o to, kterým prostředkem

se máme bránit a zejména, jak se mají a mohou ubránit slovanští národové slabší a malí — spásu Havlíček vidí ve spojení s ostatními menšími národy slovanskými, a odtud tedy potřeba politické federace a potřeba udržet Rakousko. »Jediný platný prostředek proti tomuto utiskování jest, když se více slabších národů dohromady spojí a jeden druhému pomoc obětuje, tak aby mohli spojenými silami přinutiti větší národy ke spravedlnosti a hájiti proti nim společně svou svobodu, neodvislost a právo. Tak jest spíše naděje na bratrství, když každý může říci: Já pán, ty pán!« (NN 49, 5, V = DN, 105).

Svoboda nedá se vyplakat, praví jinde, nedá se vylamentovat; nedá se však (a to praví také) vykřičet — humanitní program nehlásá, že v boji o existenci máme být passivními a rozčilenými: »žádný národ nemůže jinak ke konečnému vítězství přijíti, nežli skrze svou vlastní sílu« — čtenář ať si zde doplní, co již dříve z Havlíčka bylo uvedeno, a ať si vzpomene hesla z Havlíčkovy »Písně«: dědictví mé poctivost a síla!*)

*) Již v semináři o lásce rozumoval takto: »Láska k vlasti a Slovanstvu brojí ve mně proti právům člověčenstva! Římské dějiny mne pokazily — — křesťanské náboženství a hlavně matka má vychovaly mne k vlídnosti; rozum však a opět láska — ten plamen srdce mého — káže mi nevlídnost — a na tuto stranu se nakloniti musím!!! — Tak tomu buď! K lásce přiznává se mnoho lidí, jeden ať pro lásku nelaskavým se stane. Hurrá! Dejte mi železo! Hurrá! — A ještě ta těžkost! Křivdu nerad snáším a nyní, kde učím se udušovat měkkou lásku a citlivost, pokládán bývám za hrubce! — Bože! jaký to konec se mnou vezme! — Houpám se, houpám!« Zelený, Osvěta 1872, 490. Čtenář ať si sem také položí seminářní credo o lásce. (Podáno zde v § 75.)

Hlava X.

NÁBOŽENSTVÍ.

Havlíček pro náboženskou a církevní reformu ve smyslu Jana Husa. § 74. Náboženství a politika, církev a stát. »Církevní absolutism poduškou světského.« § 75. Havlíčkův vývoj náboženský. Jeho filosofie náboženství (Bolzanova závěť) a úsilí o církevní reformu. § 76. Havlíčkův humanitní program a jeho poměr k liberalismu. § 77. Havlíček pro reformu Husovu a národní církev. Havlíček roku 1848 vědomě navazoval na dobu reformní.

§ 74.

Chůvo moje milá, náboženství!
Chtějí tomu, abys stárlo;
ale »Nezšedivíš!« pravil Pán,
pravil, až mi srdce plápolalo!
Mlado budeš, ať si slunce spráchniví,
po mém boku poplyneš, co panna.
červeňoučké líčko nezahalíš;
a když obklopí mne bláznů sbor:
čelo tvoje skvoucí utvoří mi ticho —

Těmito verši devatenáctiletého Havlíčka Zelený velmi případně započíná vydání jeho spisů. Otázka náboženská Havlíčkovi byla otázkou hlavní. V »Epištolách Kutnohorských« na sklonku své publicistické činnosti vydal summu své filosofie.

Tato stránka Havlíčkova charakteru se dnes nezná, proto že se nezná podstata a význam náboženství ze-

jména v kruzích politických (a jiných téměř nemáme). Činnost Havlíčkova cení se pouze po stránce čistě politické.

Havlíček po celý život stál v boji proti klerikalismu a hierarchické správě církevní, a právě to je důkaz, že mu náboženství nebylo lhostejné. Proto že mu nebylo lhostejné, stál v tomto boji, právě tak jak stál v boji proti řemeslné správě státní, nejsa politicky indifferentní. Havlíček sám ukázal na shodu a totožnost indifferentismu náboženského — uvedu parallelu tu vlastními jeho slovy, proto že v ní in nuce vyložil podstatu svého snažení. V článku: Proč jsem občanem? (Sl. II, a, 349) praví o náboženství a o státě, jak skutečně jsou, toto:

»Nic na světě není tak obyčejného, jako to, čemu říkáme: nevidět pro oči, totiž že člověk obyčejně si nevšímá toho, v čem je, a nepozoruje nic z toho, co se ustavičně okolo něho plete. Kdosi nazval člověka velmi trefně zvířetem zvykovým, čím se vyjadřuje to, že si člověk časem svým všemu zvykne a že již konečně při věcech ustavičně se s ním a okolo něho opakujících ani nic nemyslí, tak jako by tyto věci musily se zrovna takto díti a jako by se ani jinak díti nemohly.

Pozorujme na př. naše náboženství. Co ono jest za našich časů? Skoro nic jiného, než že lidé při jistých příležitostech podrobují se jistým ceremoniím, jejichžto pravý význam již málo který ví, že chodí v jistých dobách do kostela dívat se na jisté ceremonie, které již tisíc a tisíckrát viděli, že při tom odříkávají buď z knížek neb nazpamět formule, které již tisíc a tisíckrát odříkali, aneb poslouchati poloospale kázání, které již tisíc a tisíckrát bylo mluveno a slyšáno, že jistí synkové

málo se naučivší nacházejí jako důstojníci církve za málo práce hojných příjmů, že lidé neumělí, hloupí a daremní ve jménu své pravověrnosti povyšují se nad rozumné, moudré a počestné, že lidé nic nevěřící prohlašují za kacíře ty, kteří přec něco věří a t. d., a t. d. — tak se jeví náboženství obyčejně za našich časů. Proč vlastně bylo zřízeno, aby totiž se množila láska a poctivost mezi lidmi, aby jeden druhého podporoval, aby člověk toho, čím nad zvířetem jest povýšen, náležitě si vážil, na to se již nyní málo kdo pamatuje, jakož se také vždy skoro zapomíná na tu okolnost, že náboženství není na světě, jako by toho potřeboval Bůh, nýbrž proto, že toho potřebují lidé, zkrátka že jest a má býti ku prospěchu lidstva a ne pro Boha. Jest starý a velmi nebezpečný blud na světě vedoucí k tomu, že člověk kdyby nejhanebnější byl, jen když se modlí a svíčičky a t. d. obětuje, sám se sebou spokojen jest, a tento blud vyšel z toho nešťastného obyčeje říkati a učiti, že Bůh proto lidi stvořil, aby jej ctili a t. d. Hodinář dělá hodiny, aby dobře šly, a tím jest poctěn teprva hodinář, když jeho hodiny dobře jdou a svůj účel vyplňují. Jak rádo se říká, že má být člověk služebníkem božím: dobře — jsou ale dva služebníci, jeden poctivý, pracovitý, věrný, ale rovný při tom a, jak se říká, bez komplimentů, druhý lenoch a šibal, ale při tom pochlebník, jenž ustavičně svého pána vychvaluje. Nerozumný a pošetilý pán bude si více vážiti tohoto druhého služebníka pochlebnického, ale rozumný pán prohlédne brzy mělkost pochlebníkovu a ocení řádnost prvního služebníka. Není ani zapotřebí k tomu doložiti, máme-li a smíme-li si Boha představovati takového, jaký jest onen pán pošetilý a nerozumný, aneb musíme-li

si jej představovati ve způsobu onoho druhého pána, totiž rozumného.

Zrovna tak jako s náboženskými záležitostmi stojí to v tomto ohledu s občanskými. Lidé již skrze tolik století zvykli si stejným krokem šlapati v tom jhu, které jim od chytřejších, ale zlomyslných spolutvorů na bedra vloženo bylo pod rozličnými záminkami, také až do konce ve jménu a s udaným plnomocenstvím božím a které nyní nazýváme: státní zřízení. Člověk, zvyklý při všem se tázati: proč? a nač? (bohužel jest takových lidí posud přece jen malá částka), neví, má-li se více horšiti nebo smáti, když tak pozoruje státní zřízení národů, počítaných k civilisovaným. Ve všech učebních knihách přirozeného práva můžeme se dočísti toho, že stát zřízen jest proto, aby v něm dosáhli lidé bezpečnosti osoby a jmění, práva, spravedlnosti a větší pozemské blaženosti a t. d., a t. d. Budeme bez předpojatosti rozvažovati, jak dalece toho všeho dosahují lidé v státním spojení, a jaké vůbec užitky mají lidé z toho, že jsou ve státu živi, při čemž zcela všeobecně jednati chceme nejmenujíce ani jeden ani druhý stát, avšak majíce hlavně na zřeteli tak zvané policejní státy, státy, ve kterých se vláda do všeho míchá, a zanechávajíce každému na rozhodnutí, jak dalece okolnosti od nás uvedené a objasněné také v tom neb onom státu skutečně se vyskytují. Pro uvarování všelikého nedorozumění musíme však již napřed podotknout, že vypočítávajíce zde škody a nepohodlí, které obyčejně ze státního spojení vyplývají, nemíníme tím, aby snad lidstvo zase k prvotnímu divokému stavu se navrátilo, nýbrž chceme jen každému jasně před oči postaviti nevyhnutelnost velikých reforem (oprav), kterých zapotřebí

jest, má-li stát býti skutečně tím, k čemu určen jest. Až posavad nejeví se nám alespoň stát skoro jinak nežli co nucená společnost, ve které množství obtíže nesou proto, aby malý počet dobře a vesele žíti mohl.«

Havlíček jako politik nelpěl na povrchu věcí a proto dobře pochopoval, jak zřízení politické visí ve svých posledních základech na zřízení církevním, pochopoval zejména, že »církevní absolutismus jest poduška světského« a proto také více než obyčejní politikové všímal si věcí církevních. Sám to vyložil (Sl. IIb, 205: Náboženství):

»Každý ví, že máme obyčej mnohem častěji než jiné politické časopisy všímati si náboženských záležitostí — a od toho obyčeje nehodláme také upustiti, ačkoli se přiznati musíme, že nám z toho mnohem více nepříjemností povstalo, nežli z našich čistě politických článků. Poněvadž si velmi pilně všímáme veřejného smýšlení, není nás také tajno, že leckterý jinak s námi v politických a národních věcech stejně smýšlející přece se na nás časem svým pro některý církevních věcí se týkající článek rozhoršil. »Kdyby jen nechal na pokoji kněžstvo! kněžstvo bude uraženo a opustí naši národní stranu, seslábneme!« a t. d., takové bývají jak doslýcháme, řeči mnohých vlastenců, kteří snad zcela tak smýšlejí o všech těch věcech jako my, jenom že nechtí, aby se to veřejně řeklo.

My však máme o prospěchu a mohutnosti politických a národních stran docela jiné ponětí, jsouce přesvědčeni, že budoucnost strany nezávisí na přistoupení neb odstoupení jednotlivých osob v té neb jiné době, nýbrž že základ svůj má jediné v pravdi-

vosti a důslednosti svých zásad, svého přesvědčení. Každý vynálezce nové nepochybné pravdy, a kdyby se jí celý svět posmíval, může jen lhostejně na to hleděti, neboť časem svým přece celý svět bude tuto pravdu věřiti, bude se jí držeti, jako nyní on sám. Jenom ta strana může míti naději na budoucnost, která se stále důsledně drží zásad pravdivých, a třeba jednotlivé osoby této strany za oběť padly mocnějším nepřátelům v době utlačenosti, přece časem svým pravdivé, spravedlivé to, národu a člověčenstvu učitečné učení jejich vejde do života jako vítěz nad nepravdou a nespravedlností. Toto přesvědčení dodává jednotlivým lidem, o nichžto praví písmo, že nejsou živi pouhým chlebem, zmužilosti, aby opřeni o zásady pravé a spravedlivé vzdorovali mocnějším nepřátelům, nedbajíce mnoho na jejich libovolnou pomstu, starajíce se více o své učení než o své osoby.

Není moudré, není muže důstojné, ba ani není opravdivě prospěšné, upouštěti v dobách nepříznivých, v dobách pronásledování od části svého přesvědčení, což ovšem nazývají mnozí chytráci přispůsobiti se, podrobiti se okolnostem: takové podrobení se okolnostem arci může jednotlivým osobám něco do kapsy vynésti, nikdy ale nemůže celé straně prospěti, nýbrž trhá ji jen, oslabuje.

Kdo jednou svobodu a právo člověčenstva postavil na svou korouhev za heslo, kdo se dal do boje proti všeliké libovolnosti, proti všelikému utiskování, ten nesmí snad jenom v jistých věcech chtíti svobodu a právo, a v jiných dopouštěti libovůli a utiskování: neboť jedna nepravda ze sebe rodí tisíce jiných a jedna libovůle zruší na tisíce práv. Tak také pravda, svoboda

a právo v politickém a národním životě neobstojí bez pravdy, svobody a práva v náboženském, a obzvláště v našich okolnostech musí každý, kdo chce přispěti k poražení světského absolutismu, bojovati napřed proti církevnímu. Církevní absolutismus jest poduška světského, jeden s druhým stojí, jeden s druhým klesá, a kdo dovede otřásti sloupem libovůle a absolucie církevní, zboří jistě i politickou. — Komu to všechno již z věci samé není patrno, toho jistě zkušenost historická poučiti může, neboť pozorujeme všude, že absolutismus světský nikdy sám sebe nepovažuje za utvrzený, pokud nezavedl a nepojistil také absolutismus církevní.«

Shodu a totožnost církevního zřízení hierarchického se státním zřízením byrokratickým Havlíček neustává objasňovat: jak si cení (passus jsem už uvedl) dobrého úředníka liše ho od byrokrata, tak ovšem a mnohem více cení si pravého duchovního od hierarchy. (Srv. článek z Moravy: »Byrokracie et hierarchie sattelites« Sl. II. a. 53). Hierarchie je mu právě pro církev tím, čím byrokracie pro stát — absolutisty: náboženství světskému panství má být »lacinou policií«. V souhlase s tím ve svém náboženském programě politickém má reformu zřízení církevního, nikoli učení dogmatického.

§ 75. Havlíček, chtěje se napřed stát knězem z přesvědčení, nejlépe ukázal, že mu náboženství skutečně bylo chůvou. A jako slavní ruští spisovatelé svých chův nezapomněli po celý život, tak Havlíček tuto svou duchovní chůvu miloval po celý život. Jeho životopis o tom dává svědectví, a dosvědčují to jeho práce. Nemluví o věci rozvláčně, ale často dost, třeba

jen slovem napovídá, co se ve hloubi duše jeho děje. Znal svět, že je povrchní a indifferentní, a nechtělo se mu citů svých a ideí okázale ukazovat. Víme již, co řekl o vnitřním ohni a o pravém citu. Ale kdo věcem těm rozumí, nedá se Havlíčkovou zdrželivostí mýlit. Nejen že sám, jak víme, byl denním čtenářem Písma (jak Písmo hájí, viz satirický článek: »Theologický sněm v Pipléřově« Sl. I. c. 1887), ale on, člověk tak rozhodně praktický a rozumový, vybírá z Mickiewicze (Vyd. Svatobora, 37) zrnka náboženské poësie, vybírá je z mystiků Angela Silesia, Saint-Martina a Jakuba Böhme a sice v Brixenu, právě tak jak v mládí, v semináři, nadchl se Lamennaisovými »Slovy věřícího«.

Ale že opustil dráhu duchovní a opět z přesvědčení a tedy po velikých duševních bojích, ukazuje nám Havlíčka se stránky druhé, že totiž »nevěra, kat můj a ukrutník — zvítězila«, jak se zpovídá ve svých seminárních zápiscích. V životopise Zeleného o tomto vítězství »nevěry« nad vírou dětství čtenář doví se více. Voltaire zvítězil nad theologií — nikoli ovšem nad náboženstvím. A zvítězil dokonale.

V těch svých seminárních bojích ustálil se konečně na tomto kredě: »Víra, Naděje, Láska. Věřím v Boha; otce, všemohoucího stvořitele nebe i země. Věřím, že o něm nebudu nikdy nic jistého vědět a věřím, že by to pošetilost byla, přít se, kolik má vlastností.

Věřím v Krista, syna člověka, učitele našeho, jenž se počal z Marie, pod Pontským Pilátem trpěl, ukřižován umřel. Věřím, že jen z nouze a pro hloupost židovskou

20*

se jmenoval synem božím, že ale sedí na pravici boží, věřím. Věřím v svatých obcování,*) v život věčný. Amen.

Nedoufám ničehož, neboť nic z toho, co Římská církev doufá, nepotřebuji a byť bych potřeboval, dosáhnouti nemohu. Hříchy mi Bůh odpustiti nemůže, a kdo by to myslil, ovšem si ulevuje, ale Božstvu i lidstvu se rouhá. Ani zatratit ani odměnit mne Bůh nemůže a nechce. Já sám se mohu zatratit a odměnit sobě (v jiném smyslu). —

Miluji, ale co, nevím, za zásluhu si to nepokládaje, neb láska se mnou srostla jako květ se stromem. Ale Boha nemiluji, neb ho jen ctíti mohu, ale ne milovat. Též veškerého lidstva nemiluji, neb mnozí lásky nezasluhují; nepřátel milovat nemohu, aniž jich Ježíš miloval, ačkoli tak praví, neb jiná věc někoho milovat a opět jiná, o jeho dobré péči mít. Láska se neplatí po penízkách, a kdo praví, že celý svět miluje, ten ani nezná lásky a pošetile mluví.« **)

V této zpovědi z roku 1841 je Havlíček již celý. Určitost a odhodlanost v otázkách tak nesnadných na 20letého mladíka je překvapující. Průběh a ráz jeho bojů víry a nevěry (vlastně víry nové) je, tuším, dost typický. Typický pro katolíka. Co jsem pozoroval tak často na lidech, kteří tento duchovní přelom prodělali, vyciťuji také v Havlíčkovi. Mnozí totiž, kteří jak on protrpěli ta muka duševní, až se zřekli ideálů své víry z dětství, pociťují jakýsi zvláštní odpor proti církvi a její učitelům — je to více lítost a zloba, že povolaní chranitelé víry nedovedli skeptikovi odolat a víry uhájit,

*) Následovalo: »v hříchů odpuštění«, ale je to vyškrtnuto.
**) Zelený, Osvěta. 1872, 491.

nežli nenávist. Ba je v tom často přímo touha po víře, po víře dětství. Je to nálada zvláštní. Z ní rodívají se také ty chvilkové záchvaty rouhavosti, jež v epigramech Havlíčkových a jeho satirách se objevují.

Citům takovým duchovní rádcové mládeže nedosti rozumívají, a odtud pak konflikty další, které se nutně dostavují. A proto také chování theologických professorů a dozorců Havlíčkových, jak nám je líčí Zelený, krisi jistě urychlily. Právě o náboženství a církvi platí, že přátelé jejich jsou jim největším nepřítelem.

Kdo články Havlíčkovy, jednající o věcech náboženských, číst bude pozorněji, vycití tu zvláštní jeho náladu. Skrývá se často jen za slovem a větou. Jak na př. jeho pozornosti t. j. jeho citu a vlastně tiché modlitbě neušel pohřeb apostaty Smetany (Sl. II. a 273) . . . . .

Než nechme to: komu nestačí toto upozornění, tomu o věci darmo dále mluvit. Podívejme, na jakých názorech o náboženství Havlíček se ustanovil.

Podstatu náboženství hledá (jako Palacký a celá doba) v citu. Praví, že víra je pouhý cit, a od něho, tedy od víry, liší zřízení církevní, to, co při víře, je »lidského původu«. (NN 49, 25, I.) Podobně v »Epištolách« mluví o »čistě lidském a bohulibém citu nábožnosti«.

Náboženství je tedy čistě subjektivní, osobní. Ale má také stránku objektivní, věroučnou.

Náboženství totiž také podává pravdu, netoliko věda, ale pravdu jinou — věda pravdu dokazatelnou, kterou každý rozumný člověk uznat musí, náboženství podává pravdu, kterou nelze dokázat nevývratným způsobem, ale bez které svět nikdy nebyl a nebude

a které se proto věří. Náboženské pravdy jsou subjektivní, jsou pravdou věřícím a proto je takových pravd více.*)

Z tohoto rozdílu obojích pravd Havlíček dovozuje, že musíme být tolerantními ku přesvědčením cizím. »Mně zajisté svatá jest víra upřímná každého člověka i v tom případě, kde ji pokládati musím dle svého přesvědčení za pošetilou, neboť umím oceniti ten pokoj duše, tu mnohou utěšenou chvíli, kterých člověk nabývá pevným náboženským přesvědčením, pročež za nedovolené mám bořiti chrámy v srdcích lidských (třeba to i chrámy model byly), pokud se jiné na jejich místo postaviti nemohly.«

Podává pěkné podobenství o chrámě, v němž je množství výklenků a kapliček; v kapličkách těch, v každé, káže se shromážděnému lidu, že jediná víra jeho je samospasitelná, a shromáždění tomu věří — jen ti, kdo stojí uprostřed chrámu, do všech kapliček viděli a u všech kázání slyšeli, kteří tedy vědí, že se ve všech kapličkách stejně mluvilo a ve všech stejné důkazy uváděly, jen ti budou mírnější a snášenlivější.

Náboženství je Havlíčkovi »nejvznešenější dědictví člověka« a jest mu (po stránce objektivní, metafysické) názor, jejž každý člověk podle stupně svého vzdělání si dělá o původu svém a svých povinnostech: »To, kterak každý člověk opravdu a upřímně smýšlí o původu a účelu světa a o svých povinnostech, to jest jeho náboženství.« Již z toho také vyplývá, že se nikdo nemá k nějakému smýšlení nutit — smý-

*) Havlíček navrhuje pro pravdu vědní slovo: jistota, pro pravdu náboženskou: pravda (souvisící prý s »praviti«).

šlení právě se vynutit a vnutit ani nedá. »Neboť smýšlení jest nejsvětější, nejsvobodnější dědictví každého člověka, které se mu nižádnou mocí tohoto světa odejmouti nemůže.«

Jako Palacký tak i Havlíček pokládá náboženství a učení Kristovo za nejdokonalejší. Ale »pravé neštěstí tohoto světa jest, že se z každého náboženství poznenáhla udělá také řemeslo a výživa«; i původně čisté křesťanství se takto zkazilo, z pouhé důstojnosti kněžské stal se spolu zvláštní stav, který prodlením času od papežův obzvláště nuceným bezženstvím organisován byl ve stav a moc pořád více a více světskou.

Proti těmto řádům papežským čelila reformace Husova a Havlíček proto podle jejího vzoru domáhá se církevní reformy.

V tom duchu Havlíček žádal některé církevní reformy a sice má tento reformní program: »Katolickou církev považujeme za hlavní zemskou, avšak aby ostatní církve v zemi naší uvedené ouplné požívaly svobody. Reformy katolické církve, které za potřebné považujeme a o které vždy bojovati budeme, jsou: Zrušení celibátu, aby kněz byl občanem skutečným a neprotivil se přírodě; zřízení více biskupství, aby biskupové zase byli jen starší kněží, ne pak magnátové světští; uvedení národního jazyka do církve místo latiny, synody církevní, zrušení patronatu, postupování podle zásluh, zrušení štoly, desátku atd. a uvedení stálých slušných platů, spojení učitelského a kněžského stavu v jedno.« (NN 48, 7, VI.)

Tyto požadavky, hledíme-li k podaným výkladům, dají se všecky redukovat na jeden hlavní požadavek:

odstraniti z náboženství církevní světskost, anebo jinými slovy: odděliti náboženství, proto že je čistě osobní, úplně od státu, absolutism církevní má přestat být »poduškou« absolutismu světského.

To se stane, zruší-li se především celibát, neboť tím přestane stavovská propast mezi laikem a duchovním.

Dále Havlíček navrhuje, aby kněží stali se zároveň učiteli, tak totiž, aby stav učitelský a kněžský splynul v jedno. Provedení tohoto požadavku představuje si, nemýlím-li se, podle vzoru ruských duchovních akademií, na nichž se podává vzdělání učitelské a duchovenské. V požadavku tomto zračí se ovšem, jako ve všem, Havlíčkova osvícenská humanita; chce míti náboženství ve shodě s rozumem: »Já (však) dvě věci na světě pokládám za největší kacířství a rouhání a neznabožství: první jest nepoctivost, když totiž jistí lidé za Boha se schovávajíce, jiné ke svému prospěchu podvádějí, a druhá jest hloupost, když zas jiní lidé se takto podváděti dávají.«

Třetí hlavní požadavek je, aby duchovní vydržováni byli státem, aby přestaly nešvary, jako odpustkářství a pod. (»finanční theologie«), proti kterým také Hus musil povstat. Placen by byl, Havlíček dovozuje, jako učitel, kněžskou důstojnost měl by pouze jako čestnou.

Summa jeho víry uložena je v závěti Bolzanově. Bolzano na Havlíčka, jako i na jiné naše lidi, měl vliv. Hned 1846 (ČV 26, VI) doporučuje Bolzanovu podobiznu s jeho heslem: mám pokračovat (»fortschreiten soll ich«) — víme již, že je heslo to také Havlí-

čkovým. Z Bolzana přinesl (NN 1849, 8 II) pod názvem: Důležitý výňatek z poslední vůle slavného muže prof. B. Bolzana, toto credo:

»Nejdůležitější, co zde pro každého, který list tento čísti bude, vysloviti chci, jest, že mi po celý život, od mé mladosti až do nynějšího stáří mého, za nejhlavnější úlohu bylo, přemýšlet o Bohu, o nesmrtelnosti a o zjevení; že jsem všecky pochybnosti a námitky, které mínění mému v odpor se stavěly, vždy s největší nestranností zkoumával: při všem však s jiným výsledkem se neshledal, nežli že jsem na důvody bez temných citů k jasnému přesvědčení přišel, že jest jeden Bůh, od světa rozdílná a nejdokonalejší bytost, kteráž se všemohoucností a vševědoucností i nejsvrchovanější svatost spojuje; že člověk nesmrtelný a s vědomím a rozpomínáním se na věky trvati bude. Též že ono náboženské učení, které církev katolická podle všeobecného srozumění údů svých učí, pravé božské zjevení jest, t. j. takové učení, jehožto pravdu Bůh sám co nejjistěji nám stvrzuje.

Tomuto vyslovenému přesvědčení neodporuje vyznati, že čisté učení církve mnohými nepravými a dílem i velmi škodnými předsudky lidu, jakož i důměnkami školskými porušeno jest. Též, že mnohé obřady a ustanovení v církvi, o kterých ona sama praví, že změnitelné jsou, změny potřebují. Mnoho zbožných a moudrých mužů, mezi nimi i na nejvyšší hodnost v církvi postavení, po všecky věky na to sobě stěžovali, že v církvi Boží není všecko, jak by býti mělo; a k smýšlení jejich myslím, že i já přistoupiti a vyznati musím, že obzvláště v nynějších časech opravy v církvi, v hlavě i v údech,

rok po roku nutnější potřebou se stávají. Že se nestaly, v tom je nejhlavnější příčina, proč až posavad oddělené strany křesťanské se nesjednotily a do církve se nenavrátily; a proto až posud každodenně mnozí, nevědouce, kam se vrhnouti mají, z ní vystupují.«

K tomuto výňatku (shoda jeho ideí s tím, co stojí v »Epištolách«, i s credem seminárním je patrna) připojen je tento: »Dodatek: Není pochybnosti, že by vyznání toto mnohého k rozumu přivésti mohlo. Položili jsme je sem proto, aby, kdo o týchž věcech přemýšlí, útěchy a potvrzení nalezl. Výroky slavných mužů jsou vždy památné.«

§ 76. Kdo zná myšlenkový vývoj našeho století, pozná, jak Havlíček těmito svými ideami pokračuje na dráze filosofických předchůdců humanitních. Havlíčkova filosofie náboženská shoduje se s názory Palackého a Kollára a tím i s názory filosofie německé a zejména postřehne znatel souvislost s Lessingem, Herderem, Kantem, ale také s Voltairem, pak s Lamennaisem, tudíž i s Rousseauem. Zkrátka — Havlíček stojí v novém proudu evropských myšlenek a v něm místo své vlastní si upevňuje.

Tato shoda s jmenovanými předchůdci není naprostá. Kdo bedlivěji přihlédne nejen k stručným formulacím, ale také k podrobnostem učení, nalezne různé odchylky a zvláštnosti. Již tím, že Havlíček byl pro reformu Husovu, kdežto Palacký byl pro reformu Bratří, dány jsou rozdíly a rozdíly značné, třeba si jich posud nikdo nevšímal. Havlíček také není takový Kantovec jako Palacký, třeba tak, jak tento, vidí podstatu náboženství v mravnosti a nikoli

v dogmatě.*) Jeví se v tom rozdíl vychování církevního (Havlíček byl katolík, Palacký protestant) a ovšem celého názoru na svět. Nemohu se dost naopakovat, že takováto rozdílnost zjevuje se kritickému oku, jakmile prohlíží podrobnosti — poslední a nejvšeobecnější formule programové mohou třeba do slova zníti totožně.

Čtenář Havlíčkův, jenž tedy kritičtěji přihlížet bude k základním pojmům filosofickým, povšimne si na př., že Havlíček často káže rozumný utilism (dokonalý člověk je ten, kdo má dobrou [= náležitou] míru lásky a zištnosti Sl. I a 456); tím také vyložený již zákon dualistického vývoje historického, boj světla a tmy, lásky a násilnosti zjevuje se po stránce čistě mravní jako boj lásky a zištnosti nebo, jak se dnes říkává, egoismu a altruismu.

O věci musilo by se jednat obšírněji, kdybych tu chtěl podat Havlíčkovu filosofii náboženství a jeho mravouku celou a podrobnou; to přenechávám studiím specialním (doufám, že se najdou takoví specialisté, kteří by náš obrodní vývoj a jeho jednotlivé představitele prostudovali s jednotlivých stránek), upozorňuje zde jen na věci hlavní, pokud k celkovému obrazu jsou nutny. Takový specialista vzpomene si v této souvislosti na mínění Havlíčkovo, pronesené při výkladu

*) V článku: Vzdělanost ku svobodě potřebná (Sl. I. b 813) přejatém ze »Slovenských Novin« (Havlíček často přejímá články, statě a výtahy z cizích prací, jimiž názory své osvětluje) základem vzdělanosti, pokud právě společnosti je nutná, je »mravonáboženský cit« a v druhé řadě vzdělanost v užším slova smyslu, vzdělání literární. Článek, založený na humanitních ideách Kollárových, uvádím k vůli pojmu »mravonáboženský«, jenž později hrál roli v ústavních otázkách církevních.

revoluce, že massy lidu hýbají se pouze materielními zájmy atd.

Havlíček tedy stojí na stanovisku osvícenské humanity, klada důraz na prvek jeho rozumový. Upozornil jsem už v »České Otázce«, jak od Kollára počínajíc, v obrodním programě humanitním na racionalism se klade váha proti absolutismu protireformačnímu.

Racionalism byl také (a posud je) hlavním sloupem, ba základem liberalismu a program Havlíčkův s liberalismem má všelico společného. Také Palacký, jak jsem upozornil, třeba nechtě, souhlasí s liberalismem.

Protiva proti absolutismu protireformačnímu dávala souhlas ten sama sebou. Avšak positivně Havlíček, tak jako Palacký a Kollár, lišili se svým stanoviskem náboženským a přímo národně náboženským. Palacký pojímal náboženství ve smyslu reformy Bratrské, Havlíček ve smyslu reformy Husovy. Liberalism německý v otázce náboženské byl už tenkrát více negativní a indifferentní, spokojuje se odporem proti církvi a duchovenstvu politickým.

I Palackému i Havlíčkovi tento indifferentism liberalismu byl proti mysli. Palacký i Havlíček zejména také v tom byli svorní, že liberalistická negace protikřesťanská má svou hlavní oporu v žurnalismu židovském a oba právě tuto stránku liberalismu (vídeňského) zavrhovali.*)

Na tyto rozdíly musí být upozorněno tím více, že

*) Palacký. Několik slov o náboženství a víře, zvláštní otisk z »Pokroku« 21. října 1873; Havlíčkovy názory o židech brzy vyložíme.

Havlíček sám pro sebe a stranu svou pořád užívá obvyklého tehdy názvu: liberální. Ale tak, jak se dnes slovem pokrokový označují směry různé, tak už tehdy liberalism bylo slovo »kulaté«. Čtenář nebude se tedy mýlit, čte-li u Havlíčka, že křesťanství je základem a smyslem opravdového »liberalismu« a »demokratismu«.*)

Havlíček hned 1846 vyložil své postavení v otázce náboženské, posuzuje nový tenkrát časopis Štulcův, »Blahověst«. Jako v politice, tak i v náboženství je odpůrcem »radikalismu s obou stran«. Očekává totiž od Štulce, že se opře »krajnostem (radikalismu) obou stran, totiž s jedné strany t. zv. ultramontanismu, s druhé úplnému beznáboženství«; přeje si proto, aby se nový list nestal »orgánem jistého jen stavu a zároveň jako protivníkem všech ostatních, nýbrž aby byl orgánem náboženství«.**)

*) Na př.: »Kdo jen poněkud zná opravdově liberální a v nejčistším smyslu toho slova demokratický smysl pravého učění Kristova, musí s hořkostí politovati, že hrubé despotické časy tak velice mohly poskvrniti náboženství křesťanské, a že se podařilo necitelné vyšší hierarchii ve zrádném spojení s ukrutníky světskými užiti víry Kristovy k potlačení svobody, té víry, která měla celý svět sbratřiti. (NN 49, 25 I.). Na jednom místě Havlíček, abych podal příklad, doporučuje sňatek civilní — alespoň očekával, že se také u nás zavede (Sl. I c. 1543): v tom a pod. není jen liberalism.

**) Česká Včela 1846, 27, IV. Zajímavá je také další část posudku: »Zvelebení vlasti naší a národu jest všeobecným úkolem naším, »Blahověst« tedy bude vyhledávati dobro toto na stanovisku náboženském. My ctíce upřímné mínění a přesvědčení každého, nadějeme se, že přátelsky vedle sebe budou státi časopisy naše, ačkoli nemáme úkolů náboženských: avšak celý musí býti člověk, aby žádná stránka se nezanedbávala, neboť všeliká jednostrannost škodí.«

§ 77. »Smažte husitskou válku z listův naší historie, i shasneť sláva českého národa. Ta jediná vyváží vše« — těmito stručnými slovy charakterisuje Havlíček naši minulost a tím ocenil také obrodní význam naší historie. Havlíčkovi minulost ta nebyla pouhou historií, přítomnost měla být organickým pokračováním té slavné doby. To, co uznával za veliké v minulosti, to uznával za vodítko v přítomnosti.

Vzpomínky na minulost měly nás především křísit a budit: »zapotřebí bylo tomuto zmrzačelému pokolení ukázati obraz velikých předků, kteří se nebáli ani tyranských, zesvětačilých papežů ani zeměchtivých, německých císařů«. (Sl. I a 555.)

Havlíček probuzení neviděl v uznání naší minulosti, nýbrž podle svého názoru o podstatě a sociálním významu náboženství a církve přál si reformu církve ve smysle té naší minulosti. Husa a jeho reformaci poznat a ctít je podstatou všeho snažení »liberálního«; máme usilovat, praví v X. kapitole svých Epištol, aby »náš celý národ v mistru Janu Husovi poznal zase svého nejvěrnějšího přítele a otce, jenž lásku svou k národu českému a k pravdě s největší lidskou cenou, se svým životem, zaplatil. Jako takového ctili jej naši předkové přes 200 let, a jen zase dvoustoletá duchovní a světská despocie mohla tuto zakořenělou a zaslouženou úctu zničiti. S časem svobody navrátiž se zase stará úcta. Obraz mistra Jana Husa neměl by v žádném obydlí pravého Čecha chyběti, a každý představiž jej mládeži, co příklad hodnější k následování, co pravého ctitele Boha a přítele lidu«.

Toto reformní úsilí opírá o historický vývoj české církve.

Havlíček se domnívá, že s počátku u nás byla církev slovansko-řecká, kterou zatlačila římsko-latinská. Tato se v naší vlasti úplně »odrodila« a pokazila. Tím vznikly bouřky husitské, proto že národ nebyl spokojen s mravním stavem své církve (»jedno zlé chtělo se odstraniti druhým«).

Národ se přichýlil k protestantství a až do bitvy na Bílé Hoře »větší část vzdělaného lidu přiznávala se k víře evangelické. Po Bílé Hoře zavedeno katolictví, ale jen násilím a císařským vojskem, tak že když po 150 letech pod císařem Josefem opět svoboda víry nastala, dosti patrný počet nekatolíků se najednou v zemi vyskytnul, na důkaz, že po celých 150 let jen na oko a z nucenosti ku katolictví se hlásil, ale potají vždy protestantství u sebe zachoval«.

Havlíček vidí, že teď (píše to 1848 7. června = DN 142) mnozí odstupují od katolické církve a očekává, že bude »nesmírné přestupování katolíků k protestantům«, nenastanou-li v církvi žádané reformy a právě proto reformy ty žádá opět a opět.*)

Reformu církevní Havlíček přál si tedy také s hlediska národního. Předně doufal, že by se takto sjednotili čeští katolíci a evangelíci. »Sjedno-

*) K doplnění Havlíčkových názorů náboženských budiž ještě připomenuto, že podobně, jako Palacký, nepokládal reformaci protestantskou za dokonanou; uvádí Guizota, vytýkajícího jí, že nepochopila úplné svobody rozumové, dopouštějíc se při tom chyby dvojí; nedovedla smířit práva a potřeby tradice s právy a potřebami svobody — odsud jakási její nedůslednost a duchovní obmezenost. Tyto názory patrně se shodují s tím, co také Palacký na reformaci neschvaloval — i zde shoda Havlíčka s Palackým se zjevuje. (Sl. IIc. 25: František Guizot: o reformaci.)

cenost ve víře, píše v uvedeném článku, jest skutečně největší blaho pro národ a zkušenost učí, že roztržky ve víře hubí všechnu i politickou sílu národů. Dixi et salvavi animam!« Přál si, aby národ měl církev svou, aby zbožnost a národnost navzájem co nejtěsněji splývaly a se pronikaly. Pro tyto své názory čerpal poučení z naší historie a také pobytem na Rusku (jak čteme v »Epištolách Kutnohorských«) ku předmětu byl veden.

S toho národního stanoviska dopřával v »Nár. Novinách« místo (cizím) článkům (na př. 1849, 7 a 14, II), horlícím o náboženskou jednotu všech Slovanů, kterou si ovšem sám nedovedl představit leda jakožto další vývoj nad nynější církevní roztříštěnost.

Vzpomněl jsem už, že prvotní církev českou pokládal za slovansko-řeckou; z »Epištol Kutnohorských« a popisů Ruska dále vysvítá, že mu některé stránky církve ruské byly sympathickými, třeba zavrhoval její závislost na státě, nevzdělanost popův a t. p. Je tudíž patrné, že reformou církve, kterou si přál, doufal v náboženskou vzájemnost a shodu národů slovanských.

Havlíček o reformu církevní usiloval velmi opravdově a z hlubokého přesvědčení. Předmět v »Národních Novinách« přetřásal a dal přetřásat neustále. V »Slovanu« psal své »Epištoly«, které pak souborně vydal. Právě toto horlení Havlíčkovo pro církevní reformu je veliký doklad pro uvedené (§ 23.) rozpoznání Springrovo, že rok 1848 právě v Čechách měl více ráz náboženský nežli jinde. Havlíček docela vědomě navazoval na reformu Husovu, pochopiv, jak novodobý vývoj politický souvisí s reformou církevní a jak zejména reforma Husova historicky souvisí s protireformačním absolutismem. Že ovšem nevystoupil přímo jako refor-

mátor, to od laika, od politika a žurnalisty nikdo žádat nebude, ačkoli očekával reformu církve právě od usilování vzdělaných věřících laiků. Patrně věřil, že církev podobně, jako vláda státní, povolí náboženské a církevní uvědomělosti svých věřících.

Při svém úsilí o reformu výslovně hlásával, že nechce se dotýkat dogmat, žádaje pouze opravu zřízení církevních a církevní kázně. Proto také se řídil reformou Husovou, která mu nejen z důvodů národních, ale také filosofických byla po duši. S velikou a opravdovou vděčností vzpomíná, že právě katolické duchovenstvo vždy bylo »nejhlavnější silou veškerého vlastenectví, ba že může se zrovna říci bez pochybností, že vlastně duchovenstvo katolické bylo počátkem a zakladatelem celého našeho vlastenectví«. Jistě v době předbřeznovské kněží byli jediný vzdělaný stav, jenž jazyka českého stále upotřeboval a k tomu duchovenstvo na vládě bylo nezávislejší než germanisující úřadnictvo. A ovšem duchovenstvo to, jak už ukázáno nejednou, smýšlelo protireformačně, samo ctilo Husa a s hierarchií nesouhlasilo.

Havlíček také si byl vědom nedostatečnosti husitismu. »Proto se nestydím, že mne odpůrcové nazývají husitou, an naši husitští předkové v mnohých věcech velmi rozumně a poctivě smýšleli, a budeme-li se jen jejich chyb vystříhati, zasluhují zajisté dobré jejich stránky našeho následování.« Které to chyby myslil, podrobně nevyložil, ale čtenář nebude v pochybnostech, že se mu nelíbil husitský radikalism.

Do podrobné kritiky Havlíčkovy náboženské filosofie nehodlám se tu pouštět, pro účely naše stačí, co jsem uvedl. Upozornil jsem na věci hlavní a tak, že

některé nesrovnalosti samy sebou vynikají, nutíce čtenáře k dalšímu přemýšlení.*)

I to nelze nepovědět, že Havlíček stejně, jako Palacký, konec konců (a v tom právě zase se jeví časový liberalism) dělali katolicismu (v Rakousku rozumí se i klerikálnímu) přílišné koncesse. U Havlíčka je to spíše omluvitelno nežli u Palackého, ale oba nám ukazují, že na poli náboženském naše obrození mělo stejné vady a nedostatky jako mělo na polích jiných — nehotovost.**)

*) Šlo by na př. o rozhodnutí, jak se shoduje citová theorie Havlíčkova s jeho racionalismem; stačí rozlišování uvedených dvou pravd? Je reforma církve možna bez reformy učení? Havlíček také neměl (a ovšem nemohl mít) dosti znalosti české reformace a její hlavních fásí. Ale tenkrát věc nebyla ještě tak probádána jak dnes; pro poznání Husa Havlíček na př. musil (1850, Sl. I b 1102) dovolávat se českého překladu (1850) starého spisu Zitteova z r. 1789.

**) Obrozenské problémy nábožensko-církevní vyloženy v J. Husovi, 3. vyd. (1903). — V Úvodu k politickým spisům Havlíčkovým dr. Tobolka (str. XXII.) vykládá fakt, že si Havlíček všímal otázek církevních, jen politicky: »Činil tak proto, ne že by byl člověkem nábožensky více naladěným nežli jeho doba, nýbrž proto, že jako politik cítil potřebu hleděti si církve, a to zvláště v Rakousku panující církve katolické.« Tato charakteristika Havlíčka jakožto liberála r. 1848 je nesprávná. Na hlavní věci jsem upozornil. Havlíček nejen že sám chtěl být knězem, ale všímal si otázek náboženských (nejen církevních!) mnohem více než politik; to nejlépe vysvítá srovnáním se slovníkem Rottecka-Welckera. (Zajímavo srovnat vydání prvé s druhým!) Tu se o náboženství a církvi mluví jen politicky; proto pochopujeme stručnost článků o náboženství a obšírné statě o politické úpravě církve. A ovšem musí se i u Rottecka-Welckera dělat rozdíl mezi jednotlivými statěmi podle autorů; články, které psal znamenitý reformní katolík Hirscher čtou se jinak než články

Welckerovy a j. protestantů. Německý liberalism byl podstatou protestantský, prošel ohněm hegelovské levice (Strauss. Feuerbach a t. d.) — proti liberalismu našich buditelů a specielně také Havlíčka je to názor a směr docela jiný. Havlíčkovy vývody o náboženství jsou náboženského rázu, Havlíček nábožensky byl naladěn velmi silně; jeho odpor proti officielní církvi a jeho žíravé rouhání to jen potvrzují. Upozornil jsem na to. V korrespondenci Quisově nalezl jsem pro svou charakteristiku ještě několik psychologicky zajímavých dokladů. Na př.: Havlíčkův čistě katolický fetišism (str. 6.: aby se s matkou na vzájem za sebe modlili v touž určitou dobu — to bylo r. 1840, nedlouho před vstupem do semináře: 19letý); na cestě ve Lvově zajímá se o ruskou církev a ji studuje (str. 37); v Rusku pravoslavné ceremonie naň působily mocně (str. 94); na semináři se mu nelíbila nepravdovost a světácké chlebařství (str. 803) a t. d.

Ze statí (Rad. Listy 1896 č. 30 násl.): K. Havlíček v rodinných upomínkách, zaznamenávám z vypravování sestřina: sestře r. 1847 posílá modlitební knihu (»to přece musí každý uznati, že jest nějaká bytost nad námi«); na krku nosil stále malý stříbrný křížek, který mu sňali teprve po smrti; oblíbil si malý medailonek s obrázkem P. Marie; před prvou porotou zastihla ho Julie klečícího v modlitbě (jinak ho nevídali na modlitbách).

Jsou to všecko jen jednotlivosti, ale charakteristické a potvrzující, co psychologické a literárně-historické studium Havlíčkových spisů a jeho doby nám podává. Si duo faciunt idem, non est idem (dělají-li dva totéž, není to totéž) — platí pro poznání liberalismu, jenž podle osob, dob a zemí při stejném směru po svobodě byl dosti různý. Liberalism je příliš kulaté slovo, musí se historicky náležitě kvalifikovat, musí být posuzován v celkovém vývoji novodobých tužeb politických a kulturních vůbec; v otázce náboženské liberalism se lišil podle řečených kvalifikací, jak se také lišil politicky a N. B. nejen stupňově; liberalism v Německu na př. napřed byl kosmopolitický, ale stal se a právě rokem 1848 nacionálním, až šovinistickým; odsud rozdíl liberalismu v Německu a v Rakousku po r. 1848. V otázce náboženské docela jiný je liberalism francouzský (Havlíčkův lze srovnat s tímto!) a tu zase je rozdíl mezi liberály

směru Montalembertova a Lacordairova a positivisty a t. d.; stejně je v tom rozdíl mezi různými směry liberalismu v Německu a především mezi liberalismem katolíků a protestantů. Rotteck-Welcker, političtí učitelé Havlíčka, smýšleli a cítili nábožensky docela jinak než Havlíček; byli právě protestanté, prošli filosofii hegelovskou, opírali se o Benthama(!) — — Havlíček cítil více jak katoličtí »liberálové«, jak Rousseau, jak Lamennais, jak polští a ruští liberální messianisté a slavofilové a proto je jeho liberalism náboženský, od Rotteckovsko-Welckerovského docela rozdílný, podobně jak se od jejich liberalismu lišil národnostně. A rozumí se na konec, že se musí dělat rozdíl mezi liberalismem českým: Havlíček docela jinak cítil nábožensky než Palacký, docela jinak než Havlíček cítil Jungmann a t. d.

Hlava XI.

POLITIKA A ETHIKA.

Havlíček chce politiku rozumnou a poctivou. § 78. Veřejnost hlavní zbraní proti macchiavellismu absolutismu. Havlíčkova poctivost žurnalistická. § 79. Poměr politiky a ethiky.

§ 78. Jak s tohoto stanoviska Havlíček pohlížel na politiku a politickou taktiku, rozumí se při jeho důslednosti a propracovanosti samo sebou. Proti Bakuninovi, jenž se neštítil zásady, že účel posvěcuje prostředky, a proti domácím radikálům, zejmena Sabinovi, napsal: »takové jednání nesrovnává se nikdy s charakterem rozumné a poctivé politiky a musíme velice litovati, když demokracie k takovým prostředkům sahá, kterých jen despotické vlády užívaly a v ošklivost se jimi uvedly« (NN 49, 21 I.).

Požadavek poctivosti ovšem neplatí pouze politickým stranám, ale stejně vládě. »Nejlepší vláda jest nejpoctivější« — píše v »Pražských Novinách« (1848 6, I): »Pod každou poctivou vládou jest dobře žíti, budiž si ona monarchie nebo republika, aristokratická nebo demokratická, konstituční neb i absolutní: ale každá nepoctivá vláda uvádí zem a národ a konečně samu sebe do neštěstí.« A stejně tudíž »jest ona strana nejchvalitebnější, která upřímně chce, aby se v (její) zemi dle (oněch) zásad poctivosti vládlo«.

Havlíček soudí jako Washington: »Poctivost je nejlepší a jedině pravou politikou.« Toho, co se říká »politika«, Havlíček byl prost i jako politik i jako žurnalista. Toho malého, malicherného, nízkého a mizerného macchiavellismu, jejž političtí augurové už tenkrát a posud provozují, neznal. Byl proti všemu, tajnůstkářství, byl proti tajným spolkům, dovolávaje se všude a důsledně veřejnosti; proto také, jak jsme přednesli, hájil tak srdnatě svobodu tisku a s ní veřejnost a svobodu soudnictví porotami. »Jako svobodný tisk jest theoretickou kontrollou zákonodárství a státní správy, tak jest ústav poroty praktickou jejich kontrollou: moc soudní, provozovaná od národu, jest živou kritikou moci zákonodární a výkonné.« (NN 49, 29 IX.)

Havlíček pochopil, že politické chytráctví vedle násilí je zbraní absolutismu (srv. článek o Macchiavellim, Sl. I c 1801) a proto byl proti němu netoliko ve vládě, ale ovšem i ve vlastní straně a zejmena také v žurnalistice.

Zmínil jsem se už, jak Havlíček odkrytě mluvil ke svému čtenářstvu. Když po svatodušních událostech prohlášen stav obležení a právo vojenské, nechtěl s počátku vydávat své noviny, ale odhodlal se k tomu přece; tenkrát napsal (NN 48 22 VI): »Lhát nechci a nebudu: abych úplnou pravdu a celé své upřímné mínění vyslovil již nyní, tohoť snad nikdo ode mne žádati nebude.«

A stejně se zachoval a veřejně to osvědčil rok na to, když, aby Nár. Noviny mohl vydávat, se musil zavázat, že již nebude psát proti oktrojírce: »Světská moc může nás přinutiti k tomu, abychom z opatrnosti

někdy mlčeli, ale žádná moc nás nepřinutí k tomu, abychom mluvili nepravdu proti svému přesvědčení.«

§ 79. O poměru mravouky a politiky, politického jednání a mravnosti mnoho se již namluvilo a pořád se ještě mluví — a přece je věc velmi prostá. Mirabeau svého nepěkného jednání neuhájil známým a často citovaným výrokem: »Malá morálka zabíjí velikou«; morálky malé a veliké není, politika morálkou velikou není. Ethika a politika jako vědy aneb praktické umění, rozumí se, jsou rozdílny; také je rozdíl mezi oborem činů politických a nepolitických: avšak, a o to běží, není dvojí mravnosti, všeliký čin, všeliké konání, také politické, je, není-li mravně indifferentním, buď mravným nebo nemravným. Lhát pro stranu nebo pro vlast je tak lež, jako lhát pro svou kapsu; a kde se předstírá nepravda a lež pro vlast, národ a t. d., tam se ještě vždy ukázalo, že se lhalo pro prospěch vlastní.

Pravda je, že posud v politice tak, jako ve všem vzájemném jednání, lidé se rádi přidržovali násilí a lži (lež není než druh násilí); avšak o to běží, má-li se zde učinit pokrok? Zrušit na papíře násilnický absolutism a ve skutečnosti držet se pod formou konstitucionalismu a parlamentarismu absolutismu lži a násilí, to pokrokem není.

To Havlíček pochopil. Proto je proti tajným spolkům a proti revoluci, proto neuznává správnosti politiky, která by nebyla rozumná a poctivá, proto je pro veřejnost. Auguři političtí tomu dlouho ještě nebudou chtít rozumět, ale přece je to pravda.

Když uvažoval o příčinách, které zavinily úpadek svobody a návrat k absolutismu (Vysvětlení nynějších

okolností NN 49, 29—31 III = DN, 67), uvádí vedle politické přepjatosti a bláznovství, již reakce využila, politickou nemravnost a nepoctivost: »... při všech politických bouřkách a zmatcích vždy mnozí lidé nepoctiví jako hmyz se objevují a pro sebe něčeho při tom urvati se snaží. Ti pak zapletou všechno mnohem více a pokazí tolik, že to ani celý věk napraviti nedovede. Jest ale prostředek proti takovým lidem. O každém, který se vám v politických a veřejných záležitostech za rádce nabízí, hleďte se vždy strany jeho domácího a privátního života přesvědčiti, je-li zachovalý muž. Kdo je ničema sám osobně a nedovedl si mezi těmi, kteří jeho domácí život z předešlých a nynějších let znají, ani jméno poctivého a řádného muže zachovati, ten také jistě se nemíchá do politiky z poctivých úmyslů, a musí míti nějaké tajné ale jistě nečisté ohledy. Také jest jistá, jiná známka: Kdo sám sebe a svou rodinu zachovalým a řádným způsobem živiti neumí, nevěřte mu, že dovede radu dát, jak by se zlepšil stav celé země. A právě mnoho takových lidí se nejvíc roztahuje a potlouká ve veřejném životě, jistě jenom ke zkáze země a národa.«

Hlava XII.

STÁT A ÚSTAVNÍ FORMY.

Stát spočívá na mravnosti a svobodné smlouvě občanů. § 80. Vznik, vývoj a účel státu. § 81. Havlíčkova státovědecká theorie přirozeného práva. Přirozené právo národnosti. Individualism a kollektivism. Havlíček a státovědecký liberalism. § 82. Hlavní ústavní formy: demokracie, republika, monarchie. Havlíček je pro demokracii. Demokracie rakouská. § 83. Absolutism a konstitucionalism. Moc zákonodárná, správní a soudní. Havlíček pro soudnictví veřejné, zejména poroty. Svoboda tisku a spolčování. Svoboda víry a učení. Jistota osoby a jmění. Svoboda a samospráva obce. § 84. Politické strany a jejich třídění podle poctivosti a vzdělanosti.

§ 80. Vedle církve stát je druhou hlavní společenskou organisací; obě moci, totiž církev a stát, podle Havlíčka tvoří vlastně jeden sociální celek (Srv. Sl. IIb 305).

O podstatě, vzniku a účelu státu Havlíček přijal tak, jako Palacký, názory theoretiků přírodního práva, ale názory ty zpracoval v souhlase se svými základními názory sociologickými.

Již 1846 v »Pr. Novinách« v uvedeném článku o obci (Co jest obec) skizzuje svou theorii takto:

Hlavní sociální síly jsou »náklonnost a užitek« (altruism a egoism se říkává); na lásce založena je rodina, obec spočívá na užitku všeobecném: »něco za něco, nic

za nic«. Mravní skutky (obětivost) jsou však potřebny i obci, ale ty plní se dobrovolně. Proto, kdo více přispívá k obecnému dobru na př. daněmi, musí obdržet větší podíl na výhodách. Účel obce je bezpečnost, pokrok (vzdělání mládeže je hlavním úkolem) a svoboda.« V článcích proti revoluci jsme našli, že svoboda zakládá se na mravnosti a svobodné smlouvě.

Zákony, v souhlase s touto theorií, jsou projevem a diktátem obecné vůle (»pokud je to možné«) — četli jsme to v článku o Hampdenovi. Podrobněji vyložena tato theorie ve článku »federace a centralisace«, z něhož sem klademe část (NN 49, 2, IX).*)

»Základ, jakož i první počátek státu jsou svobodné obce. První svazek, ve který společnost lidská kromě svazku rodinného vešla, byl svazek obecní, když více rodin sestouplo se k snadnějšímu hájení společných interessů. Každá rodina postoupila část práva svého obci, které tím možným se stálo, jednati pro všecky ve jménu všech. Tu již vidíme první zárodek státu na základě, který bez výjimky za jediné platný považovati se může, totiž na základě smlouvy. Později dálo se obcím tak jako jednotlivým rodinám, že samy o sobě slabými se shledaly k uhájení všech svých interessů, pročež vstoupily v obec vyšší, vznesše na ni opět část přirozených práv svých, tak že již utvořena byla silná výkonná moc pro valnou část lidu. To již

*) Článek označený šifrou K. soudíc podle slohu je psán Koubkem, ale jistě ve smyslu Havlíčkově, jenž měl stejné názory za celé své politické a žurnalistické činnosti. Článek tudíž má tu své místo, právě tak, jako Havlíček do »Ducha Nár. Novin« vzal báseň Koubkovu a článek Palackého, jimiž myšlénky své tlumočil.

byl skutečný stát, který však v čas potřeby zase s jinými podobnými spolky v jedno se spojil pod jednou nejvyšší společnou mocí, kteréžto spolčování se tak daleko pokračovalo až zahrnovalo všechen lid jistého kmene a jazyka. Tentoť jest přirozený chod při utvořování se států, jest to cesta svobodné associace.

Jakmile stát obmezen byl v zevnitřním svém vzrostu mezemi národností, musila se životní síla jeho obrátiti na vnitřek, tak jako při živočichu, který dosáhl přirozenou velikost svou, tato síla působí na vnitřní upevnění organické ústavy. To jest doba, ve které státy původně republikánské přecházejí v monarchie, když všecka moc k vůli ráznějšímu jí vykonávání klade se do rukou jedné osoby, která takto representuje jednotu národa a stane se vtělenou její ideou. Národ pak takto jednosrostlý a jedinou vůlí se řídící bezděky puzen bývá k výboji již samou bujností svých sil, i podmaňuje sobě jiné, které drží mocí v porobě a sám pánem sluje. Tak rozšiřuje hranice své politické na ujmu národností jiných, naproti kterým provozuje kruté despotství. Státy takto povstalé nemohou se udržeti jinak než absolutismem, který nejtížeji spočívá na národech podmaněných, an národ panující méně jeho citliv jest, kdežto v celosti své takořka stotožňuje se se svým vládcem. Příklad takového státu poskytuje nám Rusko.

Takový stát nemůže žádné části své odstoupiti kus vládní své moci, nechce-li, aby se stalo rozdvojení a snad i roztržení. Vidíme to patrně na konstituci království Polského, která přímo vedla k revoluci r. 1830. Takový stát musí zůstati centralisovaným, absolutismus a centralismus kráčejí v něm podle sebe, opírajíce se o massu národu panujícího, který rád snáší po domácku

nějaké obmezení své svobody, toliko když proti jiným vystupuje jako pán. Má-li národ panující dostatečnou materialní, totiž početní převahu nad národy podrobenými, čímž státu jakousi podstatnou jednotu uděluje, tedy jest stát takový silný ve své centralisaci. Kde ale jeden národ nad ostatní žádné materialní převahy nemá, ano, kde proti nim v menšině jest, tam není půda pro centralisaci, která nemá se oč opříti; tam nebude žádný národ náchylen, opouštěti od vnitřní svobody své, když mu to není jinak nahraženo.

Z toho vyplývá dvojí, za jedno, že centralisace možná jen tam, kde jest jednota, a za druhé, že s centralisací nevyhnutelně jest spojena nadvláda jedné části nad ostatními, čili jinými slovy, že centralisace nesrovnává se s pravou svobodou. Toto poslední potvrzuje i skutek ten, že národové jediný celek působící, když v postupu státního svého vývoje od obtížné jim despocie zase ku přirozené svobodě své se vrátí, ihned také snažení ukazují, obnoviti původní samostatnost obcí, totiž vrátiti se také k onomu principu, na jehož základě stát povstal. Kde se ta snaha neuskuteční, tam není žádné pravé svobody, třeba by stát takový sloul nejdemokratičtější republikou. Tak nebude Francouzsko tak dlouho opravdu svobodno, pokud bude přijímat zákony z Paříže, pokud hlas a smýšlení departementů nebude míti v politice tolik váhy, jako jim přísluší dle počtu obyvatelstva. Ozývaliť se již nejednou o to hlasové v samých Francouzích, a příčina, proč ve Francii nevystupuje federalismus silněji, jest tatáž, pro kterou národ nad jiným panující rád sobě dává líbiti obmezení vnitřní své svobody; centralisace totiž činí Francouzsko zevnitř mocným, a proto provincialista rád

ustoupí část své autonomie Pařížanu. Při tom však ani od těch Francouzů, kteří jsou horliví přívrženci centralisace, nepřehlídá se ona zlá její stránka, která ji činí nebezpečnou trvalostí státních forem, když každá revoluce pařížská jest spolu revoluce celých Francouz, což by při soustavě federativní naprosto bylo nemožné. — Ohlídněme se po jiném příkladu. Co jiného udržuje v Mexiku napořád vnitřní rozbroje a války, nežli nepřirozený systém centralisace v jeho ústavě? Krajina za krajinou odpadává od ústřední vlády a dobývá se tak od podřízenosti na samostatnost, kdežto sjednocené obce Severo-americké při své federativní soustavě, kterou praktičnost jejich hned při osvobození od mateřského státu vyvolila, neustále zkvétají a přijímáním do spolku svého nových oudů se rozšiřují.

Když tedy nezřídka centralisace i tam škodnou a záhubnou se ukazuje, kde první podmínka její, jednota národnosti se nachází, s tím většími obtížnostmi potkati se musí tam, kde místo jednoty jest taková rozdílnost, jako jmenovitě v Rakousku. Nám se zdá, že důsledné provedení její u nás naprosto mezi nemožnosti náleží.«

§ 81. Z těchto vývodů, jak řečeno, hlásí se theorie přírodního práva, a čtenář ihned vzpomene si na Rousseaua a na státovědecký racionalism Rotteck-Welckerův.

Havlíček má svůj politický a státovědecký racionalism z theorie přirozeného práva.

Theorie přirozeného nebo-li rozumového práva, jak vyloženo § 35. b, v letech 40tých valně byla rozšířena. Častěji již jmenovaní Rotteck a Welcker byli jejími nadšenými hlasateli. Dovolávajíce se tenkrát pravidlem rozumu (přirozeného) pro poslední sankci

práva, theoretikové přirozeného práva stáli příkře proti absolutismu historicky danému a historického vývoje se dovolávajícímu.

Havlíček se však v některých politických názorech od liberálů německých liší.

Havlíček (ani Palacký, jak jsem už řekl) nebyl pro individualism, ač právě v době jeho přirozené a rozumové právo pojímalo se často individualisticky. Havlíček byl pro přirozené právo národa — pojímal tedy přirozené právo kollektivisticky. Proto jeho odpor proti Sabinovi a našim radikálům více méně anarchistickým.*)

Havlíček ve filosofii hlásil se k t. zv. zdravému nebo-li obecnému smyslu. Vystříhal se krajních názorů, v době revoluční hlásaných, jako vůbec nepřijímal cizích theorií bez kritiky, ale dává jim smysl svůj v souhlase s celkovým svým nazíráním. Zde máme k tomu pěkný příklad, jak v otázce nesnadné pomocí běžných časových theorií, vypracoval si státovědecký

---

*) Proti politickému anarchismu vyslovil se často docela jasně; na př.: »Někteří svobodomyslnosti tak rozumějí jako by svobodomyslní lidé a svobodomyslné noviny každý krok vlády a úřadů bez ohledu již eo ipso tupiti, ustavičně se všemu protiviti, všechno haněti musili: k těm my náležeti nechceme. My dobře vědouce, že bez vlády nemůže být stát, myslíme, že jest to nepoctivé, ustavičně vládě překážeti a těžké její povinnosti ještě více obtěžovati; majíce také na paměti, že snadněji jest, všechno tupiti než napraviti, budeme vždy vládu podporovati ve všem, co dle našeho přesvědčení národu prospěšno jest a jen tehdá budeme proti vládě vystupovati, když její kroky dle našeho přesvědčení budou chybné neb národu škodlivé.« (NN 48, 23, IX.)

názor, odpovídající praktickým tužbám politickým (hlavně národnostním a jazykovým) a sloužící jim zároveň za filosofický základ.

Liší se od německého liberalismu značně. Liší se od něho tím velikým důrazem, který klade na moment mravnosti a na těsný poměr státu a církve. Liberálové roku 1848 stát proti církvi stavěli v naprostou protivu, usilujíce o moc státu proti církvi, Havlíček stát a církev proti sobě nestaví, ale chce opravit jeden i druhou. Liberálové ve státu viděli hlavní orgán společenské organisace, Havlíček (jako Palacký) nikoli. Uznával nutnost státu a jeho čistě fysické moci (upozornil jsem na to jednaje o revoluci), ale moc tu podřizoval národnosti, náboženství a jejich mravním a idealním snahám.

Tím ovšem nechci říci, že Havlíček tehdejšího politického a státovědeckého liberalismu byl prost úplně. Také ovšem neříkám, že liberalism (politický) je nesprávný naprosto a ve všem. Hlavně běží o to, že Havlíček neměl názoru, jejž tehdejší liberalism více méně vědomě a promyšleně hlásal, že stát ve své podstatě a ve svém vzniku zakládá se na násilí a že teprve vývojem a pokrokem přejal také úkoly mravní. Podle Havlíčka (a Palackého) stát podstatně a hned ve svém vzniku má a měl funkci mravní. V tom Havlíček je bližší státovědecké theorii konservativní (také slavjanofilské), ale také (dnešní) theorii socialistické; podle těchto theorií stát teprve dalším vývojem odklonil se od svého prvotního zřízení mravního. Podobné učení drží Havlíček a důsledně je provádí (v učení o revoluci, o poměru

státu k církvi atd.*) Havlíček proto je proti státnímu centralismu, kdežto Němci velmi často a zejména v Rakousku byli pro centralism, a konečně Havlíček národnost kladl nad stát, kdežto liberálové němečtí v Rakousku byli proti národnosti; v Německu stali se r. 1848 nacionálními, vymanivše se ze staršího kosmopolitismu. Ovšem i při posuzování toho kosmopolitismu musíme mít na mysli, že Němcům, jistě Francouzům, kosmopolitism v praxi znamenal nadvládu jazyka německého a francouzského. Němcům a Francouzům, ovšem i Angličanům, nikdo jazyka nebral a proto otázky národnostní tak jako my necítili, ani cítit nemohli.**)

---

*) Kdo si přečte jeho články o Rusku a zná názory slavjanofilské, nebude v pochybnostech, že Havlíček je mírný slavjanofil. Není západníkem krajním. V »Slovanu« (I a 615) přinesl velmi poučný článek »O obci Slovanské«; článek je z literární přílohy polského »Czasu« a jak Havlíček praví, neodpovídá úplně jeho názorům, ale přece jej doporučuje. V článku tom je asi slavjanofilské stanovisko Havlíčkovo nejlépe v celosti vysloveno.

Rozumí se, že užívám slova slavjanofilský ve smyslu slavjanofilství té doby, kdy Havlíček byl v Moskvě. Tedy ve smyslu Kirějevského. Stanovisko to ve svých filosofických základech odpovídá našemu českému humanitnímu programu.

**) Co jsem řekl o liberalismu při otázce náboženské, musí se říci i zde. Theorie přirozenoprávní v podrobnostech se od sebe různívají; na př. Rotteck lišil se od Welckera a dost značně. Rotteck pojímal totiž právo přirozené příliš subjektivně, kdežto Welcker kladl důraz na objektivní praktičnost jeho.

Rotteck i Welcker právo velmi příkře oddělují od mravnosti, toho Havlíček nedělá; němečtí politikové soudili o republice příznivěji než Havlíček, byli konečně více kosmopolitičtí. Jaký v té příčině je rozdíl vidět z toho, že o národnosti (v Rotteck-Welckerově slovníku (I. vyd.) ani není článku — a v článku

§ 82. Podle zásad svých Havlíček nevidí v ústavní formě podstatu a pravý rozdíl států. Četli jsme již, že lze za každé ústavy žít šťastně, jen když vláda je poctivá. Čtenáři se také pamatují, že svobodu tisku více cenil nežli konstituci — Havlíček nedal se másti slovy a formou, nýbrž přihlížel k jádru: vnitřní síla národa rozhoduje, nikoli jeho vláda a vládní forma. Proto také kladl tak velikou váhu na jakost vládních orgánů, úředníků, liše úředníka »dvojíctihodného« od pouhého byrokrata atd.

Havlíček nedíval se na stát abstraktně, ale konkretně, vážil všecky ty síly a prvky, ze kterých skutečný stát se skládá.

Havlíček hned v počátcích revoluce pochopil, že ústavní forma sama nezmění lidí; nikdo nepochopil lépe nežli Havlíček, že člověk je zvířetem zvykovým (Sl. II a 349). Známe již slovo o konstituci, kterou se v březnu r. 1848 lidé přímo opíjeli — Havlíček věda, že po vystřízlivění z nadšenců se vyklube člověk starý t. j. člověk se starými zvyky, dlouhým absolutismem zakořeněnými, podjímal se právě své buditelské práce žurnalistické.

Nepodceňoval proto ústavních forem, jak vidíme z důsledného boje proti absolutismu a hájení konstituce a konstitučního principu. Sám je pro demokracii a na tom základě posuzuje hlavní formy ústavní. Uveřejnil o tom článek (K[oubkův?] NN 1849 14 XII,*) Demokracie, republika a monarchie).

---

o kosmopolitismu čteme, že civilisace vyhladila národní záští a že tím láska k vlasti povýšena a očištěna. Filosoficky Rotteck a Welcker jsou úplně odchováni filosofií německou (hegelovskou), Havlíček ne.

*) O autorství Koubkově viz poznámku § 86.

»Jak málo bývá často rozuměno slovům, která v pohnutých dobách stávají se heslem celých stran a v jichž jménu svádějí se boje krvavé, toho nejpatrnějším důkazem jsou ona tři slova, která jsme zvolili za titul tohoto článku. Ptejme se radikalistů, co rozumějí pod republikou a co pod monarchii, i dají nám za odpověď, že monarchie jest státní forma, při které se drží celý národ pod poručenstvím jediné osoby, která považuje stát za dědičný statek panující rodiny a tím samým jenom pro lid v pravé osvícenosti ještě nehrubě postoupilý se hodí, nikoliv ale pro věk tak rozšířené vzdělanosti, jako jest náš; republiku pak líčiti budou jako ideal státni formy, která úplně uznává svrchovanost národu a občanům poskytuje osobní svobodu v nejrozsáhlejší míře. Tážeme-li se na totéž konservatistů anebo dokonce zpátečníků, ti nám vychválí monarchii jakožto nejvyšší vzor všeho pořádku, a pod republikou rozuměti budou anarchii a nevázanost: demokrat, republikán, kommunista, proletář a zloděj budou jim synonyma. Kdož by chtěl upírati, že až posud obě tyto jmenované strany dle takového smýšlení se řídily a též prakticky je v životě projevovaly? A přece ani to ani ono není pravda, ano nic není bludnějšího, jako obyčejné domnění, že republika a monarchie jsou dva sobě protivné póly státní formy. Takové míněni může povstati jen z pouze povrchního pohledu na věc, hlubší náhled v ní ukáže brzo jeho bezzákladnost. Neníť pravda, zač obecně se má, že republika jest vrch systemu demokratického, a monarchie vrch systemu aristokratického. Ani mezi demokracií a republikou, aniž mezi aristokracií a monarchií jest jakého nutného svazku. Republika a monarchie

jsou právě jenom formy zevnitřní, které může na sebe vzíti ta i ona podstata. Žádná z nich sama o sobě neuděluje občanům ani menší ani větší osobní svobody, žádná z nich není pouhým výsledkem hned nižší hned vyšší civilisace. Větší vplyv, nežli stav osvěty národu, mají na utvoření státní formy okolnosti jiné, jak časové tak místní.

Rovněž tak, jako republika nezaručuje ještě svobody, není také demokracie již nepřítelkyní monarchie. Chceme-li ve státnictví vystaviti naproti sobě dva odporné póly, musíme k tomu vzíti demokracii a aristokracii. Ale tato může se tak dobře nacházeti v republice, jako onano v monarchii, čehož až nazbyt příkladů nacházíme v minulosti a v přítomnosti. Bylyť republiky, kde jeden národ panoval nad druhým, jako Spartané nad Messenskými; v jiných, jako v republice Římské, nejenom panující národ jiné utiskoval, nýbrž sám v sobě zase dělil se na třídu vládnoucí a třídu poddanou; v někdejších svobodných městech říšských i v republikách vlaských a mnohých kantonech švýcarských spočívala vláda výhradně v rukou několika privilegovaných rodin — i kdožby si dle toho chtěl troufat říci, že v republikách tuto uvedených panovala pravá svoboda? Ano v některých z nich vystoupilo tyranství na nejvyšší stupeň, převyšujíc i ukrutnost nejzlověstnějších panovníků: připomínáme tuto pouze oligarchické Benátky s jich věčně otevřenými lvími tlamami, kdežto kvetlo tajné udavačství tak jako v žádné monarchii. Kdež tu jaké stopy demokracie, tak jak my jí rozumíme, totiž přirozené rovnosti všech lidí? Naproti tomu pohléděme na Anglicko, kdežto národ v monarchických formách a při kvetoucí aristokracii dospěl

22*

k nejvyššímu stupni osobní svobody; pohlédněme na Belgii, jejíž ústava vedle dědičnosti trůnu výslovně uznává svrchovanost národu, a která při všech bouřích sousedního Francouzska zůstala nepohnutou, pohlédněme konečně na monarchie beze vší šlechty, šťastné Norvežsko a Srbsko, na kterých úplná demokracie jest základem národního blaha.

Aniž pak svou zevnitřní formou jsou republika a monarchie tak rozdílné od sebe, jak by se zdálo. Jsouť způsoby vlády republikánské, které velmi blízko se stýkají s podobou monarchickou, naopak zas mnohá monarchie pouze jméno toto nese, zřízena jsouc na základě právě republikánském. Abychom pomlčeli o králech spartánských, z nichž vždy dva vedle sebe panovali, sdělujíce důstojnost svou na své syny, v čem se medle lišil doživotně volený dože benátský od voleného krále polského, panovníka nad říší, jež nazývala se spolu republikou i korunou? zdaliž nezdědil Oliver Cromwell důstojnost svou protektorskou na svého syna? a jaký rozdíl konečně byl mezi dědičnými náměstky hollandskými a jinými evropskými mocnáři, leč že oněm pouze královský titul scházel?

Nynější panující význam slova republika ve smyslu úplné provedenosti principu demokratického, naproti monarchii ve smyslu despotismu vzaté, původ svůj má v revolucích anglické a francouzské, kdežto hrubě utiskovaní tito národové mocným úsilím setřásli jho lidu nepřátelských dynastií. Ale republika nedovedla trvale upevniti blaho těchto národů, kteří zase buď nazpět volali vyhnané rodiny panovnické anebo k novým dynastiím útočiště své brali. Tak jmenovitě Francouzsko po první revoluci své tři dynastie vystřídalo,

i není nepodobno, že od nynější republiky zase vrátí se k obvyklejší formě monarchické. Z toho patrno, že národové, jejichž státní zřízení od počátku bylo monarchické, jejichž historické vyvinutí dálo se na základě tohoto principu, ne tak snadno státní formu tuto odhazují, která dávným zvykem takřka srostla jest se vším smýšlením i onou povahou jejich. Mohouť oni během času postoupiti k nejširší politické svobodě, ale zevnitřní obvyklou formu vždy rádi zachovávají. Má-li kde republika býti pevnou a trvalou státní formou, musíť rovněž jako monarchie býti nerozlučná od historie národu a základ svůj míti v prvních jeho počátcích. Za příklad uvádíme Švýcarsko a Sjednocené obce severoamerické, v kterýchžto obou státech forma republikánská jest přirozený, nutný výsledek historického jejich vývinu.

Co se týče republikánských tendencí v Němcích, mýlil by se, kdo by je považoval za původně protidynastické, jsouť ony spíše výsledkem snahy po národní jednotě, jížto chtějí docíliti jedni prostředkem republiky, druzí prostředkem císařství. V tom případě jest i také idea německého císařství protidynastická, poněvadž rovněž jako republika čelí ke zkáze panujících rodin německých, vyhražujíc právo panovnické toliko jediné z nich.

Vyloživše takto pravý význam slov: demokracie, republika a monarchie, tak často v chybném smyslu užívaných, i ukázavše skutečnou podstatu těchto pojmů, vizme, jaké výsledky z toho plynou pro Rakousko.

Přede vším musí každý uznati, že rakouská demokracie o sobě nikoliv není státu nebezpečna. Pravíme zúmyslně rakouská demokracie, čímž rozumíme

demokracii takovou, která chce Rakousko, na rozdíl od jiné demokracie, která minulého roku pracovala o zkázu říše. Tuto rakouskou demokracii míchati a za jedno stavěti s republikanismem, jest buď nevědomost buď zlomyslnost. Jednak dokázali jsme, že mezi demokracií a republikánstvím není žádného nutného svazku, ano že demokracie dobře může obstáti s monarchií; jednak musí každý uznati, kdo okolnosti zdravým rozumem uváží, že kdo chce míti Rakousko, nevyhnutelně musí je chtíti jako monarchii.

Jest naše vnitřní přesvědčení, že říše Rakouská může míti trvání pouze jako stát monarchický. Mimo to, že ve všech jejích provinciích, při všech jejich národech princip monarchický jest základem historického jejich vývinu, již samo složení té říše z tak přerozličných, často odporných a protivných sobě živlů žádá zevnitřní nějaké spojidlo, které by to vše jako celek pohromadě drželo a před rozpadnutím chránilo. Pravda jest sice, že potřeba sama větší část národů, které tvoří Rakouskou říši, pudí ku politickému spolku, poněvadž slabost každého jednotlivého v sousedství mocných říší existenci jeho v nebezpečenství uvádí, avšak jsou i někteří, jež přirozená tíže jinam táhne; u oněch pak, již skutečně poukázáni jsou pro vlastní zachování na spojení, na mnoze větší jest přirozená odstrkavost nežli okolnostmi vnucovaná přítažlivost. Zde tedy naprosto nelze nalézti žádného vnitřního spojidla, jež by tyto různé, nepřátelské živly k sobě vázalo, a skutečně ukazuje historie, že říše Rakouská nepovstala žádným organickým vzrostem čili vnitřním vývinem, nýbrž pouhým zevnitřním nahromaděním. Z toho plyne, že také spojidlo takového celku musí býti zevnitřní, po-

dobné obruči, jež stahuje částky složené nádoby. A toto spojidlo jest dynastie, bez níž nebylo by žádného Rakouska.

Nemáť zajisté žádná dynastie tak příznivého postavení jako dynastie rakouská. Již politická rovnováha Evropy žádá udržení Rakouské říše, a poněvadž jsme právě ukázali, že tato říše jenom jako monarchie udržeti se může, má dynastie rakouská podporu ve všech velmocnostech Evropy. Uvnitř pak opírá se o národy kteří mimo Rakousko nenacházejí žádných garancií své samostatnosti, jsouc pro všecky, jimž svítí idea velikého Rakouska, nevyhnutelnou. Dokud národové rakouští budou chtíti zůstati spojeni, dotud není žádného nebezpečenství pro dynastii, i kdyby demokracie sebe větších vítězství slavila; v sjednoceném Rakousku nemá republika žádné budoucnosti.

Z toho pak také vysvítá, jaká jest úloha dynastie rakouské. Neníť žádná jiná, nežli učiniti všem národům spojení jejich v jednu říši stejně milé a poskytovati jim výhod takových, aby i ti, jež přirozený pud jinam táhne, větší prospěch viděli při spojení nežli při odtržení. Potom přistoupí k oné nevyhnutelnosti i jiné mocné spojidlo národů: společná láska k panující rodině, a ta pevněji udrží pohromadě říši, nežli železný kruh bodáků a děl.

§ 83. Na týchž zásadách Havlíček určoval vládu konstituční a parlamentární. Uvádíme zde ze »Slovana« (Ia 429) článek: »Co jest vlastně konstituce?«

»To máte z té konstituce!« slýcháváme obyčejně mluviti od jisté strany k méně vzdělaným krajanům, kdykoli od vlády vyjde nějaké nové, lidu nepříjemné nařízení, když přijde nějaké zvětšení daně, silné braní

na vojnu, tažení a ubytování vojska, když se hemží špinavé a roztrhané papírky místo zemských dvacetníků. To všechno máte z té konstituce! a neostýchali by se snad i každé krupobití a podobné neštěstí za následek konstituce vyhlásiti. Tomu všemu není se co diviti, neboť jsou lidé, kteří konstituci jako morovou ránu nenávidí, poněvadž stenčila jejich pýchu, jejich důchody a jejich panování, pročež také i od nich není co očekávati chválu konstituce.

Slyšel jsem však i jiné lidi zrovna tak mluviti, a to takové, kteří by vstávajíce, lehajíce Bohu za konstituci děkovali, kdyby rozuměli, co jest: pozoroval jsem, že i tu a tam mezi měšťany, kteří jinak rádi jsou považováni za nejmoudřejší a vzdělanější, podobné smýšlení se zakořenilo. Tak nedávno jistý Kt . . h . . ský řezník zuřivě přede mnou konstituci proklínal, neboť myslil ve své sprostnosti, že skrze ubohou konstituci hovězina je nyní tak drahá, a pravil velmi prostoduše, že za absolutní vlády bylo přece jen více volů, nepozoruje ani, jak urážlivého vtipu se nevědomky dopustil.

Když po smrti předešlého ruského císaře Alexandra mnozí důstojníci od gardy volali: Ať žije císař, ať žije konstituce! pravili sprostým, že se císařova žena jmenuje konstituce, načež i tito volali: ať žije konstituce. V Neapolitánsku přišlo to již působením dvorské strany a zkaženého odnárodněného kněžstva tak daleko, že se lidé podpisují na žádost, aby přestala konstituce, a aby král zase absolutně a libovolně vládl jako dříve.

A také u nás nebylo by věru divu, kdyby se mnozí sprostí lidé na podobnou žádost podpisovali: nebo kdo by myslil, že ta nynější naše vláda a všechna ta nová ustanovení, která vyšla od nynějšího minister-

stva, že, pravím, to již ta slíbená konstituce jest, tenť by zajisté dlouho neváhal prositi, aby tato konstituce již brzy přestala.

Za starých absolutních časů považovala se země (stát) jako nějaký statek, jako nějaké panství a jmění panujícího císaře, krále nebo knížete, který národ spravovati nechal od svých služebníků podle své libosti a vůle a jen s ohledem na svůj vlastní užitek bez ohledu na užitek a na štěstí občanů, které svými poddanými nazýval. Hlavní péče takové vlády byla jen, aby se toto mocnářství panující rodině vždy udrželo, ne ale aby se občanům dobře vedlo. Zlí a nerozumní králové obětovali pro své a svých dvořanů marné, často velmi nemravné kratochvíle nesmírné miliony peněz, kteréžto miliony si ubozí v potu tváře pracující poddaní těžce utrhnouti museli od svého živobytí, aby je co daně odvedli do pokladnice mocnářovy. Aby se sklíčený a utiskovaný lid bouřiti a protiviti nemohl proti malému počtu hýřících utiskovatelů svých, zavedlo se na útraty téhož utlačeného lidu vojsko, které sic též pocházelo z téhož utlačeného lidu, kterémuž vojsku se ale rozličnými chytře vymyšlenými způsoby vštípila hrdost nade všemi ostatními a nepřízeň proti všem ostatním stavům. Náboženství svaté, mající sloužit k útěše a zdokonalení lidu, obrátilo se též jen skoro ke službě vlády absolutní: kněžstvu, zvláště vyššímu, dali veliké statky a veliká práva, jen aby zas udrželi lid ve slepé poslušnosti, aby učili, že všechna moc od Boha pochází, že jsou tito absolutní mocnářové zástupcové Boha na zemi, že se máme takové libovolné vládě, i kdyby sebe nespravedlivější byla, ve všem podrobiti, že to poroučí Bůh atd. Úřednictvo bylo též jen slepý nástroj takové

libovolné vlády a majíc ve svých rukou často blaho jednotlivých občanů, mohlo jim zase dle své libovůle škoditi nebo prospívati, pročež si každý, maje při úřadě co činiti, přízeň jeho, často i na nepoctivé cestě hledati musel. Při tajnosti, kterou se všechny soudy odbývaly, řídila se velmi často i spravedlnost podle libovolné náklonnosti.

Proti ničemu tomu, proti žádným chybám řízení zemského nesměl se nikde ani hlas veřejně ozvati: vláda držela veřejný tisk skrze censuru pod svou mocí, a nikdo nesměl ničehož tiskem vydati a uveřejniti, než co vláda povolila. Nikdo nevěděl jak veliké jsou příjmy zemské a nač se vynakládají, daně se jen rozpisovaly a vybíraly, účty se žádné nekladly, tak že se nikdy věděti nemohlo, kam tyto daně jdou a nač je jich potřebí. Právo nebylo žádné, poněvadž to, co dnes jako právo platilo, již zítra skrze nové nařízení se odvolati a jinak ustanoviti mohlo. Taková tedy jest vláda absolutní neb neobmezená.

Všeho toho opak jest ale konstituce čili právní neb ústavní vláda. Při vládě konstituční nepovažuje se již císař za majitele a uživatele celé země, nýbrž jen co spoluoud celého národu. Zde není již národ pro císaře, nýbrž císař pro národ. Celá vláda musí se říditi dle vůle národu, a bez vůle a bez svolení národu nesmí se nic důležitého říditi. Stát jest dle konstitučních zásad proto, aby v něm občané nalezli bezpečnost svých osob a svého jmění, pořádek, avšak i svobodné pohybování, pokrok a vzdělání a společnou blaženost. V konstituční zemi nesmí se nic díti, podle něčí libovůle, nýbrž všechno dle zákonů ustanovených, podle nichžto se tak císař, jako i každý jiný, buďsi malý nebo velký ve

všem říditi musí. Nikdo, ani císař nesmí se stavěti nad zákony, a nesmí zákony přestupovati.

Tyto zákony nesmí též císař nebo jeho vláda sami ustanovovati aneb předpisovati, nýbrž jenom sněm, vyvolený z celého národu, je ukládá a zákonem v konstituční zemi může býti jen to, strany čeho se dříve vláda se sněmem srozuměly.

Tři hlavní moci jsou tedy v konstitučním státu, jedna od druhé neodvislá a sice zákonodární, vykonávající a soudní. Zákonodární jakožto nejhlavnější ustanovuje pravidla, zákony a práva, dle kterých se všechno říditi musí, vykonávající (exekutivní) čili vláda neb správa zemská vykonává tyto zákony a vede podle nich správu země, a soudní moc rozsuzuje spory a rozepře jak mezi jednotlivými občany tak mezi vládou a občany podle práva ustanoveného, a tresce ty, kteří zákony přestoupili.

Zákonodární moc má sněm společně s císařem, to jest s vládou. Vládu drží císař s ministry svými. Neboť císař sám dle konstitučních pravidel nic ustanoviti a poručiti nemůže, leč by se některý z ministrů jeho na to podepsal, kterýžto ministr tímto podpisem přijímá na sebe odpovídání za toto ustanovení, kdyby z něho pro zem a pro národ škoda nějaká pošla. Sněm v takovém případě žádá od ministra, aby se zodpovídal, a jestli učinil ministr něco proti zákonům zemským, odevzdá jej sněm k soudu, a byly případy v konstitučních zemích, že takoví zemi a národu zpronevěřilí ministři i smrtí potrestáni byli. Císař nesmí míti v takovém případě moc, uděliti odsouzeným ministrům milost, kteroužto milost smí císař každému jinému od soudu odsouzenému uděliti. Císař si vybírá a ustanovuje mini-

sterstvo sám dle vůle své a dle jeho vůle mají též říditi všechno, avšak na své vlastní odpovídání, tak aby to řízení v ničem se neprotivilo zákonům aneb prospěchu zemskému. Císaři nesmí se ale ze žádných chybných a škodlivých ustanovení vlády vina dávati, neboť osoba jeho jest neodpovědná a zasvěcená, a všechnu vinu nesou jen ministři na sobě. Touto však neodpovědností právě zmenšena jest moc císařova, tak že sám bez svolení ministra některého nemůže nic ustanoviti, a když některé ustanovení císařovo žádný ministr na své odpovídání přijmout nechce, poděkuje se ze svého úřadu a císař musí jiné ministry si hledati, kteří by tuto věc na své odpovídání přijmout chtěli a nenajde-li žádného takového, musí císař od tohoto ustanovení upustiti. Kde již konstituční vláda pevně zakořeněna jest, tam se z bázně před sněmem netroufá žádný ministr vzíti něco na své odpovídání, přijmout a ustanovit něco, co by proti smýšlení většiny národu čelilo, a vláda se tudy řídí dle smyslu většiny.

Že u nás o konstituční moci císaře ještě příliš mylná a zastaralá mínění panují, pozorujeme nejlépe z toho, když slyším některé mluviti, že císař úředníky neb vojsko platí, že se císař o vdovy a sirotky jejich stará, že jest některý voják neb úředník v císařské službě atd., což všechno nevlastně tropicky se mluví neboť národ platí z daní svých vojsko a úředníky, a J. M. císař pán neplatí nic ze svého, naopak ještě sám od národu roční plat dostává*) z daní zemských, a úředníci a vojsko nejsou ve službě u císaře pána, nýbrž jsou v zemské službě.

*) A sice u nás v Rakousích má J. M. C. deset milionů zl. víd. č. na rok pro sebe a pro svůj dvůr, t. j. každodenně přes 27.000 zl. v. č.

Vůli národu zastupuje sněm z národu vyvolený a hlavní jeho práva jsou následující: Sněm rokuje o všech zákonech a bez svolení sněmu nemá míti žádný zákon platnosti. Buďto vláda učiní návrh zákonu a sněm k němu svolí, aneb sněm navrhne zákon a vláda (císař) k němu svolí: ale bez společného svolení sněmu i vlády nesmí se státi žádný nový zákon. — Bez povolení sněmu nesmí se ani krejcar daně od občanů vybírati a chce-li vláda nějakou novou daň ustanoviti, nebo starou zvětšiti, musí to vždy napřed sněmu k povolení předložiti. Také obyčejnou daň roční musí sněm též pokaždé znova povoliti, jinak je vláda vybírati nemá bez povolení sněmu. Vláda musí sněmu klásti účty z celé správy zemské, ze všelikých příjmů a vydání, vláda nesmí bez povolení sněmu žádný dluh udělati na zem, a musí též vždy na rok budoucí předložiti sněmu výkaz všelikých výloh, které vláda na ten rok učiniti hodlá, aby je sněm za potřebné uznal a potvrdil. Sama sebou se rozumí, že sněm ustanovuje, jak veliké vojsko vláda držeti má, a jak mnoho se má vybírati rekrutů, kteřížto se nikdy bez povolení sněmu vybírati nemají.

O moci výkonné čili o vládě bylo sice již dříve jednáno, když jsme její podíl v zákonodárství vysvětlili. Tuto však ještě sluší podotknout, že v konstitučních zemích se jen taková vláda udržeti může, která jest ve smyslu a dle vůle sněmu. Výkonná moc má sice obyčejně právo sněm rozpustiti, když by se některé důležité ustanovení jeho tuze příčilo vládě, avšak musí vláda hned v určitém čase jiný sněm podle téhož volebního řádu jako předešlý svolati: jest tedy takové rozpuštění sněmu vlastně jen appellace vlády

k národu, aby totiž národ skrze novou volbu poslanců příležitost měl objeviti, jestli jest stejného mínění se sněmem rozpuštěným aneb s vládou, která jej rozpustila. Tak se vykládá rozpuštění sněmu pravým a poctivým způsobem, který jest také zcela konstituční: něco jiného ale jest, když vláda jen proto sněm rozpustí, aby mohla libovolně sama zákony dávat a snad s tím úmyslem, aby již žádný sněm budoucně ani nebyl, to ovšem není žádná konstituční vláda.

Soudní moc musí být v konstituční zemi zcela neodvislá od vlády, aby mohla beze vší lidské bázně rozsuzovati jen podle zákonů bez ohledu, koho dle nich odsoudí, i byť by to sama vláda byla. Této neodvislosti soudů hledělo se v konstitučních zemích docíliti, že soudce vláda neustanovovala, nýbrž že byli od národu voleni (což se i nám zdá býti nejlepší), aneb že sice vláda i tyto soudce ustanovuje, avšak právo nemá je přesaditi neb hodnosti zbaviti, a že při všech důležitějších případech porota (volení občané) výrok viny neb nevinnosti pronášejí a soudcové jen pak trest dle zákonů ustanovují. Každý nahlíží, že při tom přece vláda veliký vliv na soudy míti musí, již skrze to, že povýšení soudců od její vůle závisí. Neodvislost soudní moci od vlády jest ale proto hlavně potřebná, aby soud za svůj rozsudek se nemusil obávati pomsty od vlády, kdyby proti ní rozsouditi musil, a aby také při obžalování ministrů samých spravedlivosti se šetřilo, třeba by oni měli v rukou moc nejvyšší v zemi.

Aby se ale správa celé země dle nejlepšího způsobu vedla, musí býti v konstitučních zemích ve všem veřejnost jak v jednání vlády, tak i v soudech, dle známého prostonárodního přísloví: »Co je s šeptem,

to je s čertem«, což znamená jinými slovy, že se žádná poctivá a spravedlivá věc veřejnosti štítiti nesmí. K tomu účelu musí býti v konstituční zemi svoboda tisku, aby každý mohl o každé záležitosti veřejně své mínění pronésti, a aby tak všeliké vady zemské na jevo přijíti mohly. Pravá konstituční svoboda tisku musí být ale tak zřízena, aby vláda neměla moci někomu projevení jeho smýšlení skrze tisk jakýmkoli způsobem zabraňovati, nebo se někomu za to mstíti, který by její vady vytýkal. Z toho ohledu nesmí být také nikdo v konstituční zemi skrze tisk souzen od úředníků vlády, nýbrž jen od svých spoluobčanů skrze porotu, neb by se jinak brzy nazývalo všechno přestupkem, co by se vládě nelíbilo, třeba by to bylo národu a zemi nejužitečnější. Vláda, která tisk pronásleduje, projevuje vždy nekonstituční libovolné choutky a ukazuje, že nechce býti veřejně posuzována, že tedy má nějaké příčiny, tajiti se s něčím před národem. S dobrými věcmi se ale nikdo tajiti nemusí.

Dále jest ve všech konstitučních zemích svoboda spolků t. j. právo, aby se občané k dosažení jistých větších účelů, ku kterým síly jednotlivců nestačí, spojiti mohli. Spolky takové, zvláště politické, mají hlavně ten účel, aby jisté potřebné změny v zemi provedeny býti mohly, pročež také se obyčejně ke každé takové důležité proměně v konstituční zemi spolek utvoří, který tak dlouho mysli spoluobčanů strany té věci objasňuje, až konečně na sněmu skrze zákonodární moc se jako zákon platný ustanoví. Dobrá a svědomitá konstituční vláda ráda vidí spolky zvláště politické, protože z nich poznává (mimo sněm) nejlépe veřejné smýšlení lidu, aby se dle něho říditi mohla.

Jistota osoby jest též jedna z hlavních známek pravé konstituční vlády, t. j., aby někdo z pouhé msty neb nenávisti některého úředníka, vojáka neb ministra do žaláře dán býti nemohl, nýbrž jen tenkrát, když se skutečně něčeho proti zákonům dopustil a když soud jeho zabavení uzavřel.

Jistota jmění v konstituční zemi znamená zase tolik, aby nikomu bez jeho svolení aneb proti zákonu od nikoho, ani od mocnáře samého, žádné jeho jmění vzato býti nesmělo. Svoboda víry a učení zase znamená tolik, aby se světská moc nemíchala do toho, co který občan o náboženství smýšlí, a aby nechala každému tu víru, která mu jest milá, aby nesměl být nikdo pro svou víru a své smýšlení pronásledován, pokud se ničehož proti zákonům nedopustil, a aby vláda nesměla osobám, které svou schopnost zákonitým způsobem ukázaly, zabraňovat vyučování mládeže.

Dále musí býti v konstituční zemi svoboda a samospráva obcí, což znamená, aby se vláda a úřednictvo nemíchali do jejich obecních záležitostí, aby nechtěli s nimi jako poručníci s nemluvňaty zacházeti, nýbrž aby si občané sami v mezích zákonů řídili a spravovali jak své obecní, tak i všeliké jiné potřeby obcí svých. Vůbec se nemá vláda v konstituční zemi do všeho míchati, nýbrž nechati co možná nejvíce svobodného pohybování jak jednotlivým občanům, tak i obcím, též jiným řemeslnickým, průmyslným a t. d. společnostem, neboť zkušenost ukázala, že se právě tak všechno nejlépe daří. Vláda jen má nad tím dbáti, aby nikdo, užívaje svobody své, jiným v cestu se nestavěl a jim užívání jejich svobody nezamezoval. Čím více odevzdá vláda do rukou občanům

samým, a čím menší jest počet vládních úředníků, čím jednodušší jest celá veřejná správa, tím lepší jest zřízení konstituční. Dobrá konstituční vláda musí hlavně toho dbáti, aby bylo v zemi co možná nejméně zahalečů, to jest osob takových, kteří buď nic neb aspoň nic potřebného a užitečného nepracují, neboť sám rozum to každému dává, že se všechny tyto osoby, které si samy živobytí své nevydělávají, od ostatních pracujících vyživovati musí, a že tedy tím obtížnější jest život pracujících, když musejí kromě sebe ještě mnoho jiných vyživiti svou prací. Ta země jest zajisté nejlépe zřízená, kde každý co možná nejvíce užitečné věci pracuje a kde také každý celý užitek práce pilnosti své sám zase užívá a nemusí velikou část výdělku svého jiným, kteří nepracují, odevzdávati a s nimi se děliti.

Dalo by se zajisté ještě obšírněji vypisovati, co vlastně jest pravá konstituce, přestanu však pro tentokrát jen na tom, neboť jsem přesvědčen, že již toto zde posud řečené dostatečné jest k tomu, aby si každý sám zodpovídal otázku: Jestli by se jemu taková konstituční vláda líbila, jestli by jemu a každému užitečná byla, a jestli již nyní v Rakousích konstituční vládu máme? — Účel tohoto článku jest ale ten, aby i méně vzdělaní spoluobčané naši porozuměli, že mnohé nepříjemnosti a nehody, které by jisté, lidu a konstituci nepříznivé strany rády za následky konstituce vydávaly, aby tak u méně čiperného lidu konstituci samou zostudily — že pravím tyto nehody a nepříjemnosti, které trpíme, nejsou následek konstituce, nýbrž zrovna naopak následky nekonstitučnosti, a že by všechny tyto nehody

a nepříjemnosti pominouti musily, kdyby opravdivá konstituce do života uvedena byla.«

§ 84. Jak formy ústavní, tak a ještě více Havlíček strany politické posuzoval hlavně podle toho, co dělají, nikoliv podle názvů.

Havlíček neustával poučovat o tom čtenáře svých novin, jako vůbec k tomu směřoval, aby lidé v politice více přihlíželi ku věci nežli ke slovům, heslům a jmenům.

»Kdyby byli všichni občané náležitě vzdělaní a rozuměli všichni dokonale všemu, co se týká veřejných záležitostí: bylo by všechno stranictví politické mnohem jednodušší, neboť by přestalo všeliké podvádění občanů.«

Ve článku věnovaném předmětu (Strany politické, Sl. Ic 1230) důsledně stojí na svém stanovisku politiky rozumné a poctivé: »Především musíme zde opětovati jen svou již dříve několikráte vyslovenou hlavní zásadu, že totiž vlastně jsou jen dvě politické strany: jedna totiž poctivá a spravedlivá, žádostivá svobody, rovnoprávnosti, veřejnosti, pevného práva, druhá zase milovnice nadpráví, despocie, libovolnosti a tajnosti. Ona první strana svobod drží se pravidla: co nechceš sám trpěti, nečiň jinému; druhá strana despotická drží se pravidla: ber jiným a hrab pro sebe.«

Jak roztřiďuje lidi nábožensky podle nepoctivosti a hlouposti, tak je roztřiďuje i politicky. Ve všem tom Havlíček docela důsledně provádí své základní názory o politice.

Od politických stran, četli jsme to již nahoře, žádá především věrnost k zásadám — na počet příslušníků neklade váhy, věda, jak národ, ještě číselnější, je bezmocný, jestli že se mu nedostává poli-

tické vyspělosti a vzdělanosti a k té podle Havlíčka poctivost patří také a rozumí se sama sebou.

Proto také řekl, že posuzuje strany podle toho, co dělají pro vzdělání lidu. Právě proto Havlíček zkoumá, proč strana despotická, ačkoli se k ní hlásí jen *menšina*, přece *udolává většinu*, která *po svobodě rozhodně touží*: neštítí se násilí, veliká většina poctivého lidu je politicky indifferentní a nechá se jako ovce ostříhávat od každého, kdo právě má nůžky v ruce, a konečně ti, kdo svobodu si přejí, nemají o pravé svobodě náležité jasnosti a sami mezi sebou se potírají. Přihlížeje k *této rozervanosti v táboře svobodomyslném*, Havlíček podává tuto klassifikaci a charakteristiku jednotlivých stran a frakcí.

»Buďsi ale kolikkoliv stran svobodomyslných, a ať si mají jména jakákoli, přece se všechny srovnávají v jednom hlavním účelu, jenž jest svoboda, právo a vláda dle vůle většiny, a rozdílnosti mezi nimi povstávají z rozdílnosti prostředků a cest, kterými každá strana docíliti chce onoho hlavního účelu. Již tedy zdravý smysl toho žádá, aby všechny svobody milovné strany tak dlouho dohromady spojeně jednaly, až pojistí úplnou porážku všech absolutistů a nepřátel svobody až pojistí možnost, aby dle vůle většiny národu řízeny byly všechny záležitosti: pak teprva jest čas, aby každá z těchto svobodomyslných stran hleděla proraziti to co za dobré uznává, jestli totiž dovede ke svému mínění nakloniti většinu občanstva. Zvláště za našich časů a v nynějších okolnostech bylo by takového svorného působení všech milovníků svobody a práva nanejvýš zapotřebí, aby nikdo nikoho pro jeho osobní náhledy

nekaceřoval, jakmile jen jisto jest, že upřímně chce právo a svobodu, a ukazuje se také skutečně, že nyní již jen dvě strany proti sobě stojí, strana despotická a strana konstituční.

Prohlídněme tedy, z jakých živlů jest každá tato strana sestavena. Co se despotické strany týče, nedá se lépe rozděliti než na zjevné a tajné absolutisty. Zjevní absolutisté jsou mnohem méně nebezpeční než tajní a také by, kde již jednou lid svobodu okusil, nikdy nedovedli zavést nazpět starou libovládu bez pomoci oněch tajných absolutistů. Ke straně zjevných absolutistů náleží u nás duchovní hierarchie, jedna část vyššího vojenského důstojenstva, jedna část byrokratů a větší díl šlechty. Smýšlení lidí těchto poznali jsme opět nedávno ze spisku p. Babarczyho. Tato strana, jak již praveno, nikdy by sama neprovedla úmyslu svého, neboť má k tomu — abychom se zkrátka vyjádřili — málo rozumu, a proto jest při vší své zlé vůli svobodě málo nebezpečná.

Skutečně nebezpeční svobodě jsou jenom tajní absolutisté, a proto budeme o nich obšírněji jednati. Znamenati sluší, že svoboda a konstituční vláda, kde již jednou zavedeny byly, nedají se nikdy tak snadno jedním rázem zničiti a odstraniti, a proto také mají tajní absolutisté tím více příležitosti ukrývati se se svými pravými úmysly. Tajní absolutisté vždy mluví a slibují, že budou zaváděti ústavu, ale poznenáhla podtínají jí jednu žílu po druhé a čekají vždy jen na dobrou příležitost, aby konečně mohli říci: Není ústavy! a aby se již nikdo tomu protiviti nemohl. Pokavad jen připravují poznenáhla tento svůj konečný úmysl, odbydou každého, kdo tento jejich úmysl pro-

hlédnul a lid naň pozorna činí výčitkou, že je uvádí jen zlomyslně v podezření, když ale již pak mohou promluviti své poslední slovo, jest ovšem pozdě jim to vytýkati, neboť již učinili nemožné každé slovo proti sobě.

Tajní absolutisté mluví vždy tak, jak jsme již v předešlém článku podotknuli, ale krok za krokem přibližují se k absolutismu. Oni poznenáhla v menších věcech přivykají lid k slepé poslušnosti, vymlouvají se při tom ustavičně, že ještě okolnosti nedovolují zavésti ústavu do života, čas po čase, když již je lid příliš netrpělivý, hodí se mu zase nějaká naděje, a tak jde pořád stejným, dobře rozmyšleným během tato konstituční komedie, která není nic než přestrojený absolutismus Hlavní známka těchto tajných absolutistů jest také chování jejich ke stranám svobodomyslným. Z počátku ujišťují, že oni tak jsou pro svobodu jako kdo jiný, ale že jenom srozuměni býti nemohou s některými radikalisty. Když tito radikalisté jsou přemoženi a odstraněni, dají se pak tajní absolutisté do liberálních a vytýkají zase těm, že jsou přepjati, a kdyby i ty odbyli a porazili, budou rovněž tak i liberálně-konservativní muže a všechny vůbec, kteří nechtějí pouhého absolutismu, zase tak pronásledovati jako radikalisty. Takovým jednáním rozdělí si tajní absolutisté chytře nebezpečné protivníky své na více dílů a každý díl o sobě snadněji přemohou. Tito tajní absolutisté ukrývají se pod rozličnými jmény jako ku př. konservativní, mírní, pravý prostředek (juste-milieu), strana pořádku, aneb i dokonce liberálně-konservativní, liberální a konstituční, ba i národní, která však slova v tomto případě pranic neznamenají.

Strany konstituční, svobodu a právo milující rozličnými jmény se též od sebe dělí a nejobyčejnější z nich jsou nyní liberální, národní, radikální, demokratové, sociální demokratové, republikáni, konstituční, mírní liberalisté, liberálně-konservativní a t. d. Již z pouhého vyčtení těchto jmen viděti jest, že mnohá jména stejná jsou při straně svobody se stranou tajných absolutistů, což se však zcela jasně vykládá tím, že tajní absolutisté, chtějíce mnohé nezkušené a nevzdělané občany podvésti a na svou stranu přivábiti, zneužívají k tomu za lákadlo rozličných jmen obyčejných při liberální straně, kdežto zatím jejich úmysly se nikterak s pravým významem těchto jmen nesrovnávají. Ostatně se vůbec upříti nedá, že tato rozmanitá jména jsou vlastně veliké, ačkoli nevyhnutelné neštěstí celé svobody, neboť se s nimi jenom nedorozumění a zmatky plodí. Kdo jen poněkud zná záležitosti politické, musí věděti, že skoro v každé zemi tato jména něco jiného znamenají a že strany jmenované v rozličných zemích s týmž jménem, ku př. demokrat, radikální, liberální, nikterak nemají stejného politického smýšlení, nýbrž často se velmi podstatně od sebe dělí. Považujeme ku př. jen jména konservativní a revoluční: tato jména mohou znamenati buď nejlepšího přítele svobody aneb nejlepšího despotu a utiskovatele.

Konservovati znamená zachovati nynější stav a brániti se proti změnám; revoluční znamená toužebného po změnách s obyčejným příznamem násilných prostředků. Dejme tomu, že by měla jistá zem nejpěknější ústavu a svobodu, ale že by tato svoboda nebyla po chuti jistým lidem, kteří rádi své bližní

utiskují a z nich nezasloužený užitek mají, a že by si tito lidé umínili skrze spiknutí a násilí ústavu zrušiti a despocii zavésti. Všichni přátelé svobody v této zemi budou jistě chtít svou dobrou ústavu zachovati, budou tedy konservativní: všichni absolutisté ale budou revoluční, a čest a zásluha bude v této zemi býti konservativním, nečest a zločin býti revolučním. Dejme tomu ale, že by zas v jiné zemi panovala despocie aneb špatná, jen k šizení občanů směřující nespravedlivá ústava: budou jistě chtít všichni nepřátelé svobody tento stav zachovati, budou konservativní, kdežto naopak všichni přátelé svobody budou chtít tento stav věcí zrušiti, budou revoluční. V tomto případě tedy jest zase naopak nečest býti konservativním a chlouba býti revolučním, a tak vidíme, že slovo konservativní vlastně samo v sobě žádného smyslu nemá, nýbrž teprva dle okolností buď zlého neb dobrého smyslu nabývá. Kde vláda a stav věcí jest špatný, tam znamená slovo konservativní nepřítel svobody; kde dobrá jest vláda a stav občanů šťastný, tam jest chlouba pro přítele svobody nazývati se konservativním.

Totéž platí též méně neb více o jménech, jimiž se obyčejně strany svobodě náchylné poznamenávají a žádné z nich není tak určité, aby již naznačovalo jasně směr a úmysly strany té, aneb aby dokonce nepřipouštělo i špatného smyslu. Probereme tato jména po pořádku. L i b e r á l n í pochází od latinského slova l i b e r (svobodný)*) a užívá se obyčejně pro krátkost jako pojmenování všech, kteří jsou pro dobrý pokrok a pro politickou svobodu. Avšak jaké rozmanité stupně

*) Slovo: liberální podivnou náhodou pochází z klerikálního Španělska.

jsou tu možny, které se tedy všechny napořád jedním jménem zahrnují? Za knížete Metternicha jmenoval se leckdo liberálním, který nyní největším jest reakcionářem, a snad považovala římská vláda za Řehoře a neapolitánská knížete Metternicha ještě za přílišného liberalistu. Praví se, že si hrabě Khevenhüller, bývalý komandant v Praze, na nynějšího ministra Schwarzenberga stěžoval jako na demokrata, a jisto jest, že Haynau vyhlásil nynější ministry za demagogy a t. d. Ostatně se však nejobyčejněji se slovem liberální spojuje smysl rozumných a považlivých přátel pokroku a svobody. Přijde ale zas všechno na to, co kdo považuje za pokrok a svobodu, za rozumné a považlivé!

N á r o d n í jmenuje se obyčejně ta strana, která tomu chce, aby se řeči přirozeného jejího národu dostalo místa ve všelikém veřejném a soukromém jednání: také tu ale může býti (a jest, jak vidíme) mnohý spokojen s dosti málem, jiný zase více žádá. Když ku př. my si jméno n á r o d n í strana přikládáme, znamená to u nás tolik, že pokládáme rozkvět, štěstí a slávu národu našeho vyhledávati za nejprvnější a nejdůležitější povinnost svou a starost. Někdo zas počítaje se též k straně národní, jest již spokojen, když některý úřad k některému německy neumějícímu se sníží a česky s ním jedná a t. d.

R a d i k á l n í pochází od slova radix (kořen) a dle svého slovního významu naznačuje jako kořenný, od kořene, z kořene. Dle obyčejného však smyslu bere se toto slovo k naznačení nejodhodlanějších liberalistů a jmenovitě takových, kteří velmi nedočkaví jsou a hned by rádi všechno od kořene předělali. Avšak se tohoto slova spolu užívá k poznamenání krátkozrakých politi-

ckých práčů, kteří vždy hotovi jsou zbraně se chopiti a povstání spůsobiti bez ohledu, jestli jest nějaká naděje a vyhlídka na vítězství.

Demokrati jmenují se nyní ti, kteří chtějí rovnost všech občanů před zákonem: vlastně dle původu znamená toto slovo v řečtině lidovládu, kdežto slovo aristokracie vládu jen několika nad ostatními vyznačuje. Poznenáhla se ale počalo slovo demokrat užívati k pojmenování těch, kteří chtěli zrušiti nadpráví a privilegie šlechty a přáli sobě rovnost všech občanů před zákonem. Tu však zas všechno záleží na tom, v jakém smyslu se bere slovo rovnost: někdo nazývá již to rovností všech před zákonem, když jeden občan ani do obce nevolí, jiný zas má výhradní právo voliti do hořejší sněmovny, ba mnozí se nestydí nazývati i to rovnoprávností, když občané jako nějaké zboží na tři sorty: extrafein, fein, ordinär rozděleni jsou. Tak tedy ani slovo demokrat nemá zcela určitého smyslu.*)

Sociální demokrati jsou ti, kteří chtějí zlepšiti stav chudšího pracujícího lidu, avšak i tu jest neurčitost nesmírná, neb se tímto jménem zároveň naznačují mužové přepjatí, kteří by nemožnou věc, jakousi rajskou rovnost ve jmění a ve štěstí zaváděti chtěli, jako též i mužové moudří, kteří uznávají, že nespravedlivé jest, aby několik kapitalistů vyssálo celý národ.

Republikáni jsou ti, kteří nechtějí míti v zemi žádného dědičného panovníka, nýbrž jen na čas voleného

*) »Hlavní chyba, pro kterou se demokracie nedaří, jest, že se naopak začíná: každý musí sebe považovat napřed za rovného k nižším, ne ale k vyšším.« (V drobných myšlénkách, vydání Tůmovo I., 373).

přednostu, vycházejíce od té zásady, že mocnář a jeho dvůr vždy jen proti svobodě lidu pracují a k tomu ještě zemi k veliké obtíži jsou.

Konstituční, kteří nechtějí republiky, nýbrž jen monarchickou, ale zákony obmezenou vládu.

Mírní liberální jsou ti, kteří by si přáli, aby opravy potřebné v dobrotě a beze všech zmatků se staly. Ostatně ale tohoto jména velmi často zneužívají tajní absolutisté, aby se za ním ukryli, a sluší tedy dobrý rozdíl činiti mezi opravdovými mírnými sice, ale poctivě svobodomyslnými muži a mezi těmi, kteří v srdci svém protivníci svobody jsou a jen se za toto pro ně příhodné slovo schovávají.

Slovo liberálně-konservativní jest již dokonce taková brloha tajných reakcionářů, ačkoli samo v sobě připouští velmi dobrý smysl, totiž naznačujíc ty, kteří sice svobodě a pokroku jsou zcela oddaní, při tom ale všechno, co dobré jest, zachovati chtějí.

Z neurčitosti tedy těchto zde uvedených slov viděli jsme, že velmi snadno jest másti jimi jenom občany méně vzdělané a prodávati jim pod krásnými slovy špatné věci. Podle jména nelze nikdy poznati, která strana jest opravdu svobodomyslná a které bychom se přidržeti měli: chceme-li to poznati, musíme hleděti vždy k tomu, co která strana chce, jaké zřízení uváděti a jakému se protiviti úmysl má.«

Hlava XIII.

HAVLÍČKOVY NÁZORY HOSPODÁŘSKÉ A SOCIÁLNĚ-POLITICKÉ.

Vnitřní síla národa spočívá také v hospodářské nezávislosti. § 85. Havlíček národnímu hospodaření a jednotlivým stavům hospodářským věnuje velikou pozornost. Žádá reformu školství ve smyslu hospodářského realismu. § 86. Pokud Havlíček hoví hospodářskému liberalismu. Přirozené právo a právo na práci. Kapitalism. Vzdělávání a zákonná ochrana dělnictva. § 87. Sociální význam roku 1848 Havlíčkovi neunikl. Socialism a komunism. Havlíček proti komunismu, ale pro právo na práci a pro všeobecné právo hlasovací.

§ 85. Kdo jen trochu zná Havlíčkovy noviny, jistě znamenal, jak bedlivě si pořád a důsledně všímá otázek hospodářských a všech t. zv. praktických záležitostí vůbec. Obzvláště charakteristické jsou jeho Brixenské dopisy ku bratrovi Františkovi (ve sbírce Zeleného ml.), z nichž se hospodářská pečlivost, pořádnost a praktickost Havlíčkova jeví ve světle znamenitém. Čtenář listů těch pochopí, jak mohl Havlíček za znak vhodného kandidáta poslaneckého pokládat solidnost hospodářskou a ovšem rodinnou. S jakou pozorností a zájmem všímá si ve svých žurnálech všeho, čím by zemědělství, řemeslu a průmyslu mohl vzejít zisk; vůbec jeho noviny právě také svou rubrikou

hospodářskou zasluhují všechen respekt. Nevšímá si pouze zjevů nápadnějších (jako na př. v řadě článků londýnské výstavy, Sl. II c 241 a násl.), ale sám píše o hospodářských otázkách populární články (na př. Peníze, Sl. I c 1849). O poučování v otázkách těchto se stará ustavičně a stále.

Zajímavé je v tom ohledu stopovat jeho žurnalistickou činnost hned od samého počátku. Srovnáme-li »Pražské Noviny« pod jeho redakcí s ročníky dřívějšími, právě v této příčině rozdíl ke každému přímo mluví. V prvém čísle (1846, 1, 1), uváděje se čtenářstvu, slibuje práci a na práci klade důraz: »odjakživa jsem byl nepřítelem marného naříkání a kvílení, přesvědčen jsa, že jenom pilná práce a snažení ku předu pomůže. Kdyby jen každý jednotlivý člověk na tom místě, kde stojí, k dobrému se snažil: zajisté by se i celá země šťastného stavu neminula. Pročež také myslím, aby každý raději malé nedůstatky okolo sebe, ku kterých zdvihnutí moc jeho stačí, napravoval, místo planého stesku na všeobecné veliké nedostatky, které jeden napraviti nemůže. Pak bychom se zajisté dříve velikého rozkvětu vlasti své dočkali. Předkové naši vymyslili překrásné přísloví: Poruč, a udělej sám; a dobře by bylo, kdybychom se všichni dle něho vždy a úplně řídili.« A hned od prvého čísla svých novin zasazoval se (Havlíčkovi nebylo tenkrát ještě 25 let) pro českou průmyslovou školu a stejně pečlivě stopoval působnost tehdejší průmyslové jednoty, která tenkrát svými poradami a usilováním byla jakýmsi parlamentem, alespoň parlamentární školou; roku 1848 mnozí členové (také hrabě V. Deym) odsud přešli do Národního Výboru.

I jest tedy význačným rysem Havlíčkovy politiky, že v souhlase se svým názorem o vnitřní síle národní sílu tu obzvláště také hledal a podporoval v národním hospodaření: »My jen tenkrát máme naději proraziti a do skutku uvésti své smýšlení, budeme-li my, t. j. naše strana dosti možní v penězích. To jest hlavní základ celé politiky a svobody. Šetři hodně a vydělávej hodně, bez prostředků nejde nic, ostatní se všechno podá.« (Z Brixena $^{14}/_{1}$ 1852.)

Jsa ve všem zvyklý pojímat sociální poměry konkretněji, Havlíček dbal potřeb jednotlivých hospodařících stavů. Sám pocházeje z venkova a ze stavu středního, z měšťanského obchodnictva, ustavičnou péči věnoval střední vrstvě společenské tím více, že právě vrstva tato tenkrát byla pravým představitelem politického hnutí.

Upozornil jsem již na sociální stránku roku 1848. Tíseň hospodářská pociťována tehdy všeobecně a všemi stavy. Nejen že tíseň ta sama byla spolupříčinou revoluce, ale revoluce sama zase způsobila veliké ztráty, jak o tom poučují tehdejší výkazy bankovní.

Havlíček toho všeho pečlivě si všímal. Sám měl zálibu v rolnictví a sám zamýšlel stát se rolníkem, jakmile by se musil vzdát žurnalistiky nadobro.*) Neúroda roku 1846 posunula otázku zemědělskou v popředí; právě tak jako neúrodná sklizeň roku 1847 ve Francii měla přímý vliv na ruch roku 1848.

Otázka maloživnostnická, jak už vyloženo, stejně byla již palčiva, a konečně ovšem i dělnictvo se hýbalo.

*) Tůma, K. H. Borovský, 523. (Hospodářská praktickost Havlíčkova nelíčena tu docela správně.)

Se starostí o stav střední souvisí Havlíčkova péče o učitelstvo a nižší kněžstvo — ctí v nich učitele a vůdce lidu a podle toho také na ně činí požadavky: nejedno káravé slovo napsal učitelům a duchovním, ale právě i tito stavové Havlíčka měli rádi. Pokud se kněží týká, Havlíček stál na straně nižšího kněžstva proti hierarchii. Do jeho listů přispívali mnozí kněží, a myslím, že mu pomáhali také při sepisování jeho »Kutnohorských Epištol.«

Proto že tak stojí o vzdělanost, Havlíček důsledně požaduje také vzdělání praktické.

V dotčeném už článku, v němž napomíná měšťanstvo, aby tak nebažilo po uniformě a kariéře úřednické a raději se svou vlastní podnikavostí stávalo hospodářsky a politicky nezávislým, má charakteristický passus o školství. (Sl. Ib, 853). »Nyní ovšem toto žijící pokolení ještě příliš hluboce vězí ve starém způsobu, a mnohý se ještě rád přitře ke každé uniformě, přijdou však časy, kde bude každý hlavně jen po tom toužiti, aby byl samostatným, od nikoho než od zákonů neodvislým občanem, tak jako to již jest ve všech svobodných zemích.

To však jest úkol a prospěch našeho měšťanstva, které nyní veliký vplyv na všechny zemské záležitosti míti bude, aby tyto budoucí časy připravovalo. Skrze svobodu obcí dosáhla města příležitosti, založiti si dobré a pro opravdivý život užitečné školy (že naše dosavadní školy malé jako velké pro život nebyly a posud nejsou, víme všichni), kdežto synové jejich ne středověké školní šprýmy, nýbrž skutečné věci znáti se naučí, aby se z nich stali schopní obchodníci, průmyslníci, řemeslníci, technikové aneb jaká vůbec jména

tyto věci mají. Za polovičku těch let, které až dosavad musil každý, než (jak říkali) všechny školy absolvoval, stráviti, může se každý v takových dobře zřízených školách něčemu zcela jinému a opravdu potřebnému naučiti a pro celý život, jak náleží, vzdělati. Kdyby pak tu druhou polovičku obětoval na přiučení se některému řemeslu neb obchodu a pak na cesty po cizích zemích, jak zcela jiným člověkem navrátí se domů, než se dříve navrátil po některém drahém doktorátu, kdežto přinesl fůru vysvědčení o samých vědomostech, ale se všemi jimi ani pět grošů si vydělati s to nebyl, leč jestli se nad ním některá vyšší mocnost smilovala a u některého státního neb církevního žlábku mu skrovné místečko vykázala!«

§ 86. Havlíček přisuzuje hospodářským poměrům takovou sociální a politickou důležitost, že dokonce tvrdil, že massy lidu jen ze hmotných důvodů dají se pohnouti k revoluci a podobně prý k vyšším ideám vůbec.

Ve slovích těch Havlíček nevyslovil t. zv. historického materialismu, protože uznává ženoucí idee vyšší, nepochodící z hmotného podkladu, ale ozývá se v nich názor liberalistický. Sám jinde (Sl. Ic, 1944) opírá se proti výroku velkokupce Riedla, prohlásivšího, že svoboda nám není nic platná, když nebudeme mít chleba. Havlíček vyvrací názor ten ukazuje, jak ve státě nesvobodném vláda nerozumně utrácí národní jmění, a že právě Anglie, Belgie a t. d. jsou živým důkazem, jak svoboda je k tomu platna, abychom chleba měli — »svobodní národové mají více chleba než my a ještě k tomu s pomazánkou!«

Tím věc pro poznání Havlíčkových názorů sociálních není odbyta, naopak vybízí k jejich plnějšímu vyložení.

V otázkách hospodářských, jak řečeno, Havlíček sdílel některé časové názory hospodářského liberalismu. Obávaje se absolutismu státního také v otázkách hospodářských spoléhal hlavně a především na vlastní sílu vnitřní, v tomto případě na píli a podnikavost a proto byl pro laissez faire. Četli jsme při výkladu konstituce, jak v otázkách hospodářských vládu chce mít omezenu. Je v tom důsledný; hájil na př. svobodnou tržbu (Článek: »Svobodný výrob a svobodný obchod«. Sl. IIa 542, IIb 85).

Tyto své názory dovozuje jakožto důsledek z přirozeného práva. Nejlépe vynikne jeho mínění, přečteme-li si podstatu článku o právu na práci (NN 1849, 17, X), v němž (opět Koubkovi?)*) dal theoreticky formulovat své názory.

»Právo ku práci! slovo to jest tak svobodné, věc sama na první pohled tak jasná, tak slušná a spravedlivá, že nikdo neopováží se upírati člověku toto právo. Má-li člověk právo k živobytí, toť musí mít i právo, dobývati sobě jeho prostředků, musí mít právo ku práci. Ano ještě více, poněvadž právo k živobytí jest nezadatelné, tedy jest nezadatelným i právo ku práci.

*) Tobolka, Počátky dělnického hnutí v Čechách, praví, že autorství Koubkovo tohoto článku nelze dokázat ani pravděpodobně tvrdit. Pokládám autorství Koubkovo přece za možné, byl na to filosoficky a politicky (už spolupracovníkem Havlíčkovým v »Pražsk. Novin.«) vzdělán; když jsem vyslovil domněnku, že autor K., častěji se zjevující, je Koubek, držel jsem se také slohu, jejž jsem posuzoval podle čerstvých dojmů z četby Koubkovy. Je to ovšem důkaz slabý.

Člověk má povinnost živu býti, tedy má i povinnost pracovati: kdyby měl onu povinnost bez této, musil by nevyhnutelně mít právo krást; neboť jsou jenom dvě cesty, kterými člověk nabývá prostředků k živobytí: buď je sám vyhledává, anebo ty, které jiný vyhledal, tomuto odnímá. Kdyby nebyl povinován k onomu, musilo by mu být volno činiti toto poslední, krádež ale všude uznána jest za nedovolenou, a z toho vyplývá, že člověk má ku práci jak právo tak i povinnost. Pravda tato jest nezvratná.

Na základě tom rozumovali noví oprávcové společnosti dále takto: »Skutek ukazuje, že ve státu nemůže vždycky každý, kdo pracovati chce, práci také nalézti, poněvadž ale každý má právo ku práci, tedy v takovém případu jest stát povinen práci mu opatřiti.« Tou ideou svedena organisovala vloni republikánská vláda francouzská práci — výsledek toho jest známý. Co spočívá na chybném základě, nemůže míti dobrých účinků. Co asi týž člověk, který právě uvedeným rozumováním přišel k resultátu, že stát povinen jest opatřiti práci tomu, kdo žádné nalézti nemůže, řekl by k rozumování následujícímu: »Skutek ukazuje, že ve státu lidé umírají, poněvadž ale každý má právo k živobytí, tedy jest stát povinen, každého umírajícího při životě zachovati.« Doufám, že by se tak rozumujícímu do očí vysmál, a přece není ten syllogismus o nic nesmyslnější nežli jeho vlastní, jímž dokazuje, že stát povinen jest práci udělovati. Oba jsou k sobě podobny, jako vejce k vejci.

Každá povinnost rozmnožuje práva toho, komu kdo něčím povinen jest. Člověk vstupující ze stavu přirozeného ve svazek státní nemůže nabýti více práv

nežli měl před tím, ano on naopak musí částku jejich zadati i na vzdor z brusu novému, nad míru špásovitému učení Pražského Večerního Listu o nezadatelnosti veškerých práv, podle kterého má každý povinnost se ženiti, i ten, koho žádná nechce, a povinnost spolčovati se i ten, koho ze všech spolků vyhazují. V stavu přirozeném ale neměl nikdo povinnost, opatřiti mu práci, kdyby tedy ve státu ta povinnost pro někoho nastala, nabýval by člověk vstoupením do státu práv, kterých dříve neměl. Rozumějíť se tu práva podstatná, totiž taková, která okres dovolené činnosti člověka skutečně rozšiřují; jinak ovšem nabývá občan právo na ochranu od státu, kterého dříve neměl, ale toto nové právo nerozšiřuje onoho okresu, nýbrž pojišťuje mu toliko tu část svobody, která mu ve státu jest ponechána. Z toho jest patrno, že stát nemůže míti žádnou povinnost, aby někomu zaopatřoval práci. Rovněž ale, jako člověk ve státní spolek vstupující žádných nových podstatných práv nenabývá, kterých by byl neměl ve stavu přirozeném, týmž způsobem nezbavuje se také žádné povinnosti, kterou měl v přirozeném stavu. Člověk tedy i do státu přenáší povinnost, hledati sobě práci.

Poněvadž právo ku práci, jak jsme ukázali, jest nezadatelné, tedy náleží mezi ona práva, která člověku ve státním spolku zůstávají, činíce okres jeho občanské svobody, a při kterých jej chrániti jest povinností státu. Všecka povinnost, kterou má tedy stát ohledem na práci k občanům, jest povinnost, chrániti je při vykonávání jejím, odstraňovati překážky, které by mohly občanům práci zabraňovat anebo nemožnou činit; nikoli ale nemůže míti stát povinnost, udělovat občanům

práci, neboť tím by tito zbaveni byli povinnosti hledati ji, s tou pak povinností by i samo právo ku práci trpělo, poněvadž by přestalo být nezadatelným.

Celá ta věc, že z práva člověka ku práci odváděla se povinnost státu, práci udělovati, spočívá na nečinění rozdílu mezi právem a právem. Dělíť se právo hlavně na dvé, na právo přirozené a na právo nabyté. Právo přirozené jest ono, které pochází z povahy lidské a záleži ve svobodě, vykonávati všecko, co vede k dosažení účelů člověckých. Právo přirozené nemá žádného konkrétního předmětu, ono se vztahuje pouze na konání. Právo zas nabyté jest takové, které má základ svůj v činnosti lidské; poněvadž pak lidská činnost jen tenkráte může býti plodná, když jest obrácena k jistému konkrétnímu předmětu, tedy právo nabyté vždycky vztahuje se na takový předmět. Právo přirozené jest jedním slovem svoboda, právo nabyté jest majetnost. Svobodu svou smí člověk brániti, majetnost svou smí požadovati; v tom záleží též ochrana, jakou stát uděluje svým občanům, že jim svobodu ubezpečuje a majetnost ujišťuje. Právo ku práci ale jest právo přirozené, které se tedy nevztahuje na žádný konkrétní předmět, nýbrž toliko na činnost, jež teprv vede k nabytí takového; já tedy nemohu od nikoho žádat práci jakožto něco, co mně náleží, poněvadž práce není moje majetnost, já mohu jenom žádat svobodu pracovati, a tu jest mi stát povinen ubezpečiti.

Veškerá povinnost státu naproti občanům jest o to pečovati, aby jim nic nepřekáželo v dovoleném konání, a aby si nikdo neosoboval, co náleží jinému. Ten jest pravý pořádek státu, jakmile státní moc překročí meze

24*

jí tím naznačené, nevyhnutelně následovati musí záhubný zmatek. Živý toho příklad máme ve Francouzích, kde vláda neobmezovala se na to, aby občanům chránila svobodu práce, ale do samého organisování jejího se pustila. Tím však právě zrušila tu svobodu, následek byl ochabení pracovitosti a větší bída dělníků než před tím, a konec krvavá revoluce směru kommunistického. Tak vedlo nešetření přirozené svobody přímo k útoku na nabytou majetnost.

Má-li se tedy osud pracujících tříd zlepšiti, nesmí stát působiti přímo na práci, nýbrž toliko odstraňovati překážky, které jí v cestě jsou. Tyto pak překážky jsou dvojího druhu: jedny leží v člověku samém, druhé mimo něj. Překážky práce, které leží v člověku, jsou jeho buď tělesná nebo mravní nedospělost a zkaženost; překážky mimo člověka ležící jsou nepřiměřené poměry společenské. Onyno první překážky možná odstraniti toliko bedlivým vychováním, které stejně na zřeteli má vyvinutí tělesných i duševních schopností, hlavně pak poznání důstojnosti i povinností lidských a pravé ušlechtění citu. Proti překážkám posledního druhu spomahají toliko moudré zákony a včasné opravy, směřující k poznenáhlému vyrovnání všech rozdílů a nestejnosti stavů a dokonalému osvobození půdy ode všech závazků. Jenom tenkráte, až pravá, čistolidská vzdělanost pronikati bude stejně všecky třídy občanů, tak že každý dokonale sobě bude povědom svých práv a povinností; až pominou veškeré rozdíly a přednosti stavů, tak že jenom schopnost a zásluha budou platiti a ne rod; až vyvázne poslední kousek půdy z držení mrtvé ruky a stane se přístupným pilné

práci, teprv tenkráte, až toto všecko se stane, možná se nadíti zlepšení materielního stavu veškerenstva. Vím, že cesta k tomu jest daleká a volání snad marné, ale jest to cesta jediná; všecky jiné cesty jsou stejně svodné. Nejméně ale stálé jsou úspěchy násilím vydobyté, poněvadž již z toho odporu, který jim kladen byl, vidno, že člověčenstvo pro ně ještě neuzrálo. A tak jako v tom, tak i v každém jiném ohledu nejjistější jest pokrok, který beze všeho nucení sám od sebe se děje a z vnitřního se vyvinování vychází. Povinnost pak státu jest, stejně kráčeti s tímto vyvinováním a požadavky času za zákony povyšovati.«

Havlíček proto není pro kapitalism. Naopak je proti »peněžní aristokracii, která nyní jako upír ssaje krev z ostatního člověčenstva«; aristokracii tu pokládá za nebezpečnější nežli starou šlechtu: »Ti jsou vlastně za našich časů ta pravá nebezpečná aristokracie, která hrozí zmocniti se celého světa a uvrhnouti na lidstvo mnohem horší, mnohem trvanlivější jho nežli bylo jho feudální zemskopanské šlechty. Toto jho peněžní aristokracie jest nejvíce nebezpečné světu proto, že nástroje jeho, ta síť, do které zapletla člověčenstvo, téměř neviditelné jsou, a jenom účinek se teprve vidí a bolestně cítí, a to ještě jenom od zkušených lidí, neboť jiní toho ani nepozorují, že a jak zkráceni jsou, kdežto přece za staré feudální poroby i ten nejprostší posuzoval, jakým způsobem od vrchnosti zkrácen bývá. Peněžná aristokracie ale jako neviditelná můra ubírá šťávy celému národu: na některé burse promluví spolu několik bankéřů několik slov, napíšou několik řádků — a již obrali zem o několik millionů pracně vydělaných peněz: jiný zas vyšle své agenty na všechny strany,

skoupí všechno zboží jednoho druhu a uzavře do svých skladů, až oň nastane nouze a pak přinutí lid zaplatiti mu toto zboží jednou tak draze.« Havlíček patrně je důsledný ve své zálibě pro stavy střední; proti tlaku domácího kapitalismu doporučuje také svobodnou tržbu.

Havlíček však proti kapitalismu a velkovýrobě má také antipatie národnostní. Podle tehdejších poměrů vidí zejména ve fabrikantech naše národní odpůrce, židy a přímo cizince, a proto je proti nim.

Uvádí totiž zprávu Springera o tom, jak v Anglii se upravují dělnické poměry od fabrikantů samých a uvádí za vzor Davida Morrisa (snad příbuzného nynějšího Williama Morrisa umělce, podnikatele a socialisty?). Havlíčkovi se líbí, že Morris sám stará se o vzdělání svého dělnictva přednáškami o vhodných předmětech, školami pro děti fabrické, čítárnou a konsumním společenstvem. (Sl. Ib 964).

Havlíček však nespokojuje se pouze tehdejším vzorem anglickým; poznává, že tato soukromá činnost reformní sama by nestačila a žádá tudíž, aby vláda stejně, jak chrání práva podnikatelů, také chránila práva dělníků: »mezi těmi (právy) jest nejprvnější právo k člověcké hodnosti«.

§ 87. Havlíčkovi tedy neušlo mocné sociální hnutí doby revoluční a postřehoval, že nespokojenost nejen poddaného rolnictva, ale i vykořisťovaného dělnictva a maloživnostnictva je jednou a to hlavní příčinou nespokojenosti.

Viděl, jak právě v Praze tíseň hospodářská je značná, viděl a cenil úsilí uvedených mužů, pomáhají-

cích maloživnostnictvu a dělnictvu; v Praze Zdekauer byl českým Morrisem. Havlíček zažil v Praze dělnické nepokoje r. 1845, poznal účast proletariátu při bouřích svatodušních a hlavně ve Vídni, viděl, jak se právě z jara 1848 konaly v Brně sbírky na fond pro podporu nezaměstnanců a jak se nejen měšťanská beseda nýbrž i Svatováclavský Výbor staral o dělnictvo, posuzoval, co se dálo v Paříži — jak by tedy nebyl dbal otázky sociální? Věděl také, že mezi radikálními odpůrci byly třeba neujasněné tužby socialistické a kommunistické (Sabina!), znal však také mírnější sociální názory jiných členů — opět tedy důvod všímat si otázky.

Havlíček je proti tehdejšímu socialismu Ovšem musíme mít na paměti, že tehdy naše dělnictvo samo nebylo socialistické. Socialism jevil se tenkrát hlavně jako revoluční anarchism — pro Havlíčka další důvod, socialismu neuznávat. Hlavně však Havlíček především je proti kommunismu, jehož se tenkrát sociálism silněji přidržoval. Teprve po roce 1848 socialism a kommunism se odlišují; ale podnes rozdíly mezi kollektivismem, kommunismem, socialismem a socialní demokracií nejsou přesně ustanoveny. Havlíček měl před sebou kommunism a socialism francouzský, vystupující tenkrát politicky, mimo to měl zkušenost s Bakuninem — není tedy divu, že kommunism odsuzoval. Ačkoli i zde dovedl lišit slovo od věci.

»Že my socialisty a kommunisty, jmenovitě Cabeta, Proudhona atd. nepočítáme k liberálním a řádným lidem, toť snad se rozumí samo sebou« (NN. 49, 31 III.), zní jeho stručná formule odsuzující. A v článku

o kommunismu (Sl. I. a 353) úsudek ten odůvodňuje, zároveň však právě na tomto pojmu dokazuje (uvedeno nahoře), jak se lidé dají másti slovem.

»Kommunismus znamená v pravém a úplném smyslu bludné učení, že nikdo nemá míti žádné jmění, nýbrž aby všechno bylo společné a každý dostával jenom část zaslouženou a potřebnou k jeho výživě. — Bez všelikých důkazů a výkladů vidí tedy hned na první pohled každý, že takové učení jest nanejvýš bláznovské, a že se mohlo jen vyrojiti z hlav několika pomatených lidí, kteří by vždy z člověka chtěli učiniti něco buď lepšího neb horšího, ale vždy něco jiného, než je člověk. Každý ale také vidí hned na první pohled, že takové učení není pranic nebezpečné, proto že nenajde nikdy důstatečný počet následovníků, aby do života uvedeno býti mohlo. Kdekoli se ještě toto učení v malých pokusech do života uváděti chtělo, nikde se nic nepodařilo; nejlepší toho máme příklad na klášteřích. Tam alespoň z části zaveden jest kommunismus, to jest jmění jest společné všem, ale jaké různice, jaké nepřátelství panuje právě mezi nimi. A to nyní, kdežto se jen o užívání již hotového jmění mezi nimi jedná: jaké by pak teprva byly různice, kdyby si měli také společně to jmění a výživu vydělávat? — Než není tu místo a také ani úmysl dokazovati teprva nemožnost a nesmysl kommunismu — toť jako již známou a dávno od nás pojednanou pravdu předpokládáme.

Obyčejně se ale slovo komunismus nebéře v smyslu tak úplném, a tu se každé rušení a dotýkání cizího jmění komunismem nazývá. »Svaté jest jmění, heilig ist das Eigenthum!« slyšeli jsme tak často v nepokojných dobách r. 1848, vidouce to napsáno na krámích

a dveřích mezi barikádami. Co vlastně jest jmění? — o tom zde jednati nemůžeme, jest to otázka nad míru těžká k rozhodnutí, která nyní nepochybně bude ještě dlouho hýbati světem: řeklo by se snad, to, co mám, jest moje jmění, poněvadž se ale všechno to, co člověk má, jmenovitě na př. co ukradl neb mocí vzal, neb oč jiné ošidil, za jeho jmění neuznává, dalo by se velmi mnoho o jmění jednati.

Než, my zde skutečně nerozkládajíce pojmu tohoto slova, budeme se držeti jen zcela obyčejného jeho významu, a tu pravíme ovšem také: Každého člověka jmění se musí hájiti, a kdo se cizího jmění dotýká, kdo do cizího jmění sahá, jest komunista! Jen majitel sám právo má se svým jměním dle své vůle nakládati a každé míchání se do toho odjinud, jest komunismus!

Když se ale budeme této zásady držeti, shledáme brzy, že komunisté největší jsou zrovna na té straně, odkud právě v tuto dobu nejvíce proti komunismu kázati a brojiti slyšíme: a zpozorujeme také, že zrovna ti, kteří jiné viní z toho, že mají úmysl komunismus zaváděti, sami nejméně jmění cizí za svaté pokládají. Považme na př. absolutní neobmezenou vládu: ona, jako první komunista, béře sobě pod jménem daní neb konfiskací, neb expropriací atd. jmění cizí podle uznání svého, a nikdo nesmí ani slovem se ozvati proti tomuto nesmírnému komunismu. Vláda absolutní béře celé statky některým a dává je jiným podle své libosti, uděluje některým miláčkům svým privilegie, t. j. jiným slovem právo, obírati své ostatní spoluobčany: není to nejrozsáhlejší a nejškodlivější komunismus? Jak směšně musí pak na rozumného člověka působiti deklamace z těchto stran proti komunismu, řeči takové, jako se

nyní vedou o vysvobození a zachránění evropské společnosti! Jakmile někomu bez jeho dobrovolného svolení aneb proti jeho vůli nějakou část jmění jeho odejmu, dopustil jsem se přestupku proti jmění, jsem komunista. Proto také v dobře spořádaném právním státu nesmějí se jinak ustanovovati a vybírati daně, než s povolením sněmu, nechce-li býti vláda komunistickou. Daně jsou zajisté věc nevyhnutelná a potřebná. Výlohy, které k dobrému prospěchu celého národu (rozuměj dobře: k prospěchu!) se státi musí, musí také zase národ zaplatiti. Ta část na tyto výlohy, která na každého občana podle spravedlivého a slušného rozvržení (repartice) vypadne, nazývá se daň. Kterak ale může podle zdravého rozumu a podle práva někdo potahován býti k zaplacení výloh, když jsme se ho dříve ani neptali, chce-li tyto výlohy učiniti, uznává-li je za prospěšné neb za nevyhnutelné? Nemá-li tedy daň býti rušením jmění, přestupkem proti jmění a komunismem, musí vždy národ sám dříve k dani svoliti, musí se napřed vyjádřiti, že jisté výlohy učiniti chce, a že tedy také je zaplatí. Poněvadž se však celý národ sejíti a raditi nemůže, vyvolí si ze sebe zástupce neb plnomocníky (poslance), kteří právo mají ve sněmu na místo národu ustanoviti, jaké, které, jak veliké výlohy národ učiniti chce, a kterakým způsobem tyto výlohy jako daně na jednotlivé občany spravedlivě se rozvrhnouti mají. Proto v konstitučních, t. j. právních a ne libovolných státech bez povolení sněmu se žádná výloha udělati, t. j. žádný dluh na jméno národu způsobiti a žádná daň národu uložiti nesmí bez povolení sněmu; jinak jest to komunismus a sice nejrozsáhlejší, nejnebezpečnější komunismus, komunismus s hůry. A když mi dnes bez

mého svolení nařídí platit 20 zl., co zabrání, aby nežádali budoucně 40, pak 80, pak 160 a tak dále, neboť s týmž právem (totiž bezprávím a libovolností) mohou i celé jmění odejmouti, aniž se budu moci protiviti, obzvláště když se ještě právě zas z těch peněz hodně ozbrojených vydržuje, kteří snadně zaženou každému, kdo je platiti musí, chuť, protiviti se takové správě. A kdyby se ještě tyto peníze vynaložily svědomitě k pravému prospěchu národa, zůstal by sice přece způsob vybírání bezprávím, avšak mohl by se každý snadněji touto myšlenkou upokojiti. Víme však, jakým způsobem se v absolutních státech zachází s penězi od národu těžce zaplacenými. Polovička rozhází se povalovačům národu nic neplatným a rozdá se pochlebníkům mizerným, vynaloží se na uplacování atd. atd.

Pročež pravím: nebojte se tak příliš těch komunistů, kteří berou na groše, těm se zajisté snadněji ubráníte! ale bojte se více těch komunistů, kteří berou milliony!«

Co se názoru sociální demokracie týká, četli jsme již, jak Havlíček stranu tu definuje a také v ní utopisty dělí od politiků reálních.

Za reální požadavek sociálních demokratů pokládá Havlíček všeobecné hlasovací právo, jak hned bude vyloženo.

Hlava XIV.

IDEA NÁRODNOSTNÍ.

Každý národ má přirozené právo svého jazykového a kulturního vývoje. § 88. Pojem národa a národnosti. Právo národnostní je přirozené. Přirozené právo a humanita. Je národnost princip státotvorný a do které míry? Trojí politický obsah národnostního principu: právní — historický — utilitární. § 89. Národnostní politika: národnost a svoboda. Národní šovinism a národní rozhodnost. Národní rovnost a demokratism proti národnostní aristokracii. § 90. Národ se stanoviska demokratického a lidového. Havlíčkův kritický demokratism. Demokracie a demagogie. Učit lid — od lidu se učit.

§ 88. Hlavní úsilí Havlíčkovo, rozumí se, neslo se k obrození národa a proto byla jeho politika po výtce národní. Národ a národnost v praxi politické je jazyk — dobýti práv jazyka českého, toť byl a je docela jasný a určitý cíl politický. Havlíček sám také podle jazyka určuje pojem národa.

»Hlavní a rozhodující známka,« jíž se národ jeden od druhého liší, Havlíčkovi je řeč, prý již podle slova samého: národ — rod od naroditi se, tedy »část lidstva stejného rodu — veškeré potomstvo jednoho rodu.« Ostatní, samy v sobě důležité známky národa (tělesná a duchovní povaha, mravy, obyčeje, pověry, národní pověsti, časem i vlast, historie, náboženství a kroj),

všecky dohromady nejsou tak důležité, jako jazyk. Vlast svou národ měnívá stěhováním, náboženství lepším poznáním atd. — »ale pokud jazyk veškerého národu trvá, potud nepřestává býti národem. Jazyk je rodokmen národů. Kdo jazyk některý za svůj vlastní uznává, ten patří témuž národu.« A tudíž: »Náš národ je ten, jemuž jsme se tělem i duší zadali, jehož blahu, osvětě a slávě jsme snažení života svého věnovali.« (Co je národ, kdo jsou Čechové a co chtějí — PN 1846, 23, IV.)

V článku »O cizozemcích v Rusku« (ČČM. 1846 = Vyd. Svatoboru 132.) píše podobně: »Národem sluje v nejčistším a nejideálnějším smyslu veliký počet lidského plemene, jenž, stejného původu jsa, svým zvláštním jazykem mluví, zvláštní obec (stát) tvoří, zvláštní své náboženství vyznává a zvláštními vlastnostmi a obyčeji od jiných patrně se rozeznává.« Tyto známky národové měli původně, ale časem a obzvláště nepřátelskými styky národové se valně promíchali. »Při takové promíchanosti . . . těžko jest již udati, co je národ a nejlépe snad bude, držeti se jedině jazyka jakožto nejpřirozenější známky národnosti.«

Národ, jakožto společenský celek, má přirozené právo svého jazyka a své kultury.

Toto učení o přirozeném právu národa Havlíček stejně má jako Palacký.

Přirozené právo národnostní Havlíček s Palackým dovozují z principu humanitního v tom smyslu, jak už bylo vyloženo.

Politicky dovolávali se Havlíček a Palacký národnostního principu proti zastaralému centralismu absolutistickému — národ, jako

přirozený celek, měl se stát přirozeným základem organisace státní. Palacký to odůvodňoval učením: princip národnostní (spolu s veřejným míněním) nahrazuje v době nové centralisaci starého státu absolutistického. Avšak jako Palacký, tak i Havlíček do jisté míry kolísal mezi právem přirozeným a historickým, pokud totiž oba se také dovolávali práva zemí historicky daných.

Zároveň stejně jako Palacký vedle přirozeného práva národnostního uznával pro politiku princip utilitární; proto z národnostního práva nepožadoval úplné státní samostatnosti. Tím vším absolutnost národnostního principu byla vyloučena a krajní nacionalism (alespoň v theorii) překonán.

O věc pořád jsou spory a proto je důležito, aby základní myšlenky Havlíčkovy náležitě byly pochopeny právě proto, že politika národnostní byla mu nejdůležitější. Pravím tedy, že po stránce politické jeho národnostní zásada obsahovala trojí moment: právní a sice podle humanitní theorie práva přirozeného (nebo-li rozumového) — historický (t. zv. historické právo) a konečně utilitární (prospěšnost).

Tuto věc mějme na mysli — nepřekvapí nás pak některé podrobnosti Havlíčkova jazykového programu.

§ 89. Roku 1848 v Rakousku národové všichni se hlásili o svobodu, ale zároveň mezi sebou se nepohodli. V zemích českých samých záhy nastal prudký boj národnostní, prudčí než před rokem 1848.

Národnostní politika posud všude velmi snadno se zvrhla na národní šovinism a ten všude vede k násilí. Havlíček, jak už víme, také

se dovolává svědectví historie, že státy se rozšiřují na úkor národnosti. V článku »O cizozemcích v Rusích« ukazuje, jak každý národ se pokládá za neomylný a jak proto jeden druhému vnucuje mínění, názory a jazyk svůj. Doporoučí poznávání národů a studium vlivů cizích — snášelivost národní prohlašuje za »nejkrásnější ze všech občanských ctností«.

Avšak právě Havlíčkovi, jak jsem už uvedl, radikálové vytýkali, že národnost je mu modlou, jíž obětoval politickou svobodu.

O poměru národnosti a svobody tenkrát psalo se vůbec mnoho; Havlíček věci často se dotýkal a zejména také v odpovědi proti uvedené knížce Thunově. Tu hájí stranu svou obzvláště také proti výtce, že by se v politice národnostní dala vésti pouhým citem, dovolávaje se »zásad čistě rozumových« Nežádá si více, než jazykové rovnoprávnosti, tu však pokládá za podmínku pravé svobody a sice rovnosti demokratické; odsuzuje potlačování jazyka a národnosti jakožto »aristokracii plemene a národnosti«. »Právě proto pro všechno jest první a nejhlavnější starost českého národa, pojistiti sobě co možná nejvíce národní rovnoprávnost svou; tato životní starost musí předcházeti všechny ostatní, a kdekoli se jedná o nebezpečí národnosti, mizí všechny ostatní ohledy.« Neboť: »Ztracená politická svoboda jednou ranou, jednou chvílí opět nabýti se může, ztracená národnost ale již nikdy a potlačená velmi těžce, tak že národ na takovou ránu často mnohá století postonává, nemoha ani docela zahynouti a v jiný národ se přetvořiti, ani již dokonalých sil nabýti, aby se vyrovnal svým soupeřům: a tak jako bídný opovrhel, jako služebník ji-

ného národa odsouzen jsa navždy jen k nejnižším třídám, mnohé století bídný život vésti musí.« (N. N. 49, 22, VIII.: Nová knížka hr. Lva Thuna.)

V článku: Národnost a svoboda (N. N. 49, 6, V.) ukazuje, že se v době jeho jedná o rovnost národností, tak jak se ve francouzské revoluci jednalo o rovnost jednotlivců. Rozumí se mu však samo sebou, že za žádnou cenu nechce se vzdát svobody. »Ztraceni jsme, opustíme-li prapor svobody,« volá po oktrojírce, »neboť národnost bez politické svobody je nemožná.« Spory však o to, co chtíti dříve, svobodu anebo národnost, pokládá na uvedeném místě (N. N. 49, 6, V.) za rozumování plané — kdo chce pro sebe svobodu, musí přece žíti: »Chceme-li svobodni býti jako národ, musíme dříve národnost míti.« »My chceme opravdovou svobodu, která nám i národnost naši pojišťuje a k vůli prospěchu jiných neodřekneme se vlastního.« »Co duše bez těla, totéž jest i svoboda bez národnosti,« praví na místě jiném. (N. N. 49. 17, IX.) »Považujeme všechny řeči a všechny hádky o tom, máme-li se více svobody nebo národnosti držeti, je-li národnost důležitější než svoboda neb naopak svoboda přednější než národnost — všechny takové řeči považujeme za marné a již v prvním základě za chybné.« »Upusť od národnosti slovanské a dám ti svobodu,« aneb kdo mi zas řekne: »Upusť od svobody a demokracie a za to bude národnost tvá panující,« jest zrovna tak můj nepřítel, jako ten, kdo praví: »Vezmu ti národnost i svobodu.« (Sl. Ia, 553.*)

---

*) Již Aristoteles upozornil na podobné spory, které nejen ve filosofii, ale ve všech myšlenkových oborech mají ve-

Sám učinil jsem politice roku 1848 výtku nacionální jednostrannosti a běží tedy o to, rozhodnout, zdali radikálové měli pravdu, že právě také Havlíček se dopouštěl upřílišeného nacionalismu. Nelze popírat, že Havlíček tu i tam napsal slovo ostré a hodně ostré.*) Ale přes to šovinismu byl prost. Právě Havlíček vedl důsledný boj proti vlastenčení, zahájil literární revoluci a stále a stále volal po vzdělání; stejně horlil proti národnímu obřadnictví, libujícímu si v tretkách krojových a t. p. Až čtenář pozná jeho program jazykový a zejména jak soudí o němčině, pochopí, že Havlíček skutečně národním šovinismem se neprohřešoval.

Havlíček byl národně velmi rozhodný, ale rozhodnost není šovinismem. Havlíček znal a veřejně přiznával naše nedostatky kulturní a literární, ale činil rozdíl mezi otázkou práva a otázkou literatury. Velmi správně dovolává se principu demokratického, stoje proti aristokracii plemene a národnosti — být vzdělaným více nebo méně a býti vzdělaným

---

likou důležitost. V našem případě běží o věcné ustanovení poměru pojmů: národnosti a svobody, o kterýžto poměr roku 1848 u nás hlavně šlo. Havlíček postihoval, že tu neběží o poměr časový. Dokonce však, když se obsah pojmu národnosti rozloží na četnější ještě složky: humanita: zbožnost: vzdělání: hospodářský byt atd. nastává pak matenice a zejména se vedou neplodné spory tím, že se poměr těchto pojmů věcný zaměňuje poměrem časovým — ve skutečnosti málo kdy je spor o časový pořad, nýbrž o stupňový.

*) Sem na př. patří »Modlitba vlastencova« napsaná v semináři: »Dovol mi v oku svém sjednotit zuřivost veškerých jinochů českých.«

jinak, vzdělání větší nebo menší, to všecko není důvodem proti národní rovnosti politické, pravá rovnost občanská nepřestává růzností vzdělání, ani rozdíly jmění.

§ 90. Tak tedy Havlíček pojímal národ vedle a proti národu druhému; ale běží také o to, jak pojímal národ sám v sobě a v poměru k jednotlivci.

Na jednom místě svého »Slovana« (I a 374) podává tento výměr slova národ: »Národ není ani vláda, ani aristokracie, ani hierarchie, ani církev, ani rolnictvo, ani domkářstvo, nýbrž celek všech stavů, v němžto každý stav tak dlouho jest užitečný, pokud druhých neutiskuje a neobtěžuje.«

A docela tak Havlíček pojímal svůj úkol politický a spisovatelský: »Nár. Noviny nevycházejí ani pro dynastii, ani pro šlechtice, ani pro měšťany, ani pro rolníky, ani pro řemeslníky, ani pro kněžstvo, ani pro úředníky, ani pro vojsko, ani pro proletáře, neslouží nikdy jednomu stavu proti druhým, nýbrž jsou jen ve službě celého národa.«

Tomuto zásadnímu nazírání nebylo na závadu, že Havlíček stál na programě demokratickém. Sám přece byl členem určitého stavu t. zv. středního a přirozeně o stav ten se opíral. Demokratism pojímal už ve smyslu lidovosti. (Co to znamená, vyloženo výše.)

Avšak přes toto své stanovisko Havlíček skutečně nezapomínal na spravedlivé potřeby a zájmy stavů jiných, maje na mysli, jak praví, celek. V tom lišil se i ve svém demokratismu zejmena od radikálů, protože právě demokratism jako všecko důsledně pojímal se svého humanitně-osvícenského stanoviska. Havlíček pochopil, že veliké massy lidu všestranně

musejí být vzdělávány; tomu úkolu se věnoval a právě proto vystříhal se vší demagogie, která již tenkrát, mezi radikály ale i ve straně Havlíčkově, se šířila. Lidu nedrážditi — to bylo vůdčí heslo Havlíčkovo a lidu nepochlebovat: Havlíček nebyl pouze kritickým vůči literatuře, ale vůči vší činnosti národní a tudíž také vůči massám národa a lidu.

V době, kdy nejen smýšlení demokratické ale také demagogie pokročila, tento, řekl bych, kritický demokratism Havlíčkův zasluhuje povšimnutí. Na uvedeném místě Havlíček vyložil, co demokracie znamená tomu, kdo neztrácí z očí národního celku. »Demokracie znamená rovnost, rovnoprávnost celého národa, a za našich časů pozorujeme mnoho druhů demokratů, pročež se musíme osvědčiti, ku kterému druhu my náležíme. Jest druh demokratů, který, aby se rovnost docílila, o to usiluje, aby všechno, co vyššího, vzdělanějšího jest, se sesprosťačilo, který všechno od shůry dolů strhuje; k tomuto druhu demokracie, která se nazvati může demokracie sprostoty, nenáležíme a náležeti nechceme. My naopak rovnost tak docíliti chceme, aby se nižší k vyššímu vzhůru povznesl, aby nevzdělaný se vzdělal a tak vzdělanému vyrovnal. Taková jest naše demokracie a s těmi, již toliko toho za pravého demokrata považují, kdo s nimi po hospodách celé dni a večery marně tráví, s těmi my nesympathisujeme.«

Tamtéž pověděl také slovo, jež mnozí dnešní političtí řečníci dobře by si měli rozvážit: »Jest u nás ještě jeden druh demokratů, ku kterému též nenáležíme a náležeti nechceme, totiž takoví, kteří sice vždy o lidu mluví, ale jen sami sebe za tento celý lid považují.

Tito páni demokratové neříkají nikdy jako jiní poctiví lidé: ‚Já tak smýšlím, já to chci!‘, nýbrž vždycky tropicky: ‚Lid tak smýšlí, lid to chce!‘ ale zapomenou se vždycky dříve lidu zeptat, smýšlí-li tak, chce-li to.« Tak mluvil o massách, o národu a lidu člověk, jenž pro lid skutečně pracoval a jenž od téhož lidu po celý život pilně se — učil. Tomu posud rozumí lidí tak málo, že pravým stanoviskem lidovým je: učit lid a zároveň od lidu se učit.

KNIHA ČTVRTÁ.

HAVLÍČKŮV POLITICKÝ PROGRAM.

Hlava XV.

HAVLÍČKOVY PROGRAMOVÉ FORMULACE.

Vývoj Havlíčkova programu a jeho shody s programem Palackého. § 91. Havlíčkovy formulace programové před rokem 1848 a v prvé době roku 1848. § 92. Článek, o němž by si Havlíček přál, aby jej každý přečetl a rozvážil.

§ 91. Na vyložených všeobecných zásadách politických a filosofických Havlíček zbudoval si svůj program politický.

Politickým programem míním zde ty plány, které Havlíček jako stoupenec a člen strany, jako poslanec a ve svých listech měl se zařízením a správou státní.

Napřed podám jeho program celkový (míním tím stručné znění heslové) a pak vyložím podrobněji ty požadavky, které pro rok 1848 a pro pozdější vývoj politických stran a posud mají politickou důležitost.

Havlíček přijímal sice, jak už víme, program Palackého, ale nesmíme si myslit, že přijímání to bylo čistě mechanické, že Havlíček, jak radikálové mu vy-

týkali, slepě byl oddán autoritě Palackého. Nikoli. Havlíček sám a samostatně formuloval mnohé a hlavní požadavky a patrně bez vlivu Palackého. Je z toho patrno, že mnohé požadavky a také směr Palackého politiky byly tehdy již společným majetkem mnohých, jak také dokazuje stručný náčrt ostatních politických programů formulovaných roku 1848 a před tím. Co jsem řekl o vyniknutí názorů Palackého, platí podobně o vyniknutí názorů Havlíčkových. Havlíček hlásil se k programu Palackého potud, pokud tento jako historik a filosof, názory celé již strany odůvodnil a prohloubil. Avšak, a hned tomu budou dány doklady, Havlíček formuloval mnohé požadavky sám a dříve než Palacký, jako že není pochybnosti, že Havlíček navzájem měl také vliv na Palackého.

Samostatnost Havlíčkova vysvítá hned z programu, který postavil v článku »Slovan a Čech« r. 1846; tam má program rakouský a žádá spojenství naše s Jihoslovany.

Roku 1848 Havlíček vystoupl s politickým programem sám a samostatně hned, když uhodila hodina konstituční. Sotva že Metternich padl, napsal Havlíček ještě do »Pražských Novin« ze dne 19. března článek (je datován 17.) Korouhev naše a zde předložil hned hlavní punkty a zásady programové: Odtržení koruny české (Čech, Moravy, Slezska) od německého spolku: »náš spolek je Rakousko«, v něm spojíme se se Slovany: »Tedy upřímně a srdečně dbejte o vznik rakouského císařství!« — Koruna česká měj úplnou administrativní samostatnost, svou zvláštní konstituci a svůj zvláštní sněm (míní centrální, generální) — úplná rovnost českého a ně-

meckého jazyka ve škole a v úřadech — na českém sněmu »středověká stavovská representace musí přestat.« Zároveň viděti hned v tomto prvém programovém náčrtku, napsaném na rychlo, jak Havlíček nečeká spásy národa od politiky samé: zde totiž máme uvedené slovo, že konstituce je slovo »kulaté« a že hlavní prostředek pro politické buzení, vzdělávání a sílení je svobodný tisk. Nezapomínaje tudíž kulturních úkolů strany politické, žádá od šlechty, aby na svém divadle od nynějška týdně dala hrát česky 4krát a německy 3krát (požadavek ten je proložen tučným tiskem).*) Šlechtu samu důkladně apostrofuje, aby se teď rozhodla a postavila k národu.

Tento článek nebyl dokončen (Palacký v témž čísle má svůj první politický článek: Co jest konstituce?); »Pr. Noviny« vycházely dvakrát v týdnu, zprávy o politických událostech jen se hrnuly a tak tedy založeny »Nár. Noviny«, jejichž prvé číslo vyšlo 5. dubna.

Zatím Havlíček také psal ve »Včele«, jejíž redaktorem zůstal (1848) do konce března (po něm nastoupil Sabina). Zde má 17. března vzletné provolání (datované 16.) o nově nabyté konstituci a svobodě pod heslem: Bratři! a zde vyslovil hned, jak takticky postupovat: »Zvláště vzdělání lidu našeho v politických záležitostech — není žádné« a proto vyzývá ty bratry, jimž osud poskytl lepšího vzdělání, aby zejména lidu venkovskému vysvětlovali, co konstituce je a zapřisahá, aby se nikde nerušilo pokoje

*) V následujícím čísle (27. března) Havlíček opravuje, že se stala chyba tisková: německy se má hrát také 4krát (hrálo se 8krát v týdnu, v neděli 2krát).

a zákonného pořádku právě v zájmu svobody. »K vám se obracím, velebné kněžstvo! K vám vy všichni ostatní věrní vůdcové národa, mluvte, učte všude, že není svoboda bezuzdnost, rozvázanost, že není libovolné rušení práv« atd.

»Národní Noviny« hned v čele prvého čísla (5. dubna) přinesly heslový program tohoto zněni:

»Skutečná rovnost národností. Spojení zemí koruny naší. Zrušení práv feudálních. Rovnost všech stavů před zákonem. Soudy přísežných. Odpovědné ministerstvo pro korunu naši. Všeobecný sněm celého národu. Národní gardy všude. Úplná reforma škol a úřadů.«

Tato hesla se obyčejně uvádějí a jsou obecně známa. Nebylo však ještě upozorněno, že se tato hesla postupem času poněkud měnila.*) Ročník 1849 »Nár. Novin« vycházel už bez čelových hesel. Podrobný výklad těchto jednotlivých hesel podáván v řadě článků od 4. července počínajíc.

Napřed však již vyšly statě programové. Zejména upozorňujeme na články »Naše politika« (12, IV. a násl.). Obsah je v několika slovech tento: 1. »První a nejhlavnější péče naše musí být o národnost, o jazyk.« 2. »Nejdůležitější věc pro zachování a důstojnost národnosti naší jest spojení celého národa československého

*) Když se redaktorem stal Tomíček (13. září) vypuštěno: »Zrušení práv feudálních. Rovnost všech stavů před zákonem.« Když se stal spoluredaktorem dr. Gábler (20. září) hesla zněla: »Skutečná rovnost národností. Spojení zemí koruny naší s odpovědným ministerstvem a společným sněmem našeho národa. Národní gardy všude. Úplná reforma řízení (= správy) a škol. Soudy přísežných. Místokrál v Praze.« —

ve svazek jeden, abychom tak s celou společnou silou svou státi mohli proti nepřátelům svým a proti všelikému nebezpečenství. Tu se arci obrací zraky Čecha do Moravy a na Slovensko, Moravana na Slovensko a do Čech, a Slováka také snad k Praze a k Brnu.« Přední důraz klade se na probuzení a spojení s Moravou. 3. Rakouští Slované mají se spojit a držet Rakouska a 4. takto se vyprostit od Německa. »Padneme my Čechové — veta bude po slávě Slovanů svobodných západních, veta bude po Rakousku!«

Úplný program a zároveň zásady svého listu Havlíček podal v článku: »Zásady Národních Novin« dne 7. června (1848); zásady ty jsou:

»1. Blaho a sláva národu česko-slovanského jest nejhlavnější účel, k tomu směřujeme všemožně a hotovi jsme všeho jiného, buď si to cokolivěk, odříci se, kdyby to blahu a slávě českého národu překáželo.

2. Rovnosti mezi Čechy a Němci nerozumíme tak, aby všeho měli Němci polovic a Čechové polovic. Toť bychom za velikou křivdu Čechů vždy považovali, neboť jest Čechů $^3/_4$ a Němců $^1/_4$ v zemi. Naše mínění jest: Čech i Němec užívej každý všelikého pohodlí strany národnosti své v úřadech i ve školách, jinak ale Čechové přednost mají, poněvadž v Čechách jsme a většina Čechů.

3. Kdokoli se spojení Moravy a Čech protiví, toho za zrádce národu považujeme a za úhlavního svého nepřítele. Neboť jenom skrze toto spojení může kvésti blaho a sláva lidu moravského i českého.

4. Žádným způsobem nechceme býti provincií rakouskou: nýbrž koruna Česká požívati musí úplné samostatnosti, čím větší

tím líp, tak aby Rakousko (nepřijmeme-li jiné jméno místo tohoto u mnohých národů nenáviděného) bylo jen federace (spolek) samostatných zemí a národů.

5. Ostatně se samo sebou rozumí, že držíme a držeti budeme stranu demokratů, to jest úplná rovnost všech občanů před zákonem. Ačkoli jsou a vždycky býti musí ve světě nerovnosti, jak ve jmění, tak ve schopnostech a zásluhách: přece před zákonem stejně platiti musí každý občan, buď si bohat neb chud, šlechtic nebo nešlechtic, učený nebo neučený.

6. Všech stavů si vážíme, pokud jiným neškodí a nepřekážejí. Privilegie šlechty, které ostatním stavům škodí a překážejí, buďtež zrušeny. Ostatně daleko budiž od nás, nenáviděti šlechtice, proto že jest šlechtic: naopak vážíme sobě šlechtice, který nyní upřímně s národem drží, tím více, proto že mnohem záslužněji jest, když privilegovaný bez záště upustí od svých starých privilegií.

7. Co se náboženství týče, ctíme každé upřímné a svědomité přesvědčení: ale nenávidíme pokrytce, kteří očima vždy k nebi míří a rukama se světa chápají, kteří nemajíce v srdci žádné náboženství, před světem největší nábožnůstkářství provozují a zuřiví odsuzovatelé jsou všech, již mínění své upřímné poctivě povědí.

Katolickou církev považujeme za hlavní zemskou, avšak aby ostatní církve, v zemi naší uvedené, úplné požívaly svobody. Reformy katolické církve, které za potřebné považujeme a o které vždy bojovati budeme, jsou:

Zrušení celibátu, aby kněz byl občanem skutečným a neprotivil se přírodě; zřízení více biskupství, aby biskupové zase byli jen starší kněží, ne pak magnátové světští; uvedení národního jazyka do církve místo latiny, synody církevní, zrušení patronátu, postupování podle zásluh, zrušení štoly, desátku atd. a uvedení stálých slušných platů, spojení učitelského a kněžského stavu v jedno.

8. Budeme vždy směřovati k tomu, aby vláda obětovala na školy a na vzdělání nejméně desetkrát tolik co posud, na vojsko ale a na diplomaty zase jen $^{1}/_{10}$ část toho co posud.

9. Strany úřednictva jsme přesvědčeni, že časem svým na třetinu zmenšeno býti může, a to ještě ku většímu urychlení prací. Úředník jest služebník země; obce jsou zcela svobodné ve své administraci.

10. Co se zřízení zemského týče, přejeme si jednu komoru, ve které všechny druhy občanů dle přirozené váhy své náležitě hlasu míti budou. Když tři sněmy po sobě na něčem se usnesou, budiž to zákonem i bez královského potvrzení, jako v Norvéžsku.

Zjevně jsme pověděli účel svůj, aby každý též zjevně s námi neb proti nám býti mohl, jak za dobré uznává. My, bohdá! dovedeme hájiti tyto své zásady proti všelikým námitkám.«

§ 92. Následoval uvedený výklad hesel »Nár. Novin«, ale výklad nedospěl ku konci. Havlíček mezi tím stal se poslancem a jako poslanec napsal svůj »Článek, o kterém bych si přál, aby jej každý přečetl a rozvážil.« Článek vyšel 30. srpna 1848, vyšel po prvých ale mnohých politických zkušenostech a zejména po zkušenostech svatodušních; vyhovíme

tedy i my přání Havlíčkovu, přečteme-li si jej tu v celku a rozvážíme — poznavše všecky hlavní názory Havlíčkovy, jistě mu již porozumíme dobře. (Je ovšem také v DNN.)

»Nastaly nám v Rakousích časy, na které jsme ani v nejbujnějších přáních pomysliti si netroufali; dostalo se nám v Rakousích tolik svobody, že se mnohým zdá až příliš býti! Pravím v Rakousích, proto že se toto poslední nyní o Čechách říci nemůže.

Čím to ale jest, že přece posud se svým osudem spokojeni býti nemůžeme; čím to jest, že dosáhnuvše cíle tužeb svých, — svobody, přece jaksi úzkostlivě do nejbližší budoucnosti hledíme?

Jest to pro nejistotu, proto že té celé svobodě úplně nevěříme, že se nám jaksi lehce nabytá býti zdá a tudíž lehce ke ztracení.

Přátelé milí! kteří jste upřímní a poctiví milovníci svobody, demokracie, rovnosti práv, spravedlnosti atd., kteří jste od jakživa tak svobodně smýšleli již za staré vlády, pokud se to za přestupek považovalo, kteří nejste liberalisté a demokrati ode dneška snad jen proto, že to nyní v modě jest, že nyní demokracie panuje a vynáší, — vás, přátelé milí! žádám, abyste se mnou následující rozvážení učinili.

Jak stojí nyní v celém rakouském mocnářství záležitosti svobody?

Rakousko jest země nejedna, nýbrž z rozličných zcela rozdílných, ba nepřátelských národů složená, a proto jest v Rakousích mnohem tíže všeobecné usrozumění a porovnání uvésti, než v kterékoliv jiné zemi. Jiné země mají obyčejně jen rozdíly ve stavech a v politickém smýšlení, poněvadž obyčejně jen od jednoho

národu obydleny jsou, aneb aspoň že převaha jednoho národu tak veliká jest, že se jí musí jiné slabé části ve všem podříditi. U nás ale v Rakousích Němec, Maďar a Slovan (Vlachy a Rumuny nepočítaje), ostře a mohutně proti sobě stojí, vždy hotovi jeden na útraty druhého moc svou zvětšiti. Odtud pro všeobecnou svobodu vysvítá vždy veliké nebezpečenství. Slované ještě nejupřímněji svobodu pravou milují, oni jedině snad chtí rovnoprávnost všech národů rakouských; neosobujíce si přednost a panování nad jinými, chtí Slované rakouští jen tolik, aby byli rovni ve všem ostatním. Toť skutečně sami ke své cti říci a dokázati můžeme. Němci a Maďarové panovati chtějí, jedni v jedné, druzí ve druhé polovici Rakouska, tak aby ostatní vedle nich bydlící národové jim podřízeni byli. Vlachové dokonce se od Rakouska vší mocí odtrhnouti chtějí, a o to v posledních časích brannou mocí usilovali.

Co se tedy politiky národností týče, a když se jen na národnost ohled béře, vidíme patrně, že ani Němcům, ani Maďarům, ani Vlachům na zachování celého Rakouska nic záležeti nemůže a nezáleží. Naopak když béřem zřetel pouze na národnost, musíme uznati, že by pro Němce, pro Maďary a pro Vlachy vlastně lépe bylo, kdyby Rakousko pominulo a se rozpadlo.

Němci rakouští by se k německé říši připojili, a tak, spojeni ouzce s ostatními soukmenovci svými, jeden veliký a mocný stát utvořili; Maďaři by samostatné veliké Uhersko měli, po které samostatnosti již dávno baží ctižádost jejich, a ve kterém mocnářství by oni Maďaři jediným panujícím národem byli, zvětšujíce se poznenáhlým zmaďařením všech ostatních mezi nimi

bytujících národů; a Vlachové by se k ostatní Italii přivtělili. Sami Rumunové (Vlachové) rakouští by v takovém stavu Rakouska ke svým ostatním spolurodákům v Multanech a ve Valachii se připojili, třeba pod tureckou neb ruskou ochranou, kdyby se nemohli samostatně udržeti.

Jenom Slované rakouští nemají takových vyhlídek. Kdyby bylo Rusko země svobodná, konstituční, mohli by Slované rakouští tak jako Němci, Maďaři a Vlachové bažiti po spojení s rodáky svými, aby jakožto jeden veliký národ, jakožto soustátí slovanské četné a snad nejpřednější místo zaujímali mezi ostatními národy tohoto světa. Ale Rusko jest země despotická, a my ostatní svobodní Slované musíme se, bohužel! tohoto vlastního bratra svého co nejhoršího nepřítele varovati. Každý kmen z nás rakouských Slovanů jest sám pro sebe slabý, aby vedle jinonárodních mocných sousedů čestné, samostatné místo zaujímal. Odolá naše české království, kdyby i skutečně mocnou a brannou rukou od ostatního Rakouska se odtrhnouti mohlo (o čem nyní pochybuji), odolá pak vojskům celého Německa, které by jistě rádo takové příležitosti použilo k podmanění Čechů? Odolají Poláci přemoci carské, aby se opět všichni v jeden politický stát spojiti mohli? Má Horvatsko dosti moci proti Maďarům, Turkům i Němcům? — Dobře tedy, proč se vespolek všichni nespojíme, abychom této potřebné síly a mohutnosti nabyli?

Odpověď na tuto otázku jest následující: My Slované rakouští předně nejsme pohromadě, nesousedíme zrovna vedle sebe, nýbrž odděleni jsme od sebe jinými národy, a proto se sami spojiti nemůžeme,

nýbrž musili bychom do spolku i tyto mezi námi položené národy přijmouti. Po druhé ale tam, kde skutečně pohromadě jsme, na severu: Pozňany, Slezsko, Lužice, Čechy, Morava, Slováci, Haličští Poláci a Rusíni, zase naše národní uvědomění, naše národní odhodlanost, náš cit jednoty není posud tak vzdělaný a vyvinutý, jako by si toho přáti bylo. Moravan nedůvěřuje Čechovi, Slovák Moravanu i Čechovi, Polák Rusínovi, Rusín Polákovi, rolník haličský šlechticovi, a ještě mnoho času uplyne, ještě mnoho pracovati a lid svůj poučovati musíme, než docílíme, aby touha po jednotě slovanské byla mezi námi všeobecná. A kdyby skutečně mezi námi všemi severo-západními volnými Slovany, kterých jest dohromady asi 14 milionů, panovalo tolik sympathie a dorozumění, bychom samostatné svobodné spojené státy utvořiti mohli, jest veliká otázka, vystačila-li by naše moc beze všech prostředků, jak penĕžitých, tak pravidelného vojska, pak v nepořádku, v jakém bychom jistě nějaký čas se nacházeli, odporovati vojskům rakouským, pruským a německým, kterážto by jistě našemu novězrozenému státu za kmotry se nepostavila? — nic nemluvíce ani o Rusku, o němžto vždy věřiti musíme, že bude držeti s legitimností a s dynastiemi. — Jakkoli tedy my Slované západní po spojení bažíme, musíme přece sami uznati, že naše nynější síly a postavení nedávají nám žádné naděje na uskutečnění svých přání.

Lépe než my sami postarala se o nás náhoda a historie: ejhle! v rakouském mocnářství skutečně všichni pohromadě jsme; rakouské mocnářství jest ten svazek, který veliký počet našeho národa dohromady váže, držme se tedy tohoto spojení, važme si

této náhody nám velice prospěšné, to jest jinými slovy a krátce řečeno: My rakouští Slované máme největší potřebu a užitek z toho, když se Rakousko pohromadě udrží, poněvadž se tak i my Slované pohromadě udržíme: přičiňme se tedy o to celou silou svou!

Toto zde právě řečené zdá se mi nejlepší důkaz býti o tom, že Slované rakouští skutečně upřímně o Rakousko smýšlejí; majíť z toho prospěch, a to se mi v tomto světě trvanlivější a bezpečnější pohnutkou býti zdá, než všechny řeči o věrné oddanosti atd.

Doufám, že jsem dosti zřetelně a ku přesvědčení provedl a dokázal, že nám Slovanům rakouským velice na tom záležeti musí, aby se Rakousko zachovalo. To tedy chceme a chtíti musíme; ale jakých prostředků se nyní v těchto okolnostech k dosažení tohoto cíle uchopiti máme? O tom tedy budiž další naše rozjímání.

Komu kromě nás ještě také záleží na zachování Rakouska, abychom síly svoje s jeho silami spojiti mohli? — Zajisté nikomu více než naší rodině císařské (dynastii) Habsburské, což ani dokazovati zapotřebí nebude. Přiznejme se ale, že naše rodina císařská pro nás důležitý, totiž mocný jest spojenec; onať má veliká, sobě zcela oddaná vojska a kromě toho veliký počet obyvatelů celého mocnářství ze starého zvyku (veliká to moc mezi lidmi!) na této staré dynastii věrně lpí a jí se vždy přidržovati bude; dynastie naše má také pro sebe starou legitimnost a historické právo, ona má také jinde za hranicemi mocné přátele. Nám Slovanům záleží na zachování Rakouska, dynastii Habsburské též záleží na zachování

Rakouska, držme se tedy dynastie, držme se monarchického principu.

Ale na jedno nezapomínejme: ačkoli nám i dynastii záleží na zachování Rakouska, jest v tomto ohledu mezi námi a dynastií veliký rozdíl, na který veliký ohled míti musíme. Nám národům slovanským záleží a záležeti musí na zachování svobodného, demokratického Rakouska: dynastii nemusí záležeti na svobodě a na demokracii, jí záleží hlavně jen na Rakousku.

Jisto jest, že dynastie sama svými prostředky a svou mocí aristokratické a nesvobodné (absolutistické) Rakousko udržeti nemůže, neb vlastně již nemohla, neboť toho jsou letošní jarní události patrným důkazem.

Jisto jest po druhé, že by dynastie sama svými prostředky a svou mocí ani demokratické ani svobodné Rakousko pohromadě udržeti nemohla, kdyby jí v tom větší část národů odporovala.

Pochybno jest, jest-li by dynastie naše despotické a aristokratické Rakousko pohromadě udržela, třeba bychom my všichni Slované ji v tom podporovali, totiž jinými slovy řečeno: Kdybychom se my Slované bez ohledu na svobodu s dynastií k tomu účelu spojili, abychom ostatní národy neslovanské v Rakousích sobě podmanili a je poslovanštili: není jisto, že zvítězíme a účel svůj dosáhneme.

Jisto ale jest nade všechnu pochybnost, že my rakouští Slované ve spojení s dynastií svobodné a demokratické Rakousko pohromadě udržíme, třeba se i ostatní národové, jmenovitě Němci a Maďarové o zničení a rozpadnutí jeho pokoušeli. To jest jinými slovy řečeno: Když my rakouští Slované spojeni s dynastií svobodu a demokracii zachováme, zdržíme rakouské Němce od

centralisace Frankfurtské a přinutíme Maďary, aby zanechavše svého osobování a oddělování, pod stejnými výminkami jako my ostatní s Rakouskem spojeni zůstali, a tak svého cíle dojdeme.

Zapotřebí k tomu ale, jak již praveno, trojího: předně abychom se my Slované demokracie a svobody věrně drželi, za druhé abychom s dynastií spojeni byli, a za třetí, aby též dynastie při svobodě a demokracii pevně stála. Že my Slované rádi a pevně se demokracie a svobody přidržíme, o tom nepochybuji: od dynastie odtrhovati se nemáme žádnou rozumnou příčinu, držeti se jí, ale mnohé; o to třetí ale hlavně jde, aby se dynastie také pevně a věrně svobody a demokracie přidržela. Pokud to záleží od pouhé dobré vůle a od pouhého smýšlení naší císařské rodiny, musíme naději míti, že, sama svůj prospěch dobře rozváživši, s upřímnými rádci svými se poradivši, od svobody a demokracie neodstoupí. Jsouť ale kromě toho v naší moci prostředky, kterými k tomu působiti můžeme, aby dynastie naše svobody a demokracie se přidržela. Prostředky tyto jsou dva: spravedlivost naše v národním ohledu a mírnost naše v politickém.

Spravedlivostí svou v národním ohledu můžeme se my Slované rakouští vždy nad ostatní národy vyznamenati. Mnozí této spravedlivosti, totiž pravé svobodě, nikterak rozuměti nechtějí, oni přejí si svobodu, ale jen pro sebe, jiným nedovolují toho, co sami pro sebe žádají. My ale, Slované rakouští, kteří jsme posud vždy byli proti ostatním ve křivdě, zaujímajíce všude jen druhé nebo poslední místo, dovedeme se nyní nejlépe spravedlivě a snášenlivě s ostatními porovnati,

zvláště když nic jiného, nic více žádati nebudeme než rovnost, neosobujíce si přednost. Takovým způsobem získáme si pro sebe mnoho myslí také mezi spravedlivými a snášenlivými Němci, Maďary a Vlachy rakouskými, kteřížto důvěřujíce se ve spravedlivost a snášenlivost naši, rádi s námi v jednom státním federálním spojení zůstanou: a tím i sobě i dynastii znamenitě usnadníme zachování Rakouska.

Co jest mírnost v politickém ohledu, o tom, jakožto věci pro nás v tomto okamžení nejdůležitější, a pro zvláštnost tohoto času velmi choulostivé, mnohem obšírněji promluviti musíme, vezmouce při tom ohled na rozličné stavy občanů rakouských, jak nyní k sobě stojí, a na nynější říšský sněm ve Vídni.

Strany politického smýšlení slyšíme a čteme posavád množství jmen rozličných stran, slyšíme o radikalistech, demokratech, aristokratech, konservativních, absolutistech, moderadech, progresistech, reakcionářích atd. atd. Která strana jest nejlepší? které se máme přidržeti? — Vidíme a slyšíme, že jedna druhou dle možnosti zlehčuje, a že každá jen sama sebe za rozumnou, za dobře smýšlející pokládá; což tu dělati, jak tu svědomí svému se zachovati?

Podáme k tomu následující klíč. Stojím na tom, že není více hlavních rozdílů ve všelikém politickém smýšlení než dva, totiž jedna strana poctivých a rozumných, druhá nepoctivých a nerozumných lidí. Poctiví jsou, kteří se věrně drží té zásady, kterou jsme se od nejpřednějšího liberalisty tohoto světa naučili: co nechceš sám trpěti, nečiň jinému; nad tuto zásadu není nic liberálnějšího na tomto světě. A byťby i byli poctiví lidé, často z nerozumu proti

svému nejlepšímu mínění a přesvědčení jednají a dobré věci škodí.

Každý poctivý a spolu rozumný člověk jest liberální, jest demokrat, třeba se ani sám za liberálního a za demokrata nevydával; mnohý dobře smýšlející, ale při tom nerozumný člověk, ačkoliv se domnívá býti liberální a demokrat, přece z nerozumu často demokracii a liberalismu nevědomky škodí a překáží; lidé chytří sice, ale nepoctiví, ačkoli se sami za liberální a za demokraty vydávají, nemohou nimi ani býti.

Schválně se tu o slovech: radikální, konservativní, moderados (mírný) ani nezmiňujeme, poněvadž jsou to pouhé formy, nehodící se nikterak k dobrému označení politických stran. Neboť býti a nazývati se radikálním jest zrovna takový nerozum, jako býti a nazývati se konservativním neb moderadem. A proč? Proto že rozumný a poctivý demokrat a liberalista musí být radikální, konservativní i moderados zároveň. On totiž musí všechno, co jest rozumné, poctivé a demokratické, zachovati a udržeti (conservovati), a v tom jest konservativní; všechno, co jest aristokratické, neliberální, nepoctivé, nerozumné, musí hledět vypleniti a vyhubiti, a v tom jest buď radikální nebo moderado, jak toho kdy potřeba žádá. Neboť nemáme vždy dostatečných sil k tomu, co bychom učiniti za dobré uznali, a člověk, jenž hlavou zeď proraziti chce, může být sice nejpoctivější, ale je jistě — nerozumný. Poctivý a rozumný demokrat tedy jest tenkrát radikální, když vidí, že jeho síly dostačí vykořeniti něco aristokratického, nepoctivého a neliberálního; kde ale toto jemu protivné v tak hrubé moci se jeví, že nemožno jest najednou a úplně tuto moc zničiti, tam jest mírný

(moderado), to jest, on se nepodrobuje této moci, ale hledí ji poznenáhla seslabiti a konečně nad ní zvítěziti.

Užijme těchto zásad v příkladu z našeho vlastního života! Co by nám ku př. před půl rokem byl pomohl radikalismus proti tehdejšímu absolutismu a aristokracii? Nic, než že bychom seděli na Spielberku neb někde jinde v tuhé vazbě, a že by naše slabá síla úplně vyhubena byla. Co bychom byli prospěli dobré věci?

Řádný demokrat a liberalista nemůže se jinak spokojiti, než úplnou demokracií a svobodou; on tedy nemůže jen na polovici neb některé části přestati; ale on nemusí všechno chtíti najednou, když to možná není, nýbrž vždy jen tolik, co možná dostati a proraziti, a o ostatek opět dále se přičiňuje; kdežto přepjatci na jednou všechno žádajíce, přeceňujíce sil svých, často všechno ztratí a nic z toho nedosáhnou, co si žádali. — Takovým způsobem musíme hleděti na politické snažení našich časů.

V Rakousích až do března panoval absolutismus, aristokracie, vojsko, byrokracie a hierarchie, zajisté pět velikých sil. Najednou klesla jejich moc *ne naší silou*, nýbrž nejvíce následkem událostí zahraničných, velmi kvapně, že jsme se ani nenadáli. Táži se všech rozumných: *Zničen jest u nás absolutismus, zničena aristokracie, byrokracie, hierarchie? zlomena jest jejich síla tak, že se jich není zcela co obávati?* — *O, nešalme se sami*, přiznejme se, že posud ani síly své s našimi neměřili, nemysleme, že již nám úplně odstoupili vítězství. Nikoli, ubezpečuji vás, že jen čekají na příhodnou dobu, aby se ještě o vládu nad námi pokusili. Jejich moc jest

vojsko, oni mají veliké jmění, jim slouží mnoho okolností, které my ani neznáme, oni mají spojení dobré mezi sebou a za hranicemi. A naše síla proti nim kde jest? kde stojí naše vojsko, kde jsou naše miliony? — nikde. Jediná naše moc byla posud veřejné mínění; udrží-li se ale anarchie a nepořádek jako nyní ještě nějaký čas, jisto jest, že i veliká část veřejného mínění proti nám se obrátí, neboť, bohužel! že většině pokoj jest více milý než svoboda, a ještě více bohužel! že veliký počet našich spoluobčanů tak málo vzdělaný jest, že považuje ten stav přechodu od otroctví ke svobodě, v němžto se nyní nacházíme a který nevyhnutelně nepořádků jest plný, že tento nepořádek již za tu očekávanou svobodu považuje! Což tedy divu, že se mnohým taková domnělá svoboda nelíbí! A čím dále tento stav přechodu, tato nejistota trvati bude, tím více získá ona strana přívrženců, která pak bez ohledu na svobodu opět pořádek zavede, ale pořádek takový, že bude u nás opět tak ticho, jako bylo až do letošního roku, ticho hrobové. Povinnost největší všech opravdových a nezištných přátel svobody jest tedy, všemožně o to se starati, abychom opět pod zákonem žili, aby se místo starého zbořeného stavení vlády naší nové, času přiměřené vystavělo, a tu jsme u říšského sněmu a u ministerstva.

Říšský sněm nynější i ministerstvo povstalo v revoluci, sněm vyvolen jest na nejširším základu zcela bez censusu v nejúplnější svobodě, a může se tedy vším právem považovati za vyslovenou vůli všech národů; ministerstvo jest skoro celé vzato z národu, a smýšlení jeho jest skutečně liberální. Ale ministerstvo nynější nemá posud tolik moci, jak bychom

si přáti měli, mnohé silné závady stojí mu v cestě, když by své dobré záměry ve skutek uvésti chtělo. Celá aristokracie nenávidí toto demokratické ministerstvo, a vojsko jenom s nechutí se podrobuje. Ve sněmu ovšem používá ministerstvo důvěru veliké většiny, ale právě proto zas strana Frankfurtistů nyní s největší zuřivostí proti ministerstvu vystupuje. Tato strana ve sněmu přeje si patrně záhubu rakouského mocnářství, poněvadž jen v tomto případě doufá na vyplnění nejvřelejší touhy své, totiž aby tak nazvané německé provincie (mezi nimi ovšem Čechy a Morava) k Německu připadly. Od té doby, co tato strana pozoruje slabost svou ve sněmu, od té doby, co pozoruje, že ministerstvo od Frankfurtu odstoupilo a federalisticky smýšlí, od té doby zuří tato strana ve sněmu a její časopisy »Der Radicale«, »Constitution«, »Gradaus« atd. s největší vzteklostí proti ministerstvu, proti většině sněmu a jmenovitě proti deputovaným českým, poněvadž nás za původce všeho toho považuje.

Všechny nadávky, jaké nyní v modě jsou, totiž reakcionář, antidemokrat, terrorista, absolutista, aristokrat atd. sypou nyní tito poražení Frankfurtisté na nás, mluví zjevně o nové revoluci, ano v časopisu »Constitution« stálo nedávno proraženým písmem: »Jsme opět před 13. březnem, nazývá-li se tyran náš Metternich aneb říšský sněm, to jest jedno« atd.!!! Taková řeč praví jinými slovy: Všechno, co se mně nelíbí, jest tyranství a ona důkladně označuje celou tu podobně smýšlející část Vídeňského zkaženého časopisectva.

Že ale deputovaní čeští s lidmi podobného smýšlení, kteří v rozmíškách, nepokojích a v nepořádcích

užitek svůj mají a hledají, souhlasiti nemohou, jest věc patrná: cesty naše nejsou cesty jejich a účel náš zcela protivný jest účelu těchto anarchistů. Všichni poctiví a upřímní přátelé svobody snaží se nyní srozumění mezi rozličnými národnostmi rakouskými usnadniti a uskutečniti, jenom tito ale sobečtí Němcové chtí pro zisk svého němectva všechno ostatní obětovati: ale duch spravedlnosti zahladí jejich hanebné úmysly a dobré dílo podaří se proti všem jejich piklům a hanebným úskokům.«

Na konci ročníku 1849 (23. XII.) Havlíček přinesl častěji zmíněný článek Palackého o »Centralisaci a národní rovnoprávnosti v Rakousku«. Článek vyvolal politickou diskussi a nepřízeň vlády a přispěl k zastavení »Nár. Novin« pro čas stavu obležení sice, ve skutečnosti na dobro, neboť stav ten vlastně trval do roku — 1853. Vojenský velitel kníže Khevenhüller dal Havlíčkovi 19. ledna (1850) purkmistrem Vaňkou oznámit, že si umínil »účinkům listů těchto, hrozícím veškerému blahobytu (!) vkročiti v cestu a vycházení »Nár. Novin« na čas trvajícího nynějšího výminečného stavu zastaviti.« »Nár. Noviny« proto vyšly 18. ledna 1850 naposledy.

Havlíček počal vydávat »Slovana« a v něm držel se stejného programu dále.

Hlava XVI.

HAVLÍČEK PRO POLITICKOU FEDERACI.

FEDERATIVNÍ RAKOUSKO.

Národ menší a slabý potřebuje pomoci národů jiných: federací a taktikou humanitní. I. § 93. Úplná samostatnost je pro nás podle Havlíčka nemožná. Potřeba federace rakouské. Federace politickou formulí tužeb humanitních a Kollárovy vzájemnosti. § 94. Federace národů nebo zemí? Také Havlíček v tom kolísal. Právo historické a přirozené.

II. *Demokratism proti absolutismu.* § 95. Proti absolutismu eo ipso centralistickému čelí konstituční federalism a autonomie. Federalism a autonomism. Boje federalistů a centralistů a jejich dosah národnostní, státoprávní a administrativní. § 96. Havlíček pro autonomii obce, ale proti krajskému zřízení. § 97. Havlíček pro všeobecné rovné právo hlasovací a jednu komoru. Pokud by připustil census. § 98. Havlíčkova politika vůči šlechtě. Politické spojenství politiků lidových se šlechtou možné a za jakých podmínek. Aristokracie není stavovstvím. Šlechta lidová.

I.

§ 93. Naše národní obrození přirozeně má vést k tomu, aby národ se stal svým vlastním pánem a sám se spravoval; národ uvědomělý, národ zachovalý chce, má a může býti samostatný.

Politické probuzení hned ze samého počátku také směřovalo k politické samostatnosti. Šlo tedy o to,

jakých prostředků k dosažení její užit; avšak šlo také o to, určit a vymezit cíl samý, totiž míru samostatnosti.

Co do taktiky bylo roku 1848 všem, kdo politicky dovedli myslit, jasno, že náhlým převratem a revolucí politická samostatnost dosáhnouti se nedá, t. j., že se revoluce vůbec nemůžeme podjat; a nejen to, Havlíček poznával, že revoluce již vůbec je neúčelná. Mínění to Havlíček vykládal co nejdůkladněji a stále, protože revoluce uherská a vídeňská mladší hlavy radikální stále rozplameňovala. S vyvolením moderní taktiky parlamentární rozhodnuto bylo dosahovat samostatnosti postupně — to odpovídalo také poměrům v každém ohledu.

Palacký viděl v ideích, nesoucích se za samostatností úplnou, jen »záludný sen« a Havlíček smýšlel stejně, vysloviv se hned po svém prvém náčrtu programovém (Naše korouhev P. N. 48, 19, III) o nemožnosti, aby malý stát mohl existovat docela samostatný takto: »Samostatnost úplná byla by pro nás Čechy za nynějších časů, kde samé nesmírné říše v Evropě povstaly, jenom holé neštěstí, byli bychom předně vždy jen mocnářství slabounké a od jiných odvislé, a k tomu naše národnost vždy v největší nebezpečnosti. Takto ale ve spojení s jinými Slovany v Rakousích můžeme požívati jako zvláštní koruna Česká všeliké samostatnosti, a zároveň všelikých výhod a užitků velikého našeho státu. Tedy upřímně a srdečně dbejte o vznik rakouského císařství!« *)

*) Čtenář ať si v této souvislosti přečte dosti pessimistické názory Havlíčkovy o naší malosti, podané při požadavku československé jednoty (§ 99.).

Sám pro přítomnost souhlasím s Palackým a Havlíčkem — ještě dnes nelze myslit a chtít jinak. Tak jak Polsko bylo míčem v rukou svých sousedů, jak dnes Srbsko je jen zdánlivě samostatné, tak by se vedlo nám. Ostatně je právě naše zeměpisná poloha a zvláštní poměr k Němcům v zemích našich tak zvláštní, že všecko srovnávání s malými státy a národy jinými situace naší nevyčerpává.

Kdo zná vývoj našeho politického vzdělání a nevzdělání od roku 1848, kdo zná skutečné poměry, v tomto případě skutečné politické strany a osobnosti v době naší, ten také ví, jak právě v tomto punktu je ještě málo jasného myšlení a rozumného přesvědčení. Dotkl jsem se otázky upřímnosti, jednaje o první politice lidových stran (§ 27.). Pravím jen stručně pro ty, kdo naši politiku berou vážně a svědomitě: kdo o našem posledním politickém cíli není si jasný a hlavně, kdo se o něm nerozhodl ve svém nitru poctivě, ten nikdy se nedodělá značných politických úspěchů.

Havlíček, jak slyšíme, rozhodl se docela určitě a poctivě pro Rakousko.

Havlíček byl si vědom, proč se rozhoduje a pro co.

Znal Rakousko předbřeznové a jak právě národu našemu ukřivdilo a křivdilo. Posud jméno Rakousko (pokračuje v uvedeném článku) vyzývalo pro špatnou vládu spíše k nenávisti; přál by si dokonce, aby jiné jméno přijalo, na dosavadním lpí prý různé 200leté hříchy. Přes to Havlíček nevzdává se naděje, že lze Rakousko přerodit a k tomu cíli směřovala jeho politika. To znamenalo, nečekat na to přerození, nýbrž pracovat o něm v zájmu národa vlastního. Tak rozumím rakouské politice Havlíčkově a Palackého roku

1848; v tomto smysle řekl jsem a říkám opět a opět, že naše politika nemůže být úspěšná, nebude-li nesena opravdovým a silným zájmem o osud Rakouska, kterýžto zájem si ovšem nepředstavuji jako neuvědomělou předbřeznovskou pasivní lojalitu à la: Es giebt nur eine Kaiserstadt a p., nýbrž jako kulturní a politické úsilí, v souhlase s potřebami našeho lidu pracovat ku povznesení celého Rakouska a jeho politické správy. Není nám lhostejno, co se děje v ostatních zemích rakouských — není lhostejno pro nás, jak se utvářují poměry v cizích státech, natož, jak se vyvíjejí v zemích, s nimiž tak úzce jsme svázáni a na jejichž bližší součinnost jsme odkázáni.

Když válka v Uhrách Rakousku se stávala nepříznivou a u nás protimaďarská politika se mírnila, Havlíček napsal rozjímání o Uherské válce (NN 49, 9 a 10, V) a tam opětně se prohlásil pro Rakousko a pro dynastii, již uznával za jediné politické pojítko všech částí; ale vyložil svůj názor docela zřejmě a jasně: »Časové obligátní lojalnosti a bezvýminečné oddanosti domu panujícímu pominuli lonským březnem; národové odvrhli od sebe vnucenou jim škrabošku lichotnosti a s hrdým čelem mluví panovníkům do očí neslýchanou pravdu. My jsme a budeme s dynastií s celou duší, pokud bude dynastie pro Rakousko. Rakousko netvoří ale panující rodina, nýbrž národové rakouští; ne již panovníci, nýbrž národové říkají: l'état c'est moi!«

Kdo zná to officielní předbřeznové starorakouství, Havlíčkovi musí dát za pravdu; ba posud zejména ve Vídni pěstuje se zvláštní druh rakouského patriotismu a rakouské lojality, které by se především vláda sama

měla spíše obávat, nežli se z ní těšit. Dnes ani patriotism, ani lojalita nemůže být slepá, nepromyšlená a neuvědomělá.

Havlíček zase v »Slovanu« (I b 1033: Proti centralisaci) velmi mužně vyřknul se proti obvyklému patriotickému pochlebenství; jemu stačí býti pro Rakousko, konající vůči národu českému svou povinnost, má »rozumové přesvědčení, že právě v tomto státu nejlépe jest žíti našemu národu a že státní spojení, ve kterém žijeme, nejvíce užitku a výhod nám poskytuje.«

Také radikálové, jak jsme slyšeli, byli pro Rakousko, třeba ten onen snil o republice a tp. Uvedl jsem, že i svatodušní barrikádníci v tom punktu s Havlíčkem vlastně souhlasili.*)

*) V provolání pražských svatodušních zbouřenců, které se 14. června četlo na rozích pražských ulic, stojí: »V Čechách budiž komandant neb vojvoda Český, a tedy též generální komando České — které nebude záviset od Vídně, než co se týče všebecné společné obrany Rakouska — a náš Český lid, naše české regimenty budou hlavně k obraně vlasti. Komandant a vojsko přísahej přísahu konstituční naší vládě České, národu Českému, v níž ovšem také bude dotknuto všeobecného svazku Rakouského.« — Český text u Černého, Boj, 308 není správný, německý zní jasněji, určitěji a jinak (u Schopfa VI, 144): In Böhmen sei ein Böhme Kommandant, daher auch ein Böhmisches General-Kommando, unabhängig von Wien, ausser in Angelegenheiten der Gesammtvertheidigung Oesterreichs — und unser böhmisches Volk, unsere böhmischen Regimenter mögen hauptsächlich nur der Vertheidigung des Vaterlandes dienen. Der Kommandierende und das Militär möge auf die Konstitution unserer böhmischen Regierung beeidigt werden, in welcher auch des Gesammtverbandes mit Oesterreich nicht vergessen sein wird.« (Patrně je německý text původní, jak většina tehdejších politických spisů — mimochodem připomenuto, jedno z charakteristických znamení tehdejší doby.)

Státoprávní program Havlíčkův byl tedy, jako Palackého: rakouská federace, federativní Rakousko.

Takovéto Rakousko má obzvláště malým, slabším národům a zejmena tedy národům slovanským zabezpečit národní samostatnost — odsud právě pro národy slabé a malé potřeba a nutnost federace, jak dovozuje v programovém článku: Potřeba federace (DN, 104 = NN 49, 5, V.)

Austroslavism, historicky daný, stává se uvědomělým programem a vodítkem politickým.*) Austroslavism čelit měl s jedné strany pangermanismu, s druhé panrusismu, jak vyloženo výše. Tento politický požadavek rakouské federace je důsledek a přímo politická formule Kollárova programu kulturního, je rozšířením slovanské vzájemnosti v obor politický a zároveň politickým výrazem všekulturního programu humanitního.**)

§ 94. Rakouská federace mohla být dvojí — federace národů nebo federace zemí. (Smíšené formy nepadají na váhu.)

Tu Havlíček podobně jak Palacký kolísal. Stál především a hlavně na principu národnostním a odsud byl důslední program: federace národů.

Na tomto základě Palacký 1849 učinil svůj ethnografický program federační a Havlíček právě tento program ještě v »Duchu Nár. Novin« (tedy 1851) prohlásil za společný posud prapor. Avšak na straně druhé, tak jak Palacký, velmi často a napořád mluví o jednotlivých zemích, nikoli o národech.

*) Č. Otázka, 25.
**) Č. Otázka, 100.

Ukázal jsem, jak Palacký sám, než formuloval svůj program ethnografický, činil požadavky z práva historického; mluvě o rozdělení Rakouska podle národů, zároveň má v mysli sněmy zemské. Je to neujasněnost a kolísavost nám těžko pochopitelná — ale je a z ní právě vidíme, jak tenkrát bylo nesnadné, se rozhodnout — náš prvý politický program byl neurčitý a odsud ovšem také neurčitost první praktické politiky.

U Havlíčka nebije to tak do očí proto, že sám podrobnějšího, ethnografického programu nepodal. Ale kolísal v hlavní věci jako Palacký: uvedené již formulace programové jsou tomu důkazem. Formulace ty nejsou také dost přesné. Na příklad v uvedené formulaci po prohlášení konstituce mluví se jen o »administrativní« samostatnosti; požadované konstituci vyhovilo by snad také oktrojované zemské zřízení.

Nedlouho před programovým článkem Palackého přinesl od K(oubka?)*) stať o tak zv. historickém právu (Koruna česká v oktrojírce: NN 49, 1 a 2, VIII); stať sepsána je v souhlase se zásadami Havlíčkovými a zasluhuje pro svou věcnou hodnotu posud povšimnutí.

Rozlišuje se v ní dvojí pojem práva historického: pouhé držení (hlavně mocí můžeme doplnit podle Havlíčkovy theorie o vzniku státu); k držení pojí se právo. V tomto posledním případě lišit: instituce, jejichž právní titul je znám, od institucí, při nichž není sice znám, ale jež posud odpovídají pociťované potřebě a tudíž mají

*) O autorství Koubkově platí, co řečeno dříve.

oprávněnost jako všecky řády a zřízení, která odpovídajíce potřebě a nutnosti, vyplývají z vůle interessentů.

Potřeba a nutnost právorodná jsou národnost (stejný jazyk a způsob životní) a vliv půdy (vlivem tím vznikají stejný způsob životní a stejné zájmy místní).

Rakouský stát vznikl podle těchto principií. Předně byla potřeba a nutnost větší státní moci uprostřed Evropy a to je totožné s potřebou a nutností, pociťovaných od malých států (českého, uherského, polského a rakouského) pro spojení.

Pokud běží o poměr Českého státu a Rakouského, tedy spojily se oba dobrovolnou smlouvou t. j. Čechy (a stejně Uhry) s Rakouskem od samého počátku již byly spojeny federativně.

Revoluce roku 1848 nezrušila historického základu Rakouska, usilovala pouze o vnitřní reformy — jen Uhry odbojem proti dynastii propadly svým právem.

Oktrojírka přijímá se jakožto fakticky daná a jako pokus o jednotnou silnou říši, ale má se postupně opravovat a připravovat další útvar státu. Výtka, že oktrojírka rozdrobila říši na příliš malé provincie, kteráto rozdrobenost povede k centralisaci, odpovídá tehdejším názorům našich politiků (Havlíček z tohož důvodu se vyslovil proti krajskému zřízení — proti rovnoprávnosti malých zemí s velikými v Kroměříži mluvili čeští poslanci.) Mělo se více přihlížet k národnosti, tím dosáhly by se větší celky. Jakmile se počíná s drobením, Cheb mohl také žádat svůj zvláštní sněm.

Malost vede k partikularismu, komplikuje správu, nepřítel ve válce nalezne organisované celečky, jež snáze může anektovat.

V souhlase s Havlíčkovým učením o přirozeném právě uznává se tu tedy historické právo vůbec jen jakožto výron práva přirozeného a právě tak hledá se jeho základ a stejně podle oblíbené theorie Rousseauovy hlavně ve vzájemné, dobrovolné smlouvě. Jedná se vždy jen o právo přirozené — historickost je moment vnější a čistě utilitární. Oktrojírka pokládá se za jediné možné východisko z nenáviděného absolutismu a proto ji Havlíček bez rozpaků státoprávních přijal a nadšeně uvítal. *)

Důležitá je s tohoto hlediska historického práva poznámka o revoluci r. 1848. Velmi dobře a posud v čas čteme upozornění, že opravy vnitřní (tedy na př. zrušení stavovství, zavedení konstitucionalismu) netýkají se historického práva státního: jistě i český stát chtěl se revolucí modernisovat tak, jak státy ostatní.

Opakuji: stať tato posud v naší skrovné literatuře politické je cenná. Zejména o právě t. zv. historickém nemáme mnoho lepších rozborů právního momentu. Povšimnutí zasluhuje pokus, právo historické svésti na právo přirozené a tím také národnostní princip přivést v soulad s historickým. Palacký, když roku 1865 napsal svou »Ideu státu Rakouského«, zřekl se svého ethnografického programu roku 1848 jakožto revolučního, dovolávaje se spisu Eötvösova:

---

*) O ústavě z 15. března 1848 Havlíček napsal »veliký to dar, jenž národu našemu skvělou budoucnost zajišťuje . . . spása a zahájení důstojnosti člověčí a osobní.« (PN 28. března 1848).

článek Koubkův z Havlíčkových »Nár. Novin« byl mu do jisté míry bližší. Než to je otázka jiná — zajímavo a důležito je, že Havlíček obtíže s programem ethnografickým patrně postřehoval, jak právě uveřejnění našeho článku nasvědčuje.*)

II.

§ 95. Proti »duchovražednému« absolutismu bylo roku 1848 úkolem, rozpoutat všecky svázané a zakrnělé vnitřní síly — to alespoň Havlíčkovi bylo základem demokratismu: absolutism opíral se hlavně o zkostnatělou byrokracii — konstitucionalism podle Havlíčka hledat měl svou sílu v národu a lidu. Nešlo pouze o konstituční ústavní formu, nýbrž o to, aby národ, aby lid sám spoluvládl a to znamenalo, aby se spravoval sám.

Absolutism byl svou povahou centralisačním: proti jeho centralismu rok 1848 všude žádal samosprávu (selfgovernement).

O neudržitelnosti absolutistického centralismu správního před rokem 1848 kromě vlád lidé politicky myslící již nepochybovali. Obzvláště ve Francii poznávali, že se zemi nedostává samosprávy a tomuto poznání dal přímo klassický výraz Tocqueville ve svém spise o Demokracii v Americe. Jeho idee na celém konti-

---

*) Mezi jiným budiž zde ještě vytknuto, že theorie o propadnutí státního práva uherského je povážlivá a není správná: vidíme z ní tehdejší protimaďarské smýšlení. Srv. jak Kalousek, České státní právo, 391 a násl. soudí o této theorii vzhledem k stavovské revoluci zakončené Bílou Horou.

nentě šmahem se přijaly a šířily.*) Tocqueville četl se ovšem i v Rakousku a zejména zmíněný Andrian ve svém spise posoudil a odsoudil rakouský centralism s hlediska Tocquevilleova; r. 1850 vydal o věci spis zvláštní: Centralisation und Decentralisation in Oesterreich. Vliv spisů Andrianových byl i u nás a také na Havlíčka značný.**) Rozumí se, že boj proti centralismu nepřipisuji pouze vlivu těchto spisovatelů; vzory anglické a americké působily již dříve a stále, škodlivost centralismu cítila se všude sama — Tocqueville, Lieber, Andrian, Francouz, Prus-Američan, Rakušan dali obecné politické náladě přesnější výraz.

Spisovatelé a politikové francouzští, angličtí a němečtí pojímali federaci a autonomii ovšem jen ve smyslu administrační decentralisace, protože s různými národy a jazyky nepočítali; v Rakousku k momentu administrativnímu přistupoval národnostní a státoprávní. Spor centralistů a federalistů měl proto r. 1848 ihned dosah národnostní, státoprávní a administrativní.

---

*) Tocqueville, De la Démocratie en Amérique vyšlo po prvé 1834; mám 16. vydání (3. sv.) ze souborného vydání spisů Tocquevilleových 1874.

**) Andrian mimo Tocquevillea dovolává se pro své decentralisační plány ještě Liebera, Němce píšícího v Americe anglicky, jenž stejně jako Tocqueville americkým vzorem doveden byl k ocenění selfgovernementu. Lieber napsal: Manual of Political ethics 1838 až 1839, On civil Liberty and Selfgovernement 1848. — Že Havlíček znal Andrianův spis starší, rozumí se samo sebou — spis ten před rokem 1848 byl znám obecně a r. 1848 často se cituje; o druhém spise napsal do Slovana obšírný referát (I Ia 108). O shodě názorů Havlíčkových s Andrianovými o šlechtě hned uslyšíme.

Pojmy federace a autonomie se u nás posud přesně neodlišují. Neodlišuje se moment státoprávní a moment administrační, obzvláště slovo: autonomie užívá se hned ve smyslu státoprávní federace a zase ve smyslu selfgovernementu. Příbuznost pojmů těch je patrná: i jedním i druhým čelilo se předbřeznovému absolutismu, absolutismu eo ipso v každém ohledu centralistickému.

Havlíček nechtěje mít konstituci na papíře a v slově, usiloval o politické probuzení a vzdělání — bez něho všecky ústavní a státoprávní formy zůstávají v nejlepším případě přáním.

Vládě Vídeňské nelíbil se v programě federačním demokratism a dokonce v něm spatřovala republikanism; listy vládní proto všemožně snižovaly ústavy americké, které v té příčině pokládaly se od přátel i nepřátel federace za vzor.*)

In concreto a v praxi roku 1848 boj politiky centralisační a decentralisační veden byl na říšském sněmě vídeňském a kroměřížském; návrh ústavy vypracovaný konstitučním výborem tohoto sněmu podává obraz tehdejších politických a národnostních stran, jejich síly a politické vzdělanosti. Po té stránce protokolly konstitučního výboru (vydané Springrem) jsou jeden z nejdůležitějších dokumentů oné doby.

§ 96. Podle vzoru anglického a amerického žádala se roku 1848 především »svobodná obec« — bez nezávislé obce, to rozumí se samo sebou, konstitucionalism byl nemožný, obzvláště, považíme-li, že v Ra-

*) Havlíček polemisuje proti takovému článku vládních listů pražských na př. NN 49, 28, X.

kousku roku 1848 robota se teprve zrušovala. My dnes, mluvíce o tehdejší době, s těží dovedeme si tehdejší poměry názorně představit. Ale kdo stopuje konstituční poměry pečlivěji, právě vždy znova veden je k tehdejší správě obecní a tím také k poměrům lidu selského. Jen si na př. představme trudnou situaci, ve které byl Národní Výbor, když vypracovával návrh na zemskou ústavu: jak se měli volit poslanci? Nezbylo než položit za základ rozdělení země podle církevních vikariátů! Nebylo právě ještě jiného vhodného politického rozdělení země. A teď si představme docela jasně a konkretně první parlament složený z poslanců zemí, v nichž ohromná většina obyvatelstva do poslední chvíle byla v poddanství! A představme si, že se v zemích těch měla nejen zavádět, ale jak Havlíček pořád psával: trvale upevnit konstituční svoboda! Pochopíme tedy, jak stavové intelligentní a měšťanští tenkrát měli veliké slovo a zároveň pochopíme, jak stavové ti stáli proti vládě, smýšlející pořád absolutisticky, pochopíme také, proč šlechta politiky se zdržovala a jak konečně prvý konstituční pokus revoluční přirozeně se nepodařil. Čtenář také porozumí Havlíčkovi, proč nechal poslancování a pospíchal k novinám, aby sněmovníky podporoval svým pérem!

S v o b o d a a a u t o n o m i e o b e c n í uznávala se roku 1848 obecně za nutnou podmínku ústavy konstituční. I oktrojírka uznala »základní práva« obce a v prozatímním obecním zákoně (17, III, 49) čteme známou větu: Základem svobodného státu je svobodná obec.

Belgická ústava (1830—1831), pruské reformy za Steina a ovšem pravzor všech těchto zřízení, francouz-

ská konstituce roku 1791, sloužily zde také revolučnímu Rakousku za vzor. Také rozšířené státovědecké theorie (přírodního práva, slavjanofilství atd.), vidící v obci zárodek a počátek státu, podporovaly v našich politicích požadavek obecní autonomie.

Nedávaje se másti formou státní organisace, Havlíček, proto že celek vidí vznikati z jednotlivých částí, vidí pravou svobodu politickou v autonomii ve smysle samosprávy (selfgovernementu). I on hájil theorii (přirozeného práva), že stát vznikl z obce a že obec je pravou politickou jednotkou. Odsud uvedený výrok, že »vlastně více záleží na dobrém zřízení jednotlivých obcí, na municipálním zřízení, než na zřízení celého státu ve vyšších stupních.« (PN 1846 v citovaném pojednání o obci.) Proto žádá, aby obce od státu měly více svobody — avšak: »i tak vždy dosti jest příležitosti k dobrému, kdyby jenom vůle dobré nescházelo.« Arci: kde jinde a jak má se politicky projevovat vnitřní síla národa, ne-li v obcích?

V souhlase se svými názory demokratickými Havlíček v Slovanu žádá, aby obecní zákon nebyl říšský, nýbrž zemský, pro každou zemi jiný, podle potřeb a vzdělání. Ve zmíněném referátě o spise Andrianově uvádí za důvod vedle vzdělání starobylé obyčeje a připouští, aby zákon říšský ustanovoval jen hlavní základní pravidla obecního zřízení.

Konstituční výbor v Kroměříži mnohem více než o obcích jednal o krajském zřízení. Krajské sněmíky totiž měly být prvou vyšší autonomní instancí, určenou, chránit kraje a obce proti sněmům. V ustanovení o těchto sněmících jevil se kompromiss mezi federalisty a centralisty a sice navrhovali a zastávali

tenkrát sněmíky ty hlavně Němci, obávajíce se příliš né moci sněmů, obzvláště v zemích českých a slovanských vůbec. Čeští členové konstitučního výboru byli tenkrát proti krajskému zřízení, aby se nezmenšila moc sněmů a aby celistvost zemí neutrpěla.*)

Havlíček byl také proti zřízení krajskému (Sl. II. a 34.)

Zapamatoval si prý, co jednou hr. Stadion řekl o krajských vládách (krajské vlády musí býti tak zřízeny, aby se jimi dalo vésti veliké spojení jednotlivých krajin s ministerstvem, a aby po zrušení náměstnictví samy mohly říditi země, neboť náměstnictví nebudou déle trvati než zemské sněmy), jak totiž by se daly podřídit ministerstvu a proto se mu »růžencová řada representac a sněmíků« nelíbila a zavrhuje je tudíž se stanoviska federativního jakožto instituci centralistickou.

§ 97. Se svého demokratického stanoviska Havlíček byl pro politickou rovnoprávnost podle přirozeného práva; specielně volební právo do sněmů (zemského a říšského) chtěl míti rovné a bez census — v nejhorším případě připouštěl skrovný census, ale census jednotný.

»Naše přesvědčení jest, že každý rozdíl v právích občanů, každé rozdělení jejich na jisté třídy s většími a menšími právy jest pro celek škodlivý a nechvalitebný, my jsme přesvědčeni, že úplná a poctivá rovno-

*) Pinkas vyslovil se proti krajským sněmům hned v prvém sedění konst. výboru (Springer, Protokolle, 17); srovnej další jednání u Springra, 315. — Historii krajského zřízení v Čechách (do 1792) viz u dr. B. Riegra, Zřízení krajské v Čechách I. II (1 a 2).

právnost totiž, kdežto každý samostatný občan stejná práva má při všech volbách a při všech veřejných záležitostech, nejspravedlivější a při tom i také nejlepší a pro celek nejužitečnější jest způsob zřízení zemského. Má-li však již býti nějaký census, to jest, má-li býti užívání politických práv na jistou sumu daně vázáno (což ostatně za potřebné a ani za dobré neuznáváme): nebudiž alespoň již potom žádný jiný rozdíl a žádná přednost, žádné vyšší a nižší třídy, nýbrž mějte již všichni, kteří census dosáhli, ve všem všudy stejný hlas a stejná práva.« (Sl. I. b 1100: Sluší-li práva občanů označovat podle daní.)

Havlíček zná ovšem přirozenost lidskou: »Aristokracie smýšlení nepomine na světě nikdy, pokud jest člověk člověkem, totiž tvorem marnivým, pohrdajícím jinými a vynášejícím se nad ně, aristokracie mění časem jen svoje jména, věc ale v celku zůstane.« Na to vykládá známý nám již rozdíl mezi aristokracií peněžní a starou šlechtou a dovozuje, že vyměřování politických práv podle přímé daně je nespravedlivé, protože největší daň de facto je daň nepřímá. Dříve již (Kdo platí největší daně? Sl. I. b 968) dokazoval, že pozemkovou daň neplatí všecku vlastník pozemku, velkostatkář, nýbrž z největší části ti, kdo obilí a plodiny z pozemku kupují. A to platí o každé nepřímé dani.*)

Pro rovné všeobecné právo hlasovací Havlíček uvádí (v uvedeném článku) následující důvody:

*) Budiž poznamenáno, že K(oubek?) v NN (49, 28, X) se vyslovuje proti progressivní dani, protože prý progresse, má-li se provést důsledně, vede k tomu, že by nejbohatší musil konečně dát všecky své důchody.

»Především sluší považiti, k čemu jest vlastně celé řízení obecní a státní. Zajisté jen k tomu, aby v něm nalezli občané co možná nejlepší blaženost a spokojenost, tuť jsou ale záležitosti malého a chudšího pro něho tak důležité jako pro většího a bohatšího. Či záleží chudšímu méně na jeho dobru než bohatému? Má tedy bohatý míti všelikých prostředků k vyslovení a provedení svých požadavků, a chudý zcela žádných neb jen velmi nepatrných? Aneb ví bohatší lépe, co chudého hněte, a kterak by se mu nadlehčovati a pomáhati mělo, než tento chudý sám? Hodí se tedy jen bohatší k tomu, aby všeliké potřeby zemské dle svého náhledu a dle své vůle zařídil? Není chudšímu jeho malé jmění neb jeho malý výdělek tak důležitý neb ještě důležitější, než bohatšímu jeho velké jmění a velký výdělek? Nezáleží tedy jednomu jako druhému na tom, aby stát jeho potřeby znal a aby se náležitých prostředků k upokojení jich užívalo, a nedovede každý nejlépe sám za sebe mluviti a své potřeby vysloviti? Naopak právě pro chudšího jest mnohem více zapotřebí, aby obec a stát na něho náležitě dbali, o něho pečovali a o něho se ujali a zastali, kdežto se bohatší, maje více prostředků v rukou, mnohem častěji a snadněji sám sebe zastane. Jest to tedy moudré a pro všeobecnost užitečné, když se všechno řídí jen dle náhledu a vůle bohatšího?

Po druhé ale uvážiti slušno, že naši chudší spoluobčané, třeba jejich direktní daň nebyla velká neb i žádná (indirektních, o kterých ani sami nevědí, platí bez toho dost), přece zas naproti tomu až posud přinášeli státu nejvíce sami daň jednu, kterou bychom daň z krve nazvali, jejich synové totiž nesli skoro až

posud jen sami to nesmírné břímě, které jest u nás v Rakousích (neb vlastně bylo), býti sprostým vojákem. Tato daň, tato oběť státu přinesená není zajisté v žádném ohledu menší, než peníze, a kdyby jich bylo na tisíce. Chudší občan, jenž bez toho po celý život klopotiti se musí a svoje děti jen s tíží vychovává, musil je pak, když si je odchoval, když by jemu ulehčiti mohli, odevzdati na vojnu, kdežto ztrávili 14 let, nejpěknější svůj život, jako sprostí vojáci a vrátili se domů nejvíce neschopní ke všeliké práci. Taková povinnost se lehce řekne, ale těžko vykonává, a ať neříkají jisté vyšší třídy, že i jejich synové slouží jako vojáci státu; ovšem, oni též slouží, ale jako oficíři, a vyslouží si vysoká místa, dosti veliké pense (s kterými se, jak známo, nikdy nešetřilo), řády; to jest zcela jiná služba, než býti 14 let sprostým, která jest spíše zaopatřením mladších synů, nežli jakou obětí, kdežto naopak sprostý voják se po vysloužení do širého světa pošle a jen málo kdy nějaký k výživě ovšem nikterak nepostačující plat dostává. — Jest to tedy slušné a spravedlivé, když otec, jenž své syny státu za oběť přinesl a jejich pomoci se zbavil na stará kolena, za to nemá ani nejmenšího politického práva, ani kousek vplyvu a hlasu na veřejné řízení státu? Jest to slušné a spravedlivé, když muž, sloužívší státu po mnoho let, skoro nadarmo natrpěv se nesnází a trampot, pak za to za všechno nemá ani hlasu při volbách ve své domácí vesničce?

Ostatně nesmíme zapomenout, že občan, platící více daně, také zas obyčejně za to ústavy státní a obecní více potřebuje, a že zkrátka služby, které on a jeho majetnost od státu a od obce užívají, přiměřeny jsou jeho platu za tyto služby.

Namítá se ovšem proti všeobecnému právu hlasování, že chudší lid obyčejně žádostiv jest změn a převratů, že jest příliš radikální, že nemá ve vážnosti cizí jmění, a že by tedy, kdyby tento lid vplyvu dosáhl na veřejné záležitosti, nevyhnutelně veliká zkáza ve státu, nepokoje atd. nastati musely. Proti tomu dovolujeme si namítnouti předně ze zkušenosti nejnovějších časů, že ku př. konstitující říšský sněm byl též volený beze všeho censusu a že přece většina jeho byla velmi povážlivá, pak že nynější sněm francouzský, volený zcela dle všeobecného práva hlasovacího, beze všelikého obmezení přece jest velmi konservativní a v mnohých ohledech docela reakcionářský. Za druhé namítáme pouze důvody, že chudý, tak zvaný malý lid obyčejně*) mnohem poctivějši jest než bohatý, protože neměl tolik příležitosti nakysati chytrostí a zkažeností světskou; a poněvadž ví, jak těžko se každý krejcar, každé jmění vydělává, umí si zajisté cizého jmění nejlépe vážiti Nenacházíme též mezi naším lidem tu mravní zkaženost, aby se snad ve všelikém užívání vyrovnati chtěl boháčům, v tom ohledu zajisté náš lid prakticky smýšlí, věda, že nemůže být na světě ve štěstí a majetnosti jeden druhému roven, a že ten, kterého snad někdo chudší za velmi šťastného pokládá, zase se stejným citem na někoho jiného ještě mohovitějšího a šťastnějšího hledí, a že zase naopak ten, který sám se svým osudem nespokojen jest, vždy najde mnoho jiných, kteří mu přece ještě závidí a na jeho místě by si býti přáli. Mohovitost aneb vlastně rovnost v mohovitosti jest věc, která se nedá docíliti žádným lidským

*) Nemluvím zde o nějaké zkažené luze, nýbrž o veliké většině našich méně mohovitých občanů.

ustanovením, a kdybychom nyní všichni byli stejně mohoviti, již za chvíli bude jeden chudší a druhý mohovitější. Hrubé komunistické a hrubé socialistické zásady nikdy nepokalí smýšlení našeho lidu, který má vážnost před cizím jměním. A kdyby mohla tato vážnost před cizím jměním u našeho lidu seslábnouti, nemohlo by se to státi jinak, než špatným příkladem mohovitějších tříd, z nichžto mnozí bohužel! právě mají příliš malou vážnost před cizím jměním a rozličnými bankovými a bursovními, často dost nepoctivými obraty cizí jmění si nadhánějí aneb politických prostředků užívají ke svému vlastnímu peněžitému prospěchu na újmu jiných.

Vůbec se ještě, co svět stojí, málo kdy pozorovalo, že by lid chudší používati chtěl moci zákonodární neb politické vůbec ke svému obohacení, kdežto naopak skoro napořád vidíme používati rozličné bohaté špekulanty sobeckým způsobem politických a zákonodárních prostředků ke svému zisku.

Že by ostatně lid méně mohovitý žádostiv byl vždy nových věcí a převratů, nedá se nikterak provésti a dokázati. Ovšem, že lid méně mohovitý velice si přeje dobrou a spravedlivou vládu, a že k docílení této žádosti své všeličehož nasaditi hotov jest: to však má zcela přirozenou příčinu. Kdo trpí od špatné vlády? Nejvíce méně mohovitý lid. Bohatý najde si lehko obranu naproti nespravedlnosti aneb dovede ještě ze špatné vlády sám pro sebe kořistiti a užitek míti, používaje špatných a prodajných úřadů na svou stranu; chudý ale vždy trpí nespravedlností. Dejte tedy lidu dobrou a poctivou vládu a zajisté nebude po změnách toužiti.

Ostatně ale vidíme ku př. v Americe severní a ve Švýcařích při velmi demokratických ústavách veliký pokoj občanský panovati a pozorujeme tam větší úctu k cizímu jmění nežli v nejabsolutnějších a v nejaristokratičtějších zemích, praktický to důkaz, že nevede opravdivá občanská a demokratická rovnoprávnost k těm věcem, před kterými nepřátelé rovnoprávnosti, zahalení to aristokraté, tak ouzkostlivě umějí varovati, jen aby přednosti své zachránili.

Strana aristokratická nazývá sice ovšem zastavatele všeobecného hlasovacího práva a úplně demokratické rovnoprávnosti občanské rozličnými příhanlivými jmény a ráda toto snažení jako nějakou výstřednost představuje. Avšak každý, kdo rozumně a nepředpojatě k této věci hledí, uznati musí, že právě v tom všeobecném právu hlasovacím leží jediný možný a také neklamný základ svobodné a pokojné vlády. Tak jako v zemích absolutních platí vůle mocnářova za zákon a pravidlo pro celý národ, tak zase ve svobodných konstitučních zemích platí vůle většiny za zákon. Tato vůle většiny projevuje se na sněmích. Co však jest to vůle většiny? Co jest to většina? Jsou dvoje většiny, jedna zdánlivá (uměle utvořená), druhá skutečná. Když z 8 milionů dospělých občanů jenom snad asi jeden milion právo má, vůbec voliti poslance ve svém smyslu a skrze ně vůli svou projeviti, když z tohoto jednoho milionu zase několik tisíc (pod jménem největší daně platících) tolik práva a hlasu mají, jako zas ten celý milion dohromady: jest pak to, na čem se větší počet od těchto vyvolených poslanců na sněmě usnese, vůle většiny skutečné čili jen zdánlivé? Na to není těžká odpověď. Jest pak možná nějaká trvanlivá spokojenost v zemi,

když tato zdánlivá většina vládne nad skutečnou, když, řekněme to zrovna, bohatí vládnou nad chudými? Tak jako se nemohla udržet absolucie, kde jeden vládnul nade všemi, jakožto věc nespravedlivá; rovněž tak se neudrží zase vláda rovněž tak nespravedlivá, kde vládne malá menšina nad velikou většinou. Jedině tam jest možný trvanlivý pokoj a pokojnost, kde vládne skutečná přirozená většina: všeobecné hlasovací právo jest jediný platný prostředek proti revolucím.

Jest-li ale vůbec úplná rovnoprávnost politická jest věcí žádoucí, není na druhé straně nic tak špatného, abychom řekli demoralisujícího, jako děliti občany zrovna na několik tříd. Má-li již a musí-li být jistý rozdíl mezi občany, buďtež alespoň jen dva druhy, ale oudové každého jednotlivého druhu buďtež alespoň všichni mezi sebou v právích rovni: to jest zajisté ještě bližší úplné rovnoprávnosti, než-li úplné rozdělení na kasty, provedené až do nejmenší vesničky, jako to nyní máme, takže i v každé vesnici máme nyní oprávněné zákonem aristokraty, prostřední třídu, nejnižší třídu a konečně ještě po nejnižší třídě, zákonem ustanovené heloty (slovo řecké, které se dobře dá česky holotou přeložiti), kteři dokonce žádného hlasu nemají!! Takové zřízení musí vésti k největší občanské nemravnosti a zkaženosti, k rozepřím, nenávistem a sočením jedněch proti druhým, pročež proti němu budeme vždy všelikou zákonnitou cestou bojovati.«

A se stejným nadšením pro věc lidu a věc spravedlivou Havlíček před tím přinesl řeč V. Huga pro všeobecné právo hlasovací, již tento měl 21. května 1850 v sněmovně pařížské (Sl. I a 152, 197). Victor Hugo protestoval proti zrušení hlasovacího práva tříd

trpících, kteréžto zrušení velmi případně nazývá zaváděním práva k revoluci. Citujeme jen konec řeči, která se Havlíčkovi tak líbila: »Já neznám dvojí pravdu a dvojí spravedlnost: já znám jen jednu spravedlnost, tu která přichází od Boha. (Výborně!) Mužové, kteří nad námi vládnete! víte, proč zákon náš mrtev na svět přišel? Poněvadž se v téže chvíli, co pokradmu hlasovací lístek vzíti a nešťastnému chudáku svrchovanost ukradnouti chtěl, potkal se zrakem přísným, se zrakem hrozným, se zrakem národní poctivosti. (Pohnutí.) Hromový to blesk, před nímž vaše dílo temnosti a lsti docela zmizelo.

Ve všech třídách lidské společnosti — začnete-li již od nynějšího žebráka — panuje jeden cit vznešený, svatý, neporušitelný, věčný: právo! (Sensace.) Tento cit, prvotní to živel lidského rozumu a svědomí, právo jest žulová skála, o níž se rozbíjí křivdy, pokrytství, špatné záměry, špatné zákony, špatné vlády. Ono jest překážkou skrytou, neviditelnou, zdánlivě ztracenou, ale vždy a všude přítomnou; tu nikdy neporazíte, nerozvalíte, nezničíte! Práce vaše jest marná; spíše vyzdvihnete z moře skály, než ze srdce lidu cit práva! Nesmírná pochvala na levici.) Já hlasuji proti návrhu.«

Co se konečně zřízení sněmovního samého dotýká, tož Havlíček (v Nár. Výboru) byl pro jednu komoru — alespoň pro sněm český.

§ 98. Demokratický program roku 1848 v prvé řadě dotýkal se šlechty. Předbřeznovské Rakousko bylo de facto Rakouskem aristokratickým, třeba šlechta tehdejší byla bez politické moci vůči koruně a třeba že byrokracie a policie byla konec konců všemohoucím

vykonavatelem moci státní — to právě byl úděl absolutismu.

Jak se šlechta česká (vlastně: v Čechách) stavěla k demokratické politice, již jsem vyložil. Zde zajímá nás ještě, jak Havlíček se zachoval v této otázce pro českou politiku tak důležité. Jeho názory o demokracii a aristokracii ovšem už známe, ale nevíme ještě, jak vůči šlechtě své zásady prakticky prováděl za různých okolností. Neboť víme právě, že z počátku a před rokem 1848 šlechta sama dostala se do oposic proti vládě, víme, že Palacký a jeho strana se šlechtou měla styky, ale styky ty po vzbouření svatodušním a v nástávající reakci na dlouho byly přetrhány. Dr. Rieger v Kroměříži dal výraz citům, které tenkrát i ve straně Palackého vůči šlechtě se byly ujaly.

Za těchto poměrů překvapil list, uveřejněný 22. října 1850 v Gáblerově »Union« a podepsaný »českým šlechticem«.*) Šlechta totiž měla tenkrát jakési porady prý asi 40 osob) a proslýchalo se, že chce podat petici o svolání sněmu.

Říkalo se, že baron Andrian (ve svém spise šlechtu velmi nabádal k politické činnosti) šlechtu přiměl, aby měla schůzi v Teplicích. Listy Pražské (»Union« 6., Pr. Več. List 7, X) o tom se rozepisovaly. I objevil se pak v »Union« zmíněný dopis a vlastně návrh na spojenství šlechty s politiky lidovými.

Nejmenovaný český šlechtic omlouvá šlechtu, že se nepřipojila 1848 k březnové petici měšťanstva; stalo se to prý ne ze zlé vůle, ale z lethargické svévole

*) U Černého, Boj I. 751 je překlad celého listu.

tehdejšího předsednictva; pisatel dovolává se svých předbělohorských předků a jak rod jeho trpěl. Nikoli šlechta, ale byrokracie zavinila stagnaci Rakouska až do r. 1841 trvající. Přeje si dorozumění. Šlechta měj v národních institucích svou zvláštní korporaci a bude pak státi při národu — obě strany si musejí přijíti vstříc a sjednocení se v zájmu všeobecném snadno stane.

Na tento list (tlumočící v celku názory Andrianovy) Havlíček ve Slovanu (Ic 1416: Nynější postavení české šlechty) odpovídá »svým vlastním osobním« míněním.

Vytýká šlechtě, že netoliko svým politickým chováním, ale celým svým životem národu se odcizila; má sice omluvu, že absolutism pobělohorský zničil i jejího ducha, jak zničil celý český národ, ale je proto jejím úkolem státi se tak národní, jakou je šlechta polská nebo maďarská. Vůbec pak musí šlechta učinit začátek a postavit se v čelo národa. »Postavte se jen sami v čelo všelikého dobrého počínání pro vlast a národ, chovejte se jak sluší na potomky tak slavných Čechů, jsouce neodvislí a opatření hojnými statky nebuďte služebníci, nýbrž svobodní mužové a zastavatelé svého i našeho práva, své i naší svobody: a uvidíte, že národ s vděčností vaše vůdcovství přijme a ctíti vás bude tak jako ctil vaše předky?«

Havlíček pokládá spojenství své strany se šlechtou za možné a chtěl by šlechtě dokonce vyhradit žádanou »zvláštní korporaci« a sice po anglickém způsobu ve formě dědičného panství neboli pérství. (Panství: podle staročeského práva znamená šlechtu vyšší na rozdíl od nižší.) Uvažuje totiž, jaké jsou české vyhlídky

za platnosti oktrojované ústavy a přichází k závěru, že by vyhlídky ty byly lepší při ústavě, zaručující šlechtě dědičné pérství, než podle ústavy platné. Navrhuje tudíž pro žádoucí spojenství tyto podmínky: »Předně aby zůstala na sněmu zemském jen jedna komora, ve které by seděla asi čtvrtina (nanejvýš!) dědičných pánů a tři čtvrtiny volených poslanců. Aby však voličové nebyli již rozděleni na žádné třídy, nýbrž aby při velmi zmenšeném censusu (tak asi, aby každý samostatný, nějakou daň direktní platící občan voličem byl), celá zem jen dle počtu duší na stejné volební okresy rozdělena byla. Tak na př. kdyby celý sněm český měl 200 oudů, bylo by mezi nimi 50 dědičných pánů a 150 volených poslanců, mezi kterými by dle počtu duší nevyhnutelně muselo býti asi 95 Čechů a 55 Němců. Při zřizování dědičných pérství musel by se ovšem týž poměr českých a německých rodin zachovati, totiž asi dvě třetiny českých a asi třetina německých.

Aby jen tolik nedělitelných majorátů zůstalo v zemi, kolik jest dědičných pairství a ostatní jmění šlechty aby se proměnilo ve svobodné dělitelné statky jako jiné obyčejné. Aby též dle způsobů anglických kromě pairů nebylo již zcela žádných privilegovaných občanů, a aby tedy mladší synové pairů tak vstupovali do ostatního obyčejného obecenstva, jako to jest v Angličanech.«

Havlíček odpověděl tedy na nabídky v duchu Andrianově, názory — téhož Andriana.*)

»Pr. Večerní List« (více politických listů denníků už nebylo) v řadě článků (23. října a násl.) vyslovil se

*) Anglické zřízení šlechtické Andrian navrhoval v II. sv. svého spisu (Oesterreich und dessen Zukunft 1847), 63.

proti všelikému privilegiu šlechty — diskusse pak o věci vůbec přestala a po léta politických styků mezi šlechtou a lidovými vůdci nebylo.

Havlíček nabídky dělal marně.

Ústupek, jejž dělal, roku 1850 byl pochopitelný. Sám předně vykládá, že volí spojenství se šlechtou, protože je zlo menší (netřeba povídat, že jeho ústupek je nepoměrně lidovější než oktrojírka a než nynější volební řád); avšak i program Havlíčkův ústupek ten připouští.

Havlíček o šlechtě jednal častěji. Hned v uvedeném prvém náčrtku programu v »Praž. Novinách« (48, 19, III) apostrofuje ji a vybízí, aby se postavila v čelo lidu. V stejném smysle psal pak častěji. Uvádím zejména ze Slovanu 1850 (I a 168) článek: Česká šlechta. Obsahuje zprávu a výtahy ze známé knihy popisující jednání stavovského sněmu r. 1847.*) Článek je důležit i tím, že velmi případně osvětluje sociální a hospodářskou stránku tehdejších reforem poměrů poddanských a selských.

Havlíček snaží se vidět v naší šlechtě stránku co nejlepší. Uznává, že těch 26, kteří tenkrát byli v opposici proti systemu Metternichovu, dost statně si vedli, ale zapomněli při tom věci jedné a hlavní: »Vyhledávajíce ve starých archivech práva sněmu českého, nepovšimli si neb snad nechtěli povšimnouti toho, že

*) Spis: Der böhm. Landtag im Jahre 1847 vyšel v Hamburku 1848; na jeho vydání a sepsání měl účast Pinkas. Pinkas byl s opposicí stavovskou ve spojení; dopisoval již před tím do lipských Grenzboten a zejména podával tam od r. 1845 zprávy o jednání českého sněmu stavovského. Srv. o tomto jednání šlechty před r. 1848 zde. § 24.

28*

tenkrát, když český sněm měl opravdu nějakou váhu u vlády, býval také tento sněm výkvětem a hajitelem českého národa. Českého národa si ale větší část této panské a rytířské opposice pranic nevšímala, a byli někteří mezi nimi, kteří spravedlivé a přirozené snažení utlačené národnosti české osočovali, prohlašujíce se zjevně pro germanisaci Čech, jakožto nevyhnutelnou prý výminku pokroku a civilisace!! Neměli jste tedy žádné srdce k utištěnému národu a následkem toho také národ nemohl míti srdce k vám!

Má-li míti slovo šlechtic vůbec nějakého rozumného smyslu, musí býti šlechticové lidé pocházející z rodin již dříve o národ zasloužilých, při tom mohovití, nejsouce skličováni starostmi o svou výživu, a majíce tudy času a prostředků k tomu, aby všechny své síly k obecnímu dobrému celého národu obětovati mohli a především obětovati chtěli. Že při tom šlechta nesmí užívati žádného nadpráví nad národem, že nesmí národ utiskovati neb utiskovat pomáhati, rozumí se samo sebou, a jeví se již z toho, že musí být šlechtic muž o národ zasloužilý. Utiskovatel národu ale nemůže být o národ zasloužilý.

Již dle této definice se jeví, že jsme my Čechové neměli žádnou šlechtu, vyjmeme-li několik málo mužů, kteří ještě pamětlivi zůstali způsobů svých vlastimilovných předků.

Že v předkonstituční době nemohla být šlechta v lásce u lidu, jest věc již na pouhý pohled patrná: svazek patrimonialní nedopouštěl nikterak příchylnost mezi pánem a poddaným. Nebyly při tom právě povinnosti poddaných k vrchnostem, na př. robota atd.

nejhlavnější závadou: mnohem nesnesitelnější, obtížnější byli lidu poddanému vrchnostenští úřadové, kteří z větší části (nechceme všechny obviňovat) zneužívali všemožně moci své k vynucování rozličných platů a služeb. Ačkoli vlastně vrchnosti neměly z takového jednání úředníků svých žádný užitek, ačkoli naopak toto úřednictvo ještě i vrchnostem samým všelijak důchodů ubíralo: přece to zlé, které na poddané vycházelo z úřadů, škodilo vždy také v očích lidu vrchnostem samým, ba všechno dobré, které často i některé vrchnosti poddaným svým činily, bylo jen do větru proto, že zase útisky úředníků všechno vyhubily.

Od té doby ale, co zrušeno jest poddanství a prohlášena jest konstituce, také se šlechta česká nepřičinila posud ničím, získati sobě opět lásku a důvěru lidu, ačkoli by k tomu byla měla nejlepší příležitost. Naopak, větší část naší šlechty svým špatně ukrytým brojením proti svobodám lidu a proti rovnoprávnosti všech občanů před zákonem, svou patrnou příchylností ke všemu, co jen reakcí zavánělo, ještě více popudila veřejné smýšlení a utužila to přesvědčení, jako by šlechta česká jen pracovala k tomu, aby všechen pokrok v občanském životě se zastavil.

Nechceme zde opět celou šlechtu obviňovati, neboť známe zajisté sami mezi ní i takové muže, kteří přece z ústavní svobody se upřímně radují, třeba by byli mnohé své předešlé přednosti ztratili, a také ani upírati nechceme, že kromě těchto jest ještě více šlechticů, kteří absolutismus nenávidí, třeba se oni zase s námi neshodovali v tom způsobu ústavní vlády, který my si přejeme. Nicméně však přece již povstalo všeobecné mínění, jakoby šlechta všemožně si absolutismus přála

a všude se opravdivým konstitučním zásadám buď zjevně neb potají protivovala.

Když se ale všechno rozumně a bez předsudků rozváží, jakou má šlechta příčinu litovati té změny, která se r. 1848 v rakouských občanských poměrech přihodila? Co ztratila šlechta skrze konstituci?

Dle našeho mínění neztratila nic, naopak získala velmi mnoho. Nepochybně, že mnohý zatvrzelý šlechtic (ač bude-li který tato slova čísti), zavrtí usměvačně hlavou nad tímto naším tvrzením, avšak odůvodníme ihned slova svá.

Šlechta ztratila skrze konstituci své poddané, robotu a své výmineční soudy. Co se soudů týče, budou nyní všechny soudy mnohem lépe zřízeny, než byly dříve soudy šlechtické, a může se tedy jen o tu zvláštní marnost jednati, že nyní šlechtic i nešlechtic pod stejný soud náleží, což ovšem nikdo moudrý za ztrátu považovati nemůže. — Pravda také jest, že šlechta za robotu jen malou náhradu dostane, kdo ale ví, jak se robota odbývala, musí nám přisvědčiti, že i tato malá náhrada ještě větší cenu má, než měla dříve naturální robota, že totiž, abychom se ještě srozumitelněji vyjádřili, kdyby si šlechta za tu náhradu, kterou za robotu dostane, vlastní potahy držela, více a lepší práce tím nabyde, než jí dříve robota poskytovala. Robota byla pro poddané veliká obtíž, ale pro šlechtu jen nepatrná výhoda. Tato naše slova jsou již na mnohých místech zkušeností ztvrzená a přesvědčíme se brzy, že vlastní oekonomie, když bude dobře a bez roboty zřízena, mnohem více šlechtě ponese, než dříve s robotou. — Co se konečně toho týče, že již nyní nemá šlechta žádné poddané, strany toho by se každý

rozumný šlechtic tuze snadně uspokojiti mohl. Poddaní bez toho měli jen pretium affectionis, totiž jinými slovy ta čest míti poddané nenesla beztoho šlechtě žádný užitek, nýbrž jen škodu, jak každý, kdo těm věcem rozumí, bez důkazů uvěří. Jenom uražená pýcha může se z této ztráty poddaných rmoutiti, nikoli ale pravý občanský rozum a tím méně již křesťanská láska. Beztoho zbydou ještě posud šlechtě ti poddaní, které, pokud svět je světem, vždy bude míti bohatý člověk, totiž své placené služebníky. Že nynější zákony zabraňují i s těmi nelidsky nakládati, toho snad přece žádný šlechtic litovati nebude.

Naopak má ale šlechta z ústavy veliké výhody. Nejhlavnější jest bezpečnost její privátních statků. Po jedné generaci bude již staré poddanství zcela u lidu zapomenuto, bývalé vrchnosti budou jenom zámožní a sice nejzámožnější občané, mající v rukou prostředky, aby sobě váženost a lásku svých ostatních spoluobčanů ještě v mnohem větší míře opatřili, žádný nemilý závazek nebude jim v tom vaditi, jako dříve byla nedůvěra přirozena mezi pánem a poddaným, mezi obtěžovatelem a obtíženým. Nyní již nebude šlechta nikoho obtěžovati, nýbrž naopak bude míti příležitost mnohým ulehčiti, mnoho srdcí sobě získati. Kdyby byl ale závazek poddanství ještě déle se udržel, kdo mohl ručiti šlechtě za to, aby ji nepotkal osud šlechty francouzské za časů veliké revoluce, aby se svými poddanými i statky a život neztratila? Která moc může zastaviti bouři, když se již roznítila?

Již tato jediná výhoda, že se nepřirozený, ještě ze starých slepých časů zděděný svazek poddanství tak lehce, tak nekrvavě, můžeme říci, tak laskavě u nás

rozvázal, mohla by rozumné části šlechty v zapomenutí uvésti všechny sny bývalé vrchnostenské nadvlády. Považíme-li ale, že za krátký čas, jestli ústavní a právní vláda skutečně do života uvedena bude, podle zkušeností jiných zemí znamenitě všechno zkvétati, a tudy především usedlosti rolní nesmírně v ceně postupovati budou; musíme nabýti pevné jistoty, že za krátký čas statky bývalých vrchností beze všeho poddanství mnohem více platiti budou, než dříve platily se všemi závazky poddanskými.

Tím vším chtěli jsme ale dokázati, jak nerozumně jedná ta část šlechty, která všude nespokojenost s novějšími konstitučními ústavy na jevo dává, a jmenovitě za každou cenu si zase ke starému navrácení přeje.

Když ale ta část šlechty české, která před rokem 1848, jak jsme z výše uvedených řečí poznali, proti tehdejšímu byrokratství opposici vedla, nyní se ode všeho veřejného života vzdaluje anebo dokonce naší liberální straně na odpor stojí, musí to každého pravého přítele pokroku hluboce zarmoutiti. Každý to víme a všichni to všude vidíme, že z celé rakouské revoluce r. 1848 nikdo jiný užitek neměl, než právě ta byrokracie, proti které vlastně celá tato revoluce směřovala, a proti které sama šlechta česká před rokem 1848 se opírala. Vy jste chtěli zrušiti moc byrokracie a ejhle! padli jste sami r. 1848 a právě táž byrokracie posilnila se ještě vaším pádem a zdědila po vás celou vaši moc. My též chtěli jsme zrušit moc byrokracie, ale zatím jsme jí tím více povýšili: vizte ji nyní, jak chodí okolo nás vojensky zřízena, ozbrojena kordy, posetá hvězdičkami, opestřená všemi barvami polního

kvítí, že se jí ani Šalomoun nevyrovnal ve své slávě! Chtěli jsme ji odejmouti moc v jedné polovici Rakouska, a pomohli jsme jí zatím ještě k moci i v druhé polovici, ve které posud neměla přístupu! Chtěli jsme ji rozptýliti, a ona se centralisovala a rozptýlila nás! Smutná jest to pravda ale nevývratná, že se stala byrokracie rakouská dědicem jediným revoluce rakouské r. 1848.

A ty, česká šlechto, která žehráš na to, žes odložiti musela své stavovské uniformy, uniformy to národu českého, chtěla bys snad nyní obléci livreji té byrokracie, proti které jsi malomocně opponovala, chtěla bys snad nyní pomáhati táhnout triumfátorský vůz těch, kteří jsou jediní dědicové tvé ztracené moci?!

Jest věru čas, aby alespoň ta část české šlechty, která již dříve nějakou činnost politickou projevovala, nyní nezůstávala déle se svým smýšlením ukryta, a nevydávala se v podezření, jakoby mlčením svým snad schvalovala ten způsob vlády, jaký máme nyní. Možná jest, že zásady této šlechty ve mnohých a snad důležitých ohledech s našimi se nesrovnávají; avšak právní vládu, vládu konstitučně obmezenou, ode vší byrokratické a ordonanční libovůle vzdálenou, poskytující dostatečné garancie osobní svobodě a jistotu jmění (ku které jistotě i to počítáme, aby se státní pokladnice libovolně a ordonančně do kapes občanů nezakořeňovala), — takovou vládu musejí si všichni neodvislí a poctiví mužové přáti, nechť jsou pak šlechticové aneb nešlechticové, mohovití aneb jen skrovně od osudu opatření. Na takovém základě jest vždy možné srozumění, a čestnější jest dle mého mínění pro šlechtice, aby se podrobil sněmu z celého národu svého

vyvolenému, než libovolným dekretům kteréhokoli kanceláře!« —

Na tento Havlíčkův appel na liberální část naší šlechty odpověděl — dr. Rieger a sice docela v duchu své kroměřížské nálady, když šlechtu zrušoval. Článek dr. Riegra, trávícího tenkrát v cizině, pod titulem: Aristokracie a ústavní svoboda je v Slovanu 17. června (Sl. 1 a 307). Dr. Rieger vykládá rozdíl šlechty anglické a české. Anglická šlechta (a zejména pérství), vykládá dr. Rieger, je docela něco jiného — mladší synové anglického péra sestupují do stavu měšťanského, t. j. anglická šlechta není kasta, odloučeně vedle druhé kasty postavená, je pouze nejvyšší vrstvou jednoho národního kompaktního tělesa, kteráž nikdy nezapomíná své povinnosti, jednajíc souhlasně s tímto svým postavením a representujíc vznešenější vrstvy národa. A přece i tak tato instituce i pro Anglii se již přežila. Českou šlechtu dr. Rieger charakterisuje naproti tomu takto: »Šlechta naše málo četná, od společenstva odloučená kasta — jejíž údové vespolek svou cenu a důstojnost tím výše kladou, čím větší je tato odloučenost od ostatního společenstva, čím menší jsou styky a vazby každého z nich s ostatními stavy — budou od těchto vždy jen za spolek cizí považováni, ne pak za starší syny téže rodiny. Moc vládní spojenou s jejich privilegiemi bude jim každý jiný k vládě schopný občan záviděti a za nespravedlivou usurpaci cizinců považovati a to s tím větším právem, čím větší nully, čím méně zasloužilí a zkušeni lidé následkem nově utvořených aristokratických institucí k řízení země se dostanou. — Neníť zajisté v rakouském vojsku, kdo by Radeckému záviděl jeho postavení v čele armády

— neb každý ví, že by je zasluhoval, byť by i hrabětem nebyl —, ale při mnohém jiném generálu a velmoži mnohý si musí pomysliti: Jakým právem přišel tento ke kormidlu, ježto je zde na sta mužů schopnějších? A tak celá instituce je odsouzena tímto odsouzením vladařů, kteří z ní vyrostli. Ze všeho toho vysvítá, že jest to pouhá pošetilost, chtíti vystaviti konstituci dle obrazu anglické. — Abychom to vyřkli jedním slovem, nemáme k tomu materialu. Z cucků neutkáte batistový šat, z naší hrnčířské hlíny nevystavíte čínskou porcelanovou věž. — Moudřeji učiníte, když z ní napálíte demokratických sobě rovných cihel a z nich postavíte příbytek dle rozumu a potřeby národu.

Ostatně přicházejí tito pánové v mnohém ohledu trop tard. O národnosti toho lidu, z něhož sami vyšli, posud ani nevěděli — národ svůj ignorovali — a nyní, když se jim zrakové počínají otvírati, nyní, když zanedbaný Vašek jako malý Herkules zmije a slepejše jej poutající již poškrtil a z vlastního nadání na švarného jonáka vyrůstá, kterýž o své ujmě něco kalého dokázati hodlá, rádi by se mu za mentora postavili. — Což jste udělali ještě pro tento národ, od něhož žádáte, aby Vám dal privilegie a výhody? jakým činem zasloužili jste si důvěru jeho, aby Vám svěřil řízení osudů svých? A pak dejme tomu, a je to snad poněkud i pravda, že by se ke konstituci dle spůsobu anglického u nás spíše než v které jiné zemi živlové přirození našli, ale nezapomeňte, že mezi minulostí a dneškem leží rok 1848 a 1849 — které národ uvykly budoucnost svou v jiném světle si malovati! — Tenkrát vystavil si v nadějích svých chrám štěstí svého,

svobody a budoucnosti své bez hořeního aristokratického poschodí — neb se byl nenaučil považovati šlechtu za živý, činný a života schopný článek těla svého. — Půjčka za oplátku! Šlechta neohlížela se v obchodech svých na lid, a lid nyní dělá účet svůj bez ohledu na šlechtu.

Konečně je umělé utvoření anglicko-vzorové konstituce, jak již jsme pravili, úplný anachronismus — již z ohledu na celou konstellaci politickou nynější Evropy. — Zásady svobody a demokracie žádají nyní plnější — a pravější výraz v životě státním, než jej podává ústava anglická. — Feudalismus je pochován v těchto letech na dobro, a ti by ho chtěli znova zkřísiti a zachovat v konstituci; — ale nevyvedli by než nestvůru, která by se musela dáti do líhu aneb postavit do kabinetu jako kostra nějakého megatherion z předpotopního světa. — Živý tvor pro náš čas a věk z toho věčně nebude.

Ti pánové zapomínají ostatně, že tu sázku, o kterou by nyní na novo hru začíti chtěli, již dávno prohráli — a sice na Bílé Hoře — a to svou vinou. Kdyby nebyla tehdáž veliká většina stavu panského s Ferdinandem držela — a jemu k vítězství nepomohla — byla by povstala česká aristokratická monarchie, kteráž by byla více a více na sebe vzala podobu anglické, a týž směr vyvinutí byla zachovala; neboť byla by povstala způsobem podobným, jakož se mezi revolucí anglickou a českou přemnohé analogie najíti dají. — Ale tehdáž odřekla se vysoká šlechta v Čechách práva svého k vládě, když Ferdinandovi dala všecku podporu svou, z ohledů ovšem dílem náboženských, ale namnoze též — pro zisky osobní a rodinné.

Za služby dvorské, za tučné úřady, za laciné statky konfiskované, za bohaté majoráty prodali absolutismu a jesuitům příhlas svůj k vládě ve vlasti své, jako Esau prvorozenství své za mísu čočky. Tento falešný krok vedl je vždy dále a dále — vždy více a více stala se šlechta naše na vzdor bohatství svého a rozsáhlého vlastnictví na zemi šlechtou dvorskou, služebnou. Neníť zajisté v celém našem národě stavu tak zeslužebničelého jako právě šlechta — neníť stavu, v němž by byla korrupce větší a nesamostatnost menší.«

Uvedl jsem tento úryvek, aby tehdejší politická situace, poměr stran a jejich pozdější vývoj (dr. Rieger 1861 s hr. Clamem-Martinicem dohodl se na základě stavovském!) vynikl; věc je pořád důležitá a proto musí na ni býti upozorněno.

Havlíček tak ostře proti šlechtě nepsal nikdy a právem. Čtenář vzpomene si, co řekl (str. 316), srovnávaje šlechtu starou s novou šlechtou plutokratickou; také ve své odpovědi na hlas »českého šlechtice« v »Union« praví: »Dle mého nevyvratného přesvědčení desetkrát raději vidím na sněmu dědičné péry než zastupitele 500zl. voličů.« Havlíček důsledně a do opravdy držel se theorie, že demokratism a šlechta se nevylučují. Pamatoval při tom na staré řády české a šlechtu ruskou. Ve článku pro svobodnou tržbu (Sl. II a 542) srovnává aristokracii starou a peněžní a opět přichází k závěru, jejž pronesl ve článku o šlechtě, že totiž mezi demokracií a aristokracií nesmířitelné protivy není.

»Šlechtičtí naši majitelové velikých statků zemských nemají žádné rozumné příčiny opírati se pravé demokratii aneb se jí obávati, a jestli to činí (což, bohužel, pozorujeme skoro napořád), činí to za příčinou

svých starých předsudků, a osmělujeme se doložiti, jen ke své vlastní škodě. Nyní po zrušení poddanství, kdežto přece již ani nejmenší naděje nikdo míti nemůže, že by opět nazpět uvedeno býti mohlo, musí těmto majitelům velikých pozemků (nejsou-li krátkozrací) právě nejvíc záleženo býti na odstranění všeliké libovůle a všelikého nadpráví a na uvedení všeobecném práva a svobody. Neboť oni jako stav nemohou míti žádný užitek z libovůle a nadpráví, leč nějakou malichernou přednost, a jenom peněžitá aristokratie pohltí všechny výdělky z nespravedlnosti a utiskne tak dobře je, jako nás všechny. Tu přednost ale, kterou by majitelové velikých statků skrze aristokratické zřízení dosáhli, tu mají beztoho i při demokratickém zřízení již skrze své jmění, zároveň ale při demokratickém zřízení při všeobecném šetření práva toto jejich jmění nade všechnu pochybnost jim pojištěno jest, na kterém jim přece mnohem více záleží než na prázdných titulech a na formálních přednostech. Na druhé straně však aristokratická libovůle a bezpráví, budou-li provozovány od peněžné aristokratie, do největšího nebezpečí a nejistoty přiváděti musí jmění, poněvadž vzbuzují proti sobě jako přirozený odpor snahy komunistické a hrubě-socialistické, a tyto snahy, bude-li se jim nespravedlivostí peněžné aristokratie více života dodávati, uvrhnou konečně jmění všeliké do nebezpečí a do nejistoty, což opět majitelům půdy mnohem škodlivější býti může než aristokratům peněžným. Peněžný aristokrat lehce své jmění v čas nebezpečí uchrání a jinam přenese, ne tak majitel půdy.«

Myslím, že politické strany lidové (skutečně lidové) musejí stát na stanovisku Havlíčkově. Dnes, tuším, věc

může být už jasná: Šlechta stotožňujíc z pochopitelného, ale krátkozrakého egoismu aristokratism s absolutistickým stavovstvím, dospěla sice roku 1848 k poznání, že volební právo na sněm má býti rozšířeno (v chronolog. přehledu projevy ty zaznamenány), ale zpěčovala se přijat »revoluční« demokratism.

Žádný soudný politik nebude si myslit, že dá se u nás v Čechách a v Rakousku vůbec šlechta politicky odstranit; toho nikdo nechce — odstranit se musí stavovství jakožto přežitek a pokračování předbřeznového absolutismu. Tento absolutistický prvek dusí také nynější ústavu a šlechtě samé, jsem jist, neprospívá, jak jí politicky neprospíval absolutism předbřeznový.

Tomu nedovede rozumět šlechta, nerozumějí tomu naše strany — lidové. Naši demokraté nedovedou se zbavit předbřeznovského poddanství právě tak, jako šlechta se nedovede zbavit svého stavovského předsudku. Havlíček i v tom měl názory a chování správné; jak na př. správně napomínal Tyla, aby nám šlechtu nehleděl naklonit nemužným pochlebenstvím — o tom, že chování poddanské nedá se maskovati hrubými slovy, již dokonce netřeba šířiti slova.

Havlíček v tom všem měl názory ujasněné. Pokládaje rozdíly majetkové za přirozené a neodvratné, chtěl šlechtu reformovat podle anglického vzoru, jenž, jak pravím, také odpovídá jeho názorům o šlechtě ruské a slovanské vůbec. Chtěl míti šlechtu demokratickou. Tato šlechta demokratická a lidová měla by účel, věnovat se politice a péči o lid právě proto, že je bez hospodářských starostí, majíc větší

majetek půdy. Poznáme ještě, jak Havlíček právě po této stránce pojímá politický úkol slovenského zemanstva.

Toto nazírání na šlechtu odpovídá tomu, jak posuzuje selský stav, jehož faktický aristokratism vůči chudšímu obyvatelstvu zemědělskému a vesnickému Havlíček bral právě tak, jak se skutečně jevil. V té příčině měl názory záhy ustálené. Již 1847 (PN č. 10.) jednaje o rolnictvu přeje si selské majoráty, uznávaje obdobně, jako v pozdějším návrhu anglického pérství, že by selské statky (ne všecky!) měly býti nedělitelnými. To byla by patrně menší šlechta (= zemanstvo), třeba by se tak ani nejmenovala.*)

*) Aristokratism selský Havlíček znal velmi dobře. V »Nár. Novinách« (48, 21, X) přinesl článek: Kdo jest za dnů našich nejsurovějším aristokratem? a odpověď zní: sedlák! Článek podepsán je: x. Na to Havlíček musil sám ku věci se postavit (NN 48, 16, XI), proto že se mu prý na článek odevšad sypaly odpovědi jak krupobití. Havlíček napomíná rolníky, aby vůči domkářům a podruhům zachovávali rovnost a svobodu skutečnou — nechce a nebude rolníkům pochlebovat, neboť je fakt, že vůči chudším aristokraticky jednají a proto Havlíček doufá, že rolníci pochopí, že »Nár. Noviny« v jejich vlastním zájmu jim staví nedostatky a vady před oči: »Trpká pravda jest užitečnější, než sladká faleš.«

Hlava XVII.

HAVLÍČKOVA POLITIKA NÁRODNOSTNÍ A JAZYKOVÁ.

Proti malosti sbírání všech sil a slovanská vzájemnost. I. § 99. Čechy mají být úzce spojeny s Moravou, Slezskem a Slovenskem. Morava. Spory o Slovensko a slovenštinu. Otázka slovenská otázkou existence národa československého. § 100. Slovanská vzájemnost. Slavism, austroslavism, panslavism a panrusism. Hlavní požadavky slovanské politiky: literárně-jazykové — politické. Spojenství s rakouskými národy neslovanskými.

II. *Němčinou proti němčině.* § 101. Jazyková rovnoprávnost, co znamená. Rozpor mezi požadavkem a prováděním. § 102. Návrhy na rovnoprávnost ve školách a úřadech. (Návrhy Tomkovy.) Havlíček pro utrakvism na gymnasiích. § 103. Havlíček němčinou čelí němčině. Rozdíl školství praktického a humanistického. § 104. Havlíček o národním ohraničení okresů a o uzavřeném území českém a německém. § 105. Havlíček o otázce židovské.

I.

§ 99. V politice jazykové soustřeďovalo se všecko politické úsilí Havlíčkovo. Národnost byla podle theorie přirozenoprávní vlastní a konkretní předmět všech politických tužeb a zároveň přirozený základ pro všecko politické konání. A pokud politika vyžaduje moc, šlo o to, probudit v národě malém a nesamostatném massy co největší a sjednotit je směrem jedním a společným. Odsud se podával sám sebou praktický

cíl — národně provědomit nejen Čechy, ale také Moravu, Slezsko a Slovensko.

Havlíček velikou pozornost věnoval Moravě a také již Slezsku (ve Slezsku měl dopisovatele hned v Pražských Novinách). Jaký důraz kladl na spojení Moravy s Čechami, vysvítá z uvedených zásad »Nár. Novin«, kde toho, kdo by se tomu protivil, prohlašuje za národního zrádce a svého úhlavního nepřítele. K výrazům tak silným netřeba již komentáře. S obzvláštní horlivostí Havlíček zabýval se otázkou slovenskou.

Otázka slovenská tenkrát byla akutní — všeobecné vzrušení cítilo se i na Slovensku a odsud sesílené hnutí ve prospěch slovenského nářečí. Vždyť i na Moravě ozýval se jazykový separatism. (Hurbanova »Nitra« psala čistě slovensky 1844, spolek »Tatrin« [Hodžův] založen v témž roce, Štúrovy listy »Slovenskje národnie noviny« a »Orol tatránsky« 1845.)

Roku 1846 vydány »Hlasové«. Havlíček od svého literárního vystoupení horlivě, někdy přehorlivě vystupoval proti Slovákům.*)

*) V »České Včele« 1846, 20, I. učiněna k vídeňskému dopisu Nebeského ke zmínce o Slovensku poznámka: »Od té doby, co se tam přičiněním pp. Sťúra a Hurbana pocala tatarská literatura, přestalo býti toto prasidlo jazyka českého s Moravou a s Čechy v spojení«. V čísle ze dne 27. I. je oprava, že má stát: Taterská a prasídlo — p. Vlček (Dějiny liter. slovenskej, 2. vyd. 77.) pochybuje, že by to byly jen chyby tiskové. Pravda je, že v poznámce jsou přece ještě dvě jiné tiskové chyby a Havlíček v opravě opravuje výslovně jen chyby hrubé. Polemiku svou proti nové slovenštině Havlíček počíná již 1845 s »Ilirskou Danicí«, která odtržení Slováků schvalovala (ČV 1845, 1, VIII) a neustává ve sporu ještě v »Slovanu«.

Havlíčkovi otázka slovenská je vlastně otázkou českou, jak to nejlépe vidíme z pojednání o »Spisovném jazyku na Slovensku«, uveřejněném ve »Slovanu« (Ic 1546, 1644).

Havlíček posuzuje jazykovou, národní a kulturní samobytnost jednotlivých kmenů a zemí československých, dochází k závěru, pro který by ho dnešní vlastenčící horlivcové bez rozpaku dali na národní pranýř. My známe jeho »Batelovskou dumku« a nebudeme tedy překvapeni čtouce, že v Čechách je náš lid sice uvědoměn politicky (zejména je také uvědomělejší než lid německý), ale ustavičnými návaly živlu německého setřel se již »starobylý ráz slovanský ve mnohých ohledech a ustoupil uniformě všeevropské.« Slezsko slovanský ráz ztratilo téměř úplně a »národ náš . . . již skoro vyhuben jest, postoupiv místa svá vítězným nepřátelům.« Morava je zeměpisně uprostřed zemí českých a má také duševně jakýsi ráz prostředičný; »není sice v duševním slovanském životě posud daleko pokročilá, pomalu se vůbec také pohybuje, za to ale zachovala v sobě dosti prvotních a základních vlastností.«

Na Slovensku za to jsou poměry zcela zvláštní. Ačkoli Slováci utiskováni jsou Maďary a Němci, přece národně jsou ve svém jádru ryzí, neboť »neusadil se ještě nepřítel uvnitř ve vlastním srdci, nýbrž posud jen odjinud z venkova své útoky činí.« Národní uvědomění slovanské, samostatnost domácího a čilost veřejného života je daleko menší a slabčí než v Čechách a na Moravě; ale přes to všecko »má větší a lepší naději pro budoucnost než Čechy a Morava, při všech těch nyní tak nepříznivých okolnostech stalo by se přece Slovensko časem svým první zemí česko-

slovanskou, odtamtud by vyšlo znovuzrození Čech a Moravy, odtamtud vůdcovství a síla celého kmene československého.«

Naději tu Havlíček pronášel častěji (na př. také v článku Slovanská politika Sl. Ia 530: »Veliké naděje můžeme míti na Slováky, ba odtamtud z Tater musíme očekávati nové síly, zmlazení našeho celého československého národa.«) a má pro ni důvod právě v tom, že v Čechách a na Moravě je třetina obyvatelstva německá. Proto: »Ať si se v Čechách a na Moravě sebe více snažíme, ať si dobudeme sebe více svých přirozených práv nazpět, přece se nikdy již nemůžeme dopracovati k úplné výši jiných samostatných národů: ta třetina Němců v zemi bude věčným závažím, které nás strhne s každého vyššího národníbo vzletu, největší část všech našich veřejných a národních záležitostí musíme přece jenom vésti privátně sami a veřejná representace zemská buďsi na sněmích, buďsi v nejvyšších úřadech, buďsi v čemkoli, nebude nikdy jen naše, nýbrž vždy jen na polovic, ve všem, co se ve jménu země díti bude, na věčné časy jsme již odsouzeni býti rozdvojeni, býti netopýři. Tuším, že bez obšírnějšího provedení a bez uvádění příkladů každý, kdo o veřejných našich poměrech přemýšlel, uzná tuto již nyní nevyhnutelnou rozštípenost našeho veřejného života v Čechách a na Moravě.

Na Slovensku věc je zcela jiná — tam právě lid je národně zachovalý. »Že ostatně Slovensko ve svých horách prvotní, starý a čistý ráz našeho kmene československého nejvíce zachovalo a že tedy jen odtud cizotou načichlé Čechy a Morava zase rovně životní síly do sebe vsáti a tak v jistém způsobu omládnouti mohou:

jest věc vícekrát opakovaná a žádného důkazu nepotřebující.«

Havlíček myslí, že Slovensko se stane vůdcem celého národa československého ve věcech politických, literárních a vůbec veřejných a sice tím, že si zachovalo svou nižší šlechtu neboli zemanstvo. Zemanstvo je sice maďaronské, ale přece ještě slovansky zachovalé; Havlíček snaží se dokázat, že slovenské zemanstvo, podobně jako zemané v Polsku a v Uhrách, je povoláno, soustředit v sobě všecek národní, politický a literární život. Toho nedovede nižší šlechta česká a moravská, proto že je poněmčilá a zeslužebničelá, vyšší šlechta nemůže však hrát té role, i kdyby byla národně zachovalá. Měšťanstvo k vytčenému úkolu se také nehodí — zemanstvo jsouc v držení půdy a tudíž hospodářsky nezávislé a přece četné může býti vůdcem národa. Na váhu při tom nepadá, že zemanstvo je šlechtou, neboť podle svých názorů o šlechtě Havlíček nevidí jeho síly v privilegovaném stavovství, nýbrž v té volnosti, kterou mu zabezpečuje větší majetek půdy.

Z toho důvodu Havlíček vidí celou budoucnost nejen Slovenska, nýbrž také Čech a Moravy v těch, na nichž závisí rozhodnutí o jednotě nebo nejednotě spisovného jazyka. »Nemíním tím ovšem tolik, jakoby snad Čechy a Morava po odtržení se Slovenska a vystoupení jeho z literární jednoty naší již snad zahynuly ale strany toho se přece nikterak šáliti nemůžeme, že na Moravě a v Čechách bez Slovenska nikdy nemůže se již rozvíti tak bujný a čilý slovanský život, nýbrž že bychom snad na věčné časy byli odsouzeni k jakémusi trpnému, prostřednímu živoření, nepodobnému ani ži-

votu ani smrti, které se nejlépe slovem nynější rovnosprávnosti naznačiti dá.«

Havlíček neuznává důvodů pro rozštěpení uváděných: nářečí slovenské není tak nečeské, jak se říká, Slovensko svým odděleným vývojem politickým a společenským není nám tak příliš nepodobné, také není pravda, že by čeština na lid méně působila proti maďarštině než slovenčina, a konečně, je-li slovenština blahozvučnější a čistější než čeština, může se do spisovné řeči uvádět postupně.

Ve všech těchto příčinách Slovensko není Čechům tak cizí — je jen stupnově rozdílné: Havlíček vrací se ke svému názoru o prostředičném postavení Moravy a vidí právě ve Slovácích a Valaších na Moravě »na prvý pohled« přechod k Slovákům uherským. Spisovní jazyk český je právě mluvě těchto moravských Slováků nejbližší, »tak že se tedy vlastně tito moravští Slováci, jakožto pravé střediště celého národa československého považovati musí.«

»Kdyby bezpečnost národního života našeho byla nade všechnu pochybnost, kdybychom neměli žádných nepřátel bojujících s námi o bytí i nebytí, usilujících o to, aby nás z počtu národů vymazali a sami jakožto materialu k rozmnožení své vlastní moci použili; kdyby, pravím, všechno to nebylo, pak by arci nebyla věc příliš důležita, máme-li o jeden spisovní jazyk víc, nýbrž ještě by snad větší rozmanitost všeslovanská jistým způsobem více se ceniti mohla než veliká jednotvárnost. Ale tak jak nyní věci stojí zvláště pro Čechy, Moravany a Slováky, kdežto se pořád ještě jedná o život a o smrt, v takovém případě jest každé drobení nepotřebné vraždou, a nejen vraždou, nýbrž také samovraždou.«

Tudíž, končí Havlíček toto své rozjímání, musejí Čechové, Moravané a Slováci (Slezanů výslovně ani nejmenuje, jak posud je zvykem) ve všem společně užívati každé síly a silky — »pak teprve budeme moci zvolati všichni v důvěře: kdo proti nám spojeným?!« Hned v počátcích sporů ukazoval, že nám nemůže být lhostejno, jestli-že náš národ bude mít duší čtyry nebo sedm millionů — otázka slovenská není jen literární, nýbrž »o život, o bytí neb nebytí československého národa«.

Havlíček proti slovenčině »Novo-Slováků« stojí také se stanoviska všeslovanského; Slováci mluvívají prý nadšeně o všeslovanství, ale zároveň jednají zřejmě proti němu, seslabujíce československý kmen tím, že uvádějí místo společného jazyka do literatury místní nářečí. »Jestli padnou Čechy, jistě se ani Morava a Slovensko neudrží«, osud Čechoslovanů rozhodne osud celého Slovanstva, padneme-li my proti Němcům, padnou i Poláci a Jihoslované. (Sl. Ic, 1849).

Proto přijal později nařízení Lva Thuna, zavádějícího do slovenských škol češtinu, s velikým zadostučiněním a sliboval si od toho velmi mnoho — (Sl. IIa 256, 294) ovšem připojil obavu, že nařízení zůstane jen na papíře.

Přes to však Havlíček na konec uznával, že většina Slováků má právo, založit a mít svou vlastní kulturu; praví, že prvý, třeba je přesvědčení jiného, jim zase podá ruku ke společnému bratrskému svazku a ke vzájemné podpoře, proto že se naučil »vůle každého a svobody nade všecko si vážiti.« (Sl. Ia 626).

§ 100. Vedle sbírání všech sil vlastních proti

malosti pomoci by nám měla také vzájemnost slovanská.

Už Kollárovi, jak jsem ukázal, hlavní a vlastní pohnutkou slovanské vzájemnosti byl tento kulturně politický moment. Havlíček mu dal výraz stejně důrazný a co možná praktický, snaže se ideu slovanskou zbavit všeho utopismu.

Poznali jsme již jeho rozhodné vystoupení proti slovanskému vlastenčení.

Proto nebyl proti idee slovanské — sám přece vydával »Slovana« a hlásal slovanskou politiku až jednostranně.

Proti pangermanismu, jejž hlásali němečtí nacionálové (NN 49, 14, VIII). proti frankfurtskému parlamentu a proti útiskům Maďarů byla myšlenka na spojení Slovanů a na nějaký konkretní spolek dána sama sebou. »Nár. Noviny« záhy plny jsou plánů slovanských; již 29. a 30. dubna (1848) čteme v článku »Panslavism« (Viléma Dušana = Lambla) přání, aby se brzy sešel »slovanský sněm«; den na to čte se článek Kukuljevičův, v němž se podle německého spolku žádá »spolek slovanský« a sice všech Slovanů, kteří by do Prahy obeslali »jediný obecný sněm všech větví národa«. Šťúr píše do »Nár. Novin« (Pohled na hýbání západních a jižních Slovanů 2, V), a navrhuje sjezdy rakouských Slovanů atd.: Kollár (Slavočeský svazek NN, 2, V) chce, aby se Čechové, Moravané, Slezané, Slováci, Lužičané organisovali v »Slavočeský spolek« nebo »jednotu«, Praha má být naším Frankfurtem.*)

*) Při této Kollárově zmínce o Praze chci zaznamenat, že obvyklé nyní psaní: „Slovanská Praha“ nalézá se již ve vyzvání k slovanskému sjezdu (NN, 12. května): „v staroslavné slovanské Praze České“.

»Slovanská Lípa« v Praze a ve svých filiálkách po venkově šířila slovanské vědomí, dávajíc mu směr politický. S Jihoslovany zahájeny prvé politické styky: Nár. Výbor vyslal Erbena (K. J.) a Lambla (V. D.) do Záhřebu, aby odtamtud posílali zprávy. Jellačič zval české zástupce na charvátský sněm, o čemž také v Nár. Výboru bylo jednáno. Konečně sešel se Slovanský sjezd a Havlíček o jeho zdar se pilně zasazoval (osobním přihlášením Poláků).*)

Když pak Slované rakouští se sešli v ústředním parlamentě, započala slovanská vzájemnost prakticky — v Kroměříži byl »Slovanský klub« (už bez Polákův!). Této praktické vzájemnosti se ovšem velice nedařilo.

Jako Palacký i Havlíček je pro politický austroslavism čelící proti politickému panslavismu pod vedením Ruska. Ještě v »Slovanu« (I. a 580) cituje z francouzského spisu Desprez-a o rakouských a tureckých národech větu: »že Rakousko a Turecko musí buď zahynouti panslavismem anebo síliti slavismem.« Dokonce pak v Nár. Novinách měl velikou naději do austroslavismu: »Dunaj je náš . . .« »Dunaj bude naše slovanská řeka, Rakousko bude slovanská říše!« Havlíček jako Palacký bál se ruského despotismu; proto vyslovil se proti ruskému carismu, zejména v »článku, o kterém by si přál, aby jej každý přečetl a rozvážil« a psal také proti ruské intervenci proti Maďarům (na příklad NN 49, 3, V). Po článku »Slovan a Čech« z r. 1846 častěji se věci dotýká také s ohledem na tehdejší strany v Čechách;

*) O slovanském sjezdě Pražském srov. Tobolka, Slovanský Sjezd v Praze 1848, 1901; také: Zápisky dr. Suboticě, účastníka slovanskéko sjezdu, Naše Doba 1903, č. 12.

příležitostně dal zejména Hankovi, hlavě romantického rusofilství, poučení. Vytýká mu (ČV 1845 6. X), že se těšil z odtržení Slováků, aby se národ na hodně mnoho kousků rozpadal, »aby pak tito drobtové tím snadněji v té jisté veliké polívce utonouti mohli, které jest on tak silný milovník. Doufáme, že nám p. Hanka rozumí.«

V »České Včele« (1847) přinesl Koubkův článek o panslavismu (polonofilský) a stejně bojuje ještě ve »Slovanu« proti slovanským utopiím. Havlíček nikdy netoužil po jednotném spisovném jazyku, jak řekl hned ve svém prvním článku »Slovan a Čech« a jak to opakuje v Slovanu v článku o »Slovanské politice«; zde stejně nevěří ve sjednocenost víry — stačí mu ve věcech náboženských vzájemná láska a snášelivost (Sl. I. a 555).

Zároveň však, kde může, poučuje o skutečném stavu národů slonavských. Sám psal výborné »Obrazy z Rus« a právě těmi (v České Včele 1845) vlastně zahájil svou literární činnost. A později pořád poučuje své čtenáře hojnými zprávami ze zemí slovanských a články.

Havlíček poznav Rusko a poznav v Moskvě tehdejší dva tábory ruské, západnický a slavjanofilský, měl na svou dobu ze všech Čechů nejlepší znalost ruského světa. V Rusku sám se mnohému naučil a ruský národ a ruská zřízení národní se mu líbila. Klonil se v některých otázkách sociálních a státovědeckých ku pokrokovějšímu slavjanofilství. (Viz § 81.)

Odmítaje ruský despotism a co s ním souvisí, měl se svého stanoviska proti nepřátelským Němcům a Maďarům politickou zbraň i v Rusku.

»Kdo nechce malý panslavismus, ten hleď, aby na sebe neuvrhl veliký. A kdo může se chlubiti, že nahlédl do tmavé budoucnosti osudu? (N. N. 49, 21 X. Panslavism). A v »Slovanu« (Ia 496: Rusové) srovnává předbřeznový absolutism rakouský s ruským a dochází k závěru; že tento poslední je lepší, protože je pouze politický. Z článku cítiti nevoli nad sílící se reakcí, a docela do opravdy Havlíček končí: »Jsem nepřítel a protivník vší despocie a budu až do poslední krůpěje potu hájiti konstituci: ale kdybych se despocie nikterak již uvarovati nemohl, je mi ruská despocie nejmilejší.«

Vždy však Havlíček, jak řekl ve svém článku »Slovan a Čech«, byl duší, tělem Čechem, ba právě jak už řečeno, je přímo typ člověka českého celou svou povahou, netoliko svým přesvědčením.

Idea slovanská a austroslavism, jak ji pojímal Havlíček, neměla být na závadu naší shodě s Němci. Kdyby rovnoprávnost a smír mezi námi a Němci v Čechách se provedly a ujaly, byl by následek »spojení všech slovanských a německých národů skrze zprostředkování naší milé vlasti české.« Alespoň tak dal napsat v Nár. Nov. (48. 14, IV).

Po zkušenostech roku 1848 viděl právě i se slovanského hlediska přední svůj úkol v probuzování slovanském. Svůj nový list významně nazval »Slovanem« a v něm pokračoval v této práci buditelské: seznamoval své čtenáře se skutečným světem slovanským. Přesvědčil se příliš jistě, že slovanské vědomí bylo skutečně takové, jaké je vylíčil ve svém prvém článku a jak proti němu posud vystupoval.

V uvedeném už článku »Slovanská politika« podává hned v prvých měsících »Slovana« program slovanské politiky.

Podstatné požadavky této politiky jsou dvojí, literární a politické.

1. Po stránce literární žádá, aby vzdělaný Slovan se učil jazykům slovanským; myslí, že se za rok naučí číst jazyky ty všecky. Stejně pak na př. na sněmě vzdělaní zástupcové dovedou rozumět jazyku mluvenému. Nevzdělanější lidé spokojí se samo sebou literaturou jazyka svého. Ať se tedy, Havlíček radí, nechají stranou utopické plány o jednotném spisovném jazyku všeslovanském, »nastupme cestu mnohem kratší a nám docela snadno otevřenou, starajíce se totiž o to, aby naše mládež nejsnadnějším způsobem a skoro hravě naučila se rozuměti na gymnasiích neb na vysokých školách všem slovanským nářečím.«

2. Protože »emancipace od němectví musí být v každém ohledu naše heslo«, starejme se stejně o to, aby se u nás šířila znalost jazyků francouzského a anglického; to má být »hlavní péče všech našich nadanějších a vzdělanějších mladíků.« (Havlíček ovšem vyslovuje politování, že se jazykům těm musilo učit — německou mluvnicí a německými slovníky.)

3. Časopisectvo buď organisováno — poskytuj se mu více podpory »nejen hmotné, peněžité, nýbrž, čehož více ještě se nedostává, duševní, spisovatelské.«

4. Máme-li však na cestě opposiční k nějakým výsledkům dojíti, zapotřebí jest především dobré organisace a souměrného, dobře vypočteného působení.

Až posud může se říci, držel nás pohromadě více instinkt, cit společného nebezpečenství a společné náklonnosti, zapotřebí ale jest, abychom nyní již s úplným vědomím o účelu svém a o prostředcích společně dále pracovali, jakožto dobře organisované strany! Jmenovitě ale abychom jako posud nebyli jeden kmen od druhého odloučeni, nýbrž abychom si hledali prostředků, kterak bychom udržeti mohli mezi sebou stálé spojení, řídíce se jeden podle druhého ve svých krocích, a nepočínajíce jeden kmen nic důležitějšího bez vědomí a bez schválení ostatních.«

5. »Ne dosti na tom, abychom jen my slovanští kmenové mezi sebou ve stálém spojení byli, zapotřebí jest, abychom též i s neslovanskými národy, s kterými máme společný osud a společné snažení, se srozuměti hleděli a svazek přátelství a podpory uzavřeli. Přede vším sem náleží Rumunové, pak i Vlachové a z části také i sami Maďaři.«

Havlíček při tom pamatuje na zvláštní stanovisko Poláků a proto konec konců vrací se na sklonku své politické dráhy ke své původní myšlence o politické součinnosti nás Čechů s Jihoslovany.

II.

§ 101. Roku 1848, jak posud, nejpalčivější byla otázka jazyková. Havlíček od samého počátku věci si všímá a ve svých listech sám nebo jinými přetřásává.

Lišit tu věc dvojí. Politický požadavek rovnoprávnosti hlavně v úřadech a školách dán byl sám

sebou. Požadavek ten vzniká na základě práva t. zv. přirozeného, jehož se Palacký pro národní a jazykovou rovnoprávnost velmi důrazně dovolával; požadavek plyne také z práva historického: toto rovné postavení obou jazyků bylo zaručeno staršími ústavami českými (Havlíček na př. ukazuje na jazyková ustanovení obnoveného zřízení zemského), bylo se strany vlády uznáváno i po Ferdinandovi II. V roce 1848 císař Ferdinand hned v odpovědi na prvou petici opětně uznal rovnoprávnost jazyka českého a její provádění nařizoval; totéž se stalo se strany císařovy v odpovědi na druhou petici pražskou; totéž slavnostně prohlašovala konstituce (25, IV), prohlašovaly to návrhy základních práv a konečně i oktrojírka.

Rovnoprávnosti Havlíček nerozuměl tak, že máme míti s Němci všecko mírou stejnou. Přidržuje se parlamentního principu většiny vytýká ve své odpovědi Lvu Thunovi, že Němci mají mnohem více než my a než jim sluší, protože nám to ubrali. Jinde výslovně ukazuje k tomu, že nežádáme všeho pouhou polovici, protože nás jsou $^3/_4$, Němců $^1/_4$: »Čech i Němec užívej každý všelikého pohodlí strany národnosti své v úřadech i ve školách, jinak ale Čechové přednost mají, poněvadž v Čechách jsme a většina Čechů.« *)

Avšak nešlo pouze o politický požadavek, nýbrž o jeho administrativní provádění. A tomu tenkrát stavěla se do cesty netoliko byrokratická přivyklost jazyku německému, nýbrž i naše vlastní nedo-

*) Budiž poznamenáno, že roku 1848 slova „rovnoprávnost“ méně se užívalo než dnes: mluvilo se o „stejnosti, rovnosti postavení“ obou jazyků.

statečná uvědomělost a nedostatečný stupeň jazykové vytříbenosti. Nelze přece neuznat, že rovné právo najednou zavedeno být nemohlo, prostě proto, že nebylo dostatek úředníků jazyka náležitě znalého. Kdo byl příčinou a vinou, že stav jazyka našeho takový byl, o tom tu nemluvím — byl, a vláda její výkonné orgány, měly pro sebe nejen zvyk, ale i důvod faktový. Správní aparát byrokratický, hledící si služby pohodlné, za takových poměrů pro rovné postavení češtiny nejevil ovšem nadšení.

Tím si vysvětlíme jazykovou politiku v době politického obrození, a sice ten křiklavý rozpor mezi politickými požadavky a plány prováděcími. Dnes také máme jen týž požadavek jazykové a národní rovnoprávnosti, ale jaký je v tom právě rozdíl faktický!

Zmíněný rozpor jeví se především ve skrovnosti prováděcích nařízení vládních. Přes všecko uznávání rovnoprávnosti úřadové zůstávali, jakými byli a jen skrovně se přizpůsobovali požadavku a příkazu rovného práva. Mimo uvedené uznání se strany koruny samé, dvě tři nařízení — to je pro rok 1848 a 1849 všecko.

Pro úřady (úřadové soudní tenkrát od politických nebyli tak odděleni jako dnes!) moravské vydáno nařízení 20. května 1848: obcím a poddaným mají se všeliká nařízení, výměry a spisy vydávat jazykem v krajině obvyklým; appelační soud český vydal 30. května (1848) nařízení podřízeným soudům: všecky protokolly, spisy a výměry mají být v jazyku strany.

Pro školy vydáno od českého gubernia r. 1848 11. srpna prozatímní nařízení o jazykové rovnopráv-

nosti ve školách národních — triviální školy utrakvistické mají se zrušovat a podle majority obyvatelstva zařídit buď české nebo německé; ve školách hlavních utrakvism se má odstraňovat ročník po ročníku. Nařízení odstraňovalo utrakvism, jejž zejména pražská konsistoř jakožto úřad školský k vůli rovnoprávnosti byla nařídila (20. března).*)

Tím veřejná ustanovení vládní v oboru rovnoprávnosti jsou vyčerpána, leda že 1849 svolala terminologickou komisi (první sedění za předsednictví Šafaříkova 1. srpna ve Vídni), proto že podle oktrojírky musil říšský zákon být vydáván v jazycích zemských.

Jak v jednotlivých úřadech a školách rovnoprávnost se skutečně počala provádět, to by musilo být vyloženo ve zvláštní historii politické administrace a úřadování. Sem spadá na př. fakt, že se při appellačním soudu pražském počal ustavovat zvláštní český senát. Havlíček 18. října 1849 oznamuje, že toto zařízení bylo z Vídně zrušeno; 20. listopadu však ohlašuje, že zrušující nařízení zase odvoláno.**)

My na těchto ukázkách a na tomto rozboru mnoho obsažného požadavku rovnoprávnosti můžeme přestat — šlo pouze o to, v čtenáři vyvolat poněkud určitější obraz úřadní správy roku 1848 a jejího nerychlého po-

---

*) Toto nařízení konsistoriální přirozeně pobouřilo kraje nesmíšené, a proto vydala konsistoř 14. dubna dodatečná vysvětlení, že se oběma jazykům má učit jen na školách hlavních (ne národních) a městských; utrakvistické vyučováni se zrušuje, druhý jazyk má být jen předmětem.

**) Pan Tůma (Slovo k českým srdcím 1886, str. 67.) na př. tvrdí, že od dubna 1848 až do října 1849 čeština v úřadech byla jazykem vnitřním, dovolávaje se proto Havlíčkových NN. 16. října a Palackého NN. 23. rosp. 1849.

změňování podle požadavku rovnoprávnosti. Jen tak dovedeme pochopit Havlíčkovu politiku jazykovou, která, jsem jist, každého překvapí, kdo se na něho dívá očima našich radikálně-slovansko-vlasteneckých politiků.

§ 102. Bylo tedy třeba, podat podrobné návrhy pro upravení a opravu rozmanitých škol tehdejších (obzvláště: obecních [triviálních — hlavních] — reálních — gymnasií — techniky a university)*) a stejně pro upravení a opravení jednotlivých úřadů. Právě tento poslední úkol byl tím těžší, že se staré patrimonialní úřady přeměňovaly.

Havlíček, žádající vždy a ve všem určitosti a přesnosti, pouhým heslem rovnoprávnosti spokojit se nemohl; proto hned po prohlášení konstituce přinesl ještě ve »Včele« a v »Pražských Novinách« podrobnější ustanovení jazyková i pro školu i pro úřady.

Ve »Včele« hned 21. března má článek »Myšlénky věrného Čecha«, napsaný od kněze františkána, a tu kladou se požadavky: České školy od latinských až dolů s českým vyučovacím jazykem — němčina zůstane jen předmětem. — Úřední jednání na kancelářích a jejich dopisy jenom české. — Pro Němce škol a úřadů kolik je třeba, ve školách německých češtině se má učit jako předmětu. »S národností všecko, bez národnosti ničehož jsme neobdrželi.«

Podrobnější a důležitější byly návrhy, jež vypracoval Tomek. Zasluhují povšimnutí. V »Pražských Novinách« 30. března přinesl článek Tomkův: Jak může

*) O malířské akademii, konservatoři atd. se — tuším — ani nejednalo.

uvedena býti stejnost práva české i německé národnosti ve školách? Zde se žádá: 1. Ve školách trivialních má se vyučovat pouze česky, němčině učit se nemá; 2. ve školách hlavních má se ve školách českých učit němčině teprve ve třídě třetí a čtvrté, ale nenuceně; 3. na gymnasiích má se učit němčině ve všech třídách; 4. na universitě ať se ponechá professorovi, v jakém jazyku chce přednášet.

Havlíček tyto návrhy Tomkovy otiskl ještě v »Nár. Nov.« (8, IV); zde hned 6. dubna (tedy v 2. čísle svého nového listu) přinesl návrh Tomkův o češtině v úřadech, odůvodňuje uveřejnění tím, že posud nikdo, komu by přináleželo, o věci nepsal; přál si zároveň, aby jiní své názory uveřejňovali. Tomek (Jak může vyvedena býti stejnost práv české a německé národnosti v úřadech?) navrhuje: a) Všecky úřady mají odpovídat osobám ústně i písemně v řeči, ve které se k nim obrací; v celé zemi každý úředník musí znát jazyky oba. Jediná výjimka se připouští podle obnoveného Zř. Z.: v právních rozepřích jazyk v jednání písemném má se řídit podle národnosti žalovaného; ve které řeči psána je žaloba, v té mají psány být i ostaní spisové. b) O úředním jazyku Tomek ustanovuje: 1. Jazyk úřadů nižších řídí se podle jazyka lidu; kde obyvatelstvo je smíšené, rozhoduje většina. Úřadové nižší dopisují úřadům svého stupně jazykem svým. 2. Totéž pravidlo platí pro úřady vyšší (krajské atp.): Jazyk je dán většinou jazykem obyvatelstva po případě většiny, úřadům nižším dopisuje jazykem úřadu nižšího. 3. Totéž pravidlo (podle většiny obyvatelstva) platí pro nejvyšší úřady zemské: mezi sebou, k úřadům zemí jiných a k ministerstvu dopisují česky, k úřadům v zemi

jazykem těchto úřadů. Němčina je ovšem jazykem centrálních ministerií, jazykem diplomatickým; ministeria pištež jazykem země k úřadům zemským, v rozhodnutích pro osoby soukromé jazykem osob. c) Při vnitřním jednání úředním Tomek různí jednání písemné od ústního. 1. Písemním jazykem (vedení knih úředních, protokolů atd.) je jazyk ten, jímž dopisuje úřadům stejným a vyšším; 2. v ústním jednání (na př. poradách úřadů sborových) ať užívá každý člen jazyka podle libosti, proto že mluviti jazykem nemateřským je nesnadněji nežli rozumět jazyku cizímu a jím psát. — Konečně Tomek nežádá, aby se tato ustanovení provedla hned, proto že to není možné pro zanedbanost jazyka českého. Ale nemá se čekat až do zvelebení českých škol, nýbrž postupně provádět, co provádět se dá: tedy na české spisy se musí odpovídat česky, nesmí se stát, aby vyšší úřadové českých spisův ani nepřijímaly; co se týká meziúředního dopisování, mohou úřadové čeští korespondovat česky ihned. Budiž ustanovena dvojí lhůta: úřadové čeští ve lhůtě krátké mají se česky doučit, úřadové němečtí (t. j. v krajinách německých) ve lhůtě »mnohem delší« mají se česky naučit.

Tento návrh Tomkův vyznamenávající se jak přesností formulace a znalostí zejména také úřadní organisace, měl na ustanovení různých jazykových programmův, privátních i officielních, značný vliv. Přijal jej téměř celý Národní Výbor, jenž 3. června (1848) podal »návrh o provedení zásady stejného práva jazyků českého a německého ve školách« a přijal jej také Šafařík ve svém známém článku.*)

*) Návrh Nár. Výboru pod uvedeným titulem je uveřejněn v »Nár. Nov.« 7. června; přidán pak podtitul: »I. oddělení. O rov-

Podle tohoto návrhu »Nár. Výboru« a Tomka (také Šafařík s tím souhlasil) ze všech škol utrakvism byl vymýcen. Havlíček návrh otiskl, ale připojil k němu tuto redakční poznámku: »Takový jest návrh sekce (totiž Nár. Výboru a sice VI.), a musíme vyznati, že tomuto návrhu všude všelikou mocí svou odporovati budeme. Již hlavní zásada jeho, aby totiž až do nejvyšších škol v českých krajích všecko po česku, v německých všecko po německu se přednášelo, jest na nejvýš škodlivá. Takovým způsobem budou na věčné časy obě národnosti v zemi naší ostře odděleny, a němečtí vzdělanci tak málo po česku se naučí, jako čeští po německu, když se jen těmto jazykům jako předmětu vyučovati bude. Rovnoprávnost českého a německého jazyka dle našeho mínění znamená tolik, že každý vzdělanec a jmenovitě každý, kdo do úřadu vstoupiti chce, obou jazyků náležitě dobře povědom býti musí, aby ostatní občané všude v zemi s národností svou pohodlí užívati mohli. K tomu cíli musí se ve všech gymnasiích některým předmětům česky i některým ně-

nosti obou jazyků ve školách«: jiného oddělení jsem v listech tehdejších nenašel, také nebylo o návrhu již jednáno — došlo k svatodušním bouřím a »Nár. Výbor« brzy rozpuštěn. — Šafařík (O provedení stejného práva českého a německého jazyka ve školách. ČČM 1848 II) od Tomka odchyluje se tímto: žádá, jakož před tím Nár. Výbor, druhý jazyk na hlavní škole teprve ve třídě čtvrté; na universitě chce mít některé české přednášky určitě předepsány, na př.: katechetiku, babictví, výklad positivních zákonů, sloh úřední (na právnické fakultě) — má tedy být co možná postaráno o úředníky, kazatele a praxis vůbec. (Šafařík a Nár. Výbor hlavně tím jsou důležity, že ustanovují přesně provisorium a jak se školy, obzvláště v Praze, podle jazyka mají rozdělit).

mecky vyučovati, aby žákové všickni v obou řečích náležité zběhlosti nabyli.«

Havlíček tedy, Havlíček — pro gymnasiální utrakvism?! — —

§ 103. Havlíček chtěl, aby národ český byl vzdělaný· hlásaje osvícenský program humanitní neklamal se, že bychom se již pomocí vlastní literatury a vlastních škol mohli náležitě vzdělat a proto nezbylo než učit se německy a vzdělávat se němčinou. V té příčině neoddával se o chudosti naší literatury illusím žádným.*)

*) Úvodem k citovanému již článku o Macchiavellim (Sl. I c 1001) napsal: »Naše československá literatura jest velmi chudá, ne proto, že bychom měli málo knih, ale proto, že mezi našimi knihami není náležitý výbor. Musíme se vyznati, že by při stavu nynějším naší literatury ještě nikdo u nás bez známosti cizích jazyků jen pouze v češtině a pomocí česky psaných knih ke znamenitějšímu vzdělání přijíti nemohl. Nemluvíme zde o knihách původních, nýbrž o knihách vůbec i přeložených, a každý, kdo zásobu našich knih, maje při tom známosti literatur cizích, přehlíží, želeti toho musí, že se u nás až posud zcela bez plánu a na zdař Bůh literatura pěstovala. Co jest tu znamenitých spisů u rozličných národů, z kterých by se národ náš velice vzdělati mohl, kdyby mu v českém jazyku podány byly a posud se nenašlo těch hlav, které by je byly vyhledavše přeložily! Příčina toho jsou dílem jistá nechvalitebná marnost mnohých lépe nadanějších spisovatelů, kteří za větší čest si pokládají prostřední spisy původně spisovati, nežli cizí výborné překládati, tak že se potom překladatelství uchopí jen spisovatelé posledních schopnosti, kterým zas obyčejně všechna známost cizích literatur chybí, aby si mohli dobré a důležité spisy k překládání vybrati, dílem však také to, že u nás se posud neutvořil žádný spisovatelský spolek, žádná spisovatelská škola, jako to u jiných národů v čilých dobách jejich literatury pozorujeme, kterýžto literární spolek by dle jistého plánu a pořádku do známosti českého obecenstva uváděl všeliké výborné spisy u jiných národů v rozmanitých dobách sepsané.«

I nebál se tedy upřímně požadovat, co pokládal za potřebné: jeho plán stručně bychom mohli vyslovit formulí, že chtěl němčině čelit němčinou. To není nemožné, neboť národní uvědomění zakládal konec konců na mravnosti, na humanitě, vzdělanost rozumová jí měla sloužit.

Tyto své názory projevoval záhy. Již 1846 v »Pražsk. Novinách« (4, 1) píše, že pro universitu a na universitě bez německého jazyka se neobejdeme (ovšem byla tenkrát universita jen německá), na gymnasiích a vyšších školách »by to ještě prošlo«. Avšak tu právě zjevuje svou pravou myšlenku: v průmyslových a podobných praktických školách tam němčina žáky jen zdržuje, je »překážka řádného věcnatého vzdělání«. Zejména udržuje a poškozuje velikou massu řemeslníků, musí-li tito 2–3 léta se napřed naučit němčině, aby mohli rozumět, co se jim říká.

»Táži se, v jakém jest spojení němčina s maltou a s úhelnicí? bude polír již lépe stavěti proto, že se naučil německy? Nikoli, ba naopak, kdyby se místo toho času, který s německou mluvnicí trávil, raději tím více ve svém umění stavitelském byl cvičil, lépe by své věci rozuměl.« Žádá tudíž, aby i na technice také se učilo česky — alespoň to vyplývá z jeho vývodů.

Později v týchž »Pražsk. Novinách« (1848, 223, 1) žádá zařízení, abychom se němčině mohli učit lépe: je zajímavo čísti, jak posuzuje jazykové úspěchy tehdejšího německého školství, že totiž se české dítě v německé škole sice naučí »žvachtat«, nikoli však němčině; které dítě do národní školy němčiny nepřineslo, jistě jí prý z ní neodnese. I žádá tudíž, aby se

němčině (na národních školách) učilo prostředkem řeči české. Žádá takovou znalost němčiny obzvláště pro hospodářský prospěch — aby český řemeslník od německých krajanů mohl si vydělávat.

Doplníme-li si k tomu, co Havlíček řekl proti školskému návrhu »Nár. Výboru«, tedy máme tyto jeho hlavní požadavky: Veškeré nižší školy praktické, i technika ať jsou české, ale ať se v nich (ve školách národních teprve v třídách vyšších) učí němčině jakožto předmětu methodou co možná praktickou, gymnasia a universita buďtež utrakvistickými. Různí, jedním slovem, školy reální a humanitní. Při gymnasiích a universitách má na mysli potřebu dvoujazyčných úředníků — všecko školství sloužící vzdělání hospodářsky praktickému (ovšem tedy i obecní) budiž české.

A z podobných důvodů prakticky hospodářských a humanitně vzdělávacích Havlíček, jak se pamatujeme, také posuzoval prospěch, jenž nám kyne ze znalosti některého jazyka slovanského. Sám svým příkladem nejlépe a docela názorně ukázal, jak mu neuškodila němčina a jak mu prospěla ruština, polština a také jiné jazyky slovanské.

Rozumí se, že tyto požadavky byly dočasné, že měly svůj smysl pro tehdejší poměry české literatury a českého školství. Dnes jsme dále, ač nikoli tam, že by si Čech bez němčiny již mohl zjednat vyššího vzdělání, jak se říká světového. Posud tedy in concreto němčině musíme čelit němčinou. To byl smysl vývodů, které jsem o věci té napsal do »Čas. Č. Studentstva« (I, 1889 č. 2; teď také v Krisi, 123). Nalezám i zde, jako téměř ve všem, u Havlíčka potvrzení svých

názorů velmi milé a cenné. Formuloval jsem tenkrát problem tak: musíme se přičinit, aby český vzdělanec německy umět nemusil. »To jest: česká literatura, české školy, česká společnost vůbec musí dospěti tam, že dovede svými vlastními prostředky vychovati a vzdělati své členy tak, že český vychovanec a vzdělanec se ctí obstojí před každým vzdělancem jiným. Toho však nedosáhneme hromováním proti němčině, nýbrž tím, že si pořídíme potřebné vzdělavací prostředky. Proto musíme upřímně poznati svou chudobu, musíme ji poctivě cítiti, pak všemožně se vynasnažíme, abychom co nejdříve měli, čeho se nám v míře tak veliké nedostává. Kdo však od němčiny zrazuje, nepodávaje zároveň přiměřených prostředků, snižuje niveau vzdělanosti. Na ten čas čerpají téměř všickni vzdělanci čeští poučení z literatury německé.«

To myslím je také podstata jazykového programu Havlíčkova. Také ve článku o »Slovanské politice« nalezám mnohé, co jsem stejně formuloval — opakuji, jsme dnes dále, než jsme byli roku 1848, ale i Němci jsou dále, než byli tenkrát a proto obtíže v podstatě stejné, ba těžší, jak říkávám.

Havlíček znal lidi a znal chvilkové nadšení slovanského vlastenectví a proto bral poměry jak byly a hleděl nejvíce užít němčiny. Před Němci se právem nemusil stydět, neboť vzdělanost školská a knižní, ačkoli je nad míru důležitá, není člověkem celým a nerozhoduje o národní rovnoprávnosti. Tak stojí věci posud: právě fakt, že nedostatek svůj cítíme a doznat se ho neostýcháme, je důkaz síly, třeba by tomu strážcové officielního vlastenectví nerozuměli.

Havlíček proto i ve svém veřejném jednání své

znalosti němčiny neskrýval. V jediné své vzpomenuté řeči (1848, 11, IX viz NN 14, IX) ve vídeňském parlamentě žádal, aby se předměty, o nichž se má hlasovat, přeložili polsky nebo rusinsky. Když se ozval hlas Slovince a Moravana, že by se totéž musilo žádat pro jazyk slovinský a český, vyložil Havlíček, že toho nežádá, proto že poslanci čeští náhodou skoro všichni německy rozumějí. Když proti tomu pravice reptala, Havlíček si vzpomněl na rovnoprávnost do litery a prohlásil, že nechtěl jednání sněmovní protahovat, že však ovšem v novém parlamentu říšském Čechové svého jazyka užívat musejí.

Že pro tuto svou »mírnost« Havlíček velmi důrazně hájil práva jazyková proti přehmatům vládním dokázal zřejmě, když vláda vydala (1848, 28, VIII) zatímní nařízení, jímž se čeština na gymnasiích zavádí jako předmět nepovinný; Havlíček v »Nár. Novinách« ihned (10, IX) interpelloval ministerstvo pro toto pohanění českého národa, neustávaje i později bojovat pro slušné naše požadavky.

Upozornil jsem již, jak roku 1848 v našich kruzích národních němčina ještě byla obvyklá. Ukázal jsem na fakt, že studenti tenkrát žádali, aby se ve školách učilo oběma jazykům: Frič (Památky II, 280) ve svém původním návrhu, umluveném se Smetanou, žádal, aby oba jazyky uvedeny byly do všech nižších a nejvyšších škol — a Frič byl radikálem! Tolik němčiny nepřipouštěl ani Tomek ve svých návrzích, žádaje, aby se ve školách triviálních němčině neučilo. A »Slovanská Lípa« v návrhu na rovnoprávnost na pražských gymnasiích také prohlásila zásadu, že »každý vzdělanec obou zemských jazyků úplně mocen býti musí.«

Havlíček patrně nebál se němčiny, že by zkazila původnost českou — na sobě samém měl tomu dobrý příklad; víme již, jak nejen v mládí, ale i později sám v intimních stycích užíval němčiny. Třeba že horoval pro národní nedotčenost Slováků a toužil na neryzost Čechů z království, přece z praktických důvodů němčiny se nevzdával. Posuzoval věci příliš realisticky, aby v praxi byl podlehl národnostnímu romantismu.

Žádal-li tedy znalost němčiny pro nás, naopak nestál o to, aby se Němci učili češtině; ba právě Němci sami citují se zálibou Havlíčkův výrok, že bude s naším národem zle, jakmile Němci se budou učit česky. Dojista zasluhuje povšimnutí, že v poslední době právě z německého tábora radikálního doporučuje se německé mládeži studium češtiny podle známého výroku Bismarckova, jenž deputaci německých studentů rakouských odporučoval znalost jazyků, aby národy cizí takto snáze mohli ovládat.

§ 104. Při ustanoveních jazykových už tenkrát jako dnes obtíže dělaly *kraje a místa jazykově smíšená*, ať už smíšení bylo *historicky dáno* (*ostrovy* jazykové a *města*) anebo ať teprve vznikalo *stěhováním*.

Havlíček o obou případech se pronesl a opět tak, jak by mnozí neočekávali.

O svobodném stěhování vyslovil se v znamenitém »Výkladu oktrojované ústavy od 4. března« NN 49, 14, III) a vyslovuje se proti svobodnému stěhování, jež oktrojírka zaručovala. »Hlava tato jest k tomu účelu, aby se mohli Němci poznenáhla všude rozplemeniti, a jak jich někde bude několik, mají právo dle § 4. základních práv o školu a úřad žádati, a tak bude

konečně asi za 20 let dosažen ideál ministerské politiky, t. j. Rakousko bude jen veliká kolonie německá. Budou sice všichni národové stejně oprávněni, ale němčina bude mít tu výhodu pro sebe, že bude všude v Čechách, Moravě, Polsku, Rusi, Uhrách, Sedmihradech, Srbsku, Chorvátsku, mezi Slovinci a v Italii stejně oprávněna, a každý tedy, kdo počítati umí, vidí z toho, že bude při vší rovnoprávnosti němčina nejméně desetkrát tolik oprávněna, jako každý jiný jazyk.«

Havlíček pro svou kritiku oktrojírky byl obžalován, pře dostala se před porotu (13, IV) a tu vysvětlil svůj výrok, čelící proti svobodnému stěhování takto (NN 14, IV): »Já nejsem proti svobodnému stěhování, ale jen pod dvěma výjimkama: předně že se nemá nikdo stěhovat tam, leč kde ho dobrovolně přijmou, a za druhé, že se má ve své nové vlasti chovati tak, jak je tam obyčej.«

Springer (Protokolle XLVIII) ukazuje na tyto názory Havlíčkovy, jak Havlíček pochopil, že rovnoprávnost je otázka moci — roku 1849 svobodné stěhování prospívalo prý Němcům a proto prý Havlíček ho nechtěl, dnes svobodné stěhování prospívá Slovanům a proto prý jsou dnes pro ně nadšeni tito. Není pochybnosti, že Havlíček nedržel se litery a že přihlížel ku věci; avšak před porotou docela jasně řekl, proč oktrojírka je pro svobodné stěhování — z byrokratické pohodlnosti a nikoli z rovnoprávnosti. Než nehledíc ani k tomu, Havlíček to, co řekl před porotou, mínil docela upřímně a jinak, než Springer vykládá. Vždyť tenkráte stěhovali se již i Slované a zejména my Čechové (na př. do Vídně) a to Havlíček

věděl. Sám nedlouho po řeči před porotou, mluvě o národních menšinách, řekl v »Slovanu« (Slovanská politika: I a 554), co míním slovem: rovnoprávnost a národnost.

»Národnost znamená u nás, aby tam, kde národ náš bydlí, i vláda byla česká a aby se užívalo jak při soudech tak při úřadech a při všech veřejných příležitostech jazyka národního, aby čeští úřadové nejen k lidu, nýbrž také vždy mezi sebou až do nejvyšší instance užívali národního našeho jazyka. — Když to bude, rozumí se všechno ostatní — totiž užívání národního jazyka ve školách v církvi, v občanském životě, v literatuře — samo sebou. Tak to již nyní mají Chorvaté, proč tedy i my bychom neměli? Slova, všude, kde náš národ bydlí, béřeme ve smyslu slušném a poctivém, nemajíce při tom žádnou jezovitskou reservationem mentalem (totiž podvod za lubem), ne snad abychom chtěli všude, kde několik Čechů bydlí, neb v každé odtržené české vesnici míti české řízení vládní, způsob to, kterým Ost-Deutsche Post a Deutsche Zeitung a jim podobní lidé chtějí v Rakousích rovnoprávnost národní přiváděti ad absurdum a činiti ji nemožnou. Jakož my se odříkáme každého ostrova národního a zanecháváme jej té národnosti, ve které obklíčen jest, tak i žádáme zas, aby se jiní toho samého odřekli, a aby se národnosti k potřebě zemské správy slušným způsobem arrondovaly (zaokrouhlily). Dle té zásady zanecháváme ty krajiny v Čechách, ve ktetých Němci nepřetržitě pohromadě bydlí, pod správou německou. Dle této zásady považujeme ku př. Prahu za české město a Liberec za německé, ačkoli v Praze také Němci a v Liberci také

Čechové bydlí. Rozumí se při tom, že nechceme být ani tak nesnášenliví, abychom netrpěli ku př. Němcům v Praze pro jejich potřebu německé školy a chrámy a všeliké ústavy, které by si k prospěchu svému založiti chtěli, abychom je snad nutiti chtěli k přijímání českých úředních spisů atd. Nedá se ovšem všecko až do nitky vypočítati, ale dosti na tom, jestli pravíme, že chceme slušnost a vzájemnou sousedskou lásku a shovívavost, stavíce za první pravidlo: Co nechceš, aby ti jiní činili, nečiň jim!«

To je jistě místo velmi důležité a zajímavé: Havlíček tu není neochoten uznat uzavřené území německé, ovšem i české! Havlíček tedy přál jazykovému ohraničování okresů, aby bylo smíšeného území co nejméně, a jak sám říká, měl při tom také na mysli snadnost správy.

Na jiném místě vyslovil princip, který se od roku 1848 po dnes pořád více a více ujímal; vyslovil totiž zásadu tu, že se rozdělením jazykovým, odstraněním správního utrakvismu oběma národům nejlépe poslouží — zůstaneme vždy dobří přátelé Němců, ale jak říká sám Němec: »Drei Schritt vom Leib« (t. j. po česku: Já pán, ty pán!), (NN 49, 24, II.)

Není pochybností, že tyto názory jsou důsledkem národnostního programu a zejména programu federace národopisné, jíž se Havlíček podle Palackého držel.

§ 105. V době Havlíčkově u nás také otázka židovská stávala se palčivější.

Roku 1848 v Praze staly se výtržnosti proti židům a jejich příčiny charakterisují stav věci: židé hlásili se k německému národu a k vládě proti nám, židé

nepoměrnou většinou byli pionýry kapitalistického podnikatelství a massa našeho lidu byla ještě vychována v názorech zemědělského bytu poddanského. Židé stavěli se tudíž na roveň cizincům. Havlíček sám ve zmíněném článku o D. Morrisovi (Sl. Ib 965) uvádí jakožto samozřejmé, že náš pracovní lid je zanedbáván ve »fabrikách náležejících větším počtem dílem cizincům nebo židům«.

Když 1846 vyšly »České listy« Siegfrieda Kappera, Havlíček posoudil je v »Č. Včele« (6, XI) a literárně odsoudil; snaží se úsudek svůj dokázat co nejpřesvědčivěji proto, že si nepřeje, aby židé se k nám připojovali.

Nebeský totiž a právě v »Č. Včele« roku předchozího (1845 1, IV a násl.: Židovské zpomínky) vřele ujímal se židů, cituje mezi jiným výrok Hamannův, že jsou »divem« a Molitora, že jsou »korunou člověčenstva«, která však teď pro nevzdělanost a nesnášenlivost musí nositi na kabátě žluté flíčky. Nebeský se tenkrát (ve Vídni) přičiňoval, aby naší literatuře získal židy, mezi jinými také Kappra. Havlíček zove to »choutkou excentrickou« a jí, nikoli vlastnímu puzení, připisuje vznik »Českých listů«.

Havlíček židy za Čechy pokládat nechce z těchto důvodů. » . . . při Israelitech se nesmí jen ohled bráti k víře a náboženství, snad tak, jakoby Čechové co do víry i katolíci i protestanti i mosaité i snad mohamedáni býti mohli, nýbrž hlavně také k původu a národnosti. A jak tu mohou Israelité k českému národu náležeti, když jsou původu semitického? To můžeme spíše Němce, Francouze, Španěly, Angličany atd. k národu svému počítati nežli Židy, neboť všichni tito

národové mají s námi větší příbuznost než Židé. Nesmí se tedy říci, že Židé v Čechách neb na Moravě bydlící jsou Čechové náboženství mosaického, nýbrž považovati je musíme za národ zvláštní, semitický, který jen nahodile u nás bydlí a někdy naší řeči rozumí neb ji umí. A zkušenost ukazuje, že hlediště to, s kterého my na židovstvo patříme, pravé jest. Neboť se zajisté všickni Židé, ať si bydlí v kterékoli zemi a v kterémkoli díle světa, považují za jeden národ, za bratry a nejen za stejnověrce; a svazek tento, který je do hromady víže, jest mnohem silnější než ten, kterým k zemi své (v které bydlí) připojeni jsou. A že nelze zároveň míti dvě vlasti, dva své národy a dvěma pánům sloužiti, toť bohdá dokazovati nemusíme. Pročež musí, kdo chce být Čechem, přestati býti Židem.

Havlíček připouští, že židé za silného panství národnostní idee jsou v nemilém postavení, neboť bylo by nepraktické, doufat v obnovení národní samostatnosti židů a chtít pěstovat jazyk hebrejský — Havlíček míní, aby přijali moderní ideu národnostní, ale aby se připojili k Němcům, jejichž jazyk de facto již přijali, jak to prý nejlépe viděti na židech našich, polských a uherských.

Toto odmítání Židů je v odporu s Havlíčkovou theorií o podstatě národnosti. Sám totiž pro dobu nynější vidí národnost hlavně jen v jazyku: stanovisko jeho nedalo se vůbec držet a proto Havlíček své názory pozměnil v antisemitism mnohem mírnější.

Když židé oktrojírkou obdrželi rovnoprávnost, ozývali se proti jejich emancipaci mnozí. Ve »Slovanu« 1850 (I c 1325) Havlíček má článek: Emancipace židů.

(Již nepíše *Žid* jako v článku proti Kapprovi, ale *žid*!) Obdržel totiž ze Soutic dopis, v němž dopisovatel horlí proti antisemitskému kázání místního faráře; Havlíček dopis otiskuje a při tom vykládá o věci svůj názor vlastní.

»My nechceme náležeti do počtu oněch, kteří se varují obecenstvu něco nemilého, byť i pravdivé bylo, do očí povědíti, a kteří se jistým zakořeněným a oblíbeným předsudkům vždy vyhýbají, obávajíce se, aby snad okamžitou náklonnost něčí neztratili. Dle našeho mínění jest největší politika a spolu největší chytrost, držeti se vždy dle svého dobrého přesvědčení, a neohlížeti se nic na to, jestli někdo časem svým s tím nespokojen jest a byť by si i časem někdo zažehral: konečně pravá pravda zůstane vždy na vrchu.

Tak to jest i s emancipací židovskou. Jisto jest a upírati to nebudeme, že veliká většina našeho lidu proti této emancipaci židů jest, a že jenom s nelibostí nesla stejná práva, která židé skrze oktrojovanou ústavu od 4. března obdrželi: dodati můžeme i to, že se ještě i posud mnohé obce všemožně brání, aby se mezi nimi usaditi nemohl navzdor nabyté rovnoprávnosti žid. Ba připouštíme ještě více, a řekneme, že ani takovým obcím za zlé pokládati nemůžeme jejich bránění se proti židům, když totiž povážíme činnost obyčejnou židů jednotlivých (výjimky jsou ovšem i zde), usazených mezi křesťany. Jak známo, považuje žid dle svých náboženských předsudků každého jinověrce za nepřítele svého*) a dovoluje si proti němu všeličehož v obchodu,

*) V čem ostatně se již naši katoličtí ultramontáni také židům rovnají, tak že by divu nebylo, kdyby proti kacířům do pole vytáhli a je potlouci chtěli jako v starém zákonu židé Filištínských.

čehož si proti stejnověrci nedovolí. Obchod a živnosti židovské na takovémto základu vedené ovšem musí býti na škodu celé obce, ve které se žid usadí a známé jsou již v tom ohledu stesky, že žid všemožně lid na dluh píti neb kupovati láká, aby k lichvě příležitosti nabyl, že všechno kupuje bez ohledu a tudy zkaženému služebnému lidu ba i manželům lehkomyslným příležitost podává, doma věci odnášeti a do židovny za špatnou cenu prodávati atd., dále že žid nikdy skoro živnost neprovozuje, při které by silně pracovati musel, že se vždy jen čachrování atd. drží. Jest to v celku všechno pravda, ale přece po dobrém, rozumném a poctivém rozvážení celé věci nemůžeme být jakož liberální a o rovnoprávnost bojující lidé proti židům.

Když bez všelikých předsudků a trochu protřelejším okem, ze známosti totiž dějin člověčenstva nynější stav židů považíme, shledáme hned, že právě poroba jejich bývalá a nedůstatek stejného s námi práva přivedl je na nynější stupeň jejich obyčejů a spůsobů a že oni sami buď jen málo buď docela nic vinni nejsou své nynější pokaženosti. Vlády staré obyčejně dřely židy v pravém smyslu toho slova, žádaly na nich daně tak veliké, že skutečně na poctivý spůsob nelze bylo tolik vytížiti, neboť tyto vlády považovaly židy jako nějaké živé stříbrné a zlaté doly, z kterých se ustavičně těžiti dá; kromě toho byl žid dle nekřesťanských a pravému duchu Kristovu zcela protivných tehdejších předsudků z nejhlavnějších lidských práv vyloučen, nesměl kupovati statky a pozemky, nesměl provozovati jisté živnosti, ba i právo k ženění musel koupiti za nesmírnou peněžitou cenu, a při tom zakoušeti největší potupy a odstrkování v životě. Jest

divu, že při tom neměl žid žádné lásky ku křesťanům takto nekřesťansky s ním jednajícím? Jest divu, že užíval, jsa slabý a utiskovaný, všelikých tajných cest k ubližování svým nepřátelům a že pokládal proti nim všechno, i nejhorší, za dovolené? Jest divu, že nemaje žádného práva, žádné cti ve veřejném životě, hrabal jen dovoleným a nedovoleným spůsobem peníze, aby za ně mohl alespoň pokoutně uplácením dosáhnouti něčeho lepšího pro sebe? — Ba není to všechno nic divného, a strany židů může se říci vším právem: Jak jste si je udělali, tak je máte. —

Nelze však pochybovati, že židé dosáhnuvše stejného práva s námi časem svým velikou část necností svých odloží, poněvadž tyto necnosti neleží snad v povaze kmene israelského (každý národ zajisté jest stejně cnostný a necnostný), nýbrž jen v okolnostech, tak jako každý světem prošlý a zkušený člověk o tom ví, že stejné spůsoby, které mají židé u nás,*) nalézáme též ku př. u Arménů a Řeků v Turecku a vůbec v menší neb větší míře u všech utlačených národů, kteří mezi utlačovateli svými bydlí.

Ovšem, že očekávati nelze, že by snad po pouhém prohlášení rovnoprávnosti, hned jak by uříznul, všichni židé svého starého Adama svlékli a všemi ctnostmi svobodných a rovně oprávněných občanů svítili: co tolik věků zplodilo v charakteru tohoto kmene, to jeden rok neb jen jeden den nepromění, ale co čas

*) Rozumí se samo sebou, že nikdy nemyslíme všechny židy, nýbrž jen větší část, poněvadž každý jistě ze své zkušenosti též israelity zná, na kterých obyčejné nectnosti utlačenců zcela nepozorujeme žádné, a kteří též všeobecnou vážnost požívají.

zkazil, zase čas napraví. Přispívejme jen i my sami k této reformě židovstva, chovejme se také skutečně i v životě ke svým israelitským spoluobčanům tak jako k rovně oprávněným, netupme jich, nesnižujme je, nesužujme je žádným způsobem, a zůstaly-li na nich lpěti ještě mnohé známé obyčeje z předešlého času, snášejme je zatím, jsouce pamětlivi příčin jejich. Ostatně mají to křesťané vždy jen ve vlastní moci, aby se proti všemu tomu, co se obyčejně nechvalitebného židům připisuje, ubránili. Nedej se ošiditi, nedělej lehkomyslně dluhy, buď opatrný: to jsou skoro všechna pravidla, s kterými se ubráníme, a proto považuje vsechny řeči, jako by emancipace židů mohla všem ostatním tak velice uškoditi, za marné a přepjaté. Jestli jsme skutečně tak bídný a ničemný národ, aby nás několik tisíc židů ve všech obchodech atd. předehnalo a předstihlo: věru nestojíme ani za politování!

Avšak není tomu tak a přesvědčíme se brzy, že emancipace židů v celku nám ani dost málo neuškodila, nýbrž prospěla ještě, jakož musí prospěti každá spravedlivá věc. A ať si mluví kdo chce co chce, nespravedlivé jest každé politické utiskování.

Že ostatně též i židé ze své strany podle toho jako rovně oprávnění občané se chovati mají, užívajíce opatrně svých nově nabytých práv a nedráždíce nikde lid proti sobě, rozumí se samo sebou: zvláště však by větší náklonnosti k zemi té míti měli, která jest jejich otčina, a nechovati se v ní vždy jako pouzí cizinci, což by jim zajisté dopomohlo ještě dříve k uznání u ostatních spoluobčanů.«

KNIHA PÁTÁ.

HAVLÍČEK A ČESKÁ OTÁZKA.

Hlava XVIII.

HAVLÍČKOVA POLITIKA NEPOLITICKÁ.

Politika národa nesamostatného musí směřovat k nejdokonalejší sebesprávě. § 106. Radikální illuse Bakuninské a jejich následky v květnu 1849. Havlíček povzbuzuje k politice nepolitické. Havlíčkův návrh všenárodní organisace spolkem nepolitickým: »Jednota Komenského«. § 107. Politika nesamostatného národa. Příklad myslitelů polských: polská filosofie messianistická. Havlíček dovolává se filosofie Trentowského. Česká humanita, polský messianism, ruské slavjanofilství. § 108. Filosofie a politika. Charakter filosofie české: Havlíček. Potřebujeme ještě Havlíčkova nepolitického spolku? Veřejná kritika a diskusse.

§ 106. Havlíčkova vlastní činnost politická byla buditelská. Skládaje všecku svou naději ve vnitřní sílu národa a jeho vzdělání, vzdal se mandátu a pospíchal do Prahy do svých Nár. Novin. Havlíček dobře vycítil, kam se věci skloňují, a dobře postihl, čeho lidu je potřeba. Proto nebyl překvapen reakcí, vystupující v březnu 1849 již zjevně — ale byla mu příčinou, přemýšlet o tom, jak postupovati i za reakce. »Nepůjdeť svoboda sama od sebe, nepřijdeť z pouhé milosti králů a mocnářů, nepřijdeť najednou v okamžiku: my sami musíme

si ji v potu tváři zasloužiti, z vlastní síly...« však jsme již tento jeho program pro rok 1849 četli.

Šlo brzy o to, jak politicky pracovat bez parlamentárního zastupnictví a bez svobody tisku, a jak to provést, aby práce byla stejně úspěšnou. Havlíček poznal příčiny reakce, poznal, že příčiny ty tkví právě v nedostatku vzdělání a uvědomění vlastního lidu i počal tedy svou (zde se může právem říci:) politiku nepolitickou.

A počal ihned, sotva že dána byla oktrojírka a že reakční zákony spolčovací a tiskové byly prohlášeny. Maje ve zvyku užit prostředků, jichž je na snadě a hned, měl plán hotový brzy — přetvořit Slovanskou Lípu ve spolek nepolitický a takto působit tím horlivěji a bez závady.

Dne 13. března (1849) Vávra učinil návrh (na radu Havlíčkovu? Malý III, 18: z malomyslnosti), aby se Lípa přetvořila ve spolek národní. Návrh se radikálům nelíbil; »Več. List« (14, III) píše, že prý výbor a členstvo v překvapení vypadali jako pták, když zočí »div hada (Klapperschlange)«. Záležitost odevzdána kommissi a referent její Vávra navrhl (26, III), aby Lípa politickým spolkem — zůstala. Havlíček odporoval a vystoupl. Vystoupení své prostě oznámil (NN 49, 28, III), ale radikálové ve »Več. Listu« počali mu vytýkat strach, donquichottství atp. Havlíček na to (NN 31, III) vysvětluje, že v Slovanské Lípě slovo má »nerozum a ještě něco horší«, jmenuje výslovně Gauče, Sabinu a j. Na to dostalo se mu od Več. Listu epithet: denunciant, podlý lhář atp.

Stalo se, co Havlíček předvídal: radikálové si ještě jednou zahráli s Bakuninem; barikád tentokrát sice

nepostavili, stačily dalekosáhlé plány písemní a ústní, ale nad Prahou prohlášen stav obležení, jenž z milosti Bachovy šťastně trval až do r. 1853! Ovšem za to měl Frič a jeho kamarádi potěšení, udělat k Bakuninovi výlet do Drážďan, hrát si falešnými passy a vidět spiklence, jako Ledru-Rollina a j., kteří počítali na -- »husitské cepy a polské, kosy, aby v nejkrajnějším nebezpečí pomohli obecně doklepávající demokracii na nohy!» Frič líče tyto naděje Ledru-Rollina, naivně napsal: »Mohl a směl jsem mu bráti podobnou illusi, jsa rád, že se tam na Sekvaně po tolika stoletích na Čechy, to v dobrém smyslu, konečně alespoň pomýšlelo? — Bakunin porozuměv tomu, jal se naši o svatodušních svátcích osvětlenou chrabrost vynášeti, tlumenou prý ničemnými jen šosáky, a vykládal Francouzovi divuplné naše obrození z kořenů utlačeného lidu po dvouvěkém úpadku, spustiv pak jemnou panegyriku na chrabrý náš venkovský lid, jehož sice byl také zde onde poznal, naučiv se vážiti si ho u porovnání s porobeným ještě ruským mužíkem — ale z každého druhého slova vřelé té chvály vyzníval přece ohlas Arnoldova horkokrevného líčení, které udržovalo Bakunina v přílišných illusích, že možno naň již vážný úkol, ne-li iniciativu svěřiti.«*) A jakoby nic vykládá Frič dále, jak tajný zástupce francouzský pospíchal do Paříže a sice se všemi těmi illusemi, v nichž Bakunin i Frič jej utvrdili — »stiskl i mně srdečně ruku a poručil se. Pospíchal do Paříže, pln jistoty, že záhy po jeho odjezdu z Drážďan celé republikánské Německo vzplane, a Češi, Poláci, Maďaři i s Jihoslovany

*) Frič IV, 160 v kapitole: Pravda o »májovém spiknutí« až k mému zatčení.

že podniknou chutě poslední zápas s ruským ochráncem veškerého zpátečnictví v staré Evropě . . .« Bakunin utvrzoval v illusích Ledru-Rollina — Bakunina Arnold a Frič (třeba Bakuninovi na konec odkryl slabost své strany) — Ledru-Rollin spoléhal na Němce a národy rakouské a Poláky — Bakunin a Frič zase na Francouze . . . Jaká to úžasná mělkost pod titulem lásky k svobodě a člověčenstvu, jaká to nesvědomitost, hrát s životy sta a tisíců lidí jako kavárenskými kartami, jaká to de facto pod rouškou lidskosti nelidskost. jaké to zpátečnictví a barbarství — ovšem radikální, ale barbarství.

Havlíček ovšem věděl a tušil, co se zase se strany radikální strojí a proto jeho boje v Slov. Lípě a opětné potyčky s radikálními listy. Slovy docela srozumitelnými varoval své radikální odpůrce (viz NN od jeho vystoupení z Lípy až do nové katastrofy) — »denunciant« byla stereotypní radikální odpověď.

Stalo se tedy zase po vůli radikální a ovšem »denunciant» pak měl příležitost pracovat, když radikální illusionisté v nelidských vězeních musili pokračovat ve své nelidské politické poesii, vlastně fantastice . . .

Nezbyla po radikálně-reakcionářském nadělení než politika — nepolitická. Neboť tímto slovem myšlenka Havlíčkova skutečně dá se objasnit nejpřípadněji. Tomu slovu, kdo pozorněji stopoval jeho boj proti radikalismu, rozumí již bez výkladu.

Jak už řečeno měl svůj plán se »Slov. Lipou«. Ale ta se pod vedením radikálů zpěčovala, konečně zastavila svůj denník (koncem dubna), jednala o vydá-

vání týdenníku, ale ovšem nedošlo k tomu a »Slov. Lípa« a její filiálky uschly...

Havlíček neměl pokoje. Radikálové zavřeli své redakce, ale on, když mu redakci zavřeli také, šel do »Kutné Hory« a ve »Slovanu« propagoval svou myšlénku a své plány dále. Hned uvedený programový článek o slovanské politice, psaný v červenci (1850), vrcholí v idei, že je nevyhnutelná potřeba »politicko-národního spolku«, jenž by byl v čele každého národního konání; praví, že bez takového střediska naše působení je roztrhané a nevýdatné. Návrhy, které děla, prozrazuji již, jak si žádoucí organisaci představuje. Zároveň slibuje, že předloží návrhy a plány další. Plány ty také brzy předložil a sice 2. listopadu 1850 (Sl. Ic 1471) »Návrhem nového spolku nepolitického«.*)

Havlíček nedal se ve svém úsilí mýlit a myšlénku svou stále měl na mysli a projevoval.

Podáme návrh ten, a celý, proto že jeho podrobnosti jsou zároveň dobrým obrazem postupující reakce, ale zároveň také obrazem našich literárních a kulturních nedostatků; hlavně ovšem běží o pochopení Havlíčkovy myšlénky, organisovat celý národ k promyšlené a účelné práci všekulturní, dáti jednotlivým částím a údům národního tělesa, oči, rozum, vědomí, ducha — ducha jednotného, celého, živého.

»Všeobecná jest stížnost, že obležením v Praze celý pokrok náš v literárním i národním ohledu zastaven a přetržen jest. Čekáme ustavičně na zrušení obleženosti; čekáme již půl druhého leta a budeme

*) Zde se již ustálil na názvu »nepolitický« — dříve mluví o spolku »politicko-národním« nebo »národním«.

snad ještě déle čekati — všechno na darmo. Zatím ale ve všem půjdeme nazpátek, nejen v tom, co se od r. 1848 teprva rozvíjeti začalo, nýbrž i v tom, na čem jsme již dávno ještě za absolutní vlády pracovali. Jisto jest, že každý, kdo nepokračuje, jde nazpět, neboť nečinně se chovati, jest již nazpět jíti, protože nevyhnutelně pozadu zůstati musíme, když jiní ku předu kráčejí.

Změnami nastalými od rozpuštění sněmu říšského, o jest, abychom se zřejmě vyslovili, reakcí jak politickou tak národní stalo se také, že strana naše, která r. 1848 jako řeka povodní se po celé zemi rozšířila, opět obmezena jest skoro jen na počet těch vlastenců, kteří jimi byli již před r. 1848. Co slabého, neupřímného se mezi nás zatím přimísilo, odklidilo se opět, a jen v lidu samém nabyli jsme patrné podpory.

Cheme-li však účelu svého, totiž zvelebení národu slovanského vůbec a česko-slovanského zvláště docíliti, chceme-li udržeti a zvětšovati vliv svůj v Rakousích, nevyhnutelné jest, abychom všemožně hleděli rozmnožovati intelligenci, duševní schopnosti a vědomosti mezi sebou, neboť rozum a převaha duševní musí konečně všude zvítěziti. Dále zapotřebí jest, abychom síly své spojili, společně dle jednoho plánu a pořádně působili, neboť činnost jednotlivců rozkouskovaná a nepořádná nikdy neprovede tolik, co spořádaná. K tomu účelu by ovšem nevyhnutelně zapotřebí bylo nějakého spolku politického, by, od národu uznán za vůdce, řídil všelikou naši politicko-národní činnost. Avšak okolnosti nynější nejsou podle toho, aby takový spolek založen a s prospěchem veden býti mohl; obležení v Praze činí jej nemožným.

Jestli však jedno nelze, nepomíjejme také všeho ostatního, nýbrž řiďme se dle okolností a dělejme co možná. Jestli tedy nelze nyní síly spojiti, možná jest přece rozmnožovati je a připravovati pro budoucnost.

Že nám nechybí schopných hlav, jest i od cizozemců uznáno; že ale mnohý, jenž by národu našemu k dobrému prospěchu a časem svým i ke cti sloužiti mohl, pro nepříznivé okolnosti zakrní neb přinucen jest těžkými starostmi o chléb další vzdělání své zanedbati, že mnoho dobré vůle jest mezi mladíky našimi, ale obyčejně málo prostředků k provedení — toť jistě každý již mnohdykráte sám žalostně pozoroval. Kolik našich schopných mladíků moří se proti vlastní vůli v seminářích a volí si jen z nedostatku prostředků stav, ve kterém na polo ztraceni jsou pro národ a nespokojeni na celý život; kolik bychom získali tím, kdyby mnohému, jenž v bídných okolnostech velmi nevýnosnými kondicemi se živiti a tím větší díl času ztratiti musí, příležitost se poskytla, aby mohl sám sebe dle libosti vzdělávati; jak by se rozmnožil počet naší intelligence, kdyby leckterému mladému muži opatřila se příležitost viděti cizí, dále pokročilé země, jak by prakticky vzrůstala slovanská jednota a vzájemnost, kdybychom opatřili našim mladíkům příležitost, žíti nějaký čas mezi jinými Slovany, a jino-slovanským mladíkům zase žíti u nás v Praze? Osud nevždycky spojil se schopnostmi a s dobrou vůlí také prostředky a proto zapotřebí jest napomáhati tam, kde jsou schopnosti spojené s dobrou vůlí.

U jiných národů, kdežto i nejzámožnější sebe s chloubou počítají k národu, lehko jest mladíkům schopným najíti podpory, ba kdekoli se tam jen vy-

skytne schopný a po něčem vyšším toužící mladík, hned se vyskytá i více takových, kteří za chloubu si pokládají, přispěti podporováním jeho k rozmnožení intelligence národní. Vzpomeňme si jen na maďarskou šlechtu, jak ona velikolepě podporovala všeliké umělce a učence národu svého a dopomáhala jim ku větší výtečnosti na nastoupené cestě.

U nás, kdežto chybí živel zámožných a obětivých národovců, dalo by se přece totéž a snad i mnohem lépe a prospěšněji docíliti skrze spolek, a již dávno choval jsem v mysli své návrh ke spolku, jenž by podporoval takové mladíky, o kterýchž naděje jest, že by časem svým národu k prospěchu a ke cti posloužiti mohli.

Nyní tedy vystupuji se svým návrhem před veřejnost a doufám, že najde účastenství u všech těch, kterým opravdu na lepší budoucnosti něco záleží. Abych snad nebyl chybně rozuměn, musím hned napřed podotknouti, že se zde nejedná snad jen o nějaké podporování studentů: to jistě děje se i tak, a nemáme u nás nikterak nouzi o studenty.

Účel spolku, který zde navrhuji, jest takový, aby se mladíkům, o kterých jistá naděje jest, že by časem mohli v tom neb onom (buď uměleckém, neb průmyslném, neb vědeckém) oboru něco výtečného provésti, podala příležitost k lepšímu zdokonalení. Příležitost a podpora tato mohou býti dle okolnosti rozmanité: časem není více zapotřebí pro mladíka než seznámiti se s muži, jejichžto rada a příklad za krátký čas je dále přivede, než mnoho let osamotnělé pilnosti, časem jen zapotřebí zjednati mu příležitost ku čtení knih, opatřiti místo v nějakém větším domě buď zde

neb v cizině, aby seznal jiné poměry života, časem zapotřebí jest arci naprosto také peněžité podpory.

Dle nynějších našich okolností dala by se činnost takového spolku rozděliti na tři hlavní oddělení, totiž: 1. Domácí podporování výtečných mladíků. 2. Opatření našim mladíkům příležitosti k poznání osobně jinoslovanských krajů a jinoslovanským ku poznání našeho. 3. Podporování našich mladíků výtečných a již dále pokročilých, aby mohli poznati cestováním cizí země.

Organisace (vnitřní zřízení) spolku mohlo by býti asi následující: Celý spolek by spravovalo řiditelstvo, sestavené nejméně z jednoho hlavního řiditele a z tří řiditelů (každý pro jedno oddělení) a dle potřeby i více osob. Dále má spolek všude, kde zapotřebí jest, své jednatele, kteří jsou ovšem tak jako řiditelové jen neplacení údové spolku; konečně jsou údové, totiž mužové takoví, kteří zavazují k provedení účelu spolkového ročně jistou část peněz buď sami ze svého dáti neb jinak sebrati aneb jinak účel spolku činně a obětovně podporovati. Bližší zřízení a stanovy spolku ovšem by se musely podrobněji a určitěji sestavit, jakož již k tomu návrh mám, a jenom na mínění ostatních krajanů čekám, abych dle toho svůj návrh, kde by zapotřebí bylo, opraviti a zjinačiti mohl. Jsem totiž ubezpečen, že tak jako já i velmi mnozí jiní důležitost a velikou prospěšnost takového spolku, jaký navrhuji, uznávají a ke zřízení a udržení hotovi jsou spolupůsobiti. Já alespoň pevné předsevzetí mám spolek takový buď v menším neb ve větším rozměru (dle sil spolupůsobících) stůj co stůj provésti, a ohlásil jsem návrh tento jen k tomu účelu, aby mi každý, komu na věci záleží,

své mínění, svůj návrh a svou radu o tom laskavě sdliěl (neb více očí více vidí, a více hlav má více smyslů), abych dle toho svůj návrh zdokonaliti a pak již ukončený k provedení obecenstvu našemu předložiti mohl.

K lepšímu vyrozumění účelu mého přidávám ještě některá objasnění o jednotlivých odděleních spolku a o spoluúdech.

První (domácí) oddělení bylo by ovšem nejdůležitější a jako základ všeho ostatního. Do jeho oboru by náleželo všímati si všude mladíků, ukazujících na sobě nevšední schopnosti, opatřiti takovým, kteří by pro chudobu svou jinak nemohli na cestě svého vzdělání dále postupovat, prostředky a příležitost k tomu. Jiným, kteří sice prostředky i dobrou vůli mají, kteří by ale bez povšimnutí a bez přátelské rady snad zakrněli ve všednosti aneb nepravou cestu nastoupili, muselo by se tím způsobem na pomoc přijíti. Rozumí se samo sebou, že pole činnosti pro toto oddělení bylo by neskončené, a že se ani všeliké způsoby a cesty k tomu zde v krátkosti vypsati nedají. K tomu účelu by musel míti spolek v každém našem místě, kde se nějaké vyšší učiliště (jako gymnasium, reálka atd.) nachází, zvláštního jednatele, jenž by tam dílem dle vlastního náhledu, dílem dle poukázání řiditelstva účely spolku zastupoval, to jest, schopným mladíkům, kde možná radou a také skutkem na místě pomáhal, a kde místní prostředky nestačí, u řiditelstva o pomoc spolkovou návrh učinil, aby vůbec spolku a řiditelstvu mladíky podpory hodné a nadané pro budoucnost oznamoval a navrhoval. Blahodějná činnost jednatelů, kteří by ovšem byli duše spolku, nedá se ani vypsati,

oni by byli jako dohližitelé, aby se žádná schopná hlava pro národ neztratila, nýbrž ještě za v času zachovala a zdokonalila. Vezměme pro příklad jen jednu stránku této činnosti: jak známo, nehledí rodičové u nás pranic na to, kam svého syna na studie dají, gymnasium jest jim jako gymnasium, a tak se stane, že mnohý stráví mnoho let na ústavě, která léta patrně jako by byl ztratil. Proběhne školy, dostane klasy a málo se naučí. Jak by posloužilo mnohé dobré hlavě, kdyby ještě v čas přišel na jiné dokonalejší gymnasium, oč dále by to přivésti mohl, kdyby hned prvních let studií svých náležitě použil pod dobrým vedením!

Rovněž tak musili by zase v druhém oddělení býti jednatelové ve hlavnějších městech jinoslovanských,*) kteří by rovněž tak bděli nad účelem spolku v tomto oddělení, jako svrchu dotčení jednatelové v domácím oboru. Jeden z velmi snadných prostředků byla by zde záměna (posud u nás jen mezi českými a německými rodiči v obyčeji), totiž aby jinoslovanští rodičové dávali své studující syny na rok, na dvě leta atd. k nám, a za to přijímali zase naše synky k sobě, což by jednatelové tito velmi lehce sprostředkovati mohli. — Kromě toho by mohli tito jednatelové našim dospělejším mladíkům opatřovati u znamenitějších rodin jinoslovanských místa vychovatelská, ku kterým

*) Kdyby spolek již větších sil nabyl, nesmělo by se ani knížectví Srbské ani vůbec tureckoslovanské země vylučovati z jeho činnosti, ovšem ale tím důležitější by bylo, zprostředkovati vychovávání více tamějších mladíků v Praze, a nepochybujeme, že by vláda srbská nápomocna v tom byla spolku, jakož doufáme, že by naše vláda nepřekážela. —

by ovšem takový spolek nejschopnější lidi vždy pohotově měl, a nejen těmto mladíkům, nýbrž i oněm jinoslovanským rodinám dobře se zavděčiti mohl. Kromě toho by zase musili jednatelové navrhovat spolku schopné jinoslovanské mladíky, kteří by chuť měli náš národ poznati a v Praze se vzdělávati, a kterým by spolek k tomu účelu dle potřeby nápomocen byl.

Kdyby síly spolku k tomu postačily, bylo by ovšem hlavní věcí, aby v Praze zjednal našincům příležitost naučiti se prakticky jihoslovansky a rusínsky, což by se snadno docíliti dalo, kdyby se vzdělanější a k tomu schopný mladý některý Jihoslovan a Rusín v Praze nějakým obstojným platem od spolku nadali, kteréžto místo by v Praze jistě mnohý rád na čas přijal.

Co se třetího oddělení týče, nahlíží každý důležitost cestování pro mladého člověka, a my pokládáme to za nejplatnější prostředek k poznenáhlé emancipaci naší od němectva, když se hodně mnoho našinců dokonale seznámí zvláště s Francouzskem, Anglickem, se sev. Amerikou atd.

Co se údů spolkových týče, rozumí se samo sebou že by každý z nich musel ve svém oboru, kde by se příležitost naskytla, celý účel spolku na zřeteli míti a jemu dle sil svých napomáhati, ostatně doufám, že by při tak chvalitebném účelu snadno bylo pro spolek dosti příspěvků sesbírati.

Ke cti našeho proslulého paedagoga Amosa Komenského, který též již před 200 lety jedině ve všeobecném vzdělání národu viděl pro nás nějakou lepší budoucnost, avšak bohužel! nenašel tenkrát možnosti k reformě našich škol, navrhuji ještě, aby spolek ten

přijal jméno »Jednoty Komenského« neb »Spolek Komenský«. —

§ 107. Co Havlíček vlastně myslil a kam směřoval, vyložit mohl nesnadno. Nejen k vůli censuře, ale také proto, že mu nerozuměli doma. Co zamýšlel a čeho dosahoval »Jednotou Komenského«, mohlo býti patrné —: »*užívati ve všem společně každé síly a silky*«. Avšak neběželo toliko o to sbírat a svazovat všecky národní síly pouze literární. Pro Havlíčka byl problem mnohem širší, těžší a hlubší. Totiž: *jak má se uvědoměle spravovat národ nesamostatný*, jak může národ nesamostatný, národ pod vládou nesvou *nahradit si vládu*?

Kdo pronikavějším okem pozoruje vývoj politický, postřehne, jak podmanění národové, zbavení své vlády, usilují o to, jak by si nahradili vládu vlastní; rozumí se to ovšem o národech vzdělaných a uvědomělých. V té příčině již Řekové, podmanění Římem, poskytují zvláštní příklad — Říman je pánem světa světským, ale podmaněný jím Řek je pánem toho světa duchovním a zároveň duchovním pánem svého pána světského. Ve vzdělaném podmaněném národě vyvíjí se zvláštní dovednost, nahraditi si vlastní vládu. Ovšem může dovednost ta voliti prostředky různé — různé podle vzdělanosti, mravnosti a vlastních cílů národních.

A nejen národové, ale jednotliví stavové a třídy, jsou-li potlačováni vládou nebo stavy a třídami jinými snaží se mimoděk tlak od sebe netoliko odvrátiti, ale, opříti se protitlakem. Příklad takového národa a třídy společenské zároveň (Havlíčkovi to ovšem neuniklo) dávají židé — králové a celá společnost je potlačovala, opovrhovala jimi, ale opovrženci mstili se a mstí

za opovržení, stali se často pány svých vznešených dlužníků.

Není možné, aby třída lidí myslivých nebo dokonce celý národ neuvědomil si, kam vlastně směřuje a co chce; není možné, aby lidé vzdělaní a uvědomělí nespravovali se sami, ať už politické okolnosti a hlavně fysická přesila s nimi nakládá jakkoli. Tak jak uvědomělý jednotlivec rozumuje o svém životě a své budoucnosti, tak ovšem o ní rozumuje celá třída lidí uvědomělých a vzdělaných a rozumuje o ní národ, t. j. všichni jeho uvědomělí a vzdělaní členové.

Kde tedy vláda není za jedno s národem, obzvláště tam, kde vláda je cizí a kde národ panuje nad národem (ačkoli i tam, kde vláda je vlastní, ale jde cestou jinou, než-li kterou jíti chce národ), tam přirozeným způsobem vyvíjí a organisuje se, řekl bych, národní vláda — organisace spravující svými orgány národ a nahražující mu vládu vlastní.

Snad objasním, co říci chci, příkladem z psychologie: u slepého zjemňují se ostatní smyslové a nahražují zrak; u hluchého zbystřuje se zase zrak atd. Psychologové tomu říkají »vikariát smyslový«. Obdobně u národa potlačeného vyvíjí se takový politický vikariát. Doufám, že tímto příkladem věc jsem znázornil — dalo by se o ní ještě mnoho mluvit, ale je důležitější, aby se o ní myslilo.

Posud všude vznikaly proti vládě veřejné vikariátní vlády tajné — tajné spolky politické a jejich organisace. Ovšem i vlády officielní, tedy veřejné, užívají posud tajenosti a tak stojí tajenost proti tajenosti, boj augurství proti augurství. Vyhání se ďábel belzebubem, ale ďábelství nemá právě pomocníků jiných — Kristus

ovšem vymícel ďábelství pravdou a její slovem. O to právě běží v odvěkém boji tmy světla a také tmy a světla politického. To pochopil Havlíček a odsud jeho boj proti reakci i proti radikálům, odsud jeho boj proti revolučnímu tajnůstkářství a radikálnímu augurství. Je možná, aby čtenář jestě nepochopil, jak na př. Ledru-Rollin, Bakunin, Frič v Drážďanech tvořili collegium čistokrevních augurů? Je možná, aby čtenář ještě nepochopil, oč v politickém vývoji vlastně běží a v čem spočívá skutečný a trvalý politický pokrok? Havlíček to pochopoval, Havlíček to z událostí roku 1848 a z historie vyciťoval.

V té věci Poláci a jejich politika po pádu Polsky bádavějšímu politikovi mohou sloužit velikým poučením. Vždyť bylo nemožné, aby tak četná třída, jako polská šlechta, třída vzdělaná a dosti bohatá, třída, která před rozdělením vlasti byla v držení politické moci, najednou a přes noc zapomněla, že ještě včera byla samostatná! V tom je veliký rozdíl mezi námi a Poláky. U nás vědomí bývalé samostatnosti vymizelo v době dávnější a po pohromách a bojích docela jiných; ale jak má a může zapomnět Polák nynější, že jeho otec a děd byl v samostatné říši Polské ten generálem, onen dokonce vojevodem, třetí zase kastelánem, čtvrtý podkomořím, sudím nebo alespoň korouhevníkem atd.? . . .

Polská literatura našeho století podává sociologovi i politikovi o věci mnoho poučného; nejen literatura filosofická a sice filosofie dějin (polští filosofové novodobí musili se zabývat filosofií dějin, v tom není pouze vliv Heglův), nýbrž také krásná, obzvláště Mickiewicz a Krasiński.

»... jedyna broń niewolników jest zrada« — řekl Mickiewicz a ideu svou provedl ve Wallenrodovi. Idea ta v polské literatuře vůbec došla nejhlubšího výrazu. Je však správná a jak jí rozumět? Jistě neběží pouze a vždy o zrádu vědomou a umluvenou, nýbrž o celý systém činů, jimiž národ potlačený i nevědomky se brání. Ale je smutný násled nesvobody a násilí, že rodí ducha nesvobodného a násilnictví, nasilnictví netoliko fysické, ale duchovní a mravní — pokrytectví, chytráctví, jesuitism ve zlém a nejhorším slova smysle.

To postihoval Havlíček a proto byl pro veřejnost a odkrytost všeho politického (»veřejného«) života. Jeho pozorujícímu oku neunikl však příklad, jejž podávalo Polsko, jak totiž vzdělaný a uvědomělý národ, násilně rozpolcený, pod trojí vládou, všemožně se staral, spravovat se sám a jednotně: S počátku Poláci dělali revoluce a měli vlády tajné a v emigraci; ale revoluce se nezdařily, tajné spolky se potlačovaly a vůbec byly nevýdatnými — Poláci sami ohlíželi se po taktice jiné. Krasiński překonává Wallenroda a filosofové a politikové polští počínají přemyšlovat, jak bylo by možné všem Polákům, jednotně a přece bez revolučních spolků a před celým světem sebesprávně rozhodovat o svých osudech.

A není pochybnosti: vzdělaní a pozorující jednotlivci jednotlivých tříd společenských nebo celých národů mohou beze všeho tajnůstkářství, bez tajných spolků, bez odznakův a znaků se dohodnout o společném postupování. Lidé vzdělaní, lidé pozorující stejné poměry, lidé vědomí svých cílů musejí se moci dohodnout veřejně — ovšem jestliže jim nepřekáží

32*

egoism. Takový tacitus consensus je velmi cennou a účinnou společenskou silou — násilí fysické a duchovní, slepá oddanost a nápodoba jsou ovšem síly veliké, ale nevyrovnají se konec konců uvědomělosti a promyšlenému, soustavnému a nepřetržitému usilování k jasnému cíli lidí vzdělaných a rozumných.

To poznával Havlíček a z toho poznání tuším vznikl předložený již návrh na všenárodní spolek nepolitický. Důkaz tomuto svému mínění znamenitý a poučný nalezám v článku »O vysvobození vlasti«. Článek je výtah z článku polského filosofa Trentowského. Sám jsem si článku dříve nevšímal, ale až teď při konečné práci své vidím, co tento výtah pro Havlíčka znamená.

Biografickou zprávičku o Trentowském a seznam spisů jeho čtenář nalezne v starém »Nauč. Slovníku«. V »České otázce« upozornil jsem na časovou a věčnou souvislost naší české humanitní filosofie s messianismem polským a s ruským slavjanofilstvím.*) Specielně na polské messianisty upozornil jsem již častěji a upozorňuji zde na ně zase. Zde je k tomu příčina nová, protože se tu zjevuje nový vztah k nim — Havlíček k nim odkazuje a sice k Trentowskému.

Trentowski je v řadě polských messianistů filosofů jeden z novějších (nikoli poslední) a myslitel vynikající. Sám svou polskou filosofii vybudoval na svých předchůdcích, přijímaje idee jedněch, idee druhých odmítaje. Z jeho spisů čtenář pozná Krasińského, Mickiewicze, Towiańského, Cieszkow-

*) Česká otázka, 20: Srovnáni tam stručně Kollár, Mickiewicz, Kirějevskij.

ského, Wrońského, také Królikowského a j. Nemohu tu než ke jménům těmto odkazovat a vždy znova říkat, že z těchto myslitelů pozná nynější generace, že a jak otázka česká je otázkou filosofickou, nikoli pouze, ani v prvé řadě, otázkou politickou. Politickou již dokonce není, je-li politikou již to, co se tím dnes obecně rozumí.

Trentowski tedy napsal 1843 v Poznani spisek: Stosunek (poměr) filosofií do cybernetyki czyli Sztuka rządzenia národem. Spisek vyšel okleštěn pruskou censurou a k tomu napsal Trentowski pojednání, jež Havlíček svým čtenářům předkládá.*)

Výtah z Trentowského zní:

1. »Krásný to ústav pruská censura! Dcera tato druhdy katolicko-církevní, nyní zase miláček protestantských monarchů, předělává výborně filosofy polské, nech si chtějí nebo ne, na filosofy německé, tedy nesmírně důkladné, totiž vznášející se v nekončených prostorách povětří a nedotýkající se nikdy zemi vlastenecké, pojednávající přísně vědecky o všem ale toliko in abstracto a vůbec, bez nejmenšího přiměření k životu. Nyní teprv chápu, proč slavní mudrcové berlínští od drahných časů častují své posluchače a čtenáře samými mandlemi nebeskými. — Takové a podobné myšlenky maně na mne přicházely

*) V poznámce ke článku stojí: »Pojednání toto jest vyňato z jistého časopisu polského, jenž v roku 1845 vycházel v Paříži z knihkupectví slovanského.« Časopisu (Teraźniejszość i przyszlość Trentowskim 1845—47 redigovaného?) jsem neviděl; výtah Havlíčkův je v »Slovanu« 1850 I a 364, 396, 417, 451.

Na konci článku stojí: Pokračování ale pokračování jsem nenašel; je-li to tisková chyba anebo vliv censury, nevím.

když jsem obdržel tištěnou v Poznani vlastní knížečku pod názvem: »Poměr filosofie ke Gybernetice jakožto k umění vládnouti národem.«

Kde jsem byl podotknul o konferencích monarchů v Londýně, o kongresu vídeňském, o revoluci francouzské neb belgické, všude byly starostlivě vyškrtnuty výrazy: »v Londýně, Vídeňském, Francouzské Belgické». Cokoliv vztahovalo se na evropejské neb vlastenské záležitosti přítomné, cokoliv mělo spojení s nynějškem a nejmocněji mohlo zajímati mé rodáky, to všechno bylo mi v rukopisu zamazáno tak, že by nikdo na světě ani slova z toho neodsmolil. Promluvil jsem o politice dělného národu dosti široce. To prošlo. Spravedlivost žádala, abych také politice národu podlehlého obětoval několik slov. Vyslovil jsem se o předmětu tom s velikou šetrností, ledva dotekl jsem se punktů nejdůležitějších, jen tak prohodiv myšlenky aniž je náležitě rozkládaje, o Polsce ani jsem se nezmínil. Přes tu všechnu, že se tak vyjádřím, zdvořilost k vládě pruské, kterouž každý spisovatel polský bezděky zachovávati musí, chceli v Poznani něco dát vytisknout, odstranila mi censura celou tu část z rukopisu a zmenšila takto dílko mé o třetinu. Co nejbolestnější, že hlavní účel byl tím vyrvaný a že dovolilo vytisknouti jenom takřka lešení sloužící k jeho odclonění před okem nepřátel. Tak tedy moje politika vystoupila in abstracto a vůbec a mne — jaká to čest — vyfikli mermomocně na filosofa německého.

Naleznuv ale zápisky, dle kterých jsem byl věc vypravoval; opraviv je poněkud, přiměřiv k právě minoucí době a zprostiv od dotčené nesnesitelné, totiž

vynucené zdvořilosti, zde je podávám do veřejnosti. Nejsou to ani velice důležité, ani hrubě nové myšlenky; mohou ale přece někomu jinému k čemus lepšímu posloužiti za material. Sláva proto censuře pruské! Ona zavdala příčinu k přítomným »Zlomkům,« jejichž obsahem jest: Politika podlehlého národu vůbec, a polského zvlášť.

2. Jistý národ klesl a přišel o dřívější život politický. Byl to strašlivý hrom z černého zlověstného mračna, které od několika věků sbíralo se nad jeho hlavou. Národ takový všude a vždycky bývá sám toho vinen, sám, pravím, a nikoli kdos jiný, neboť kdyby skutečně chtěl žít, uměl by se bránit. Zajímal se nepochybně až příliš stranictvím, těmito upíry žíjící, a krkavci mrtvé vlasti, a honě se za zvláštními cíly, ztratil s očí cíl hlavní; výskal a svévolil tehda, když bouře vznášela se nespatřeně nad jeho obzorem; spal si pokojně, místo aby na střeše postavil hromosvod. Znalť přítomnost ledva jako zvíře neb rostlina, a proto nepohlížel ani v minulost ani v budoucnost vlastní, až konečně stal se obou neschopným. — Blesk posléze spadl a dům spálil! Dům pošel, avšak — pozůstali lidé. Marnivec a hlupák v takových případech neštěstí stává se obětí a bude vzlikati na pohořelišti, jako mdlá ženská, až ho zároveň s drahými popely navždy zahrabou. Podlý člověk půjde do služby k nepříteli, bude katovati vlastních bratří a nadívati na rožeň splozené od seby samého dítky. Muž činný, moudrý počína si jináče. Děláť sobě těžké předhůzky za dřívější lehkomyslnost, přísáhá morální polepšení, pozastavuje se svědomitě nad sebou samým, přiloží se k práci, vynasnažuje všechny síly, a po nějaké

době trestu a pokuty staví si nový dům stejně velký, jak někdejší, ale tisíckrát lepší, trvalejší, a hezčí. Ó, nezbavujíť jedině zbrojné revoluce od cizího jařma! Oni jenom zadávají poslední ránu nepříteli! Sto povstání nedocílí svého skutku, jestli nešťastlivý národ neudělal dříve revoluci ve vlastním vnitru, a nepovznesl se z úpadku moralně. — Jestli tedy chceš znovu dobyti nepodlehlost vlasti: nezoufej nikdy, pracuj nad sebou, vzmahej se ze vnitřku a měj vytrvalost. Co tři věky bouraly, to nemožná zase vystavěti ve třech neb v třicíti letech. Dokavad nevzrodíš se sám uvnitř — třebas by to kolik věků trvati mělo — nevzrodíš se, národe, zevnitřně i zůstaneš v porobě. Nuže k morální práci nad sebou! Čím spíše se do ní dáš, tím dříve ji dokonáš a — Vlast osvobodíš.

V § 3. jest dokázáno, že lid jenom fysicky může býti podmaněn; svou pak sílu metafysickou a morální může jedině on sám vlastní vinou utratiti, když klesne do temnoty a nectnosti. Pryč tedy s temnotou, pryč s každým starým předsudkem a zlou náklonností!

4. Národ, politicky umrlý, sestoupil do pekla, kdež v horoucí smole smažený má uzpůsobiti se buď k zmrtvýchvstání buď k věčnému skonání. Od té doby nastala v jeho bytí veliká změna. Nedělíť se jako dříve na Vládu a lid. Vláda jeho přešla v ruce nepřátel; on pak celý Národ stal se toliko lidem, a co horší, lidem nevolnickým, t. j. massou otčimsky spravovanou, za nejlehčí provinění knutami zabíjenou, vězněnou, z vlasti vypouzenou. Vláda cizozemská, ode dávna nepřiznivá, nenávistivá, nazývá se pak národní, a ubohý národ jest na vlastní

zemi cizozemcem, jehož mermomocí rádi by přetvořili na Svojího. Řídíť jej, nikoli podle určení jemu od samého Boha vykázaných a dle jeho vroucího přání, alebrž k cílům jeho bytnosti docela protivným, k zamordování v něm duše i osobnosti. Chtějíť ho na př. poruštit nebo poněmčit! Za ctnost trestají ho mečem, na nectnost a nepravost hojně mu odměňují.

Právo přirozené a morální, práva lidské a Boží jsou pro něho pošlapána; jediným stávajícím právem a zákonem jest proň libovolný a srdce poctivé rozdírající úkaz (poručení) vrahův. Všechno obrátilo se na ruby. Zdá se, že nešťastný národ byl přestěhován na jinou planetu, v jejíž povětří točí se hnusné harpie, a dává se slyšet ďábelský výskot. Vae victis! Jestli národ nepozbyl hlavu v tak hrozném, ukrutném položení, jestli nechce býti jedině lidem, který sám sebou vládnouti nikdy nedovede, nýbrž národem, t. j. čím byl dříve a čím snaží se býti zase, ať především dbá o vládu vlastní! Avšak národ podmaněný nemůže míti politickou vládu vlastní; ať proto stará se o vlastni vládu morální! Jaková má býti tato vláda morální, o tom se dovíme hnedle.

5. Trojí jest učení o vzniku státu. Přívrženci historismu volají: »Stát jest ústav boží.« Šílenci! či snad nevíte, že rovněž člověk, jako Bůh, volnou jest bytostí; že volnost nemůže býti ani samovolností, ani nevolností? Kdyby stát byl ústavem božím, Bůh byl by podoben samovolnému Cárovi, jehož úkazy stvořují svět a člověk byl by podlým nevolníkem, tvorem bez vlastní vůle, zvířetem. A jaké krásné byly by ty ústavy boží, na př. dávný

Babylon, nebo stará Persie, nynější Japonie nebo Rusie! Vy, co chvástáte se bohabojností a honíte lid k modlitbě, děláte takto patrně z Boha despotu asiatského a nevědomce. Ano, rouháte se nejlaskavějšímu a nejmoudřejšímu Otci; i zasluhujete věčné zatracení. Ústav, pocházející z hluboké minulosti, robácký a nerozumně, má býti ústavem božím! Nikoli, to ústav je lidský. Že však to, v čem sice libovala si minulost, co sice za svého času mohlo býti vážné, nevyhnutedlně potřebné a svaté, vzhledem na nynějškost, kterou žádá ujařmit a v pokroku zadržet, která též má svobodnou vůli a přirozenou spůsobilost k vlastnímu zákonodárstvu, jejíž určením jest Autonomije (samospráva), okazuje se býti bídnou a nepravostnou samovolností: tedy váš ústav boží není leč nejnesnesitedlnější a nejmrzčejší tyranství. Že pak zřízení toho druhu zastávají leda takoví lidé, jenž dychtí jenom po vlastním užitku; že sobci (egoisté) tito jsou ethickými satany, tedy váš ústav boží jest vlastně ústavem ďábelským. — Radikalisté zase roztrubují, že stát jest skutkem vzájemné úmluvy, dobrovolného traktátu. Z počátku, jak ujišťují, žili lidé v neustálé spolu vojně, až zemdleni museli uzavřít spolek a zabezpečit si tím život i vlastevnost: »strach o vlastní kůži byl a jest otcem státu.« Objasnění toto věci bylo by snad výborné, kdyby lidé byli jedině zvířaty. I sotva zvířata žijí v neustálém boji. Jakým způsobem byly by před časy tyto lidé-zvířata dovedla uzavříti s sebou spolek a ustanoviti stát; téměř od počátku světa až podnes žádný rod zvířat toho neučinil. Mělké to učení, opakované od času Hobbesa a Rousseaua, uráží člověčenstvo, i nedá se ani a priori, aniž a posteriori

ospravedlnit. Ukažte mi v pochodu celé historie třebas jedinký stát, jsoucí věru skutkem vzájemné úmluvy a dobrovolného traktátu! Každý národ má jazyk zvláštní, má myšlenky, city a ctnosti, obyčeje a zvyky sobě vlastní, tisíce přirozeností vyšších nad všechny politické traktáty, předcházejících je, slučujících lidi mocí společné lásky, nevšak společného usnesení, srdcem nikoli pergamenem. Pryč tedy s takovou hloupostí! — Jakož uzpůsobení k společenství vůbec, tak způsobilost k tvoření státu jest věcí lidské nátuře vrozenou. Kmeny lidstva, roztroušené po zemi, vyčiňujíce ze sebe tuto přirozenou způsobilost, tak spojily se v rozličné státy. Odkud pocházejí věci vrozené lidské nátuře? Z tamtud, kde je zřídlo všech vloh, talentů, geniusů, t. j. od Boha. Bůh vdechl do nátury lidské mohoucnost a chuť k tvoření státu.

Z té strany arci je stát ústavem božím. Avšak člověk sám rozvíjí to v sobě, čím ho Bůh vypravil i tvoří si svět vlastní, moudrý nebo hloupý, dobrý neb zlý, dle stupně svého vzdělání.

Genius od Boha daný vysvětí se vlastní mohoucností. Totéž rozumí se o vrozené lidem způsobilosti k tvoření státu. Stát tedy jest produktem nátury člověčí; jest ústavem božím toliko jako možnost, toliko před povstáním, ale ústavem lidským a skutkem vzájemné úmluvy neb dobrovolného traktátu jako skutečnost. Tu stýká se učení historismu a radikalismu, a v tom se zakládá učení pravého liberálismu. — Národ, mající jazyk zvláštní, vlastní obyčeje a zvyky, klesl politicky. — Co to znamená? Že přestal býti státem v skutečnosti, in actu, ale zůstal ještě státem v možnosti, in potentia.

Ti mužové tedy, kteří dovedou ho udržet při možnosti utvoření na novo samočinného státu, kteří v něm znenáhla stav způsobilosti této in potentia přepravuji do stavu in actu; ti skládají vládu morální. Oni jsou strážci toho, co sám Bůh národu poručil, kněžími v svatyni jeho ctností a povinnosti, odporujícími co možná přemoci pozemských satanů.

6. Rovně troje jest učení o vzniku vlády. Historičtí říkají: »Všeliká vláda pochází od Boha.« Šílení! Podle zásady této musíte schváliti každou vládu, třebas by byla největšími zločiny vymožena, i vládu satana v pekle. Otec sedí na trůně. Syn ukuje spiknutí, zabíjí ho i uchvátí žezlo. Po té vláda tohoto krále a — otcovraha pochází též od Boha! Národ francouzský bojuje o svobodu. Bonaparte rozhání vládu jeho bagnetem, ničí jeho svobodné, mořem krvi vykoupené ústavy, zavádí vládu vojenskou a ejhle! vláda jeho pochází od Boha! Tak též i ruská, rakouská a pruská vláda nad nešťastnou, hanebně přepadnutou a ujařmenou Polskou jsou od Boha!*) Ten hrá si s miliony lidí jak pacholík s vojskem olověným, stěhuje je z místa na místo, rozhoduje lehkomyslně o jich životu a majetnosti. Zač? Urodilť se cárem. Onen zase prodává poddané na kusy, jako dobytek, i nenakládá s nimi po lidsku. Zač? Urodilť se bojarem. Z čeho obdrželi tu vládu? Z urození. Bůh by takto rozdával vládu skrze urození?! Vy se nebojíte tak urážeti Boha! Bůh stvořil nás všechny, nikoli na krále nebo nevolníky, nikoli na pány nebo poddané, alebrž na rovně svobodné lidi, jak je Sám

*) Po té následují některé nešetrné výrazy proti těmto třem vládám, které my z jistých ohledů zde vynecháváme. Red.

na vlastní obraz a podobenství svoje. Nikoli Bůh, ale zdroj sobectví, totiž satan jest stvořitelem kast na zemi. Bůh stvořil lidi na bratry a poručil jim lásku a spolu rovnost vzájemnou; satan přišel, svářil bratry a způsobil mezi nimi bezpodstatné různice. To jest počátek historických stavů a historického práva. Vy, farizeové, zvolejte raději: »Vláda naše pochází od ďábla! My jsme v službě pekla na zemi.» Otevřené toto vyznání mohlo by vás přiblížiti k Bohu, kterému a v jehož jmenu, jakožto noví Titanové, vypověděli jste vojnu! — Radikalisté zase říkají: »Všeliká vláda pochází od lidu.« O jaké mělké to přesvědčení! Kdyby všeliká vláda pocházela od lidu, nač lid ten staví sobě člověka v čelo vlády? Dost bylo by postavit mrtvé žezlo a dát mu vládu. Jestli vláda je přináležitostí lidu, medle proč ji sám nepěstuje, ale vždycky přenáší ji na jisté osoby? Zdá se tedy, že vláda ne k němu, ale vlastně k osobám těm náleží, neboť kdyby nebyli vládci v možnosti, jak by mohli kdy se státi vládci v skutečnosti? Geniusové, talenty vládnou říší, nechťsi se urodili na trůně, nebo v brloze. Kdež je tu prvek vlády, zdaž v geniusech a talentech, čili v říši? Ten vydělal si majetek, onen slávu a vládne jinými; tamten zas jest výtečným řečníkem a řídí dle své vlastní vůle massu sněmovní. Kdež tu zřídlo vlády? Pryč tedy i tu s radikálním učením, když jest nedovařené! — Liberalisté posléze takto se ozývají: »Kdokoliv uzískal vládu, povinen jí sobě samému.» Tak Bůh má za přirozenost všemohoucnost a proto vládne celým světem; tak Boha-člověka jest moc vlásti jinými.

Na vládce jest zapotřebí, se tak duchovně a moralně urodit, jako na bohatýra, politika, básníka, řečníka nebo filosofa. Jak každý z lidí má vládu nad zvířaty, tak velký člověk nad bližními přírodou méně nadanými! — V učení tomto stýká se opět učení historismu a radikalismu. Neboť odkud Bůh-člověk vzal vládu, jestli ne od Boha? Zdaž mohl by vykonávat tu vládu, kdyby lid nechtěl se jeho vznešenosti poddati dobrovolně; kdyby nevyplňoval vůli jeho jako vlastní a neudělil mu moci své? Všeliká tedy vláda pochází co se týče prvku od Boha, co do skutečnosti od lidu, a co do uzpůsobení se k ní, zvláště co do ukázání se jí hodným, od samého člověka. Kdo se sám nevymohl na vládce, tomu ani Bůh ani lid vlády nedal, třebas by se byl urodil s historickým právem na sta trůnův; jestli ji však drží, stalo se to takřka slepou náhodou, která i v přírodě, i v duchu, i v člověčenstvu jest, v gruntu věci, nerozumem. On také bude bídným vládcem, podobným k oněm císařům a králům, kteří bývali vládci již v životě matky! — Národ klesl! Co to znamená? Ztratiltě politické právo k vykonávání nad samým sebou té vlády, kterou mu Bůh dal. On má ještě vládu, má v sobě mohoucnost samodělnou a jest způsobilý k vlastní řídící vládě, ale cizou přemocí jest zkrácen ve vykonávání přirozeného sobě práva. Ti mužové tedy již udržují v ujařmeném národě vládu nad sebou, již mu opakují dnem i nocí, že má ve vlastních prsou dělnost, které nic nedovede odolati, že nemusí se spouštěti na pomoc cizí, ale spolehati jedině na své síly, jež budí v něm samodělnosti mohoucnost a bohočlověčí samého sebe cit, — ti mužové, pravím, činí vládu morální.

7. K. vládě morální vůbec patří lidé nejsvětější božskosti, totiž takoví, již hotovi jsou v každé chvílí všechno i pro vlast obětovat, a umříti tak pro svobodu národu, který je splodil, jak Spasitel umřel za lidstvo. Nic velkého nestane se bez obětí. Nedosti však na obětech věcních; třeba přede vším obětí člověčích. Čest tomu a chvála, kdo skládá na potřeby Vlasti majetek; ale ten obzvláště má právo k vládě morální, kdo z vlastní osoby dělá zápalnou obět. Vlastenec pravý a způsobilý jinými morálně vládnouti nese sám sebe na oltáře svaté, ačkoliv nešťastné věci. Polák řádný na př. činí takový slib: Přísahám Bohu, že jedině pro vydobytí vlasti budu žíti, dokavad mi v prsou jenom dechu zůstane; že vroucně milovanému národu toužím posvětiti své schopnosti, čas, práci i hrdlo, statky zemské, duchovní i morální; že pro jeho nepodlehlost a dřívější slávu budu hotov vytrpěti nejhroznější trýznění od katů cárských; že za žádné na světě poklady nezaprodám nepříteli svou přízeň; že nenávidím rovně pruského a rakouského, jak moskevského utiskovatele, a neponížím se nikdy hledáním neb přijetím milosti; že vlastenecké to přesvědčení budu všemožně rozšiřovati, že kleslé na duchu krajany chci k novému životu křísit, zastrašené osmělívat, lhostejné a chladné vlastním ohněm roznécovat; přísahám, že i pak, kdybych již sám jediný tak myslil a cítil, jak myslím a cítím, kdyby všichni spolurodáci měli zapomenouti na svou povinnost, zůstanu ještě pravým, posledním Polákem. K čemuž mi Bůh dopomáhej!» Vykonej přísahu tuto v tichosti srdce, aby nepřítel nic o ní nedoslechl; avšak žij a jednej tak, aby praví synové vlasti z činů tvých poznali, žes ji vykonal.

8. K vládě morální mají právo vlastencové trojího druhu: *a*) Lidé nejskvělejší realnosti, *b)* lidé nejskvělejší idealnosti a *c)* nejskvělejší skutečnosti. K prvním náležejí: potomkové slavných a o Vlast zasloužilých rodin, statkáři, kapitalisté, šlechta, měšťané a průmyslníci. Pravda to vůbec uznaná, že žádného cíle nedosáhneš bez přiměřených mu prostředků. Ale nejsou všichni přesvědčeni o tom, že chtíce něco vyvést, máme dříve postarati se o prostředky, nežli o sám cíl. Bůh dává, co se toho týče, nejlepší vzor a příklad, nejdokonalejší náučení. Než povolal na svět kteréhokoliv živočicha, přichystal dříve proň potravu. a než člověka učinil na zemi svým náměstníkem, stvořil celou přírodu. Rovněž má si počínati Bůh-člověk.

Lidé s pozemnostmi neb s průmyslem mohou dlouho napřed sloužiti vlasti, když spojujíce se v různé spolky s nevinnými účely, aby nezavdali nepříznivé vládě příčinu k podezření, zvelebují a podporují vlastenské hospodářství, literaturu, chudší mládež na školách a na akademiích atp. Bez takových lidí hnedle by skonala Vlast na vždy. A když národ se pozdvihne, poskytnou oni peněžitých obětí na vojnu, ano i vůdců zkušených. — Jestli kde, to zajisté v Polsce mají lidé nejskvělejší realnosti neobyčejnou pro Vlast významnost a důležitost.

Lidmi nejskvělejší idealnosti jsou: řádní spisovatelé. Ti vydobývají ze sebe nové myšlenky a povznášejí jimi národ; probuzují v něm vlastního sebe cit; vedou ho na cestu světla, pokroku a vítězství duchovního nad nepřítelem; vyjasňují mu minulost,

přítomnost a budoucnost; vykazují mu skvělé povolání, jaké obdržel od Boha. Oni nepřipravují materialní prostředky k povstání, ale vzdělávají cíl národní, rozněcují hvězdu nového bytí. Jest to činná duše, čistá mysl Vlasti. Morální jich moc jest větší než každá politická. Nejednou dovedl jediný velký filosof, jediný velký dějepisec, jediný velký básník způsobiti znovuzrození národu. Každé genialní slovo jest hromem rozrážejícím nejtvrdší skály, blýskajícím a rozlíhajícím se přes dlouhé věky. Mohoucnost tuto znají dobře utlačitelé naši, opakujíce výrok Fridricha II. »Velcí spisovatelé jsou nejopravdovějšími a nejvševládnějšími Panovníky světa.« Pronásledujíť také nejvíce ty, jenž se chopili péra pro Vlast a národ.

Lidmi nejskvělejší skutečnosti jsou: mučenníci političtí, totiž všichni ti národu Svatí a Blahoslavení, již vzdychají ve vězeních neb ve vyhnanství, umírají mukami od nepřátel a stávají se příkladem obětovnosti. Jméno takového mučedníka bývá národu talismanem, a na jeho zpomenutí jako by na válečné heslo z nebes vztetelí se národním citem srdce milionů a tisíce sáhají po zbrani.

Vláda morální, o které tady mluveno, jest všeobecná! Z té příčiny má v ní účastenství každý horlivý vlastenec s ráznou povahou; každý rodák, tedy i řemeslník, který pracuje ve svém oboru užitečně ke vzkříšení Vlasti. Náležíť k ní také duchovní, jenž lidu praví, že Vlast tím jest na vezdejším, čím nebe jest v tamnějším světě; že svoboda neméně jak svatost jest určením člověka; že ten, jenž zůstává nevolníkem, ačkoliv mohl svrhnouti jařmo, dopouští se hříchu smrtelného vzhledem Boha, který ho stvořil k svobodě.

Náleží k morální Vládě také učitel akademický i školní, městský i vesnický, pěstoun domácí, jenž vštípí vlastenectví v srdce mladého pokolení. Kdokoliv podobně si počíná ve svém okresu, probouzeje vůkol sebe vlastní cit, mohoucnost morální a chuť pomsty, stává se údem morální Vlády.

9. Máliž Vláda morální vystoupiti zřetelně? Nikoli. Jak by se ve zvláštní tělo sloučila, byla by Vládou politickou, kterou nemůže vedle sebe trpěti Vláda nepřátelská; bylo by to spiknutí, které nájezdníkům jenom poskytuje příležitost k učepení národu nejlepší krve. Ovšem, národ ujařmený má právo k spiknutí a k revoluci. Ty ale nechť vypuknou teprv, když se národ vzrodil morálně a může si býti jist vítězství. Co spiknutí a revolucí nadělali černochové po osadách Evropanů, a přece jsou nevolníky. Vláda morální jako božská, jest neviditelná, jest všude a nikde. Členové této Vlády nepotřebují se dorozumívat spolu ani písemně, ani ústně, aniž vydávat marné cirkuláře; majíť všichni cíl společný, t. j. vyjařmení národu.

10. Poznejme nyní okres působnosti Vlády morální co se týče lidí nejskvělejší realnosti.

Polska jest zemí rolnickou. Můžeť v ní kvésti také průmysl a obchod, ale vzdělání země bude vždycky nejhlavnějším pramenem národního bohatství. Z toho pochází, že statkáři u nás (v Polsce) povždy budou mívati rozhodnou roli. Mnoho tedy závisí od toho, kdo je statkářem, jestli rodák, či též Moskal, Prušák neb Rakušák. Polák majitel zajisté v době ujařmení jak v čas vojny o nepodlehlost bude skládati oběti na oltáře Vlasti; cizorodec složí je na oltáři nepřátel.

Polák povede sedláky své do národního, a cizorodec do nepřátelského táboru. Polák bude udržovati lid na svých statcích při národnosti, cizozemec ale znaje záměry své vlády a chtěje se u ní zalichotit, bude pracovati nad zruštěním neb poněmčením lidu polského. Jestli tedy vlády nepřátelské, pochopujíce velmi dobře tuto věc, usnadňují svým lidem zmocňování se statků polských, a pakli nechceme, aby šlechta polská nepřeměnila se konečně na porobce neb činžovníky, tu jest zapotřebí, aby bohatší rodáci naši utvořili společnost, která by sama odkupovala statky a později, jdouc za příkladem Němců, po znamenitém lepšení je zase odprodávala Polákům. Již přešly ty hrdopyšné, ale temné věky, v kterých si neváženo průmyslu. Račtež se ohlédnouti po nynější Evropě! Kteříž obyvatelé v Němcích, ve Francouzsku, ano i v Anglicku mají více váhy vplyvu a moci, panštější paláce a ohromnější příhrady zlata; kteříž žijí v dokonalejší nezávislosti od vlády a jsou výbornějšími vlastenci, nežli jsou lidé průmyslu? Lidé ti, prosti pýchy a marnosti historické šlechty, prohnaní a přičinliví, způsobují, že bohatství národu vzrůstá jako z vody. Jim povinni jsme lodě, vozy a rozličné stroje parní. Kupováním a čítáním děl povznášejí literaturu a zprošťují ji od milosti mecenášů. Milujíť svobodu a nešetří pro ni obětí.

Průmysl stojí nyní na druhé misce vzdělání a převáží nezřídka příliš patrně nad miskou vědoucnosti; dovedlť se státi jedním ze zřídel osvěty a jest opravdovým člověčenstva dobrodincem. Jak veliká je nyní jeho mohoucnost, to dokazujíť zaváděné všude školy průmyslní nebo reální, které, stanouce podle dřívějších škol učených nebo ideal-

ních, zhusta umějí je zatemniti zevnějším svým leskem. Člověk průmyslu bývá nyní rovně vážen jako slavný učenec nebo šlechtic z nejznamenitějšího rodu. — Země ujařmená potřebuje bez porovnání více průmyslu, než zem svobodná, neboť připravuje se k těžkému boji o nepodlehlost, k boji, který žáda rovně peněžitého, jak duševního a morálního namožení. Historie pak ukazuje, že dříve průmyslní než učení svrhnou se sebe jařmo cizího nevolnictví. — Hospodářství rolnické jest v Polsce ještě velmi zanedbané. Třeba je povznésti, již proto, aby se důchody ze statků zvětšily a tudíž Vlasti s tím plnější hrstí mohlo býti poslouženo. K dosáhnutí tohoto cíle jest zapotřebí, aby Poláci zamilovali si průmysl a s chutí se mu oddávali. Čeho z nás vrah nevydře, toho z nás vyssaje Žid nebo Němec, v jehož rukou nachází se obchod a řemesla. Z toho pochází, že kromě ohromných vsí polský šlechtic nemívá kolikráte ani halíře v domě, že se zadluží až přes hlavu. Kupci a řemeslníci Poláci udrží města při národnosti, a znáte dobře důležitost měst v revolucích. Když bude obchod, řemeslnictví a fabrictví v rukou rodáků, jak hnedle vzroste národní bohatství, co nám přibude lidí nezávislých od vlády a při tom horlivých vlastenců!

Vímeť všichni, že temnota Vlast zabila že ledva osvícenost ji dovede vzkřísiti, že nám tedy zapotřebí mnoho osvícených našinců. Poněvadž ale národních vzdělavacích ústavů doma jsme pozbyli, a poněvadž nenachází se každý nadaný mladík v takové milosti Plutusa, aby mohl za hranicemi nabýti tak drahého vzdělání, tedy mají zámožnější vlastenci podporovati nejschopnější hlavy mezi národní mládeží,

kromě toho mají zakládati obecné knihovny neb čítárny.

Avšak nazmar přijde všechno namáhání i obětování naše, jestli zapomeneme docela na sedláka a zanecháme ho v dřívějším stavu ztupělosti, v dřívější, ovšem ne bezdůvodné lhostejnosti k osudům vlasti. Zasloužilť si již drahně svou bojovností, obětováním života, tohoto jediného vlastnictví svého, osedlost zemskou i šlechtictví. Lid vesnický obdělával robotu za kousek role po tolika věků. Role to patřilo by mu nyní i právem přešlé osedlosti, i právem finančním, dle kterého již po třiceti letech úroky utlačí kapitál. Poctivý lid polský chová u sebe nejpečlivěji jazyk po otcích zděděný, dřívější obyčeje a zvyky, nenávidí Němce a Moskala. Jest vlastně nejpravdivějším Polákem. Povinností jest tedy naší, abychom uctili v něm člověka a národovce; uznali ho za rovného sobě a obejmuli jako nejdražšího bratra; nahradili mu štědře za slzy a trápení, jichž za úhonných časů šlechtické svévolnosti stali jsme se vinnými. Nyní máme v celé Polsce nejvíce 150 tisíc rodin šlechtických, a ledva čtvrtou část jich vlasteneckých. Když porovnáme s sebou lid vesnický, bude rodin občanských kolik milionů. Ó jak skrze to vzroste i morální i fysická síla země; co nám přibude s této strany talentů a geniusů! Sedlák jako vlastník povznese hospodářství i bohatství národní spíše a vydatněji, nežli nejdokonalejší agronomická theorie; oblíbí si průmysl i učeni. Ó šlechto polská! Žíti s lidem a pro lid, toť nejpřednější tvoje povinnost a ctnost. Sbližujme se k lidu jak často možná; rozmlouvejme s ním bratrsky! Čiňme mu dobrodiní! Dejme mu poznat,

oč jde nájezdníkům! Povznášejme lid k sobě, až bude žádoucí rovnost. — Toť je princip demokracie národní. — Že lidé nejskvělejší reálnosti zavádějí školky prostonárodní a svěří je opravdu národním učitelům, že budou rozšiřovati mezi venkovany knihy učíce jich hodnosti lidské a občanské, že je budou pobízet k průmyslu a k osvětě, beztoho se rozumí.

Ozve se snad kterýsi pán neb panáček polský: »Žádáš od nás, abychom pořád drželi do kořán škatuli, i dávali a dávali bez přestání. To je příliš.« Odpovídáme: Bez obětí nadobyčejných, bez zvítězení ctnosti nad egoismem, nepovstane Ojczyzna. Žádáme od vás oběti nejlehčí, neboť jenom peněžité. Nevyzýváme, abyste nesli hlavu pod nepřátelský topor, ačkoliv i vám má sladká býti smrt pro Ojcyznu. Či má polských statků dědic jestě teď litovati zlatých k vyjařmení vlastního nešťastného národu, ale rozhazovati je bezrozumně mezi akterky a veřejné milostenky pařížské? Buď moudrý, pořádný, střízlivý a ctnostný, pak netoliko budeš moci obětovati pro vlast, ale staneš se desetkrát bohatším, než nyní!*)

11. Nyní jest nám nahlédnouti do působnosti vlády morální, co se týče lidí nejskvělejší ideálnosti.

Nejhlavnější povinností spisovatelů země ujařmené jest, udržovati obyvatele její při národnosti a rozněcovati v nich pořád vroucnější její zamilování. Co ale

*) Nesmí se zapominati, že pojednání toto jest původně psáno pro Poláky, a že mnohdy příkré mínění a rady v něm obsažené nevynecháváme z té příčiny, aby čtenářové nepřišli o příležitost, poznati smýšlení a nahlédnouti pohnutky pravých Poláků. Red.

jest národnost? Otázka ta nezdá se právě býti zbytečnou, když vidíme, jak se nejrozličnější pojmy s ní spojují.

Otčina, vlast jesti to všechno, co obdrželi jsme v dědictví po otcích, tedy nejprv země na které jsme se narodili, pak mluva, v které k nám matka hovořívala, a kterou jsme slýchali široko vůkol sebe: též víra, kterou předkové vyznávali, pak staré obyčeje a zvyky, práva, ústavy, zkrátka celá historickost v nejrozsáhlejší významnosti. Vlast může býti buď nepodlehlá, samostatná, buď ujařmená. Jest to jako by pozůstalost jisté jednorodé části člověčenstva; jest to takřa dům rozsáhlý, zděděný po předcích, se všemi ozdobami, nářadím a náčiním, s hromadami zlata a smetí. — Národ zase jest obyvatel toho domu, žijící v něm od mnohých věků, dávající sobě pořád nová pravidla, změňující dle času obyčeje a zvyky své, ano i víru; rozšiřující neb zúžující dřívější obydlí, vzdělávající dále jazyk, a tvořící novou historii. Národ bývá stejně s vlastí buď nepodlehlý anebo ujařmený.

Již nyní jsme připraveni k pravdivému pojmutí národnosti; ale ještě před tím máme vyjasniti několika ponětí. Vláda jest část národu, která drží správní moc a řídí loď vlasti; lid zas jest část národu podřízená. Vláda může míti ruce svázané; býti slabá a nedůstatečná, lid pak užívati nerozumné svobody a žíti v svévolnosti; přece však přináleží k vládě moc a lidu poslušenství. Lid, který nechce zachovávati poslušenství k vlastní vládě, jest nehoden samostatného bytí. Stát jest politickou formou bytí národu, na př. neobmezenou monarchií, republikou, konstitučním královstvím atp. Stát nemůže býti než nepodlehlý. Když

ztratil nepodlehlost, stává se poddanstvím. Co tedy jest národnost? Jest to soujem všech způsobilostí a vlastností národu; jest to duše národu, vyjevující se v neustálém pokroku a v nepřetržitém sobě vlastním vývinu; jest to všechno, čím ukázal, ukazuje i ukáže se národ ve vlastním sobě myšlení, cítění jednání a žití, co činí jistou jednorodou část člověčenstva způsobilou k tvoření zvláštního, dělného nebo podlehlého národu, čím národ ten liší se od národů jiných. Odpověď ta může býti dobrá; ale neobsahuje se v jednom výrazu. Nuže hledejme tento výraz.

Národnost není nevyhnutelně připoutána k zemi vlastenecké, když hrá a bouří taktéž v prsou vyhnanců z vlasti, ano objevuje se v nich silněji než v těch, jenž dýchají domácím vzduchem. Kdyby byla přiloučena k zemi vlastenecké, to my všichni emigranti nemohli bychom ji míti, což ale nikdo jistotně nebude tvrditi. Neunesli jsme sebou za hranice ani vlast, ani národ, ale unesli jsme národnost, totiž všechny národní ctnosti i vady, myšlénky, city a naděje. Duše celého národu v každém z nás žije, zvláště v tom, kdo uměl se s ní sloučit a vlastní duší učinit.

Národností taktéž není náboženská víra, neboť svědomí podle vůle samého Boha a dle přesvědčení nejosvícenějšího, nejlepšího, nejgenialnějšího člověčenstva jest individualní, totiž náleží jednotlivým osobám. Kdo je svírá, uráží nejsvětější právo osobní. Kdo hlásá, že nikoli cár ale papež, nebo naopak má vládnouti polským svědomím, jest netopýr. Ať připomeňme sobě slova Batoryho: «Bůh jedině jest vládcem a pánem lidského svědomí.« Mimo to jeden a tentýž národ mívá obyčejně několik věr. Můžeť arci býti v něm

jedna panující víra, ale všecky stejně jsou národní, když stanoví vlastevnost národu. Nikoli víra národu, ale národ víře, kterou si zamiloval, pojišťuje národnost. Co více. Němci, Angličané, Švédové, Dánové atp. odstoupili od víry otců, změnili náboženské přesvědčení, zavedli u sebe církev novou, staré docela odpornou, ale neztratili národnost, ano rozvinuli ji tím skvěleji. Všichni protestantští národové povznesli se i stali se silnými, neboť změna víry, jsouc za času reformace dýcháním svobody, světla a pokroku, tedy samého Boha rozkazem, zaručila silnou a světlou budoucnost. Holandčané skrze změnu víry vydobyli se zpod hanebného španělského jařma a zachovali národnost. V středověku byla jenom jedna víra a různých národností bylo více jak podnes. Možná náležeti k latinskému, řeckému, kalvínskému, luteránskému ano, i mojžíšovému a mohamedánskému vyznání, a přece možná býti pravým národovcem, na př. pravým Polákem. I obyčeje a zvyky nejsou národností, když národ mění je s každou dobou jako šat, nepřestávaje býti národem. Národnost nejsou práva a politické stanovy, neboť národ sám si je dává i změní je dle časových potřeb. Národností také není osvěta, aniž jistý stupeň vzdělanosti, poněvadž národ postupuje pořád v osvětě a vzdělanosti. Polák vychovaný v západní Evropě může míti vyšší, vychovaný v ruské Asii ale nižší vzdělání, nežli jaké by obdržel ve vlasti, avšak, ani jeden ani druhý neztrácí skrz to národnost, dokavad je Polákem.

Možná zplodit děti z Francouzky nebo Němkyně, i budou pravými Poláky, jakmile v ně od samé kolébky budeš přelívati národnost polskou. — Co tedy je národnost? Žádná z výše zmíněných mohoucností, vzatá

sama o sobě, ale všechny vespolek, poněvadž všechny národu přináleží. Co mohoucností těchto jest společným exponentem, to musí stanoviti jediný výraz národnosti. Jaký? Slyšte! Jazyk národní! Jazyk národní jest produkt celé duše národu, jest to duše národu všech míst a časů, všech věr, práv, jazyků a obyčejů, rozlívající se bohatě v zvucích každému národovci sladkých. V něm vyjadřuje se horoucí láska k společné matce vlasti, kterou nikdo jiný nemiluje opravdivě t. j. tak, jak vlastní její děti; v něm žiji dávné velké náboženské, politické, obyčejové a zvykové památky, národní děje a zákony; v něm dýší žádosti a přání vlastenců, v něm slučuje se minulost, nynějškost a budoucnost národu, shromažduje se všechno, co srostlo s jeho duší a co mu jest nevýslovně drahé, zač miliony rytířstva umíraly, umírají a umírati budou. Unesli jsme s sebou za hranice národnost, neboť unesli jsme sebou jazyk polský. Poznáme, nikoli po víře, nikoli po obyčejích a zvykách, alebrž po jazyku stojícího před námi člověka, jestli je Polák nebo cizozemec. Kdo miluje jazyk národní, miluje celou národnost. Vidíme to ač v nerovně nižším stupni na cizozemcích v Polsce osedlých. Děti cizozemců, vyučivše se po polsku, změňují se na Poláky.

Dokavad lid mluví národním jazykem, neztratil národnost. Dávní Řekové změnili během několika věků několikráte víru, obyčeje a zvyky, zapomněli všechno, i to, čím druhdy byli, zdivočeli docela, a mluvili pořád řecky. Nyní stali se na novo dělným národem. Jedině jazyk zachoval jich národnost a učinil je schopnými k novému životu politickému. Se smrtí jazyka hyne národnost docela, umírá i národ sám na věky. Není

národu bez národnosti. Toliko ten lid jest národem, jenž má zvláštní jazyk národní. Avšak jsou státové bez národnosti. Švejcarsko npř. jesti takovým státem; jeho národnost zakládá se na němčině, francouzštině neb italianštině, totiž na národnosti cizí. Když stát bez národnosti poklesne a upadne, může v jedné chvíli zhynouti na věky, neboť jest jenom umělým útvorem. Stát ale s národností vlastní, ačkoliv by byl tisíckráte podražen, nezhyne dokavad, uchová národnost. Jest to nátura, jejíž zákonem jest palingenesia, totiž smrt a znovu zrození.

Spisovatelé národní, jakožto druhé odvětví vlády morální, budou tedy míti na starosti pěstování a úplnější úpravu jazyka národního. Grammatické a slovnické práce ať vycházejí tiskem. Jazyk má býti poznaný a zhloubaný až na dno, aby tím snáze zachoval se při vrozené sobě čistotě a rozvíjel se dále bez vplyvu cizozemčiny, jenž nás z vůle nepřátel a mocí okolností hněte.

Jestli kdy jindy, to nyní jmenovitě jsme povinni umět psáti dobrou polštinou; jinak bude snad lépe hoditi pérem. Vláda morální vůbec stará se o vzrůst a zvelebení vlastenské literatury, tedy také o rozšíření skrovného posud čtenářstva. A jakéž jiné přiměřenější ano jaké pěknější pole zásluhy může býti pro národ podrobený, nežli je práce nad literaturou vlastenskou, která nejdokonaleji poráží chtivost nepřítelovu vykořenění mluvy národní. Ten toliko žije tu ještě nejpravějším životem vlasti a přisluhuje jí synovsky, kdo pro ni píše, díla polská kupuje, rozšiřuje a čte.

Politické ohrady pro slávu a činnost jsou zavřeny před námi; nuže otevřme si spisovatelské! Jestli

literatura národu podrobeného nevzrůstá náhle a nerozvíjí se úsilněji než kdykoliv; zbývá proň málo nadějí. Celé skoro síly má obrátiti v tu stranu; veta po něm, jak toho zanedbá. Pak literatura jeho zůstane na nízkém stupni a cizí jazykové začnou náležeti k nevyhnutedlným potřebám.

Staré a vůbec známé u nás jsou to pravdy, že ten rodák, jenž řádně píše polsky a vřele miluje jazyk vlastenský, nebyl a není schopen býti špatným Polákem, leda by se dovedl vyzouti docela z vlastní duše; že dřívější i nynější zrádcové vlasti psávali díla, pamětníky a listy v cizích jazycích, užívali v domácnosti francouzštiny. Věc to přirozená, neboť špatný Polák leká se národní mluvy tak jako předhůzek svědomí. Každá knížka polská připomíná mu jeho morální ničemnost, zároveň to, že ještě národ žije a dovede souditi nad ctnostmi a nepravostmi. Když ji rozevře, uhlídá v tom ihned peklo. Odtud ta nenávist národního jazyka. — Co o jednotlivých lidech, to rozumí se také o národech, z kterých každý jest toliko jedním sborovým od všech druhých lišícím se člověkem. Národ pěstující srdečně jazyk vlastenský jako nejmilejší vlastního ducha dítko, mající starou i novou literaturu bohatou, nepozbude národnost. Někdejší Římané ukázali se jako nedostihlí mistři ve zahlazování národností cizích; povedl se jim však jich záměr jen na kmenech, kteří neměli vlastní literatury a proto stáli duchem níže než oni. Celá Gallie, Hispanie, Italie, málem i Germanie mluvily římským jazykem, který prodral se téměř do lidu, že zde onde ač v neúplné čistotě stává ho podnes ve Francouzsku. Jakkoliv Římané uměli nejlépe národnosti cizí až do kořene zahlazovat, přece

nikoli neznićili národnost řeckou. Římané zabili tisíce cizích národností a konečně sami pošli se svou vlastní, ale Řekové, ačkoliv tak dlouho pásl se na nich později fanatický a barbarský Turek, jsou dosavad a rozvíjejí dále svou národnost. — Poláci, v pocitu vlastní převahy morální, mohou se bezpečně vysmáti útokům na národnost se strany Ruska, poněvadž mají starší, bohatší a vyšší vzdělanost. Kromě toho snazší jest vyhubiti jazyk nějaký docela jiným, nežli jazykem příbuzným.

Venkovan polský, přinucený mluviti po rusku, bude tuto řeč považovati za zkaženou a směšně zkroucenou polštinu. Jak snadno posléze jest nám naučiti se rusky, tak snadno bude v každé chvíli navrátiti se k polštině. Větší nebezpečenství hrozí od Němec. Tu je mluva docela jiná, a nad to taková, že čím větší v ní kdo dělá pokroky, tím více kazí a špatní jazyk národní. Tu je filosofie, vědoucnost a vzdělanost znamenitě vyšší; tu jsou poklady duchovní tak velké, mnohé a rozličné, že ponoukají k učení se po německu. Avšak i s této strany nedosáhne národnost polskou smrtelná rána. Proč? Literatura polská jest nejméně o dva věky starši jak německá i vzdělala v nás ducha německému docela protivného. Naše filosofie a poesie, historická i živoucí kultura má jiný směr. Mezi Polákem a Němcem ozývá se silná, nepřemožitedlná antipatie (nechuť, nenávist), a žádná umělost nedovede jich k sobě sblížiti. Národnost polská jest nadobyčejně trvalá. Dostačí pohlednouti na Slezsko, které od časů Bol. Křivoustého, nacházejíc se pod vplyvem Němců, nepřestalo dosavad mluviti polsky.

Německá národnost nemá tolika síly. Dokazuje

to Elsasko, Lotaringie, Belgie, i naše zem, v které se Němci již v prvním pokolení zpolačí. Národnost německá v Kuronsku a Livonsku již nyní ustupuje před slovanskou, a o několik mil od sídelního města rakouského a pruského mluví se slovansky.

Přijde čas, že v Berlíně a ve Vídni raději budou mluviti polsky, než v Polsce německy.

13. Měl-li národ k vlastní obraně dosti hrdinstva a peněz, slynul-li bojovností, bohatstvím ano i láskou k vlasti, byl-li moralně nezkažený a přes to všechno klesl, jest to neomylné znamení, že mu scházelo životního světla, že vítězové přemohli ho více duchem a politikou, nežli zbraní. Nechťsi jakékoliv jsou pak příčiny úpadku, buďsi nerozumná konstituce, nebo lehkomyslná bezvládnost a nepravostná anarchie, buďsi slepý náboženský fanatismus obětující účely státu pro účely církve, blaho celého národu pro jednotlivecké a tudíž samolibé dušiček spasení, buďsi svévolnost a zarytost historické šlechty, buďsi také zaprodajnost ředitelů, zkaženost obyčejů nebo cos jiného; všechny ty příčiny jsou toliko skutkem nedostávání se pravé osvícenosti. Temnota, tato škaredá máti všech hlupství a nectností, zabíjí znenáhla národy, dříve vnitřně pak zevnitřně, dříve na duši a osobnosti, pak na těle. Vlastenec, patriota, — ale co po něm, když je bez ideí, bez myšlenek, bez cíle a plánu, když hlava je u něho zacpaná! Víte-liž, kdo je skutečným vlastencem? Ten, kdo si již v mládí podle svých přirozených způsobilostí udělal jistý nezměnný plán sloužiti vlasti, naučil se něco důkladného, stal se člověkem specialním, a pak skrz celé žití pracuje vytrvale nad dílem a touží pořád k jednomu cíli. Jeho

cesta je již vytknuta. Postupujeť po ní smělým, poněvadž vpravným krokem a žádný cizí vplyv nedovede ho zadržeti. Ty však, kterýs se ničemu nenaučil, kterýs od všeho líznul a ničeho neumíš, jaký je tvůj cíl a plán? Dnes náležíš k demokratům, zejtra k royalistům, pozejtří k papežencům, popozejtří zase k libertinům, a všude vřeštíš, jak by ti vřelého oleje do hrdla nalito. Ničeho a ničeho neznáš, a proto si domníváš do sebe tak mnoho. Nejsvětější věci, k jichž pojmutí tvá lebka je příliš těsná, pokálíš veřejně. Škodíš více, nežli posloužíš vlasti. Býval, jsi i budeš bývati nástrojem cizích, nejednou vlastizrádných, leč v pěkná slovíčka přistrojených návodů, poněvadž bez opravdivého světla volné jednání duchovní a morální jest zhola nemožné. Patriotou se nazýváš a jsi jakoby z velké lásky k lidu Jakobínem a chceš věšeti ty, kteří přece nejskutečněji pracují na povstání (rozuměj, že to mluveno k Polákům). Patriotou se nazýváš, a jsi jakoby z velké uctivosti pro víru apoštolem středověké temnoty, i chceš zašlapati každou jiskřičku spásonosného pro vlast světla. Popadáš první nahodilou nemoudrost, a vida v ní jakoby moudrost pravou, jedině mohoucí Polsku spasiti, při nejpoctivější vůli dobiješ skonávající vlast. A bohužel, takových tak nazvaných patriotů chová v sobě emigrace velmi mnoho, i doma nachází se jich nemálo. Velice by se zavděčil obecné věci ten, kdo by je vymýtil jako les zkázu způsobující! —

Národové vlastně udržují se při politickém bytí světlem, kdežto zbraň rozhoduje v posledních chvílích. Pokoj jest jako pohodlné počasí, vojna ale jest jako chvilková řídká vichřice. Tím větší světlo má míti

národ podrobený, poněvadž jenom větší světlo může zatemniti a přemoci světlo menší. Toliko světlem vyšším, toliko myslí nepodlehlou, dělající obrovské pokroky, vidoucí věci dále a hlouběji, nežli mysl nepřátelová, zkrušují národové politické jho. Který zanedbal ducha a nepatří v budoucnost, ale jako velbloud přežvykuje slámu, milé starodávné zpomínky a co horší, chtěl by vzkřísiti umrlou minulost a pracuje k zpátečnictví, ten skoná hnedle navždy, neboť již za života jest pouhým trupem. Jenom idea skvělé budoucnosti splodí a zanítí Mesiáše, a ideu tuto vypracuje vědoucnost. Lid podrobený, chce-li zase dobýti politickou nepodlehlost, starej se o nepodlehlost morální a duchovní; odřekniž se národních bludů; nahlížej okem vyvoleného geniusa v bytnost věcí! Jináče nestrhne s očí dávné bělmo, neprohlídne opravdově, nepozná náležitě vlastní svůj stav, nevynalezne k svému zmrtvýchvstání prostředky takové, které by zběhlejší utiskovatel nepředvídal dříve a neučinil již neužitečnými; jináče nedovede oblomiti jeho moc. Pročež buď skromný, udeř se skroušeně v prsa a zvolej hlasem pokory: »Temnota položila mne na nesmrtelné máry! Od této chvíle chci sám přesvědčiti se o všem. Nevěřím žádné straně, nikomu a ničemu. Když tělo mé v poutách, tím větší svobody ať užívá duše.«

Vláda morální, zvláště její část, vedoucí v rukou všemohoucí péro, bude se tedy všemožně starati o vysvětlení všech těch národu milých, avšak zhoubných předsudků, které vlast uvrhly do hrobu, o nejmocnější vzdělání samorodé vědoucnosti a národní mysli, o rozjasnění nového dne nad obzorem polského ducha. Čím patrněji, čerstvěji a samorodněji světlo vzrůstá,

čím jasnější slunce duchovní vzchází nad hlavami, tím snazší a brzčí bude vítězství. Pročež, vy lidé nejskvělejší realnosti, spějte s bratrskou upřímností ku genialním a napřed proklesťujícím se učencům, kteří píšou v jazyku mateřském! Ačkoliv Římčíci budou je proklínat, nic neškodí když, Řím náleží drahně již k evropejským trupům, a papež s gardou Jesuitů dříve zabil Polsku, nežli cár s gardou Baškirů a Kalmuků. Papež zabil ji na duchu, cár jenom na těle. Řádní spisovatelé zavděčí se vlasti s dvou stran, jednou, že zvelebují národnost, a pak že rozšiřují samorodé světlo Oni vedou s nepřátely nejotevřenější a nejtužší boj.

V několika §§ následujících pojednává spisovatel o tom, jak by Poláci měli nejprospěšněji pracovati na rozmnožení světla národního a k jeho nejmožnějšímu zvelebení.

Napřed náleží se oddati pracím historickým. Tiskněte kroniky, roztroušené v rukopisech, rozjasňujte národní děje až do dna, až do nejskrytějších a nejbolestnějších pro nás tajin. Podejte národu úplné přesvědčení o tom, čím druhdy byl a čím by mohl býti nyní, kdyby měl rozum! Vynášejte veliké jeho ctnosti a činy pod nebesa, ale kárejte vady, špatné mravy a pošetilosti bez milosti. Ukazujte příčiny úpadku i kdyby vám srdce pukalo žalostí a hněvem. — Není ale dosti, pracovati pouze nad dějinami národními. S rovnou horlivostí třeba obírati se s historií všeobecnou, jmenovitě s historií těch mocnářství, které vás podrobily. Vychvalte, pokud můžete, zřídla jich zrůstu a moci i kdyby vám bylo při tom zakoušeti muky pekelné. Jsouť to vzhledem na vlastní národ nesnesitelné, avšak nevyhnutelné předhůzky vlastního svědomí. Nic tu ne-

pomůže temná, nevědomá láska k vlasti, pohrdající dějinami nepřítelovými, odpírající všelikou velkost jeho nejslavnějším monarchům. Vzdejte nepříteli, jehož nenávidíte, politickou spravedlnost a učte se od něho moudrosti na budoucnost. Vzdělávejte historii porovnávací, stavíce ctnosti vítězů vedle nectností našich předků, tichou a vítězící opatrnost vedle marného se vypínání a chvástání, vedoucího posléze do řetěz. Příkrá, ukrutně bolestná to práce, ale třeba ji dokonati. Herakles musel sám páliti se za živa, než mohl vzroditi se v úplné božskosti. Historik také popisuje děje národů, kteří před časy nosili hanebné jařmo a uměli vydobýti si nepodlehlost, na př. Holandsko, jak zkrušilo železné žezlo Filipa II., Švýcarsko, jak lámalo moc rakouskou, Soustátí Americké jak zvítězilo nad Anglickem.

Avšak moudrost historická rozjasňuje jenom minulost; národ podrobený ale má taktéž pilně patřiti do budoucnosti. Proň jest zapotřebí ještě jiné moudrosti, té, jež tvoří svět nový, obsahuje nepovědomé dříve ídey, ukazuje národům další jich úlohu, zbuzuje v nich vlastní city, sílí je morálně a elektrisuje jich božskostí. Jak nazývá se ta moudrost? Filosofie. Historie obrací se nazad a kráčí s pochodní v slunci nynějšího světla zapálenou do podzemních tajin minulostí; filosofie postupuje ku předu a rozvírá budoucnost. Za filosofií jdou v zápětí theologie a politika.

Národ ujařmený nezabývej se příliš fantasiemi románopisců a básníků. Jsouť opium, po kterém nevyhnutelně třeba spáti. V dobách smrtelného nebezpečenství jest hříchem rovněž duchovní jak tělesné opíjení. Otravou morální bývají sladké fantasie, kde skutečnost

je trpká. Kdo se baví hezkými fantasiemi, spí snem tvrdým. Ociť se v duchu, neblahý Poláku, a pohlédni okolo sebe očima svědomýma. Měj na očích jistotu věcí, pravdu věkověčnou a nezhyneš! Zamiluj si božskost, ten svatý pramen velkých ctností a činů, tento předmět filosofie i nezhyneš!

Zvítězitelové tvoji zajímají se příliš časností a vezdejšností, v kterých konečně utonou. Pak věčnost a tamějšnost, kterous se posilňoval morálně, zvítězí nad zaniklým duchem nepřítelovým.

Světlo samorodné, světlo pokroku jest pro ducha ujařmeného oživující koupelí z nebes, v které vniká doň vlastní cit, volnost a všemohoucnost. Světlo jest již v sobě samodělností, neboť světlo nesamodělné bývá jenom odlesk cizího světla; světlo tudíž rodí nepodlehlost. Světlost přemůže zvířecké síly panující nad tebou temnoty a udělá tě z nevolníka pánem. Nikoli mocí bodáků, alebrž mocí světla zapřahá člověk k vozu lvy a tygry. Podobným způsobem oblomíš moc bílých medvědů a černých orlů, které pasou se nyní na těle vlasti. Jsouť to nevyhnutelné zákony a přirozená práva v světě morálním.

Moudřejší prohlídá naskrz hlupšího a čítá v nejskrytějších tajinách jeho duše; avšak hlupši moudřejšího nikdy neprohlédne. Národ podmaněný, osvícenější však nežli druzí národové, či alespoň nežli potlačitelé jeho, bude vědět, co má činit, a niktery nezaskočí jeho myšlenku, než ji uskuteční. Takový národ pozná všestranně ducha nájezdců; nájezdci ale ducha jeho nepoznají. Není totiž možná, aby si celou literaturu jeho do svého jazyka přetlumočili. I kdyby to se stalo, tedy jako nižší duchem buď nedovedou

34*

věci pochopiti, a tím samým zameziti mu cestu k žádoucímu cíli; buď se stanou jeho učenníky i dopomohou mu k vítězství sami nad sebou. Světlo jest pramen vzrození se moralního. Kdo se vzrodí moralně, vzrodí se také fysicky. Budeť proň otevřeno, podle slov Písma svatého, Království Boží i v nebi i na zemi.

Filosofové, ukazujíce světu zaujatému pozemskostí věci nebešťanské, věci božské — na které církev shrbena břemenem svých vlastních záležitostí a také milující mamon časné moci, od mnoha věků zapomněla, ba o nichž v bibli čísti lidem zakazovala — a jsouce hotovi skonati na plamenné hranici za pravdu, filosofové, pravím, jsou učiteli, kterak se má bůh-člověk posvětit a obětovat. Čím udatný hejtman (vůdce) v krajině síly fysické, tím jest pravý filosof v dědině síly moralní. Filosof, nechťsi náleží k samodělnému, nebo k podlehlému národu, ačkoliv nemívá činného účastenství v žádné straně politické, bývá největším patriotou, a pro svou vlast bývá spasnou hvězdou. Rozbouzí totiž v národu samodělnost, osobní cit a bohočlověčenství, tyto podlahy moralní všech svobod politických. Působíť mocněji, nežli kdo jiný, poněvadž účinkuje na jádro jestoty národní, na vnitřní božskost. Také historie o tom svědčí. Politický řečník Demosthenes utíkal hanebně z bojiště u Cheroney, Sokrates ale osvědčil se co udatný vojin; Kartesius vládl stejně výborně na bojišti šavlí, jak při pulpitu pérem; naopak Jakobíni, nejohnivější křiklouni pařížští, uzřevše Bonaparta do svého klubu vstoupiti, vyskákali oknem s kordem v ruce. Když se Němci nacházeli pod jařmem Napoleonovým, tehdy filosofické posluchárny přeplňo-

valy se mládeží, byly školou horoucího vlastenectví, stávaly se pořád hroznějším mečem Cherubina proti nepříteli. Napoleon rozuměl všemu na světě, ale nerozuměl Kantovi. Fichte psal národu řeči vlastenecké, vzdor nebezpečenství býti zastřelenu, kdežto rozhlášený podnes bojovník ultra-katolicismu Görres hlásaje, že všeliká vláda pochází od Boha, že papež je s Napoleonem, naváděl Němce, aby se přejinačili duší i tělem na Francouze. Týž Fichte umřel, nastydnuv silně na stráži, jako sprostý dobrovolník národní gardy berlínské. Vlády německé uznaly zásluhy filosofů, avšak právě proto lekají se jich nyní nejvíce. Když vypukla ve Varšavě 29. listopadu 1830 revoluce, a když učení i také fanatičtí kněži uzavírali domy a okenice, filosof Szyrma kočoval na ulicích a komandoval vlasteneckou mládež akademickou. Kterýž z filosofů polských, majících nyní jakého takého jmena, nebyl vojákem za tehdejšího povstání? Filosof povzbuzuje národ k oddanosti a k obětem, neměl-liž by tedy sám býti jejich příkladem? On zná nejlépe, co jest oddání a obětování, neboť zabrav se do vědy v materialním ohledu tak nevděčné ano uvalující na hlavu jeho hromy duchovní i světské vlády, již všechno oddal a obětoval. Filosofové jak druhdy zkrušili všemohoucnost tiary římské, tak nyní zkruší všemohoucnost koruny monarchické.«

§ 108. Znatel filosofických soustav pozná v této filosofii Trentowského idee Platonovy, Rousseauovy, Heglovy atd., pozná ovšem idee polských messianistů.

Nebudu názorů Trentowského rozebírat. Nás tu hlavně zajímá Havlíčkův poměr k Trentowskému. Čtenář poznavší Havlíčka, nemůže být v pochybnosti, v čem s Trentowským se shoduje, v čem se rozcházejí.

Hlavní rozdíl ovšem tkví v tom, že Trentowského politická filosofie je podstatně polská, pojatá v duchu messianismu polského; neodpovídá tudíž, hledíme-li k jádru věci a hloub, idei dějin českých a duchu české filosofie humanitní. Mnoho je ovšem v polském messianismu a českém humanitismu společného a shodného — ale je také veliký rozdíl a rozdíl podstatný.

Havlíček v polském messianistovi patrně si vážil pokusy, filosoficky vystihnout tu vnitřní sílu národa, o které sám tak mnoho myslil a myslil: Čím vlastně žije národ, a rozumí se, život svůj vlastní, život pravý, život dlouhý, život věčný? Čím takto žije a jak udrží se národ politicky nesamostatný, národ počtem neveliký?

V každém národě, jenž žít chce uvědoměle, musí se o podstatě národního bytu a smyslu národního konání a vývoje přemyšlovat, musí se politicky filosofovat. Přemýšlení to může se dít formou různou, ale dít se musí. I u nás se již politicky filosofovalo: Kollár podal nám filosofii dějin a našeho obrození, Palacký taktéž, konečně, jak právě vidíme, i Havlíček filosofoval politicky. Pokolení nynější na tuto práci politickou zapomíná, jsouc příliš ztraceno v jednotlivostech a okamžiku.

K čemu filosofického politisování, k čemu politiky sub specie aeternitatis? K čemu? Je-li vůbec nějakého myšlení a konání sub specie aeternitatis, tedy k tomu! Co pak je politika maličkostí? Právě ti t. zv. političtí praktikové ji snižují, jestli že praxi svou od národního myšlení odtrhují. A jestli že se má i politicky myslit

— jaká může být ta politická filosofie naše, jaká může být filosofie česká?

Poláci nejinak jak Rusové hodně se nafilosofovali o svém národním poslání a pořád filosofují. Nás zajímat mohou Poláci, proto že je potkal podobný osud, jako nás. Od Poláků se v té příčině můžeme naučit mnohému. U nich zejména idea a cit politické nesamostatnosti velmi silně vytryskl v jejich filosofech a velikých básnících a docela jinak, než u nás. Právě proto je poučno, studovat jejich myslitele.

Vím, co řeknou t. zv. praktikové a jak se usmějí nad ideami Trentowského: Napoleon, Bismarck — to ano, ale messianisté, slavjanofilové, humanitisté — ne! Avšak — nebyla před Bismarckem německá filosofie a filosofie, jak se říkává, hodně mlhavá? Nebyla před Bismarckem zejména mlhavá a fantastická filosofie dějin, která přetvořovala celý politický svět a všem národům předpisovala, jak se mají vyvíjet? Mlhavá, sentimentální filosofie a přec politika — železa a krve? Mlhavá politika a poesie romantická a přece — Bismarck? Jak se to snáší? A jak se snáší ruská filosofie slavjanofilská s ruskou výbojností? . . .

Pravda, dost a dost záhad sociologických a psychologických. Ale větším dílem ta mlhavá německá filosofie nebyla tak mlhavá, a ta jejich poesie nebyla tak sentimentalní atd. — než toho teď nechme. Já zde neukazuji nic jiného, než-li že nemůže být národní politiky bez národního myšlení — myšlení ovšem co nejpřesnějšího a nejopravdovějšího; a pokud filosofie národní je soustavným myšlením národním, pravím, že není národní politiky bez národní filosofie. Není vůbec

politiky bez filosofie. Že by myšlení a filosofie sama společnosti stačila, ovšem nikdo by nechtěl tvrdit; nejméně ve spise o Havlíčkovi, jenž si již v mládí napsal napomenutí: »Často opakovat: že nelze žádnou velikost provést bez politické svobodnosti národa. Často a velmi často!«

Právě Havlíček nás může přesvědčit o tom, jak politika a filosofie úzce souvisí. On, člověk praktický, nesentimentalní, racionalista, politik, konec konců utíká se k — polskému messianistovi! Nemilovník filosofie a přítel zdravého smyslu pomáhá si — Trentowským!

A tu jsme opět při hlavní věci. Předně Havlíček sám na skutku nám ukazuje, že politika ve svých základech spočívat musí na hlubší filosofii, než kterou podává t. zv. zdravý smysl.

Co do směru a charakteru té filosofie čtenář si vzpomene, že i u Havlíčka ozývala se zvláštní žilka mystická. Toho se posud na Havlíčkovi nedbalo — protože se vůbec hloub neanalysoval. Avšak co jiného je to, když Havlíček měl zálibu v Lamennaisovi a Rousseauovi, když si přál filosofický výklad Štítného, když hořel pro Husa? Havlíček, jak jsem upozornil, neštítil se mystiků Mickiewicze, Saint-Martina, Böhmea — a co konečně znamená jeho stálé filosofování náboženské?

Nechci do Havlíčka toho mysticismu (vím, že je to »kulaté« slovo) vkládat více, než ho v něm bylo. Ale bylo ho v něm. Avšak stejně jsem a dost upozornil na jeho racionalism a kriticism — bylo

v něm také kus Voltairea, netoliko Lamennaisa. Ovšem, právě proto: česká hlava má mozek divný, česká duše posud divně, velmi divně spojuje kritickou rozumovost s mystickou citlivostí. Na Havlíčkovi to, kdo umí, může studovat. Když si pak s Havlíčkem srovná po této stránce Palackého a Kollára a srovná je s uvedenými mysliteli polskými, ruskými, také německými, mohl by se snad o rázu českého myšlení, o té naší české hlavě-palici všeličeho domyslit.

Konečně co do hlavního obsahu a osnovné idee české myšlení nese se k celosti a jednotě humanitní. Humanitism vedl také naše vůdce obrodní. Vedl Havlíčka.

Než dosti o filosofii. Jen slovy ještě o tom Havlíčkově nepolitickém spolku.

Dnes máme mnohé instituce, o kterých se Havlíčkovi jen snilo — dnes proto i složení i funkce toho jeho spolku by byla jiná. Dnes spolek ten měl by, mohl by býti — nespolkem. Nechci si hrát slovy: kritika a diskusse veřejná, kritika a diskusse v pravdě filosofická, opravdová mohla by nahradit Havlíčkův spolek. Jen si představme, že by alespoň v každém větším českém místě byla duše česká, rozumící českým duším jiným a bez umlouvání! Představte si, že by ty naše různé spolky, společnosti a akademie, představte si, že by ty naše různé revue a časopisy netoliko ve slovích, ale v mozku a srdci měly v hlavních věcech týž národní program, pod jehož suggescí by postupovaly —, představte si jedním slovem národ uvědomělý, uvědomělý do opravdy a skutečně: bylo by pak ještě

Havlíčkova spolku třeba a kdyby, jaký by takový spolek musil být dnes? . . .

Odkud žádoucí souhlas, když všude hlomozí boj? Ó kdyby jen bylo boje! Boj vedou odpůrcové čestní a ti si i v boji a bojem rozumí, a jsou více za jedno, třeba jsou v boji než slaboští svornostníci. Proto přece již Havlíček zahájil literarní revoluci, pochopiv, že mrtvotou se české myšlení a česká vůle neobrodí.

ZÁVĚR.

HAVLÍČEK POSUD NAŠÍM POLITICKÝM BUDITELEM.

Havlíček předchůdcem politického realismu. §. 109. Kritické ocenění Havlíčkovy politické filosofie. Její nedostatky nepatrny v poměru k hodnotě. § 110. Poměr Havlíčkův ke stranám roku 1848 — ke straně radikální a Palackého. Havlíček a Palacký: shoda a různost. § 111. Havlíček: staročešství a mladočešství. § 112. Havlíček předchůdcem politického realismu.

§. 109. Přiznal jsem se již, že Havlíček je mně osobně velmi milý.

Nemyslím ani neříkám, že nemáme nad Havlíčka pokračovat. Neříkám, že Havlíček je zákonodárcem nynějších našich snah a tužeb. Nedržím se historismu a tudíž nedržím se předkův-buditelů nekriticky a mechanicky. Opakuji: duše naše není pouhým skladištěm myšlenek předků a předchůdců, nýbrž také v nás samých žije, co žilo v nich . . .

Vidím také v názorech Havlíčkových nedokonalosti, omyly a nesprávnosti. Že jsem k vadám těm neukazoval výslovněji a všude, stalo se z ohledů na účel spisu a jeho objem. Podrobnější kritika státovědeckých a filosofických názorů rozšířila by knihu již tak objemnou — vyložil jsem tedy Havlíčkův názor

častěji bez kritiky, ale tak, že alespoň čtenářové, znající názory mé odjinud, nebudou v pochybnosti, kde s Havlíčkem souhlasím, kde nesouhlasím.

Myslím, že si čtenář i bez tohoto upozornění na př. všiml, jak Havlíček před rokem 1848 psal proti slovanskému vlastenectví ostřeji, než se srovnává s jeho pozdější slovanskou politikou — připouštím však, že o věci mohl by býti spor. Patrnější je nesouhlas na př. v tom, jak napřed (1846) určuje politická práva podle daní, kdežto později tento názor svůj zmirňuje. Dále připouštím radikálům, že neprohledl tehdejší vlády v čas a že jí více důvěřoval, než zasloužila; ale i proto měl důvod: řekl ještě r. 1851, proč jde s pravicí (Sl. II a 35): běželo mu o to upevnit a rozšířit moc říšského sněmu a sice proti absolutismu. Havlíček doufal, že parlament odstraní centralisační absolutism a z toho pak doufal sesílení sněmu zemského. Dnes soudil by o centrálním sněmě jinak, ale jistě jeho důvod do značné míry vysvětluje a ospravedlňuje jeho postavení k pravici a k vládě.

Vím také, že tu i tam sám vpadá do romantických vad, které vytýka radikálům, jako na př. v nazírání na Slovensko a t. d.

Dokonce vidím vady větší. Mně se na př. nelibí, co Havlíček říká o své protivídeňské politice, jestli že čekal (NN 48 9 XI) prospěch z mimozákonného stavu ve Vídni, přeje si dokonce, aby tento po nějaký čas byl udržen.

Nejsem Havlíčkův obdivovatel tak slepý, že bych neviděl, jak to ono učení není dosti propracováno — obzvláště však cítím nedostatek soustavného, hlubšího základu filosofického, ačkoli i v té příčině Havlíček

stojí hodně vysoko. V té věci máme z doby Havlíčkovy Augustina Smetanu.*)

Avšak přes to všecko cením Havlíčka velmi. A právě to kladu tak vysoko, že podal politickou filosofii, jak sám o sobě říkal, zdravého rozumu, stoje při tom v celku na poznání lepších autorit své doby. To má cenu svou zvláštní a právě tím stal se buditelem všeho českého lidu v době nad jiné důležité. Jeho jasnost, určitost a celkovost, kterou jsem už charakterisoval, právě v rozčilení roku 1848 měla vliv tím větší a vliv dobrý. Tím Havlíček posud může a má mít vliv co nejširší.

Vliv ten na všecky vrstvy národa vždy bude dobrý hlavně také tím, že Havlíček byl člověk čistý duší a ryzí charakterem.**)

*) Smetana naši českou ideu po stránce filosofické hloub vyslovil než vrstevníci a z celkového vývoje filosofického dovozoval. U nás se však Smetana dlouho neznal a nevědělo se, jaký byl člověk český, třeba že vnořený ve filosofii německou. Ale v tom přece byl vůbec úkol národní, čelit němčině němčinou. — Smetana německou filosofii překonával německou filosofií. (Viz o tom již v »České Otázce«, 144). Smetana v téže době, ve které Havlíček vystoupl politicky, formuloval své filosofické názory o úkolech nové doby a o poslání naší české vlasti — je to koincidence významná (Odkazuji na Smetanovy práce z roku 1848: Die Bedeutung des gegenwärtigen Zeitalters. — Die Bestimmung unseres Vaterlandes Böhmen vom allgemeinen Standpunkte aufgefasst.) Avšak Smetanova filosofie všeobecného bratrství a pravé uvědomělosti dnchovní zanikala tenkráte v politickém ruchu. Havlíčkovi úsilí Smetanovo neuniklo (nehledím tu k jejich zmíněnému sporu, ale pro své účely více národní nenalézal v jeho filosofii dosti návodů konkretnějších. Ovšem byl také rozdíl mezi ideály Smetanovými a Havlíčkovými — Havlíček byl nacionálnější.

**) Podezřívání radikálů je ovšem bezdůvodné a padá na své původce: Také to, co na př. Chocholoušek 1864 vypra-

§ 110. Máme-li k zakončení své studie o Havlíčkovi a jeho politice v roku 1848 podati nějaké resumé, přirozeně vzniká otázka po poměru Havlíčka k nynějším politickým stranám a směrům.

Především musí být jasno, jak Havlíček stál ke stranám roku 1848 a jak se zejména choval ke straně Palackého, jejíž byl členem; pak teprve se zeptáme, v jakém poměru nynější strany a směry politické jsou ke stranám a směrům roku 1848.

Že Havlíček byl v zásadním rozporu se stranou radikální, netřeba již objasňovat, věc v celku může být jasná, třeba radikálové sami v době pozdější svůj poměr k Havlíčkovi určovali jinak než roku 1848. Uvidíme dokonce, že radikálové si ho později přivlastnili.

Méně jasný a známý je poměr Havlíčkův ke straně Palackého, lépe řečeno: k politice strany Palackého.

Sám bych si o věci netroufal pronést soud naprostý. Ale vždyť jsem napsal o Havlíčkovi knihu?

Napsal. Ale čtenář její se mohl přesvědčit, že jsem se držel jen toho, co veřejně bylo napsáno. Není na př. dost známo, jak Havlíček postupoval a jednal jako poslanec v klubu. K tomu přistupuje, že »Nár. Noviny«, jak jsem upozornil, jsouce orgánem

vuje v „Rodinné kronice« o výletu Havlíčka s Tylem a j. do Kunratic, a jak prý tehdá (roku 1845) Havlíček »pochlebně se vyjádřil Tylovi samému o posledním díle jeho Posledním Čechu právě vyšlém, jak přátelsky se k němu měl« — i to je omyl a nepřesnost Chocholouškova, nechci říci předpojatost z doby, kdy jako redaktor radikálního listu stál proti Havlíčkovi. Vyvrací to samo uznání, jehož Havlíček ve své kritice Tylovi v některých a důležitých stránkách neupíral.

strany, měly vedle Havlíčka i jiné redaktory a že tedy každý projev v nich Havlíčkovi připisovat nelze. Je naléhavá potřeba, aby se poměry roku 1848, míním poměry ve stranách, konečně popsaly, je-li to ještě možné. Větším dílem, že jsou ještě tu a tam nějaké, zápisky a listy ještě neuveřejněné (sám jsem o některých slýchal a z nich i některé zprávy slyšel) — ukázal jsem na tyto a podobné mezery naší historicko-politické literatury s dostatek.

Dále sluší mít na paměti, že strana Palackého jak jsem upozornil také, nebyla docela jednolitá, to při prvé politické straně jinak ani býti nemohlo. Vedle Palackého a Havlíčka byly v ní směr radikálnější (dr. Rieger — Frant. Havlíček) a směr vládně-byrokratický (zejména frakce pražského měšťanstva); také mužové jako Pinkas, s počátku také Brauner, měli stanovisko své a vládní politice bližší. Ve straně Palackého tedy pravé a levé křídlo a centrum jsou dost odlišeny a nelze tudíž paušálně mluvit o poměru Havlíčka ke straně celé.

Hlavně však při člověku, jako Havlíček, neběží pouze o to, jak v jednotlivém případě v klubu nebo ve sněmovně hlasoval — na váhu padá celý směr jeho myšlení a působení. Právě na to se dnes v politice zapomíná, ale přece běží o to a hlavně o to. Nějaký pan poslanec Třesk nebo Plesk může mít důležitost svým hlasem při jednotlivém hlasování, ale zde platí zásada uherské ústavy: hlasové ce netoliko čítají ale také váží.

Hledíme-li k tomu všemu, můžeme říci, že směr Havlíčkův nebyl směrem strany Palackého. Proto doklady uvedl jsem v jednotlivostech. Uvedl

jsem list Pinkasovi, v němž se zove Robinsonem a v němž si přeje rozstoupení pravého a levého křídla strany; stejně něco později veřejně to napsal, ohlašuje Pickův nám už známý spis (NN 49, 16, XII.)

Že se záhy vzdal mandátu jistě také odkazuje k jeho nedůvěře v politiku své strany. Již na podzim roku 1849 Havlíček vyslovoval velmi skeptické názory o vládní politice své strany; na př. proti programu Schwarzenberga Stadiona záhy se vyslovil (NN 49, 12, XII).*)

Havlíčkův poměr ke straně Palackého dán byl poměrem Havlíčka k Palackému: Havlíček přijímal program Palackého, ale samostatně jej zpracoval. Na to již ukázáno.

*) Baron Helfert ve svých nejnovějších vzpomínkách na Vánoce 1848 a Nový rok 1849 (Osvěta 1896, 452) napsal: »Havlíček byl zase starý protivník. Poslanectví složil, aby výhradně byl novinářem, a tu nemilosrdně přepadal někdejší soudruhy své: poslance, kteří v měsíci říjnu Vídeň opustili, pojmenoval veřejně zrádci svobody.« K tomu pod čarou čteme poznámku: »Const. Bl. a. Böhm. 1849 č. 20; zasilatel nabízel se svědky dokázati, že se Havlíček tak pronesl.« Baron Helfert se mýlí: To, co uvádí o Havlíčkovi, vztahuje se na posl. Rozsypala, o jehož zvolení v okresu Vimperském proti Lvu Thunovi se tenkrát jednalo; Havlíček byl ovšem proti Thunovi, proto že jej pokládal za vlastního původce červnového bombardování Prahy, připisuje mu v tom větší vinu než Windischgrätzovi (čtenář si vzpomene, že také Palacký chrání Windischgrätze, o Thunovi arci nemluvě). Pro toto vystoupení Havlíčkovo (NN 48, 28, XII) ozval se anonymus v Const Bl. aus Böhmen, hájící Thuna, a tam je passus, jejž baron Helfert mylně vztahuje na Havlíčka. Pokud šlo o Havlíčka, tento vyzval v listě (Const. Bl.), aby se anonym přihlásil, ale ten neměl odvahy, za to však řadou vystupovali přátelé Thunovi hr. Hugo Nostitz, W. Wurmbrand atd. — Havlíček je ovšem po zásluze odbyl.

Jak Havlíček Palackého si vážil, to řekl svým stručným, poctivým způsobem ve věnování »Ducha Nár. Novin«: »Statečnému muži, Panu Dr. Františkovi Palackému, dějepisci českého národu, věrnému hajiteli svobody a práva, věnuje tento spis na znamení hluboké své úcty a upřímné oddanosti vydavatel.« A se stejnou oddaností dal Palackému zprávu o svém příchodu do Brixenu: (Psal hned den po příjezdu, 23, VII, 1851; Spisy Svat. 6, 238). Jak na vzájem Palacký psal Havlíčkovi, také jsem uvedl hned v úvodu. Pravda je ovšem, že pozdější historie toho poměru podrobněji známa není.

Pro naše obrození a politické probuzení součinnost Havlíčkova a Palackého je nad míru důležita, že se totiž našli dva takoví mužové a že se spojili k práci společné. Je to krásný příklad, krásný i tím, jak muž mladý v úctě se podřizuje muži staršímu. Je to svědectví dobré pro Havlíčka, i pro Palackého, tím lepší, že Havlíček se od Palackého rozcházel v jednotlivostech a také svým směrem.

Havlíček oponoval Palackému v Nár. Výboru, když se jednalo o návrh na zemskou ústavu; Palacký byl pro dvě komory, Havlíček byl pro komoru jednu. Tento rozdíl jevil se i při věcech jiných; tak na př. Havlíček se ozval proti témuž Nár. Výboru, když uveřejnil svůj návrh zákona školního, kterýžto návrh přijat byl také Palackým.

Není pochybnosti, že Havlíček s Palackým častěji nesouhlasil; radikálové mu neprávem vytýkali poslušnost slepou — Havlíček nedělal ve straně různic, arci že měl výhodu tu, že měl v rukou orgán strany a že tam názorům svým zjednával platnost.

Ale neběží o různosti jednotlivých programových punktů; Palacký a Havlíček různili se svým nazíráním a methodou.

Palacký byl více historik; Havlíček čerpal své politické poznatky z analyse přítomnosti; Palacký byl učenec a vědec, Havlíček dokonalý vzdělanec a žurnalista. Palacký byl konservativnější, Havlíček pokrokovější a lidovější; Palacký, třeba vypracoval program ethnografický, byl více pro politiku konservativně státoprávní, Havlíček byl nacionálnější — Palacký více hověl historismu, Havlíček více realismu. Palacký byl váhavější, Havlíček odhodlanější; Palacký (vidno již z odmítnutí ministerstva a vystoupení z ústavního výboru), když nešlo po jeho, klonil se k passivitě, Havlíček byl pro práci za všech okolností, jak právě nejskvěleji dokázal, pracuje pro stranu, když Palacký politiky se úplně vzdal, sám.

Lze říci, že Havlíček byl radikálnější — avšak musí se slovu tomu rozumět. V jistém smyslu byl radikálnější Palacký. Co míním, jeví se pro psychologa a sociologa nejmarkantněji v tom, že Havlíček byl pro husitism, Palacký pro bratrství. Radikalism Havlíčkův byl více politický, Palackého více filosofický; Havlíček byl více demokrat ve smyslu tehdejší revoluce a theorie přirozeného práva, Palacký byl také demokrat, souhlasil na př. ještě 1864 s tím, co Havlíček učil proti politickým privilegiím šlechty a t. p., ale přece přijal stavovská privilegia.*) Palacký byl více měšťanem (ne-

*) Vím, co Palacký v »Pokroku« 1885 (11, V: O roztržce v národu českém) napsal o věci proti Mladočechům: »Však u nás někdejší přednosti a práva středověké aristokracie zrušena jsou rokem 1848 na dobro, a to ne snad zásluhou Mladočechů, anobrž

užívám slova s příhanou), Havlíček více venkovanem. Palacký vyslovil se později proti všeobecnému hlasovacímu právu, vyslovil se také proti socialismu příkřeji než Havlíček a přijal na konec stavovskou politiku šlechty cele. Havlíček byl, jedním slovem, lidovější.

Havlíček proto byl i jako spisovatel lidovější a modernější než Palacký, píšící slohem více staročeským, učeným. Havlíček německy nevydal už nic (leda některé polemiky), Palacký své hlavní dílo životní ještě napřed psal německy.

Podle všeho toho zaujal Havlíček u vědomí lidu jiné postavení než Palacký: Palacký stal se otcem národa a učitelem — Havlíček je svého národa synem a politickým buditelem. Jejich spojení bylo nám a zůstane požehnáním.*)

§ 111. Havlíček na počátku revoluce přál si, aby se politické strany rozdělily a rozdělovaly (srv. ještě NN, 23, IX); ale jakmile pozoroval, že se vrací absolutism, byl pro svornost, aby zase, jako před r. 1848, byla strana jedna. Strana ta měla by se zváti stranou národní. S tímto přáním loučí se v posledním čísle »Slovana« se svými čtenaři: »Název národní strana sluší nám také ze všech jiných nejlépe a ten budiž

---

právě naším osobním přičiněním, a demokratická rovnost před zákonem, námi tehdáž spolu vydobytá, panuje od té doby bez porušení, aniž mi vědomo jest, že by mezi námi kdo bažil a usiloval o stavovská privilegia zase.« Nemusím široko vykládat, že Palacký v té věci proto výtkám Mladočechů práv nebyl: středověká privilegia byla zrušena, ale politická privilegia zrušena nebyla, třeba že se v konstitučním žargonu zvala »kurií« a t. p.

*) Srovnání obou mužů, provedené již v Č. Otázce 109, 117, zde je doplněno.

nyní zase naše společná korouhev, heslo, pod kterým si nejlépe rozumíme.«

Toto přání Havlíčkovo se vyplnilo — ale ovšem neúplně. V době reakční politika veřejná se neprovozovala; Palacký sám se jí zdržoval až do roku 1861, Havlíček musil do Brixenu a brzy zemřel. Teprve *rokem 1861 počíná se politika znova a opět za vedení Palackého a teď už dr. Riegra. Ale brzy počíná se rozlišování Staročechů a Mladočechů.* Strana sice officielně byla jedna, ale byly v ní hned oba tyto směry a sice směr konservativnější a radikálnější. Spory, pokud nebyly osobní, se samého počátku měly své zřídlo v »jablku Eridině,« jak Palacký sám a správně je rozpoznal. Eridino jablko byl *poměr ke šlechtě* resp. určování programu *demokratického.*

Dr. *Rieger*, jak už víme, dohodl se roku 1861 s hr. Clamem-Martinicem na programě *stavovském*; *Palacký* zároveň vzdal se svého národnostního programu z roku 1848 a 1849, ustáliv se 1865 v »Idei státu Rakouského« na programě *historickém.*

Tím výslovně a nevyslovené dán byl podnět k dalšímu dělení jednotné strany ve stranu staročeskou a mladočeskou: *Mladočeši byli demokratičtější, lidovější, nacionalnější a svobodomyslnější.*

V roce 1874 konečně rozdělení obou stran vysloveno a ustáleno i programově na valném sjezdu 27. prosince, odbývaném v sále konviktském.*) Se strany staro-

*) Resoluci a diskussi ke sjezdu se pojící viz Nár. Listy 28. pros. a násl., 1874.

české Palacký sám roztržku officielně uznal a zpečetil statí: O roztržce v národu českém.*)

První vůdcové mladočeští a zejmena Sladkovský byli roku 1848 stranou radikální.

Strana mladočeská, jak právě říkám, vyvíjela se déle ve straně staročeské; r. 1848 radikální strana hned od počátku stála na podkladě svém a proti straně liberální. Poměr obou stran tím byl r. 1848 mnohem určitější a jasnější, nežli byl v pozdější straně jednotné; ale opposiční politika a zejmena politická passivita připouštěla tuto nerozhodnost a neurčitost. Nerozhodnost a neurčitost byla také po zjevné roztržce programově možná tím, že Palacký sám svůj historický program pozměnil; poutí Moskevskou vracel se k programu z r. 1848, k programu politiky slovanské na základě více národním než státoprávním. V tom jeví se osudná politická neurčitost neustálenost, ba nestálost strany staročeské a Palackého samého. Upozorňuji na tento důležitý moment opět a opět — bez jeho pochopení nelze rozumět dalšímu vývoji stran a směrů.

I stalo se, že radikálové z roku 1848, organisujíc stranu mladočeskou, na svůj prapor dali jméno svého zásadního odpůrce roku 1848 — Havlíčka. Vlivem Sladkovského a hlavně »Nár. Listů« Havlíček ve veřejném mínění stal se duchovním vůdcem mladočešství.**)

*) Pokrok. 11, V, 1875.

**) Již 1862 (19. srpna) odhalena na rodném domku Havlíčkově pamětní deska a tu měl hlavní slavnostní řeč Sladkovský (Slavnostní řeči 1878, 8). Od těch dob strana mladočeská pilněji, třeba strannicky, zabývala se Havlíčkem literárně a žurnalisticky.

Ve skutečnosti a podle pravdy Havlíček ani svým programem ani svým směrem Mladočechem nebyl. Pravda je jen tolik, že mladočešství let sedmdesátých svým demokratismem, programem více národnostním a svou svobodomyslností Havlíčkovi bylo bližší, nežli straně staročeské. Ale směr tehdejší politiky mladočeské nebral se směrem Havlíčkovým a dokonce mladočešství pozdější a nynější s Havlíčkem mimo některá programová hesla společného má málo. Bylo a posud je osudem strany mladočeské, že hned s samého počátku její program byl mnohem lepší než vůdcové — právě ten radikalism, proti němuž Havlíček tak soustavně bojoval a pracoval, straně mladočeské škodil pořád a škodí posud.*)

Avšak u věcech těch je u nás neprojasněnost veliká. Fakt, že Havlíček stál obzvláště od březnové oktrojíky proti vládě v o p p o s i c i, stačil a stačí směšovat ho s opposičním radikalismem pozdějším.**)

*) K dějinám programu mladočeského viz moji brožurku: Desorganisace mladočeské strany. 1903 (Knihovnička Času č. 28).

**) Radikálové již roku 1848 a ještě více roku 1849 nevěděli, co s Havlíčkem si mají počíti. Dal jsem tomu dokladů dost. Jak na příklad F r i č soudil o Havlíčkovi po jeho porotní řeči pro kritiku oktrojírky, jsem uvedl; ale Frič zapomněl, že v Havlíčkovi poznával »svého« člověka mnohem dříve. Praví totiž, že k nim »trvale« přistoupil od té doby, kdy v Klementině věznili Thuna — tedy od svatodušních událostí roku 1848. Havlíček, jak vidno z vypravování Fričova (III 256), zamezil nepředložený kousek: Frič totiž měl sto chutí, ortelovat polapeného kupčíka Weissa, jehož mladíci měli za hrozného špehouna: »stanoviti odstrašující příklad«. Havlíček přišel právě v čas (snad že někdo z rozumnějších proň poslal), aby nicotného delinkventa z rukou přepjatých soudců vyprostil (Frič arranžoval celý stanný soud!); dal mu nějaký pardus a zamezil tím »odstrašující

Tak se tedy Havlíček stal mladočeské straně představitelem politického radikalismu. Jak neprávem, viděti ostatně z úsudku, který vůdcové radikalismu mladočeského, jako na př. p. T ů m a, o Havlíčkově politice pronášejí: z toho úsudku samého vidět, jak Havlíček jim vlastně je cizí.*)

Že Havlíček straně Palackého za bílého dne, abych tak řekl, byl odveden do tábora radikálního, samo

---

příklad«. (Co Frič tím mínil, slyšíme z Havlíčkova horlení, že chlap kulky hoden není.) To každý, kdo Havlíčka a Friče zná, z líčení Fričova může přímo makat — jen Frič toho ve své radikální povrchnosti nepostřehl a pokládal Havlíčka pro tento čin za — svého.

*) Pan T ů m a, jako představitel novějšího radikalismu mladočeského, Havlíčkův charakter osobní, rozumí se, uznává. Činnost a směr jeho nemůže ovšem (pokud jim rozumí) úplně přijmout, jak viděti na př. z tohoto úsudku: »Že Havlíček celou tuto pochybenou povahu a strukturu tehdejší politiky české neprohlédl v čas, naopak, až do konce 1848 o moudrosti její v té míře byl přesvědčen, ji s celou rozhodností přesvědčení svého a s celou živostí své letory zastával a sice netoliko proti demokratům německým, ale i proti dosti četným odpůrcům jejím ve vlastním národě svém; že pak tím zápasem, mnohdy až nad potřebu ostrým a příkrým, on — ryzí a poctivý demokrat český spolu nevolky pomáhal ubíjeti živly demokratického smýšlení v národě našem: toť, ať tak díme, tragická vina Havlíčkova, za kterou ovšem vytrpěl brzy sám korunu mučednickou . . . Však, nechť by ji ani nebyl smířil takým kalichem utrpení, demokracie česká odpustila by mu jako soud dějin. Kdož z tehdejších účastníků veliké té dramy omylův může říci o sobě — já viděl jasně, já nepochybil, ja se nemýlil? Všichni byli jsme tehda politickými nezkušenci, všichni plni krátkozraké vášně, nikdo — klidným, dalekozírným Cavourem. Životopisci nepřísluší však, aby oděl se v roucho Rhadamantovo a soudil, nýbrž toliko, aby vysvětloval. »A vše vysvětliti, znamená vše odpustiti.« T ů m a, K. H. Borovský, 216.

o sobě je jen další doklad k tomu, co jsem v »České Otázce« a »Krisi« napsal o příčinách staročeského úpadku. Je ovšem také historická illustrace k vývoji strany mladočeské — divná illustrace našeho politického vzdělání a uvědomění vůbec.

§ 112. Havlíček byl předchůdcem politického realismu, v tom smysle, jak jsem pojem vyložil už dostatečně.

Havlíček, jak uznával jen dvojí náboženství, tak uznával jen dvojí stranu politickou: rozumnou a poctivou — nerozumnou a nepoctivou.

Dnes bychom to vyjádřili slovy, že konečně také politika musí se stát pevným odborem vědění a umění. K tomu rok 1848 na kontinentě byl veliký krok a Havlíček krok ten pochopoval.

Politik, jenž takto smýšlí, vidí v historickém vývoji pevný řád a zákon, politik takový studuje svou dobu a historii, jak přírodovědec studuje přírodu. Četli jsme, že Havlíček viděl zákon přírodní dokonce v historii

Taková politika zakládá se jako každé přesné poznání na zkušenosti. Havlíček pořád odkazuje na okolnosti a na skutečnost. Proto však nepřijímá běžného hesla: přizpůsobit se okolnostem, ale výslovně proti němu protestuje. (Na př. Sl. IIb, 205, citováno zde § 74.) Empirie není opportunismem.

Politická empirie není také přijímáním skutečnosti slepým. Havlíček stále a stále volá po politice rozumné rozumnost více hlásá než zkušenost. Rozum obzvláště na uzdě má mít fantasii a fantastický utopism. »V politice nesmíme nikdy dáti přednost myšlenkám a plánům poetickým, nemajícím ve skutečnosti základu.«

Proto se také slepě nedrží historie a toho, co historicky je dáno: realistický politik historii chce dělat.

Politický realism je pro pokrok. Havlíček věřil ve vývoj a to ve vývoj nenáhlý, proto byl proti revoluci a radikalismu a snažil se o pokrok, jak praví, pokojný, stupňový, trvalý, jistý.

Realistická politika je tudíž positivní a jedině positivní. Radikalism odbočuje od positivního pokroku v levo, reakcionářský konservatism v pravo. Oba jsou negativní. Radikál rád agituje, konservativec rád je nečinný. Proti radikální agitaci a konservativnímu stání čelí realistická činnost, práce.

Realistická politika jen zdánlivě se jeví jako prostřední cesta mezi radikalismem a konservatismem. Ve skutečnosti béře se stále v před, ne uprostřed obou; od ní odbočují radikalism a konservatism. Havlíček příležitostně dal tomuto názoru drastický výraz dovolávaje se o »prostřední cestě« politických chytráků »sprostého upřímného člověka«, jenž by prý řekl: »že psí ocas také jde prostřední cestou.« (NN 49, 24, II.)

Kde politika je založena na přesném pozorování, na zkušenosti pochopované rozumem, počíná se předvídat. Radikálové předvídání nahrazují podezříváním. Havlíček pěkně to řekl: »Nedůvěru míti ostatně není podle našeho mínění žádná bystroumnost, podezřivosť není proroctví.« (NN 49, II, III.)

Radikalism a reakcionářství jsou politickým dilettantismem. Proti realismu, snažícímu se učinit z politiky přesné odbornictví, radikálové a reakcionáři jsou tím, co mastičkáři jsou proti vědecky vzdělaným lékařům. Mastičkařové konec konců nejsou než odrůda svíčkových bab. Radikálové jsou v politice, co v poesii

improvisátoři — v nejlepším totiž případě; reakce má svou stálou oporu v slabosti rozumu a charakterů lidských.

Radikalism historicky daný po stránce filosofické je materialism. To je jeho pravá podstata a odsud jeho víra v násilí a politika pro okamžičný úspěch. Odsud jeho revoluční romantika smrti a neumění žít plně, pilně, bez rozčilení a divadla demonstračního. Havlíček hlásal realisticky: »Jindy umírali mužové pro čest, pro blaho svého národa: my však z téže příčiny budeme žíti a pracovati.« V těch slovích vysloven je všecek smysl realistického humanitismu: zbaviti se násilí, rozhojňujícího stále a stále a v různých způsobách říši smrti fysické a duchovní.

Laichterův Výbor nejlepších spisů poučných.

Dosud vyšly:

Dějiny vědy politické se zřetelem k mravovědě. Napsal Pavel Janet. Přel. Dr. Břet. Foustka. (Dva svazky.) Svaz. první XXXIII. a 338 str. K 4·20, váz. K 5·40. Sv. II. 531 str. K 6·—, váz. K 7·20.

Karel Havlíček. Napsal T. G. Masaryk. 406 str. váz. K 7·20. (Rozebráno.)

Úvod do studia člověka a civilisace. (Anthropologie.) Napsal Ed. B. Tylor. Se 78 vyobraz. Přel. Fr. Rajchl. 500 str. K 5·60, váz. K 8·60.

Vznik národního hospodářství. Napsal K. Bücher. Přel. Dr. Jos. Gruber. 246 str. K 2·60, váz. K 3·80.

Vychovatelští reformátoři. Napsal R. H. Quick. Přel. Dr. Břetislav Foustka. 415 str. K 4·80, váz. K 6·—.

Řím a křesťanství. Napsal Th. Keim. Přeložil Dr. Břet. Foustka. 740 str. K 8.—, váz. K 9·20.

Otázka sociální. Napsal T. G. Masaryk. Základy marxismu sociologické a filosofické. 701 stran K 9·—, váz. K 10·20.

Zkoumání o zásadách mravnosti a Zkoumání o rozumu lidském. Napsal David Hume. Přel. prof. J. Škola. 368 str. K 4·—, váz. K 5·20.

Dějiny novověké filosofie. Od Mikuláše Cusana až po naše časy. Napsal Dr. R. Falckenberg. Přeložil Dr. X. Procházka. 884 stran K 9·—, váz. K 10·20.

Základy sociologie. Rozbor jevů, týkajících se associace a společenské organisace. Napsal Franklin Henry Giddings. Přeložil Dr. B. Foustka. K 5·60, váz. K 6·80.

Úvahy, vybrané z literárních, politických a náboženských spisů Jos. Mazziniho. S úvodem W. Clarkea. Přeložil Jos. David a Dr. G. Žďárský. 512 str. K 5·40, váz. K 6·60.

Přírodní výběr. Napsal J. B. Haycraft. Přeložil Dr. G. Žďárský. 150 stran K 1·80, váz. K 3·—.

Přirozené dějiny náboženství a Rozmluvy o přirozeném náboženství. Napsal David Hume. Přeložil J. Škola. 208 str. K 2·40, váz. K 3·60.

B. Smetana a jeho boj o moderní hudbu českou. Úvahy a vzpomínky O. Hostinského. 464 str. K 6·—, váz. K 7·20.

Herberta Spencera filosofie souborná u výtahu, jejž pořídil Howard Collins. Podle 4. vyd. přeložil prof. Dr. Em. Peroutka. K 8·60, váz. K 9·80.

Moderní civilisace po některých stránkách hospodářských. Napsal W. Cunningham. Přeložil prof. J. Škola. 212 str. K 2·50, váz. K 3·70.

*

Johna Ruskina výklady o umění. Přeložil V. A. Jung. Stran 160 K 2·10, váz. K 3·30.

Myšlenkový vývoj evropského lidstva. Napsal Fr. Drtina. 392 stran K 5·40, váz. K 6·60.

Literatura česká devatenáctého století. Napsali dři Jos. Hanuš, Jan Jakubec, Jan Máchal, Em. Smetánka, Jar. Vlček. Díl I. 940, stran K 12·—, váz. K 13·20.

Literatura česká devatenáctého století. Napsali: Josef Hanuš, Jan Jakubec, Jaroslav Kamper, Jan Máchal, Lubor Niederle, Jaroslav Vlček. Díl II. 900 stran. K 11·50, váz. K 12·70.

Obrazy z dějin ruské vzdělanosti. Část I. Obyvatelstvo, hospodářské, státní a stavovské zřízení. Napsal P. N. Miljukov. Přeložil V. J. Dušek. S obrazy, mapami a tabulkami. 406 stran K 4·50, váz. K 5·70.

Obrazy z dějin ruské vzdělanosti. Část II. Církev a škola. (Víra, tvorba a vzdělání.) Napsal P. N. Miljukov. Přeložil V. J. Dušek. S obrazy a tabulkami. 636 stran K 7·—, váz. K 8·20.

O filosofii přítomnosti. Napsal František Krejčí. 480 stran. K 6·40, váz. K 7·60.

V tisku:

Dějiny malířství. Napsal Richard Muther. Přeložil L. Bílý. Asi se 150 obrazy.

